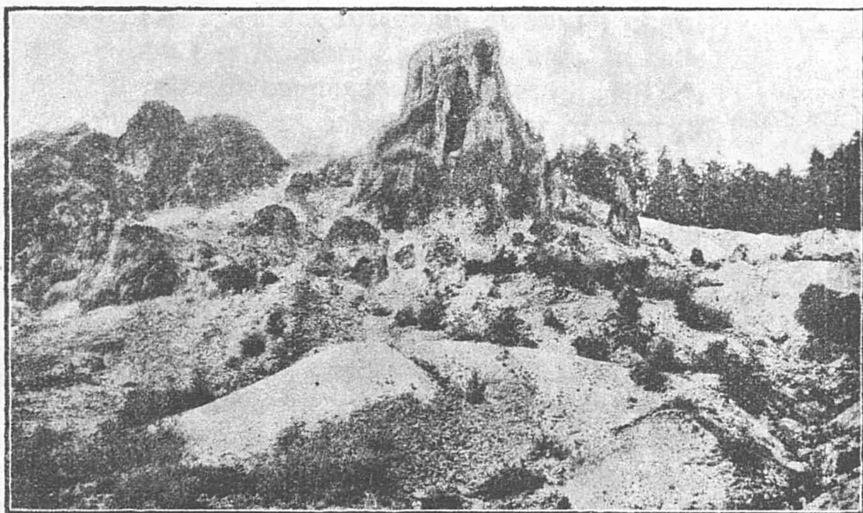
ION RUSU ABRUDEANU
FOST DEPUTAT ŞI SENATOR DE ALBA

AURUL ROMÂNESC

ISTORIA LUI DIN VECHIME PÂNĂ AZI

CU 103 ILUSTRAŢIUNI ŞI O HARTĂ

VÂRFUL CÂRNICULUI CU EXPLOATĂRILE ROMANE DELA ROŞIA MONTANĂ

„CARTEA ROMÂNEASCĂ", BUCUREŞTI
1 9 3 3

Inchin această carte drept omagiu, pe care, ca fiu al Munţilor Apuseni, înţeleg să-i aduc intuiţiei şi perspicacităţii d-lui INGINER ION GIGURTU, care, cel dintâiu, în anul 1920, când Dacia Traiană, după 1646 de ani, 'şi-a reluat în fapt conturul vechilor ei graniţe, dându-şi seama de importanţa istorică şi economică a minelor de aur din munţii metaliferi ai Abrudului, exploatate cu atâta succes de străbunii noştri Daci şi Romani, şi fiind ales în calitatea de conducător al societăţii „MICA", a reuşit să aducă în mâini româneşti cea mai rodnică exploatare de aur din Ardeal, iar printr'o administraţie pricepută şi muncă înţeleaptă a ştiut să sporească într'o măsură atât de largă producţia minelor achiziţionate, încât a putut contribui în mod fericit la ridicarea creditului României, la prosperitatea industriei miniere şi la restabilirea bunului renume al vechilor exploatări miniere din Munţii Apuseni.

AUTORUL

PREFAȚA

Scopul cărții de față este dublu: Intâiu să facă cunoscută partea economiei naționale, pe care o prezintă minele de aur din Munții Apuseni ai Ardealului după restaurarea Daciei Traiane.

Și apoi, ca fiu al Abrudului, am socotit că la vârsta destul de înaintată, la care am ajuns, n'ași putea încheia în chip mai folositor activitatea mea publicistică decât întrunind într'un volum toate datele și informațiile precise, pe care am reușit să le culeg, ani dearândul, din diferiți autori străini și români, asupra bogatelor exploatări de aur începute de străbunii noștri Daci și Romani, înainte cu mii de ani, în istoricul și pitorescul ținut al Munților Apuseni, în ale căror galerii miniere, peșteri și caverne s'a zămislit și s'a dospit, în timpurile de vagabondaj ale popoarelor barbare, o bună parte din massa etnică a neamului românesc de azi.

Minele de aur din munții metalici ai regiunii Abrudului joacă de aproape 2000 de ani un rol covârșitor în închiegarea și desvoltarea poporului român din Ardeal, căci ele au constituit principala putere de atracțiune, sub imboldul căreia marele împărat Traian a ținut să ocupe cu orice preț Dacia. Dacă prin lucrarea mea voiu reuși să aduc o rază de lumină asupra acestei chestiuni, precum și asupra diferitelor faze, prin care au trecut minele amintite din timpurile cele mai vechi până azi, scopul urmărit de mine va fi pe deplin atins.

București, 1 Februarie 1933.

ION RUSU ABRUDEANU

PARTEA INTAIA

ROLUL HOTĂRÎTOR, PE CARE IL JOACĂ AURUL IN OMENIRE DIN TIMPURILE CELE MAI VECHI PÂNĂ ÎN ZILELE DE AZI

CAPITOLUL I

CALITĂŢILE AURULUI. CÂTEVA DATE ISTORICE. MODUL EXTRACŢIUNII

Aurul (latineşte *aurum)*, cunoscut în chimie sub formula *Au*, este acel nobil şi strălucitor metal, care formează din timpurile cele mai vechi până azi obiectul preocupărilor zilnice şi asidue ale omului dornic de bogăţie, de lux şi de cultură. Intocmai după cum de mii de ani omenirea caută *„Fântâna tinereţii“* acest vecinic vis al oamenilor, pentru a scoate dintr'însa o sevă noua pe seama corpului obosit de boli şi de număroase răni tot astfel de mii de ani aceiaşi omenire munceşte, luptă şi se trudeşte ca să agonisească cât mai mult aur, care, fiind consacrat din vechime ca cel mai potrivit element de schimb, graţie inalterabilităţii, uniformităţii şi volumului său mic în raport cu greutatea, poate da omului posibilitatea satisfacerii diferitelor nevoi şi pofte ale vieţii.

Aurul are o greutate specifică de 19,32, o greutate atomică de 197,2, se topeşte la 1063 grade de căldură şi nu se alterează nici prin aer, nici prin apă, nici prin foc. Este de $19^1/_4$ ori mai greu decât acelaşi volum de apă, pe când argintul este numai de $10^1/_2$ ori mai greu, iar arama numai de 8 ori [1]).

---

1) *Ed. Suess:* Die Zukunft des Goldes, pag. 77. Wien, 1877.

El se gaseşte de obiceiu în forma nativa, adica curata, în filoanele sau vinele aurifere ale minelor şi este impregnat mai cu seama în filoane de quarţ, câte-odată în cristale regulate octaedrice sau în formă de fire subţiri. Din când în când aurul se mai află şi în forma de bulgari sau pepite. Asemenea bulgări s'au găsit în India vestica, dintre care unul în greutate de 1350 kilograme, apoi în Australia în greutate de 68—87 kgr., în Ardeal (în mina dela Musariu-Ruda, azi proprietatea societăţii *„Mica“)* în greutate de 67 kgr. Pepite sau bulgari mai mici (de 3 9 kgr.) s'au găsit şi în minele dela *Roşia Montană* şi *Bucium* (lânga Abrud) şi *Stănija* (lângă Zlatna).

CÂTEVA DATE ISTORICE

In Europa aurul nativ a fost descoperit înca din timpurile cele mai vechi, mai întâiu în Ardeal, apoi în Salzburg şi Carinthia. Treptat-treptat aur nativ s'a gasit şi în celelalte continente. Astfel în Asia (India anterioara, Siberia şi Manciuria), în America de sud (Peru şi Brasilia), în America de nord (California, Mexico, Colorado şi Alaşka), în Australia (Victoria şi Noua Seelanda) şi în Africa de sud (Transvaal).

Nisipul râurilor conţine şi el mari cantităţi de aur. Dintre fluviile europene conţin aur: *Elba, Dunărea, Inul, Rhinul* (mai ales intre Basel şi Mainz), ca şi râurile ardelene *Murăşul, Oltul, Arieşul,* precum şi toate vaile mai mari sau mai mici din Munţii Apuseni ai Ardealului. Prin aluviunile râurilor aurul ajunge şi în apa marilor, unde se depune la fund, astfel că şi apa marilor conţine aur (aproximativ cam 0,02 miligrame la un metru cub de apa sau 30—40 miligrame la o tonă de apă, după calculul lui *F. Bruet).*

Ca o dovada că aurul a ademenit înca din timpurile cele mai vechi ochii lacomi şi scrupuloşi ai omenirii, este destul sa amintesc ca, în mormintele din epoca preistorica, archeologii au gasit numaroase obiecte de aur, aşezate acolo de familiile bogate pentru cinstirea memoriei morţilor lor. In mormintele Faraonilor egipteni şi mai ales în cel al lui *Tut-Ank-Amon* s'au găsit obiecte de aur de o mare valoare şi lucrate cu o deosebită artă. Chinezii foloseau aurul ca să facă zei din el, ca un suprem omagiu, pe

care îl aduceau Dumnezeirii. Insaşi Biblia [1]) ne spune că, la naşterea lui *Isus Christos*, cei trei magi dela răsarit, când au intrat în casă şi au văzut pruncul cu *Maria*, mama lui, s'au închinat şi deschizându-şi visteriile, 'i-au adus daruri: *aur*, smirna şi tamâie.

Faraonii se ocupau din vremuri nepatrunse cu exploatarea aurului în Nubia. Intr'o localitate cu numele *Ophir*, din Africa, era o exploatare minieră de aur pela anul 990 înainte de Christos, când servitorii regelui *Hiram* din *Tyrus*, trecând cu corabiile regelui *Solomon* pe Marea Roşie, 'i-au adus mari cantităţi de aur [2]). Dealtfel Biblia ne arată ca regii Evreilor, *David* şi *Solomon*, au grămădit în *Ierusalim* mari cantităţi de aur.

Herodot, părintele istoriei (nasc. în anul 484 înainte de Chr.), *Strabo*, cunoscutul geograf grec (n. 63 a. Chr. şi mort în anul 23 d. Chr.), apoi *Diodor*, alt istoriograf grec, care a trait pe timpul lui *Iuliu Caesar* şi al împaratului *Octavian August*, ca şi *Plutarch*, tot grec (nasc. în anul 46 după Chr.), şi alţi scriitori din antichitate vorbesc despre nenumaratele comori de aur, adunate de diferiţi regi în oraşele *Babylon*, *Ninive*, *Persepolis* şi altele. Aurul era adus din India şi Lydia. O mare parte din aceste comori a căzut pradă în mâinile lui *Alexandru cel mare*, regele Macedoniei, dupa ocuparea oraşului *Persepolis*.

Popoarele orientale au extras la început aur de pe malurile egiptene ale Mării Roşii, apoi din Armenia, ţara „lânei de aur" din mitologie, din Lydia lui *Cresus*, din Frigia lui *Midas* şi din Macedonia lui *Alexandru cel mare*. Romanii îl extrăgeau din Piemont, apoi din Gallia (pe timpul lui *Iuliu Caesar)*, din Spania (Asturia şi Lusitania) şi puţin mai târziu, dupa ocuparea Daciei de către *Traian*, din Ardeal.

In evul mediu cele mai însemnate cantităţi de aur, în Europa, au fost scoase din Boemia, Ungaria şi din Ardeal, apoi mai mici din Moravia, Salzburg şi Carinthia.

După descoperirea Americei, Spaniolii au pus mâna pe mari cantităţi de aur în Mexico şi Peru. Totuşi o exploatare mai sistematică de aur pe noul continent — şi anume în Brasilia a început abia pela începutul secolului XVII şi a ajuns la o seri-

1) *Biblia:* Evanghelia lui Mateiu. Cap. II. Vers 2.
2) *Eduard Suess;* Die Zukunft des Goldes, pag. 315.

oasă desvoltare pela mijlocul secolului XVIII. In cursul secolelor XVI şi XVII Portughezii şi Olandezii îşi procurau aurul trebuincios şi dela Japonezi. Pela mijlocul secolului XVIII, Rusia, unde, după *Herodot,* se extrăgea aur încă în vechime din munţii Urali şi Altai, aruncă pe piaţa lumei o remarcabilă cantitate de aur, extras din Siberia ostică [1]).

In secolul XIX, în anul 1848, se descoperă bogatele mine de aur din California şi Nevada (America de nord). Ele ajung la cea mai mare prosperitate în anul 1853, după care producţia a început să scadă. Aproape concomitent s'au descoperit şi minele de aur din Australia, care până în anul 1865 au dat o producţie bogata. Azi este mult mai redusă [2]).

Incepând din anul 1870, producţia abundentă de aur trece asupra Africei, care în toată vremea evului mediu n'a produs cantităţi mari de aur. Comerţul de aur în interiorul Africei îl practicau Arabii. Mai târziu a înflorit şi în partea vestică a Africei, având piaţa principală la *Tombuctu.* O regiune extraordinar de bogata în aur în Africa de sud, anume în Transvaal, se descoperă în anul 1886. In 1897 ea trece în fruntea tuturor ţărilor producătoare de aur [3]).

Faimoasele câmpuri de aur din Alaşka sau Klondiky (America de nord), descoperite în anul 1897, n'au corespuns aşteptărilor şi azi sunt în mare parte epuizate.

EXTRACŢIUNEA ŞI EXPLOATAREA AURULUI IN VECHIME ŞI AZI

Cele dintâi exploatări aurifere s'au mărginit la strângerea aurului din albiile râurilor şi văilor, unde este adus de ape din stâncile de quarţ aurifer sub forma de foiţe sau fire mici şi subţiri sau sub forma de firicele sau grăunţe minuscule şi strălucitoare. Acest sistem se practică din timpurile cele mai vechi până azi.

Dacii şi Romanii întrebuinţau în acest scop aşa numita *hurca,* care este în uz şi azi în văile aurifere din munţii Abrudului. Ce este *hurca?* Un plan înclinat (două scânduri una lângă alta,

1) *Uslar:* Das Gold (1903) şi *Levat:* L'Industrie aurifère (1903).

2) *Rickard:* The stamp milling of goldores (New-York 1909).

3) *R. Borchers:* Fortschritte der Edelmetallaugerei während der letzten Jahrzente (1913).

de 1 metru şi ceva lungime), rezemat pe 2 picioare, cel din faţă fiind mai jos, iar cel din dos mai înalt. Planul înclinat este acoperit cu nişte bucăţi de lână păroasa, pe care se aşează o cantitate oarecare de nisip şi pietriş, anume în partea mai ridicată a planului înclinat. Apoi cu o găleată se toarna apa pe nisip şi pietriş, care mânate astfel de apa se rostogolesc pe plan în jos. Cu sistemul acesta nisipul, care conţine aur, fiind mai greu, rămâne lipit pe bucăţile de lână. După mai multe operaţiuni de acest fel, bucăţile de lână se ridică şi se spală într'un vas de lemn, numit *şăitroc* (dela nemţescul *Sch i-de-trock)*. Nisipul auros, după o manipulaţiune specială a şăitrocului, este împins spre capătul mai strâmt al acestuia, de unde apoi se ia, se amesteca cu mercur, se leaga strâns într'o bucată de pânză şi astfel se supune arderii prin foc, sub puterea caruia nisipul auros ramâne condensat într'o bucata rotunda de aur, mai mult sau mai puţin curat (de obiceiu 12 14 carate).

Fig. 1. O probă cu şăitrocul a conţinutului aurifer al unui minereu măcinat

Spălarea aurului la început se facea de catre Chinezi şi Negri în nişte vase de lemn, numite *„bateuri"*, de o forma specială, iar de Americani în aşa numitele *„pan americane"*, un soiu de vase de fier în forma unui trunchiu conic, prevăzute cu nişte şanţuri de jur împrejur, pentru-ca să reţină firicelele de aur.

Astăzi, în locul acestor mijloace primitive întrebuinţate de Chinezi şi Americani, se întrebuinţează pentru spălarea aurului nişte şghiaburi de lemn, înclinate puţin, numite *„sluişuri"*. Un *„sluis"* este construit din mai multe cutii de lemn dreptunghiulare şi lungi, care se unesc la capetele lor, formând un fel de canal. Pe fundul acestui canal se fac nişte mici şănţuleţe transversale, în care se opresc părticelele de aur, materiile mai uşoare fiind luate de apă, care curge pe canal. De obiceiu în aceste şănţuleţe se pune mercur, pentru-că acest corp disolvă uşor aurul, dând amalgamul

de mercur, din care apoi aurul se poate extrage mai lesne prin distilarea mercurului. Ruşii au perfecţionat mult aceste *„sluisuri“*, cu ajutorul carora se poate extrage până la 95% din aurul conţinut în nisipurile aluvionare [1]).

Este cu mult mai dificilă şi mai costisitoare extragerea aurului din masivul stâncos al minelor de aur propriu zise. Străbunii noştri — Daci şi Romani — necunoscând p'atunci pulberea explozibilă, ei făceau galerii în mine şi zdrobiau stanele mari de piatră, care conţineau aur, prin încălzire, adică prin foc. Bucaţile de piatră fiind odata încălzite, se turna peste volumul lor marit oţet şi apă, ceea-ce făcea sfărâmarea lor mai lesnicioasă. Rămăşiţe doveditoare despre aceasta se mai văd şi astăzi la Roşia Montană, anume la *„Cetatea mare“* şi *„Cetatea mică“*, masive străpunse de un labirint de galerii, din interiorul cărora se scotea minereul cu nobilul metal. La facerea galeriilor, care de obiceiu erau largi şi spaţioase, ei se mai folosiau de ajutorul unor dălţi, numite *„arrugia“*. Interiorul galeriilor îl luminau cu nişte opaiţe de pamânt. Minereul cu incrustaţii sau impregnaţii de aur îl transportau cu ajutorul sclavilor la nişte mori cu săgeţi grele de piatră tare, numite în urma *„şteampuri“* (dela nemţescul *stampfen*=a pisa), un fel de mori concasoare, unde, odată pulverizat, era antrenat prin un curent de apă, separându-se astfel, pe cât se putea, aurul prin spălare sau aluvionare. Proprietarii mici de mine din munţii Abrudului macină şi azi minereul aurifer cu ajutorul acestor *şteampuri* primitive, moştenite din moşi-strămoşi [2]).

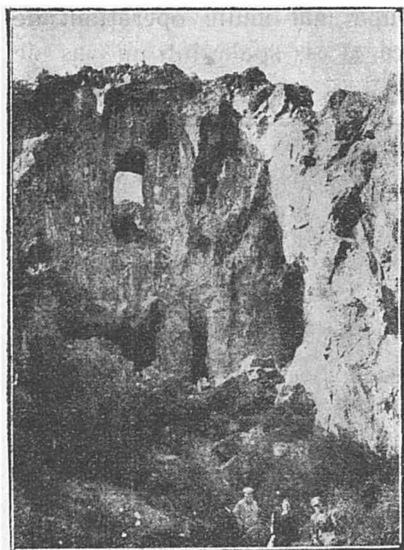

Fig. 2. Cetatea Mare dela Roşia Montana cu vechile exploatări romane de aur

1) *Dr. Chr. Musceleanu:* Cronica ştiinţifică din „Universul“ (No. 203 din 1932).

2) *Ion Rusu Abrudeanu:* „Moţii“, Bucureşti 1928, pag. 164—169.

CELE MAI NOUI OPERAŢIUNI PENTRU EXTRAGEREA ŞI RAFINAREA AURULUI

Operaţiunile moderne pentru extragerea aurului se grupeaza astfel:

Prima operaţiune este reducerea blocurilor de quarţ aurifer în bucăţi mai mici prin întrebuinţarea unor aparate mecanice, numite *„concasoare“*. A doua operaţie constă în transformarea în pulbere fină a acestor bucăţi mici de minereu cu ajutorul unor aparate foarte tari şi grele, construite din oţel cromat. Aparatele,

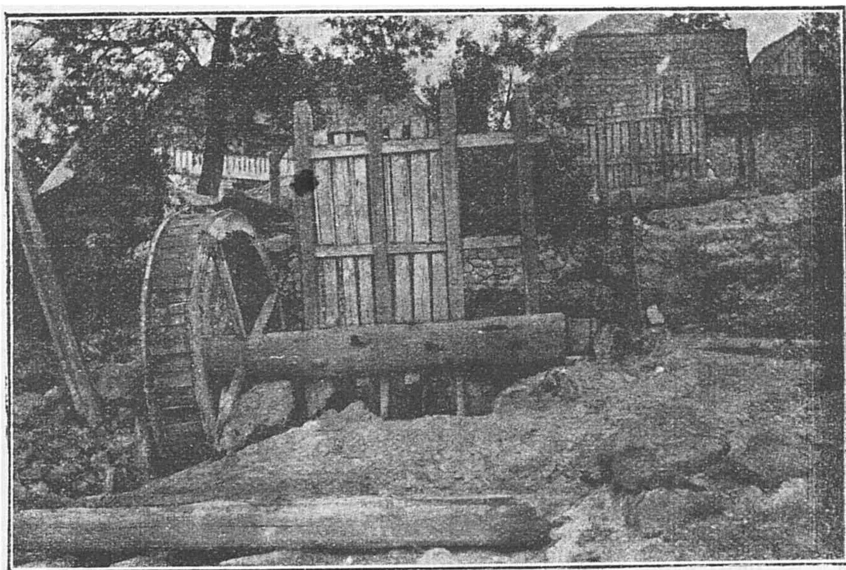
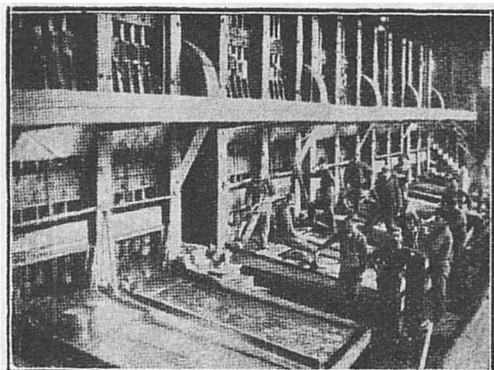

Fig. 3. Şteampuri, la Roşia Montană, pentru măcinatul minereurilor aurifere. Fără roata cu cupe pentru apă, ele sunt identice cu cele din timpul Romanilor, când — spune Diodor — fusul era ınvârtit de sclavi.

în care se face această operaţie, formeaza o baterie, careia 'i-s'a dat numele de *„bocard“*. Se construesc azi bocarde cu piloni sau maiuri de sfărâmat în greutate de 900 kgr. Transformarea în pulbere a minereului se mai face şi în mori construite special, adică tot un soiu de şteampuri, cum este de exemplu sistemul de mori *Huntington* sau sistemul chilian, întrebuinţate mai ales în exploatările din *Congo* (belgian).

Dupa transformarea în pulbere, uneori chiar şi în timpul acestei operaţiuni, se face amalgamarea, adică disolvarea aurului în mercur. Amalgamarea se practică, introducând mercur, de obiceiu pe placi de aramă, argintate la început şi apoi amalgamate şi aranjate astfel ca sa prindă cât mai mult din aurul conţinut în pulberea aurifera. Din timp în timp plăcile de aramă se curăţă cu o bucata de cauciuc sau de oţel de amalgamul de aur, care se formeaza cu mercurul pe plăcile de cupru. Amalgamul de aur astfel obţinut se filtrează printr'un sac de pânză, spre a scoate surplusul de mercur, iar ceea-ce rămâne în sac se pune într'o retorta de fier pentru distilarea mercurului. In retorta ramâne o massă spongioasa, care cuprinde pe lângă aur şi alte corpuri, de care urmeaza apoi sa se curețe prin operaţia de rafinare. Prin metoda aceasta se pierde însa o bună parte din aur, aproximativ o treime.

Fig. 4. Şteampurile soc. „Mica" dela Gura-Barzii cu mesele de amalgamare

In anul 1888 s'au facut unele încercari cu succes pentru recâştigarea acestei pierderi simţitoare de aur, disolvându-l într'o soluţie foarte diluata (0,2 0,5‰) de cianura de potasiu. Procedura este urmatoarea: Peste resturile de amalgamare, care se aşează în nişte rezervoare de lemn de 8 metri în diametru şi 2,60 metri adâncime, se toarnă o soluţie de cianura de potasiu. Se lasa timp de 3 zile în primul rezervor, apoi din ce în ce mai mult, uneori pâna la o luna în celelalte rezervoare, pâna când tot aurul trece în soluţiune sub forma de cianură dublă de aur şi de potasiu. Din aceasta soluţie se extrage aurul fie cu ajutorul zincului curat, care ia locul aurului în soluţie, punând astfel în libertate particelele de aur, care se depun pe fundul vasului, fie prin electroliza, în care electrodul pozitiv este fierul, iar cel negativ, pe care se depune aurul, este făcut din foiţe fine de plumb. Prin alte operaţiuni se separa apoi aurul de plumb. Operaţiunea de

cianurare, care a fost începuta la marile exploatari miniere din Transvaal, este adoptata azi de catre mai toate exploatările de aur.

In afara de cianurare se mai întrebuinţeaza azi în unele exploatari metoda *„flotaţiunii“*, care se bazeaza pe acţiunea, pe care o are uleiul asupra minereurilor sulfurate şi telurate de aur, cum sunt minele din Australia occidentală, cele dela *Criple Creek* din Colorado (America de nord) şi apoi cele dela noi ale societaţii *„Mica“* dela Ruda, lângă Brad, din Ardeal, cele mai noui şi mai veste instalaţiuni californiene similare din Europa.

Ori-care ar fi însa metoda practicata, aurul obţinut trebue sa fie rafinat, adică separat de corpurile straine, care îl însoţesc. In acest scop trebue să se topeasca în nişte creuzete de grafit, în care s'a pus mai dinainte puţin borax. Pentru-ca să se elimine arsenicul şi stibiul, se amestecă massa topită cu o bară de fier şi se stropeşte suprafaţa aurului topit cu sare de amoniac şi sublimat corosiv. Massa topită se toarnă apoi în forme, spre a obţine lingourile de aur, care mai conţin şi o cantitate oarecare de argint. Separarea de argint se face prin diferite metode, dintre care cea mai întrebuinţată este prin disolvarea argintului după-ce lingourile au suferit o anumită transformare (incartaţiunea) cu acid azotic. Pe calea aceasta se pot avea bucaţi cu 99,8% aur curat [1]).

Fig. 5. Topirea aurului în uzinele soc. „Mica“ dela Gura-Barzii, lângă Brad

Puritatea aurului curat sau a unui aliaj de aur cu alte metale se exprima înainte prin *„carate“*. Azi se măsoară prin cifra de o

---

1) *Dr. Chr Musceleanu:* Cronica ştiinţifică citata.

mie, adică prin miimi, ceea-ce însemneaza ca un kilogram de aur de 24 carate care este cel mai fin se exprima prin cifra 1000 1000. Un obiect de aur de 18 carate corespunde cifrei 750/1000, iar de 12 carate cifrei de 500/1000.

Bijuteriile obicinuite de aur sunt de 14 carate sau 585/1000, pe când monedele de aur aproape ale tuturor statelor conţin 900 parţi aur şi 100 parţi arama.

CAPITOLUL II

SCHIMBUL MĂRFURILOR ŞI ROLUL AURULUI DIN VECHIME PANĂ AZI

Prin faptul ca aurul are o greutate precisă şi condensata într'un volum mic, apoi prin strălucirea lui, unită cu dificultăţile extracţiunii, omenirea a ajuns să-l considere din timpuri imemoriale drept metalul cel mai preţios, un fel de „ochiul dracului", cum zice Românul, după care se sbate şi asudă necontenit de mii de ani toată lumea.

Dupa întrebuinţarea lui în locaşurile de rugăciune (temple şi biserici), acest nobil metal a intrat cu vremea în piaţa comerciala cu rol şi rost specific. In epoca *trocului*, prima fază a comerţului, când schimbul marfurilor se facea între oameni direct, s'a ivit ideia de a se alege o *marfa specială*, care sa îndeplineasca rolul de intermediar. Aceasta operaţie era cu atât mai necesara, cu cât era extrem de greu de a se face schimbul în cazurile când nu era posibila fragmentarea obiectelor şi a mărfurilor. Dupa multe încercari, ţinându-se seama de proprietăţile fizice şi chimice, de valoarea mare sub un volum mic, precum şi de uşurinţa de a fi recunoscut, s'a ajuns sa se dea aurului funcţiunea aceasta de *marfă intermediara în piaţa comercială a mărfurilor*.

La început aurul a fost folosit ca metal curat în bucăţi mai mari sau mai mici, chiar în pulbere, determinându-i-se canti tatea cu ajutorul balanţei. Mai târziu bucaţile de aur au primit o forma şi o greutate bine precizata. Primele bucăţi de aur, care reprezintă şi primele forme de monede, a fost *„şekelul"* la *Evrei* şi la *Babylonieni*, în greutate de 6 grame. Când comerţul a luat o desvoltare mai mare şi se făcea la distanţe apreciabile, s'a simţit din ce în ce mai mult nevoia de o monedă, care să

arate, fara alte operaţiuni, direct valoarea marfii-aur, pe care o reprezenta.

Fenicienii, cei mai întreprinzători negustori şi geografi ai lumii vechi, au făcut bucăţi de aur de o anumita mărime, pe care, prin mijloacele de care dispuneau atunci, imprimau nu numai valoarea bucăţii de aur, dar pentru garantarea circulaţiei ei printre negustori îi aplicau ştampila celui care o emitea. In modul acesta a apărut moneda de aur, care a căpătat rolul de *etalon de valori.* Cu timpul această iniţiativă particulară a căpătat o deosebită influenţă pe pieţele comerciale. *Cresus,* ultimul rege al Lydiei, proprietarul ţinuturilor aurifere dela *Pactole,* a decretat monopolul monedei de aur, făcând-o monedă de stat.

Grecii vechi, buni negustori şi ei, făceau un întins comerţ de aur cu *Fenicienii,* cari exploatau mine de aur în Thracia, Bitynia şi Iberia (Spania de azi). In epoca romană, Grecii şi Fenicienii cumpărau aur şi din *Dacia.* Unii dintre aceşti negustori, mai ales din *Siria* şi *Antiochia,* s'au stabilit definitiv la *Apulum* (Alba Iulia de azi), unde rezida procuratorul general al administraţiei minelor de aur din Munţii Abrudului [1]). Romanii au introdus şi ei aurul ca monedă în schimbul mărfurilor din târgurile comerciale, dând astfel acestui metal o valoare şi un prestigiu cu mult mai mare decât avusese pân'atunci.

CUM S'A AJUNS LA BATEREA DE MONEDE

Istoria ne învaţă ca până la întrebuinţarea monedei de metal şi mai ales până la introducerea aurului şi argintului ca material monetar a trecut vreme îndelungată şi că a fost mare deosebire în alegerea materialului monetar în proporţie cu stările culturale şi economice ale diferitelor popoare.

In prima epocă de cultură a Atenei s'au întrebuinţat *boii,* în Roma *oile* ca obiect curent de schimb în târgurile mai mari. De aici derivă stampilarea monedelor cu figurile anumitor animale, carora li s'a dat numele latinesc de *pecunia.*

In Mexico s'a întrebuinţat interiorul penelor umplute cu praf de aur. In Olanda cepele de lalea (tulipan). Intr'o parte a Indiilor scoici de mare. In Abisinia sarea şi altele de felul acesta.

---

1) *Karl Goos:* Archaeolog. Annalekten No. 4.

In Virginia, chiar în primii ani ai veacului XIX, se întrebuința ca monedă de schimb tabacul de prizat (de tras pe nas), care era depozitat de proprietari în magazii publice și se puneau în circulație bilete (bonuri) în proporție cu cantitatea depusă, bonuri, care se transmiteau dintr'o mână într'alta întocmai ca și astăzi aurul și argintul prin biletele de bancă [1]. Acest soiu de schimb a servit multă și îndelungata vreme ca mijloc de satisfacere a nevoilor reciproce ale omenirii până la întrebuințarea metalelor ca monedă.

Intr'adevăr, inca în cele mai îndepărtate timpuri, aurul și argintul au avut o valoare variată, dar faptul întrebuințării lor ca podoabe le-a ridicat mai târziu valoarea și a condus la folosirea lor ca material monetar pentru întreaga lume culta. Aceasta este cauza ca, dupa dovada istoricilor, popoarele, în primele veacuri de cultura, au adunat cantități uriașe de aur și argint în visteriile stapânitorilor puternici ai lumii [2]. In general, popoarele au folosit la inceput mai întâiu arama, apoi fierul, iar aurul și argintul numai mai târziu. Se presupune ca chiar și cultura pământului se făcea în vechime cu unelte de aramă [3].

ADOPTAREA AURULUI ȘI ARGINTULUI CA MONEDĂ DE SCHIMB

Aceasta este una din cauzele că banii de arama sunt de origine mai veche decât cei de aur și argint. Am spus una din cauze, pentrucă prioritatea întrebuințării monedelor de arama poate fi explicată și prin împrejurarea că în primele secole, fiind, față de prețurile de azi, o eftinătate incomparabilă pentru uneltele de necesitate zilnică, in comerțul mărunt, care numai mai târziu s'a desvoltat în stil mare, era nevoe de material monetar mai puțin valoros decum era aurul și argintul. Raritatea aurului și argintului și deci valoarea lor mai mare, deoarece obiceiul a făcut ca întrebuințarea lor în multe feluri să fie inevitabila — a atras după sine în chip logic folosirea lor și ca

1) *I. G. Soden:* Die National-Oekonomie, Band IV, pag. 291—292. Wien. 1815.

2) *Kleinschrod:* Über die Production und Consumption der edlen Metalle. Band I, cap. 5. Leipzig 1838.

3) *Lucrețiu* în Cartea V, vers 1286, zice: „Et prior aeris erat, quam ferri cognitus usus".

obiect de schimb. Paralel cu sporirea a urmat baterea lor ca monedă de schimb. Totuşi, la început, chiar dupa introducerea sistemului de baterea monedelor, s'a menţinut, mai ales în oraşele mari, schimbul aurului şi argintului după greutate. Acest sistem a fost cel dintâiu în aplicarea metalelor ca mijloace de plată. I-s'a adăugat mai târziu pe piaţa comercială şi examinarea purităţii metalului, care se aplică până azi.

Se ştie că dela început până azi au fost atâtea sisteme de a bate banii, câte popoare au fost. Trebue să ne gândim cu multa compătimire la acele timpuri, când baterea banilor — abuzând de încrederea naţiunii şi scăzând comerţul intern şi extern — era transformată în isvor de îmbogăţire prin faptul că aplicau o ştampilă cu alt preţ decât cel reprezentat de valoarea metalului sau amestecau metalul cu o proporţie mai mare de metal străin [1].

Fig. 6. Bani de aur din timpul împăratului Constantin cel Mare (314), bătuţi în monetăria dela Syrmiu (Jugoslavia de azi).

Este fapt dovedit istoriceşte ca moneda de aur romană, numită *aureus*, care în timpul împăratului *Octavian August* era a 40-a parte dintr'un funt (cam jumatate kilogram de azi), cu vremea a scăzut atât de mult în ceea-ce privea valoarea metalului, încât păstrând aceiaşi greutate, în vremea împaratului *Constantin cel mare*, valora abia a 72-a parte, ceea-ce înseamna ca aproape jumătate din aur a fost înlocuit cu material străin. Jumătate din colecţiile numismaţilor conţin astfel de *aurei*. Consecinţa naturală a acestui procedeu a fost scumpirea neînfrânată a obiectelor de uz zilnic, deoarece cantitatea de bani, crescând peste măsură prin falşificarea metalului component, urma în chip fatal sa se facă şi echilibrarea valorilor schimbate între vânzător şi cumpărător prin majorarea cantităţii monedei de schimb. Pe timpul împăratului *Traian* şi a celor doi *Antonini*, acest fapt nu s'a întâmplat, fiindcă ei nu puteau figura decât pe o monedă cu conţinut adevărat şi constant. Ei aveau sentimentul că chipul unui monarch pe o monedă reală este portretul scump

1) *Szentkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Pag. 222. Kolozsvárt, 1841.

al însăşi naţiunii, a cărei garanţie de prosperitate o întruchipează [1]).

Altfel se întâmplau lucrurile însă sub urmaşii lor. Aşa în vremea domniei lui *Diocleţian* (284—305 d. Chr.), din cauza falşificării monedei, începută pe vremea împăratului *Caracalla* (211—217 d. Chr.), preţul alimentelor se urcase atât de mult, încât a fost nevoie să fie stăvilit prin fixarea de preţuri maximale [2]

Din secolii din urmă e prea cunoscută compoziţia metalică lipsită de valoare a monedei turceşti, care abia mai târziu a început să fie îmbunătăţită etc. Sub nici un cuvânt nu poate fi scuzat sistemul de a bate monedă, care să nu se potrivească cu preţul curent al aurului şi argintului din comerţul mondial, sau marcarea monedelor cu o valoare, care să nu corespundă purităţii aliajului ei. Bine înţeles, trebue însă ţinut seamă de cheltuelile făcute cu ocazia baterii monedei, pentru care trebue admisă o scădere proporţională *(Schlagschatz)* a valorii reale a metalului faţă de preţul marcat [3]). Această scădere raţională economia naţională nu numai o tolerează, dar o pretinde expres, caci ar fi o nedreptate să nu i-se restitue statului cheltuiala, pe care o face când bate moneda, făcând aurul şi argintul apt pentru uzul comerţului. Dacă statul ar pune impozit pe monedă, ar fi o nedreptate, căci acest impozit ar apasa numai asupra naţiunei respective. Scăderea la batere este suportată însă de toate popoarele, care fac afaceri de schimb cu statul emitent al monedei. Tot această diminuare a valorii metalului este şi o arma, care împiedică specula, pe care ar face-o alte popoare, topind monedele şi bătând altele cu o valoare şi mai mică.

Nici moneda măruntă de schimb nu trebue să facă excepţie. Nu numai fiindcă se opune principiul de dreptate şi fiindcă face să scadă economia unei naţiuni, dar şi din alte puncte de vedere reducerea valorii monedei de aur şi argint este primejdioasă.

Prin aceasta, adică prin urcarea fatală a preţurilor obiectelor de uz zilnic, puterea statului numai astfel îşi atinge scopul, dacă ridică şi cota impozitelor în măsura, în care a scăzut valoarea

1) *I. G. Soden:* National-Oekonomie. Band II, pag. 312. Wien, 1815.
2) *Kleinschrod,* op. cit. I Band, cap. 9.
3) *Szentikirályi Zsigmond,* op. citat, pag. 31.

banilor. Nedreptatea remediată printr'o altă nedreptate deschide insă cascada primejdiilor.

Lupta deschisă, pe care au purtat-o popoarele prin baterea monedei şi care în mare parte dăinueşte şi azi, o putea curma numai introducerea unui sistem unitar de a bate monedă, bazat pe înţelegerea tuturor ţărilor, ceea-ce în parte a realizat secolul XIX.

BIMETALISMUL MONETAR

Astfel în anul 1838 s'a incheiat convenţia monetară dela *Dresda* [1]) între statele de sud germane, adoptând unitatea monedei pe baza etalonului de argint. După tratative, care au durat dela 1854 până la 1857, s'a încheiat convenţia monetara dela *Viena* (27 Ianuarie 1857), adoptând tot etalonul de argint şi alături şi etalonul de aur pentru baterea unei monede comerciale de aur (coroana şi jumatate de coroană), 50 de coroane fiind egale cu 500 grame aur curat, al cărui preţ varia însă după ofertele de cumpărare şi vânzare. In 1860, Elveţia adopta, în locul etalonului ei de argint, napoleonul francez.

La sfârşitul anului 1865, Franţa, Belgia, Italia şi Elveţia, care aveau legi monetare asemănătoare, au convenit la o regulare comună a sistemului lor monetar. Convenţia încheiată la 23 Decembrie 1865, numită *Convenţia monetară latină,* intrând în vigoare la 1 August 1866, avea la bază *etalonul bi-metalic* (de argint şi aur), predominând aurul. Anglia, în 1866, avea etalon de aur, deşi în acelaş timp India estică, legată prin multiple fire de interese cu Anglia, avea etalon de argint. La convenţia monetara latină, la care fuseseră invitate toate statele, a mai aderat statul papal şi Grecia.

In anii 1878, 1893, 1897, 1902, 1908 au fost semnate noui convenţiuni adiţionale. Dar la 25 Martie 1920, din cauza diferenţelor de schimb provocate de răsboiu, care s'au produs în aproape toate statele semnatare ale convenţiei din 1865, s'a hotărât retragerea pieselor de argint elveţiene şi franceze. Convenţia din 9 Dec. 1921 a reglementat repatrierea pieselor de 5 fr. elveţieni din celelalte ţări ale Uniunii latine.

---

1) *Eduard Suess*, op. citat, pag. 7.

Diferitele reforme monetare naţionale, în speţa legile de stabilizare, au marcat sfârşitul Uniunii monetare latine.

O convenţie similară monetară a fost cea scandinavă din 1873 între Danemarca, Suedia şi Norvegia, care a fost şi mai bine precizată prin actul adiţional din 1924.

Intre anii 1850 şi 1860 pătrund în Europa cantitaţi mari de aur din California şi Australia. Franţa, stat mare cu etalon bimetalic, vinde argint, cumpără aur şi prin sforţările ei de a împiedica demonetizarea aurului, salvează piaţa de greşeli mari şi pagube şi mai mari. Intre 1866 şi 1870 se realizase convenţia monetară latină, dar în Franţa s'au ridicat glasuri pentru demonetizarea argintului. Delegatul Austriei la conferinţa din *Paris*, dela 31 Iulie 1867, este de aceeaşi părere. In urma convenţiei preliminare, încheiată în această conferinţă, s'au bătut în Austria numai monede de aur, iar din Ianuarie 1873 înainte ar fi urmat ca argintul să fie întrebuinţat numai ca monedă divizionară. Dar convenţia a căzut, nefiind ratificată.

SPRE ETALONUL DE AUR

După răsboiul franco-german, guvernul din *Berlin* este solicitat de Reichstag să adopte etalonul de aur. Guvernul procedează pas cu pas, paralel cu scăderea valorii argintului, la realizarea etalonului de aur. Tot atunci ţările semnatare ale convenţiei monetare latine reduc baterea monedei de argint. Valoarea argintului se prăbuşeşte. Cu aceste fluctuaţiuni ale raportului de valoare între aur şi argint oscilează mai mult sau mai puţin proprietatea particulară şi publică. S'au produs pierderi uriaşe, fara nici un folos pentru nimeni. Nesiguranţa a devenit o nenorocire generală, care multă vreme n'a putut fi înlaturată.

Specialişti cu mare experienţă, corporaţiuni cu prestigiu, cum e Camera de comerţ din *Liverpool,* au cerut un congres internaţional pentru reglementarea chestiunii etalonului monetar. Experienţele comerciale şi pierderile rezultate din nesiguranţa monetară au convins pe guvernanţii aproape ai tuturor statelor să adopte etalonul de aur, rămânând însă la latitudinea fie-cărui stat de a-şi alege unitatea monetară. Au rămas la etalon de argint numai China, Etiopia, Indochina franceză şi Persia, iar la bimetalism Spania şi Elveţia.

Astfel în Europa s'a ajuns sa circule 29 feluri de unitaţi de moneda de aur (franc, funt, florini, coroane, ruble, pesetas, schilingi, drachme, lei, dinari etc.), în America vre-o 22 (dolar, colon, milreis, koridor etc.), în Africa 2, iar în Asia 5.

In virtutea diferitelor legi monetare naţionale s'a stabilit pentru aproape fiecare monedă proporţia procentuală de acoperirea biletelor de bancă prin aur depozitat la băncile de emisiune. Acest fond de acoperire exista în lingouri sau bare de aur, moneda batuta sau devize straine, garantate prin aur. Obligaţia băncei emitente de a preschimba biletele de bancă prin aur era mai mult de valoare teoretica. Totuşi toate instituţiile de emisiune au căutat sa sporeasca rezervele de aur, chiar peste procentul legal de acoperire.

TURBURĂRILE MONETARE DIN TIMPUL RĂSBOIULUI MONDIAL

A urmat o epoca de relativa siguranţa. Bogaţia naţională era in creştere, când a izbucnit, în 1914, marele răsboiu, care a provocat turburarea unităţilor monetare din toată lumea. Aşa legea monetară din 5 August 1914 a stabilit cursul forţat al biletului de banca în Franţa, introducând francul hârtie, caracterizat prin instabilitatea monetara şi deprecierea monedei franceze faţă de devizele altor ţari. *Francul-hârtie* este unitatea monetară. Valoarea lui variaza faţa de monedele de aur sau faţă de aur, conform cu amplitudinile, pe cari le masoară fluctuaţiunile *schimbului*.

La fel s'a întâmplat în toate ţările beligerante. Moneda hârtie a luat locul monedei aur, depreciând constant valoarea mijloacelor de schimb. Prin ocupaţiunea militara a diferitelor teritorii străine s'a produs şi schimbarea unităţii monetare din acele teritorii. Marca germană înlocueşte francul belgian, coroana austriaca înlocueşte dinarul sârbesc etc. Uneori puterile ocupante emit hârtie monedă cu valoare locală, cum au facut Germanii în România, emiţând biletele Bancii Generale, fără acoperire.

Dupa rasboiu haosul monetar s'a generalizat şi s'a adâncit şi prin inflaţie. Unele unităţi monetare s'au prabuşit definitiv, ca rubla, marca germană, coroana austro-ungară. Alte unităţi s'au oprit la o treaptă oare-care de valoare după ani de scădere şi fluctuaţie continuă. Pagubele suferite de întreaga economie mondială au fost fără pereche în istoria omenirii. Reacţiunea a venit

târziu, după ani de zile, fiecare ţara încercând sa-şi refaca moneda, unele sperând revalorizarea ei, altele acceptând stabilizarea la cursul ajuns prin jocul economic.

Au început legile zise de stabilizare. Astfel Franţa, prin legea monetară din 25 Iunie 1928, a creat un sistem monetar nou, bazat numai pe aur. Este pentru prima oară în istoria monetara franceza ca unitatea monedei este definită printr'o greutate în aur. Această definire a francului în aur din 1928 a voit să afirme sănătatea şi independenţa monetara franceză.

Din ziua în care a fost fixată convertibilitatea biletului în aur, francul a încetat de a mai fi obiect de specula. Variaţiunile lui de aici înainte sunt limitate de *gold points,* ceeace înseamnă că dela anumite limite de urcare sau de coborâre, fluxul şi refluxul aurului vor echilibra desechilibrul momentan al balanţei.

Prin legea din 1928 francul a început să fie preferat în regularea internaţionala a plăţilor, alaturi de *dolar* şi *livra sterlină.*

Pentru a nu se produce turburari economice de punerea în circulaţie a unei cantităţi prea mari de monede — franci - aur, s'a rezervat dreptul de a bate monede metalice numai Băncii Franţei.

Monedele metalice franceze batute înainte de promulgarea legii au încetat de a mai avea curs legal.

In Germania s'a creat sistemul monetar Reichs-Mark, în Austria şilingul, în Ungaria pengö-ul.

La noi, prin legea stabilizarii din 7 Februarie 1929, cursul leului a fost stabilizat astfel: *100 lei hârtie egali cu 3.10 lei aur.*

Dar efectele rasboiului în domeniul politico-economic şi financiar s'au resimţit şi după stabilizari. Crizele industriale, agricole şi comerciale mondiale au sapat şi baza unor monede socotite ca cele mai solide, ca dolarul şi lira sterlina. Scaderea acestor două monede şi fluctuaţiile lor actuale au influenţat opinia publică mondială. Increderea şi în celelalte unitaţi monetare a slabit, încât unele îşi menţin cursul numai prin masuri artificiale. In aceasta situaţie se gasesc, de exemplu, şilingul austriac, pengö-ul ungar, cari, la bursele straine, sunt cotate sub cursul legal cu aproape o treime.

Leul nostru se menţine la cursul stabilizat, fiind protejat de diferite măsuri, ca controlul devizelor, care este o masură paliativa,

şi prin cumpararea aurului indigen în cantităţi cât mai mari, preconizându-se chiar intensificarea producţiei aurului.

In cursul anului 1931, chestia etalonului de aur a trecut oarecare momente de criză prin hotărârea Băncii Angliei, care a renunţat pentru un timp limitat la schimbul obligator al lirei sterline în aur. Din această cauză statele s'au împărţit în două tabere: unele pentru menţinerea aurului ca bază a organizării monetare, în cap cu Statele Unite şi Franţa, iar altele contra, în frunte cu Anglia. In realitate, statele, care au renunţat la etalonul aur, au recurs la această măsură numai pentru a-'şi menţine stocul de aur ce posedau şi, după cum reiese din ultimele declaraţiuni, vor reveni la etalonul aur îndată ce situaţia economică le va permite aceasta, stabilizând moneda lor la un curs favorabil propăşirii economiei lor naţionale. De altfel, peste puţin timp, reprezentanţii tuturor Băncilor de emisiune, întruniţi în Noembrie 1932, la Basel, s'au declarat pentru valuta aur, convinşi că numai pe baza ei se poate spera într'o însănătoşire a finanţelor mondiale.

CAPITOLUL III

INDUSTRIALIZAREA AURULUI

Majoritatea popoarelor primitive nu cunoşteau folosirea aurului şi a argintului la fabricarea de monede şi bijuterii. Intrebuinţarea aurului în asemenea scopuri artistice nu se intâlneşte decât la popoarele ridicate pe o treapta de cultura relativa, care 'şi-au dat seama că acest nobil metal poate fi prelucrat în foiţe foarte fine şi foarte subţiri şi că poate servi fie ca material întreg, fie ca îmbracaminte sau poleială la diverse bijuterii şi unelte, făcute din alte metale, ca argint, arama etc.

Cea mai veche tradiţie despre întrebuinţarea aurului ne-o da *Moise*, profetul Evreilor, care într'o tablă a sa (2 Moise 32) vorbeşte despre „Viţelul de aur", care, conform cultului simbolic al Israeliţilor, a fost aşezat de *Aaron* pe muntele *Sinai*. In templele dela *Dan* şi *Bethel* a fost aşezat un asemenea „Viţel de aur", de catre *Ierobeam I*, în anul 900 înainte de Chr. [1]).

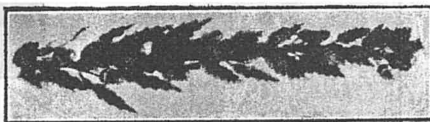

Fig. 7. Coroana funerară grecească de aur din secolul IV înainte de Christos

In protoistoria Europei aurul apare ca material monetar pe timpul regelui *Alexandru cel mare* al Macedoniei, iar ca material de bijuterii pela începutul epocei de bronz şi anume în Europa vestica şi nordica, mai ales în Irlanda. Tot în epoca de bronz au început să fabrice bijuterii din aur Egiptienii şi Babilonienii [2]). Intrebuinţarea aurului ca material de bijuterii a ajuns sa fie înfloritoare pe vremea culturei cretano-mykenice, iar cel

1) *Der grosse Brockhaus*, vol. VII, pag. 469.

2) *Möller:* Metallkunst der Aegypter. 1925.

mai înalt grad de desvoltare se constata în lucrările de aur ramase dela Etruşci. La vechii Greci această industrie a luat un mare avânt prin secolii VI şi VII înainte de Chr., iar în epoca romană a ajuns la o fabricaţiune extrem de bogată şi de inventivă [1]).

La începutul evului mediu se remarcă o transformare în toate provinciile ostice ale fostului imperiu roman în ceea ce priveşte obiectele fabricate din aur. Astfel comoara lui *Attila*, regele Hunilor, găsită la Nagy Szent Miklos (Ungaria de sud), nu atinge frumuseţea obiectelor din epoca romană. Popoarele germa-

Fig. 8. Cercei vechi de aur, factură greacă, din Kyme. (sec. III în. de Chr.)

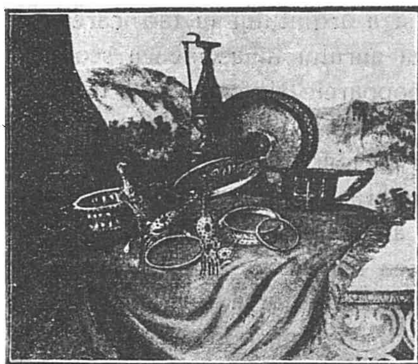

Fig. 9. Tezaurul dela Pietroasa (jud. Buzău), cunoscut sub numele «*Cloşca cu puii de aur*», despre care d. M. Şuţu susţine însă că ar aparţine unei arte şi unui cult religios din străvechia Dacie.

nice din timpul migraţiunii popoarelor iubeau şi ele bijuteriile fabricate din aur, însă le doreau împodobite cu pietre colorate. Cele mai însemnate şi mai preţioase descoperiri din această epocă sunt: *Tezaurul dela Pietroasa* (Cloşca cu puii de aur), aflător în muzeul naţional de antichităţi din Bucureşti, apoi obiectele găsite la Şimleul Silvaniei, păstrate în muzeul de artă şi istorie din Viena, precum şi mormintele regilor Merovingieni dela Tournay (Franţa), descoperirile dela Toledo (Spania) etc.

1) *Marshall:* Catalogue of Irisch gold jewelery Greck, Etruscan and Roman in the British Museum. 1911.

Arta bizantină a întrebuințat și ea mult aur și cu începere din secolul X a trimis în restul Europei o mulțime de obiecte de preț, în special icoane, legaturi de cărți și diferite alte reliquii Cea mai bogată colecție a primit-o biserica *San Marco* din Veneția, printre care și renumitul altar numit *„Pala d'oro"*, început în anul 976. Alte lucrări de artă bizantină sunt la Gran și Budapesta (o parte a coroanei Sf. Ștefan), apoi în muzeul Luvru din Paris și în muzeul South-Kensington din Londra. Arta bizantina s'a distins mai ales în întrebuințarea aurului în pictura-mozaic, cum prea bine se poate remarca și azi în biserica (azi moscheia) Sf. Sofia din Constantinopol, cu toate încercarile Turcilor fanatici de a o distruge.

Fig. 10. Legătură bizantină de cărți, placă de argint aurită din secolul X d. Chr.

Industrializarea aurului în materie religioasă-bisericească, fiind încurajată de Papii dela Roma, a înflorit mult în special în epoca stilului romanic din secolul XI până la jumătatea secolului XIII, cum dovedesc lucrările de artă din catedralele dela Trier, Hildesheim, Regensburg, Colonia și Aix-la-Chapelle. Cu începere din secolul XI toți Papii obicinuesc să poarte un trandafir sau roză de aur cu ocazia procesiunii ce se face la Roma in a patra Duminecă din postul mare al Paștelor [1]).

După introducerea noului stil Renaissance apar în Germania obiecte de aur de mare valoare, făcute după proiecte de *Dürer, Holbein, Virgil Solis* etc. Același lucru se întâmplă și în Franța sub regii Ludovic XIV, XV și XVI, când se disting mai ales talentații artiști din familia *Germain* [2]).

In a doua jumatate a secolului XIX a învins în arta bijuteriei curentul de a reînvia formele vechi ale trecutului și în special

1) *Der grosse Brockhaus,* vol. VII, pag. 468 și 469.

2) *Luthmer:* Goldschmuck der Renaissance. 1881.

cele din vremea Renaşterii. Puţin înainte de anul 1900 s'a renunţat la formele vechi şi la ornamentaţia de prisos în fabricarea obiectelor de aur, care de obiceiu se lucrează dintr'un aliaj de aur cu alte metale. Aliajul aurului cu cuprul se întrebuinţează pentru bijuteriile fine cu 75—92% aur şi restul cupru, iar pentru aliajul monetar 90% aur. Se mai întrebuinţează pentru suduri un aliaj de 63% aur şi 23 32% argint. Pentru diferite alte întrebuinţări se mai foloseşte aurul roz, format din 75% aur, 20% argint şi 5% cupru, apoi aurul englezesc 75% aur, 12,5% argint şi 12,5% cupru, precum şi aurul alb cu 75% aur, 15—19% argint şi 6 10% cupru.

Aurul se mai întrebuinţeaza azi în cantitaţi mari sub formă de săruri în fotografie, iar în forma cea mai curata, fiind maleabil şi uşor de lucrat, în dentistica. Sub forma de injecţii hipodermice se mai foloseşte şi în tratamentul tuberculozei.

Cum am aratat, metalul preţios, multa vreme folosit numai pentru bijuterii şi monede, găseşte zilnic noui alte întrebuinţari. Pe măsura însa ce întrebuinţarea lui devine tot mai mare, în aceiaşi masură se pune şi problema rezervei totale de pe pamânt, cum voiu arăta în cele ce urmează.

CAPITOLUL IV

PRODUCŢIA AURULUI IN LUMEA INTREAGĂ. SCĂDEREA PRODUCŢIEI ŞI CRIZA ECONOMICĂ MONDIALĂ

O statistică a producţiei generale de aur din timpurile cele mai vechi şi până azi nu există şi nici n'ar fi posibil să existe din motive uşor de explicat. Abia găsim oarecare date statistice despre producţia mondială a aurului cu începere numai din anul 1493, fixată de toţi istoricii la aproximativ 5800 kilograme. Ea creşte regulat aproape în fiecare an, ajungând, de ex., în anul 1600 la 7380 kgr., în 1700 la 10.765 kgr., în 1800 la 17.790 kgr., în 1851 la 199.388 kgr., în 1900 la 316.159 kgr., în 1910 la 568.856 kgr. şi din anii 1911 până la 1920 la aproximativ 640.309 kgr. anual. După o estimaţie destul de largă, cantitatea de aur extras din Ardeal cu începere dela sfârşitul secolului XV pâna în anul 1918 este de aproximativ 520.000 kgr. [1]).

In anul 1925 producţia mondială a aurului se ridica la valoarea de 1 miliard 747 milioane mărci aur, repartizată astfel: Africa de sud şi Rhodesia 885 milioane, Statele Unite 106 mil., Canada 151 mil., Rusia 84 mil., Australia 61 mil., Indiile 35 mil. şi restul celorlalte ţări (printre care contează şi România) 325 milioane.

O statistică a aurului extras în anul 1930 a ajuns la următoarele cifre: Africa de Sud 330.000 kg., Canada 66.000 kg., America de nord 69.000 kg., Rusia 37.000 kg., Mexic 21.000 kg., Rhodesia 17.000 kg., Australia apuseană 12.000 kg., India engleză 11.000 kg. Producţia mondială a acestui an s'a ridicat la cifra de 636.000 kg., reprezentând o valoare de peste 60 mi-

1) *A. Streckeisen şi T. P. Ghiţulescu:* Les ressources d'or de Roumanie (pag. 295 după „The Gold Resources of the World", XV International Geological Congress, South Africa, 1929).

liarde lei. De la anul 1493 pâna la 1930, s'au extras peste 32.000.000 kg. de aur. Din această cantitate de aur nu mai există însă decât 19½ milioane kg., din care 17.120.000 kg. reprezintă valoarea monedelor de aur şi a rezervelor bancilor de emisiune.

Unde o fi restul? Economistul englez *Keynes* a calculat, pe o întreaga serie de ani, cât aur se extrage şi cât se întrebuinţează pe toata faţa pământului. Astfel a ajuns la concluzia că, din 1924 până astazi, s'au întrebuinţat 24.000 kg. de aur mai mult decât producţia respectivă. Acest consum exagerat e îngrijorător, căci s'ar putea ca într'o bună zi sa ne *pomenim* fara rezerve. Cea mai mare consumatoare a preţiosului metal este India engleză, unde zac neproductive, în lingouri sau bijuterii, imense cantităţi de aur, în cassele de fer ale rajahilor sau prinţilor miliiardari locali.

Ceiace e sigur e ca, în pivniţele bancilor, aurul e bine păzit. Nu dispare decât aurul utilizat în industrie şi în alte domenii. Se întrebuinţeaza foarte mult aur în industria bijuteriilor, în galvanoplastie, în chirurgie, dar mai cu seama în tehnica dentară.

Consumul mondial al aurului dentar se ridica la cifra de 36.000 kg. anual, iar această cifră e într'o continuă urcare. Cu înmormântările, se pierde în fiecare an o cantitate în valoare de 1½ miliarde lei. Ţinând seama de proporţia, în care se ridică consumul aurului de către dentişti, ar însemna că odată cu înmormântările se va pierde în 20 de ani, între 1930 şi 1950, aur în valoare de peste 70 miliarde lei.

REPARTIŢIA AURULUI MONETAR DIN LUMEA ÎNTREAGĂ

Cam jumatate din producţia mondială a aurului serveşte pentru scopuri monetare.

In urma răsboiului mondial, repartiţia aurului monetar din lume, pe anii 1913—1924, era precum urmează:

Numele continentelor sau al ţărilor	Miliarde marci		Participaţia în %	
	1913	1924	1913	1924
Europa	20,4	13,1	60,7	32,1
Statele Unite ale Americei	7,9	19,1	23,6	46,8
Restul lumii	5,3	8,6	15,7	21,1

Acest tablou arată ce însemnată cantitate de aur a emigrat de pe pieţele Europei în Statele Unite ale Americei, în timpul războiului.

D. inginer *I. Gigurtu*, directorul general al societăţii „*Mica*“, cea mai mare şi mai prosperă societate minieră din ţară, într'o conferinţa ţinută la 6 Martie 1932, asupra politicei aurului, spune ca „întreaga cantitate de aur produsă în lume este, după d. inginer *Ghiţulescu* dela Institutul geologic român, de 50 milioane kilograme. Din aceasta se găsesc circa 18 milioane kilograme aur fin în stocurile bancilor de emisiune, reprezentând o valoare de circa 2 miliarde 400 milioane lire sterline“.

D. inginer *Gigurtu* mai spune în interesanta sa conferinţa că producţia mondiala a aurului a mers crescând pâna în anul 1915, când a atins maximul ei cu 96 milioane lire sterline, dar de atunci încoace a scăzut mereu până în 1922. Din acest an începe din nou creşterea producţiunii, în special prin minele din Canada şi Transvaal. In Statele Unite ale Americei producţia ramâne scazută cu mici variaţiuni. Aceasta se poate explica prin sărăcirea şi epuizarea zacămintelor cunoscute şi lipsa de rentabilitate a exploatarilor, pentru a face cercetările şi investiţiunile necesare într'o vreme când indexul de viaţă a mers crescând până la 264% şi s'a menţinut în ultimii ani între 170% şi 150%.

Indicele în creştere însemnează o scădere în puterea de cumpărare a aurului, iar indicele în scadere din contra o creştere a valoarei aurului. Este prin urmare natural ca producţiunea de aur sa stagneze atunci când media preţurilor tuturor marfurilor a crescut cu peste 50% faţa cu nivelul mediu din anii antebelici [1]).

Daca privim repartiţia aurului între principalele banci de emisiune din Europa (Franţa, Anglia, Germania, Elveţia, Italia) şi Statele Unite ale Americei, la finele anului 1930 şi 1931, gasim cifre foarte instructive. Aurul cel mai mult s'a scurs în aceşti 2 ani mai ales spre Franţa şi Elveţia. Dela 348 miliarde lei în 1930, Franţa trece la 445 miliarde lei în 1931, iar în aceiaşi perioada de timp Elveţia trece dela 21 la 75 miliarde. Din contra, ţarile, de care fuge aurul, sunt Anglia şi Germania. Intr'adevăr, dela 139 miliarde lei aur în 1930, Anglia trece în 1931 la 99

---

1) *I. Gigurtu:* Politica aurului. Bucureşti, 1932.

miliarde, iar în aceiaşi perioada de timp Germania trece dela 88 miliarde la 40 miliarde lei.

Se pune deci întrebarea: De ce fuge aurul chiar şi de Statele Unite sau cel puţin nu se mai acumulează, căci ele sunt statul cel mai bogat sub toate raporturile materiale? De ce nu se îndreaptă el şi către Italia, căci şi ea a eşit învingătoare în răsboiu? Şi de ce se scurge către Elveţia, care nu contează prea mult în concertul economiei mondiale?

Răspunsul nu poate fi decât acesta: Aurul se îndreaptă spre statele cele mai echilibrate, cele mai stabile, atât sub raportul politic, cât şi sub cel social şi economic. Aurul, din punct de vedere economic, cauta linişte şi evită turburările politice şi economice. Acolo unde este linişte şi siguranţă politică şi socială, prosperitatea vine în mod automat. Iata cea mai bună învăţătură pentru acei, cari doresc normalizarea vieţii economice.

Statistica aurului este cel mai bun dascăl în materie economică.

IDEIA ABANDONĂRII ETALONULUI DE AUR

Cu toate acestea, Casandrele aurului, printre care şi plinul de autoritate *Mac Kena,* fost ministru de finanţe al Angliei, găsesc ca nobilul metal şi-a trăit traiul, fără să înţeleagă că vina nu o poartă el, ci alţi factori economici, ca anarchia preţurilor diferitelor produse, fie materii prime, fie fabricate, care, în raport cu cursul aurului, au condus la o instabilitate economica şi socială. De aci s'a născut ideia abandonării aurului ca îndreptar al preţurilor şi înlocuirea lui cu alt etalon sau mai bine zis cu alte etaloane, care să aibă cursuri forţate.

Realitatea este că avem prea mult argint şi foarte puţin aur. Acest fapt a produs o mare îngrijorare în unele cercuri de specialişti englezi.

Producţia argintului a crescut într'adevăr considerabil în ultimul timp, aşa încât preţul argintului astăzi este exact a cincea parte a preţului din anul 1870, natural, în raport cu aurul. Această scădere a preţului argintului a produs în ţările cu valuta de argint, cum este China, multe neajunsuri economice. Preţul de export al multor mărfuri chineze a scăzut în mod considerabil.

In ce priveşte aurul, situaţia este de tot alta. Producţia acestui nobil metal scade pe zi ce merge, astfel ca el se scumpeşte.

Producţia mondială a aurului şi-a ajuns punctul culminant in anii 1912—1915. De-atunci ea continua sa scada anual. Acest fapt este cauza că mulţi cred în necesitatea revizuirii principiilor, care stau la baza evaluarii producţiei. Dar puţini îşi dau seama de rezultatele unei revizuiri a acestor principii. Aceasta ar însemna revoluţionarea întregului sistem economic de astazi, pentrucă nu există alt metal, care sa fie mai acomodat ca etalon de valori decât aurul. Aurul este indicat pentru acest scop din cauză că este invariabil faţa de influenţele externe. De alta parte valori mari de aur se pot pastra într'un spaţiu relativ foarte redus, iar oscilaţiunile valorii sale sunt foarte reduse. Dacă, prin urmare, în viitor nu ne-ar sta la dispoziţie destul aur, atunci am fi nevoiţi sa cautam alt material ca măsuratoare de preţuri, ceeace ar implica o complecta schimbare a legilor, care prezidă desvoltarea preţurilor în genere. Şi să punem cazul că, în fine, s'ar gasi noul metal-etalon al valorilor, întrebarea este însă dacă toate ţările ar admite acest nou etalon? Daca nu, atunci am da de cele mai dificile complicaţii în economia mondiala.

SCĂDEREA PRODUCŢIEI AURULUI ŞI CRIZA MONDIALĂ

Consecinţele scăderii producţiunii mondiale de aur, care a început să se remarce la sfârşitul anului 1915, n'au întârziat de a se manifesta printr'o instabilitate economică şi sociala, ca şi prin anarchia preţurilor la diferitele produse. Accentuându-se tot mai mult această stare de lucruri, am ajuns, în anul 1928, la criza mondială cu efectele ei nenorocite. Primele efecte s'au arătat sub semnul *deflaţiunii,* care era cauza primordială a crizei.

Ce revirement ciudat, într'adevar! De unde înainte cu câţiva ani *inflaţiunea* sau supraabondenţa instrumentelor monetare inspira teroare şi era o crimă în contra patriei şi a genului uman, apare de-odata *deflaţiunea* sau lipsa de mijloace monetare, ca cel mai teribil flagel, autoare a şomajului, a mizeriei şi a foametei. Cum se ştie, şi una şi alta au făcut în omenire o mulţime de victime nenorocite şi demne de mila.

Numai în urma unei analize aprofundate, economiştii au ajuns la convingerea ca prima cauză a acestei situaţii dezastroase este lipsa instrumentului de schimb, a mijlocului de plată, adica penuria de monedă sau de credit. Fenomenul acestei penurii a

fost observat la câțiva ani după rasboiu, deşi el se manifesta discret înca din perioada anilor 1850—1910, în care s'au realizat cele mai mari progrese industriale, când etalonul de aur s'a impus întregei lumi şi când s'a putut constata că în fața deficitului producțiunii de aur prețurile se urcau şi ele scădeau îndata ce producțiunea nobilului metal era excedentara [1]).

In aceasta privință avem azi o lucrare remarcabila, datorită d-lui *Loveday*, şeful serviciului de documentare economică de pe lânga secretariatul general al Ligei națiunilor şi care a făcut parte din comisia de experți ai acestei Ligi, chemați de guvernul român, în Septembrie 1932, ca să examineze precara situație financiară şi economică a României. In lucrarea sa, care confirmă aproape punct cu punct afirmațiunile d-lui inginer *Gigurtu*, d. *Loveday* a reunit toate elementele care permit compararea totalului mijloacelor de plată din toată lumea (monede aur în circulație, bilete de bancă şi depozite la vedere), cu excepția Rusiei şi a câtorva țări mici fără importanță, în anii 1913 şi 1928. El a găsit ca cifra anului 1928 este aproximativ dubla față de cea din 1913 (203% sau 212% după metoda lui de calcul). Dar prețurile anului 1928 sunt ele însăşi mai superioare cu 50% decât cele din 1913. Deci pentru a finanța aceiaşi cantitate de mărfuri şi de transacțiuni ca înainte de răsboiu, trebuia să dispunem în 1928 de jumătate mai multe instrumente de plata, fie 150%.

Ei bine, marginea între 150% şi 203% sau 212% constitue exact proporția nouilor mijloace de plată, cu care trebuia sa se facă față excedentului de producție, de consumație şi de schimb din anul 1928 față de anul 1913, ceea-ce înseamnă că această augmentare era insuficientă ca să poată rezista deodată, în 1928, şi la ridicarea prețurilor şi la desvoltarea economică întâmplată între timp [2]).

Lipsa de aur, de plată şi de credit îşi da fără milă efectele ei.

Acest fapt a îndemnat comitetul financiar al Ligei națiunilor să aleagă din sânul ei o comisie cu scopul de a evalua cantitatea de aur a lumii şi de a se ocupa de producția viitoare a aurului. Rezultatele publicate pân'acum de această comisie nu sunt de loc îmbucurătoare.

---

1) *Georges Boris:* Problème de l'or et crise mondiale. Paris, 1931.

2) *Idem*, op. citat, pag. 51.

Marea criza provocată prin penuria de aur continua a-'şi arăta toate efectele ei nenorocite. Norii dela orizont anunţă chiar o prelungire şi o agravare a furtunei, mai ales daca China, care studiază şi ea adoptarea etalonului de aur, va trece alte 500 milioane de suflete la regimul aurului şi dacă, pe de altă parte, Rusia, devenită ţară exportatoare, va simţi nevoia să-şi constitue şi ea un stoc de aur.

Pentru a preveni rezultatele insuficienţei stocului mondial de aur, delegaţiunea aurului de pe lângă Liga naţiunilor a preconizat, intre altele, o soluţiune parţială, un fel de paliativ şi anume a generalizat sistemul numit *Gold Exchange Standard,* sistem care permite unei bănci de emisiune de a considera ca rezervă-aur un portofoliu de devize străine.

Dar aceasta tot nu e de ajuns şi, în faţa acestei precare situaţiuni, economiştii se gândesc acum să găsească un alt remediu în contra relei repartiţiuni a aurului în lume. *„Aurul fiind arbitrul destinului nostru",* cum spune *sir Iosuah Stamp,* economiştii tezei monetare agită chestiunea posibilităţii de a spori producţia aurului, graţie progreselor ştiinţei şi ale technicei, căutând să echilibreze ritmul producţiunii cu acel al distribuţiei bogăţiilor.

Din nefericire, şansele descoperirii de noui gismente aurifere prin mijlocul prospecţiunilor geofizice sunt slabe. Aceste metode se bazează pe diferenţa de conductibilitate electrică sau de greutate specifică. Lumea a fost incontestabil prospectată de o manieră foarte aprofundată pentru aur mai mult decât pentru orice alt metal. Dacă ne gândim la lunga durată şi la caracterul intensiv al acestor cercetări, putem perfect conclude că norocul de a descoperi noui mine de aur de o mare importanţă este mult mai mic decât se presupune în general, chiar şi de către economişti şi alţi experţi, cari din faptul că secolul trecut a văzut descoperirea unei serii de câmpii de aur (California, Australia, Transvaalul, Klondyke şi Lena), înclină a deduce că mersul descoperirilor poate şi trebue să continue la infinit. Inginerii de mine ştiu însă că nu este aşa, cu toate că nu este exclus, dacă nu probabil, să se facă şi alte descoperiri însemnate.

Deocamdată avem un semn îmbucurător, o picătură în mare, in faptul că în regiunea minieră din munţii Abrudului şi anume pe teritoriul din dreapta Ampoiului, lângă Zlatna, şi între valea Murăşului s'au găsit în timpul din urmă noui zăcăminte aurifere foarte bogate. Astfel dintr'o singură tonă de minereu scoasă de

d. *Iuliu Albini* din mina sa dela *Almașul mare* a recoltat 24 kgr. aur, iar societatea „*Mica*“ lucreaza cu stralucite șanse în minele sale dela *Breaza,* achiziționate în ultimul timp și cărora geologul german *Schumacher* le prezice un mare viitor. Dar se pare că căutătorii de aur au o nouă perspectiva de îmbogaţire în sudul Africei, unde ştiri din toamna anului 1932 vestesc că s'a descoperit o regiune, în care preţiosul metal ar fi cu mult mai abundent decât în multe din regiunile exploatate pân'acum. Aceasta regiune ar fi la *Radfontein,* în Transvaal, unde s'a calculat ca ar fi o cantitate de aur în valoare de un miliard şi cinci sute milioane de dolari. De asemenea se anunţa descoperirea unor noui şi importante zacăminte de aur pe platoul *Asmara* din Erythrea, colonia ilaliană din Africa.

Daca am admite totuşi ca s'ar putea termina toate rezervele de aur atât din aluviuni cât şi din mine, tot ar mai ramâne o rezerva imensa, ascunsă însa în apa marilor. Invaţatul francez *E. Bruet* a stabilit că apa mărilor conţine între 30 40 miligrame aur la o tonă de apa. Daca se calculeaza cantitatea totala cuprinsă în cei 1330 milioane kilometri cubi de apă, s'ar ajunge la 70 trilioane kilograme aur, ceeace ar reveni la circa 4600 kgr. aur pentru fiecare pamântean sau aproximativ 1500 milioane de franci francezi pentru fiecare locuitor al planetei noastre!

Cine ştie daca ştiinţa, care progreseaza cu pași gigantici, nu va găsi cu timpul cea mai practica metodă pentru ca lumea sa se folosească şi de această incomensurabilă cantitate de aur!

Iată cum, chestia aurului devine din zi în zi o problema politică şi economică tot mai arzatoare şi de primul rang pentru întreaga omenire, care, obicinuita de mii de ani, prefera în majoritatea ei menţinerea aurului ca etalon al valorilor, el fiind cel mai potrivit pentru masuratoarea valorii diferitelor produse. Azi lumea întreaga, împinsă de variaţiunea schimbului în comerţul marfurilor, tinde sà se ataşeze de aur. Dovada este China, ţara cea mai mare producatoare de argint, care simte şi ea nevoia sa adopte etalonul de aur, caci dacă adoptarea acestui etalon de către cele mai multe state bogate n'a reuşit înca sa stabilizeze *preţurile,* ea a reuşit cel puţin să stabilizeze *schimburile internaţionale* prin faptul de o importanţà capitală – cà le-a restabilit *siguranţa* [1]).

1) *Georges Boris*, op. citat, pag. 92.

PARTEA A DOUA

DACIA PREISTORICĂ PÂNĂ LA OCUPAREA EI DE CĂTRE ROMANI

CAPITOLUL I

CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI GEOLOGICO-ECONOMICE ASUPRA PĂMÂNTULUI DACIEI

Solul şi subsolul Daciei au fost şi sunt, fară îndoiala, cele mai bogate din Europa. Puţine ţări de pe globul pământesc sunt aşa de norocos înzestrate de natură cu tot felul de avuţii şi produse naturale ca vechea Dacia Traiană, adică România Mare de azi. Ardealul este cunoscut şi râvnit din vechime pentru cantitățile mari de aur, argint şi alte minerale, pe care le conţine în special teritoriul Munţilor Apuseni din lanţul Carpaţilor, cari formeaza coloana vertebrală a întregului pământ românesc.

Studiul geologic al masivului acestor munţi, atât de interesanţi nu numai prin bogatele lor zăcăminte de minereuri, ci şi prin problemele, pe care le ridică complicata lor structură, este azi destul de amănunţit facut, mai ales cu privire la epoca eruptivă, de către geologii unguri şi de cei români dela Institutul geologic al României, precum şi dela Universitatea din Cluj. Aşi putea chiar adăuga, fără a fi taxat de şovinist, că cercetările şi studiile geologilor noştri se disting printr'o analiză mai profundă, mai luminoasă şi mai serioasă decât cele ale foştilor stăpânitori de până mai eri ai Ardealului.

Munţii Apuseni ai Ardealului, din care fac parte şi Munţii Metalici, pe cari mie îmi place să-i numesc Munţii Abrudului, au format dimpreună cu tot lanţul Carpaţilor, în vremile protoistorice şi nepătrunse ale alcătuirii globului terestru, un ţinut acoperit de

apa şi mai târziu un ţinut la malul marei, care, cu timpul, în urma cataclismelor geologice, a perpetuului proces de fierbere, de mişcare şi de numaroase erupţiuni vulcanice, s'a transformat în regiunea eruptivă de piatra, ce se ridica la nordul şi vestul şesului României.

Munţii Apuseni sunt ca o insula muntoasa, cu o întindere de 17.000 klm. pătraţi, situata între netedul câmpiei ungureşti şi colinele Ardealului. Ei au rostul unui fort, unul din cele mai folositoare liniei apararii şi unul din cele mai organizate de însăşi natura. Zona lor sudica o formeaza Munţii Metalici, cari în decursul vremilor multi-milenare au fost napraznic loviţi de dislocări terestre. Contactele anormale ale straturilor geologice, mozaicul strâns al faliilor, scufundările în mici basine *(Trăscău, Zlatna, Glod, Băiţa, Brad* etc.), apoi vulcanismul vechiu şi nou, pretutindeni simţit, dovedesc violenţa mişcărilor [1]).

Profesorul maghiar *I. Tulogdy* afirmă că această regiune a fost, înainte cu milioane de ani, o întinsa mare [2]), iar *Cuvier*, marele naturalist francez şi precursorul paleontologiei, spune că în epoca protoistorica toate continentele pamântului au fost acoperite alternativ de apa mărilor şi de ape dulci, că în evoluţia lui pamântul a alternat şi alterneaza necontenit în urma catastrofelor şi a cataclismelor, la care a fost, este şi va fi mereu supus, între cele două forme: ocean şi continent [3]). După inginerul maghiar *M. Urbán*, şesul Baraganului, apoi Munţii Balcani cu regiunea dintre Sofia şi Kazanlik, au caracterul unui fund de mare [4]). Alţi geologi maghiari, *Gesell Sándor* şi *Pálfy Mór*, ocupându-se de formaţiunea geologică a regiunii miniere dela *Roşia Montana*, lânga Abrud, susţin că ea este compusa dintr'un tip de piatră „mediteranean" şi că aici a fost cândva un sân al Mărei Mediterane [5]).

---

1) *Robert Ficheux:* Munţii Apuseni în „Transilvania, Banatul, Crişana, Maramurăşul 1918 1928", vol. I, pag. 174.

2) *Tulogdy I.:* Erdély Geologiája. Cluj, 1925. Pag. 4.

3) *G. Cuvier:* Discours sur les revolutions de la surface du globe et sur les changements qu'elles ont produits dans le règne animal. Paris, 1830.

4) *Urbán Mihály:* Bányászati és kohászati lapok. Anul XXXIV. Budapest, 1906. No. 17 din 1 Sept. 1906.

5) *Gesell Sándor* és dr. *Pálfy Mór:* Abrudbányai környeke. Magyarazátok a magyar korona országainak részletes geologiai térképehez. Budapest, 1908.

Victor Stanciu, cunoscutul profesor de mineralogie la Universitatea din Cluj, confirmând teoria mediteraneană a regiunii Munţilor Apuseni, emite părerea că cele dintâi erupţiuni vulcanice au fost in sud şi s'au continuat tot mai spre nord; apoi că marea fractură dintre *Băiţa* (jud. Hunedoara) şi *Baia Mare* (jud. Satu-Mare), dealungul careia apar riolitele dela *Băiţa, Trestia, Magura, Techerău, Zlatna, Bucium* şi *Roșia Montană* (jud. Alba), se continua în Munţii Gilaului, se pierde în rocele

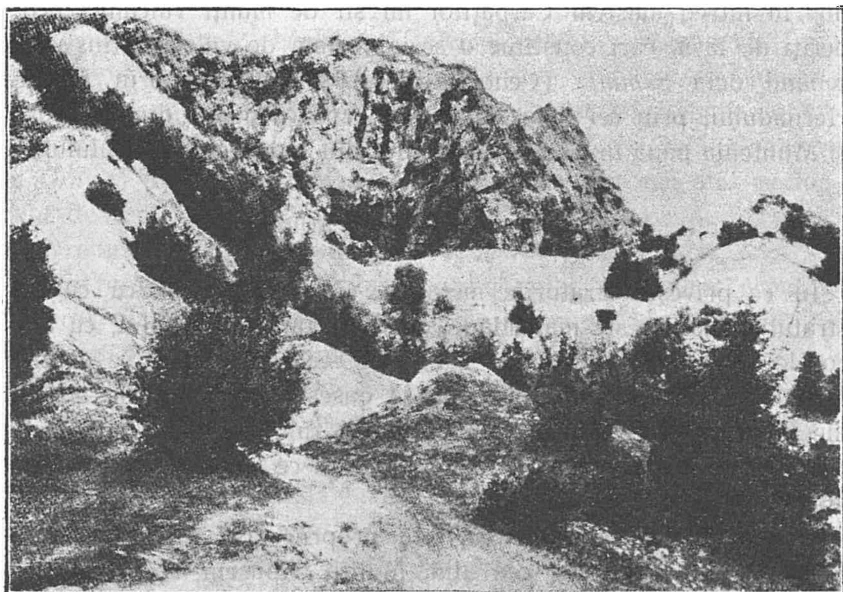

Fig. 11. Vechiul vulcan al „Cetăţii Mari" dela Roşia Montană. In mijloc roca masivă cu vechile exploatări romane, iar pe margini cenuşa albă vulcanică, ıngrămădită în timpul repetatelor erupţii.

sedimentare ale geosinclinalului Clujului şi Dejului, pentru-ca sa reapara în partea nordica a Munţilor Lapuşului şi sa formeze riolitele din eruptivul *Baii Mari*. Inaintarea acestei linii eruptive s'a facut treptat şi pe ea s'au format noui fracturi, dealungul cărora se înşirue vulcanii riolitici ai diferitelor basinuri. Prin scufundarea basinului ardelean se face o nouă fractura în regiunea Munţilor Abrudului. In aceasta fractura apar andezitele bazice. Linia andezitelor cu piroxen are direcţia spre nord-est şi sud-vest între *Musariu* (Ruda), *Stănija, Boteş-Corabia-Vulcoiu, Chi-*

cera şi se continua cu andezite amfibolice şi cu mica neagra în aceeaşi direcţiune până la *Baia-de-Arieş*. Andezitele cu amfibol au la sud, în linia eruptivă dintre *Săcărâmbu-Brad,* o desvoltare destul de considerabilă. Paralel cu andezitele amfibolice, ca o continuare a lor, apar dacitele, care sunt şi la *Baia-Mare* [1]).

Invăţatul geolog vienez *Eduard Suess* spune că prin mişcările şi erupţiunile vulcanice neregulate, care nu s'au întâmplat în toate părţile în aceeaşi măsură şi nici în aceeaşi direcţie, s'a produs în întreg masivul Carpaţilor un şir de munţi vulcanici acoperiţi de lavă, cari constitue o serie variată de vulcani stinşi, începând dela *Şemnitz* (Ceho-Slovacia) şi continuă prin Munţii Hernadului, prin cei dela *Baia-Mare,* apoi prin cei din Moldova şi Muntenia până în Munţii Abrudului din sud-vestul Ardealului [2]).

STRATURILE GEOLOGICE AURIFERE

In ce priveşte straturile metalice, *G. Cuvier* scrie că cu cât stratul geologic este mai adânc sub suprafaţa pământului, cu atât rocele şi fosilele dintr'ânsul sunt mai vechi [3]). Astfel se explica faptul că cele mai multe metale se gasesc în crapăturile adânci ale scoarţei pământului sau în interiorul vulcanilor stinşi. Această teorie se poate constata mai ales în ceea-ce priveşte minereurile aurifere.

Cea mai veche regiune auriferă propriu zisă din Dacia sau România de azi este cea din Munţii Apuseni, cuprinsă într'un trapez, cu colţurile la *Săcărâmbu* (jud. Hunedoara), *Zlatna—Roşia Montană Abrud* (jud. Alba) şi *Ofenbaia* sau *Baia de Arieş* (jud. Turda). Aurul este în legătură cu rocile eruptive secundare şi terţiare, ce se întâlnesc aici în mare cantitate. Zăcămintele aurifere aparţin la filoanele cu aşa numitele telururi şi sunt cele mai bogate în aur din Europa întreagă.

Aurul liber nu apare aici decât rare-ori în formă de foiţe, sârme şi cristale. De regulă se găseşte în pirite, din care se scoate prin amalgamare, sau mai des în combinaţie cu telurul, în filoane legate sau de rocile eruptive sau de cele sedimentare din

---

1) *Victor Stanciu:* Zacămintele minerale ale Daciei superioare în vol. I „Transilvania, Banatul, Crişana, Maramurăşul", Bucureşti, 1929.

2) *Eduard Suess:* Die Zukunft des Goldes. Wien, 1877. Pag. 91 şi 92.

3) *G. Cuvier:* Recherches sur les ossements fosiles. Paris, 1812.

imediata lor vecinatate, cum este greziul din comuna *Bucium,* lângă Abrud [1]. Une-ori aurul se întâlneşte, în minele din acest ţinut, şi sub forma de bulgari sau aşa numite pepite, cum am aratat în capitolul I al parţii întâia.

Gismentele aurifere sunt în general, din punct de vedere al genezei lor, filoniene şi aluvionare, spre deosebire de cele din Banat (Dognecea, Oraviţa, Ciclova) şi Bihor (Băiţa), care sunt gismente sau zacăminte de contact [2].

In afară de trapezul aurifer din Munţii Apuseni, se mai gaseşte aur şi în minele dela *Baia-Mare, Baia Sprie* şi *Capnic* (jud. Satu-mare). După ocuparea Daciei, Romanii nu au putut pătrunde în acest centru minier, care era stăpânit de poporul Bastarnicilor. S'au găsit însa urme de exploatări romane în minele dela *Rodna veche* (jud. Năsăud) şi în cele dela *Dognecea* şi *Oraviţa* din Banat. Minele dela *Rodna* au fost mai ales exploatate de regii Ungariei în evul mediu. Proporţia de aur era aici mai redusă, dând la 1 kilogram de aur $1\frac{1}{2}$ de argint.

Din fericire, studiul geologic al regiunilor interioare carpatine, judecat dupa importantele rezultate stratigrafice, tectonice şi practice obţinute de geologii români în acest prim deceniu de activitate, se găseşte pe calea cea buna, care va duce în curând la umplerea tuturor lacunelor existente înca azi asupra structurii acestei regiuni [3].

Nisipurile aurifere dela *Pianul de sus,* lânga Sebeş (jud. Alba), au fost exploatate intens şi de Daci şi de Romani. Azi ele sunt lasate în părasire, dar sub stapânirea ungurească n'au încetat de a fi lucrate pâna puţin înainte de prăbuşirea fostei monarchii austro-ungare. Nisipuri aurifere există şi în vechiul regat, anume pe *Valea lui Stan* (un mic afluent al Lotrului din jud. Vâlcea), unde s'a început înainte de răsboiu o exploatare promiţătoare în masivul văii de către generalul *N. Constantinescu* şi *St. Gaillac,* apoi pe *Valea Băiaşului* (jud. Argeş) şi pe *Valea Bistriţei* din Moldova. Vaile Murăşului, Oltului şi Arieşului, ca şi aproape toate vălcelele Munţilor Apuseni sunt cunoscute din

---

1) *I. Simionescu:* Tratat de geologie. Pag. 393 şi 395. Bucureşti. 1927.

2) *A. Streckeisen et T. P. Ghiţulescu,* op. citat, pag. 297.

3) *I. Popescu-Voiteşti:* Privire istorica asupra structurii geologice a subsolului Transilvaniei (în vol. I despre Transilvania, Banatul, Crişana, Maramuraş, 1918—1928).

vechime ca conţinând nisipuri aurifere, care în multe locuri procura şi azi pâinea zilnica populaţiei nevoiaşe.

Dar pe lânga minele de aur şi de argint, care sunt aceleaşi cu cele de aur, Dacia Traiana a avut şi are în subsolul sau o mulţime de alte produse naturale, ca huilă albă, carbuni de pamânt, petrol şi gaz natural, fer, sare, diverse pietre de construcţie, marmoră, roci bituminoase (asfalt), chihlimbar, cupru, plumb, aluminium, mercur, antimoniu, bauoxid, etc., în sfârşit un sol proverbial de bogat în produse minerale, din care o bună parte zac înca neexploatate.

Putem spune deci ca natura a fost cu stramoşii noştri şi cu noi, cei de azi, de o dărnicie rară. Rămâne numai la priceperea şi vrednicia noastra, ca să ştim pune în valoare tot ceea-ce ea, ne-a dat cu atâta îmbelşugare. Şi judecând dupa munca depusa pâna azi, graţie căreia a sporit mult producţiunea noastră miniera faţa cu trecutul, nutrim ferma nădejde ca aşa se va şi întâmpla.

CAPITOLUL II

CÂND ŞI PRIN CINE S'A INTRODUS IN DACIA EXPLOATAREA METALELOR?

Cercetând urmele cele mai vechi cu privire la introducerea minieritului în Dacia, se pune dela sine întrebarea: Când, cum şi prin cine 'şi-au putut câştiga locuitorii Daciei antice primele noţiuni despre minierit şi comerţul metalelor?

Istoria ne arată că cei mai vechi cautatori şi exploatatori de aur au fost Egiptienii. In Egipt minele de aur formau proprietatea Faraonilor potentaţi şi erau lucrate parte cu sclavi, parte cu osândiţii la munca silnică. Soarta acestora era din cele mai triste. După descrierile lui *Diodor,* ei făceau această munca grea cu totul desbrăcaţi şi legaţi în lanţuri, sub biciul supraveghetorilor străini şi nemiloşi. Dela Egiptieni, înca în timpurile cele mai vechi, au învaţat minieritul Fenicienii, cari, cautând aur, argint şi alte metale, s'au aşezat pe ţarmurii Mărei Mediterane.

O mulţime de scriitori, vechi şi noui, raspunzând la întrebarea de mai sus, spun ca Agatyrşii şi Dacii au învaţat acest meşteşug dela popoarele orientale şi balcanice, care cu mii de ani înainte de Christos s'au ocupat cu exploatarea aurului din apa râurilor şi a mărilor, ca şi din munţii Balcani *(Hemus).* Pe de altă parte pergamentele egiptiene dovedesc că Faraonii au întreprins primele lor expediţii armate pentru ocuparea localitaţilor *Akaba* şi *Djebel Olbagi* de pe ţărmul Mărei Roşii, unde se practica scoaterea aurului din nisipul aurifer al mărei [1]), ajungând astfel pâna la exploatările de aramă din peninsula *Sinai* (Vadi Nas).

Cei mai iscusiţi, mai întreprinzatori şi mai vechi comercianţi

---

1) *Chabas:* Les conscriptions des mines d'or. — *L. Beck:* Die Geschichte des Eisens. Vol. I, pag. 72.

de metale au fost Fenicienii şi apoi Grecii. Navigatorii Fenicienilor mergând cu vasele lor din insula în insulă, au răspândit aurul egiptian şi juvaericalele assyriene, iar în peninsula Chalcidică, vis-à-vis de insula *Thasos*, descoperind metale în muntele *Pangaios*, au început comerţul lor şi pe continentul european. Fenicienii au fost cei dintâiu, cari au spălat aur in insula *Thasos* din nisipul quarţos, cari au produs aramă în insula *Cypru* şi cari în secolul XIII înainte de Christos au înfiinţat colonii comerciale în diferite porturi din Marea Mediterană, apoi în Britania şi pâna în Marea Baltică. Prin anul 1200 în. Chr. inundasera cu articolele lor de bronz Europa centrală, dela Dunăre până la Marea Baltică [1]), căutând aramă, cositor şi sondând de unde s'ar putea scoate mai ales aur [2]). Câmpul aurifer dela *Ophir*, în Africa, a fost descoperit tot graţie întreprizilor Feniceni.

Istoria ne dovedeşte ca aceşti comercianţi iscusiţi ai Fenicienilor au fost primii exploatatori ai minelor de diferite metale din munţii Balcani, că tot ei au deschis cei dintâi mina de argint dela *Laurium*, lânga Atena [3]) şi că Grecii au învaţat dela Fenicieni aprecierea şi luxul obiectelor de aur [4]). Astfel, graţie Fenicienilor, s'a facut încetul cu încetul acea legatură comerciala, care începând din Peninsula Chalcidica cu muntele *Pangaios* şi trecând peste văile *Strymon* (Axius), *Vardar, Maritza,* munţii *Rhodope* şi coloniile pentru spălarea nisipului aurifer din Balcani, au ajuns, peste Dunare, la *Orşova, Jiu, Olt* în munţii Carpaţi din Dacia, luând şi aici iniţiativa exploatarilor miniere [5]). Fenicienii au introdus în Dacia fabricarea inelelor de aur, care de aici s'au raspândit peste Tisa şi Dunăre, apoi în Galiţia până la fluviul Vistula. Dela Fenicieni au moştenit acest comerţ vechii Greci, folosindu-se şi ei de liniile comerciale ale celor dintâi [6]).

Ca o dovada a drumului urmat de Fenicieni şi Greci cu co-

1) *Rougemont:* Bronzezeit.
2) *M. Hoernes:* Die Urgeschichte der bildenden Kunst.
3) *Beck:* Ueber die laurischen Silberwerke.
4) *Herodot:* VI, 46. — *Thukydides:* IV, 105.
5) *Geuthe:* Etruskischer Handel. Pag. 104.
6) *Sadowsky:* Die Handelstrassen der Griechen und Römer in die Gestade des baltischen Meeres. (Trad. din limba polonă de Albin Kohn 1877).

merţul lor în Dacia sunt monedele tetradrachme (din *Thasos)*, ca şi monedele de aur din timpul lui *Alexandru cel mare* (secolul IV în Chr.), care s'au găsit în număr mare la *Petroşani* şi *Cugir* (jud. Hunedoara), *Gelencze* (jud. Trei Scaune) şi în alte locuri [1]). Sistemul baterii de monede în Dacia a fost luat dela Grecii vechi.

Date şi amănunte interesante asupra vechilor exploatări miniere din Peninsula Balcanică au publicat în special francezul *A. Boué* [2]) şi cehul *C. Jirecek* [3]), care tot timpul cât a funcţionat ca ministru al instrucţiei publice în Bulgaria (1883) l'a întrebuinţat, studiând exploatările miniere ale Grecilor şi Romanilor în Balcani, până sub Turci. După *Jirecek,* muntele *Pangaios* din Peninsula Chalcidică a fost prima exploatare minieră de aur din Balcani, careia 'i-a urmat cea din localitatea *Bine* (Macedonia)

Fig. 12. Tezaurul de vase şi discuri de aur din timpul Thracilor, găsit la Vâlci-Treun, lângă Plevna (Bulgaria)

cu exploatarile de fer şi plumb, apoi cele dela *Paeonia* şi *Rhodope* cu minele de aramă. El mai spune că minele dela *Rhodope* au fost atât de bogate, încât la împărţirea imperiului roman (anul 386 după Chr.) aveau direcţie separată şi aparţineau Illyricului de răsărit. Directorii purtau titlul de *„procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Moesiam seu Dardaneam“.* Sub imperiul româno-bulgar multe din cuvintele întrebuinţate în jargonul minier erau de origine romană. Numai mai târziu, sub Turci, latinescul *scauria* s'a schimonosit în bulgarescul *sgoria* sau românescul *zgură.*

---

1) *Carl Goos:* Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens. Sibiu, 1875.

2) *A. Boué:* La Turquie d'Europe. Paris, 1840.

3) *C. Jirecek:* Archaeologische Fragmenten aus Bulgarien. Wien, 1888.

Punctul central al exploatarii de aur şi argint în Balcani a fost pe malurile râului *Struma,* lânga *Pantaliola* (Küstendilul de azi), unde s'au batut şi bani de aur şi argint. In această regiune, obiceiul de a spala aur din nisipul râurilor se practică până în zilele de azi de catre populaţiunea saracă. Mine de aur au mai fost şi în munţii *Osogov* şi *Rujen* (Macedonia), unde sub Turci s'au întrebuinţat ca lucratori Saşi din Ardeal, iar mine de argint la *Srebroni Kolo* şi *Kratovo.* Aici mai erau şi mine de aramă şi de plumb. In 5 regiuni ale Peninsulei Balcanice au fost mari exploatari de minereu de fier. Pe valea *Mestei* au fost într'o regiune exploatari de minereu de fier, în alta, la isvoarele ei, în regiunea *Razlog,* exploatari de arama, iar în regiunea *Nevrokop* (satele *Skrakatno* şi *Baldevo)* exploatari de aur din nisipul râului, care se continua şi azi.

Din cele spuse pân'aci pe scurt se poate afirma ca istoriceşte exploatarea metalelor a fost adusă în Dacia de Fenicieni, ale caror caravane se considerau, încă în secolul II înainte de Chr., ca la ele acasa pe pamântul Daciei, locuit atunci de Agathyrşi, cari au fost mari iubitori şi cautatori de aur, şi ca atât aceştia, cât şi urmaşii lor, Dacii, au învaţat comerţul şi exploatarea aurului dela popoarele din Macedonia, Thracia şi Moesia, unde au existat din timpuri preistorice bogate şi infloritoare exploatari miniere.

CAPITOLUL III

PUTEREA DE ATRACŢIE A AURULUI ASUPRA DIFERITELOR POPOARE, CARE AU LOCUIT IN VECHIME PĂMÂNTUL DACIEI

Inainte cu multe mii de ani — imposibil de precizat când anume — omul alb, constrâns de nevoile zilnice ale vieţii, a început să-şi faureasca uneltele necesare mai întâiu din piatră, apoi din arama, fer şi bronz. Numai când el a ajuns la oarecare spoială de

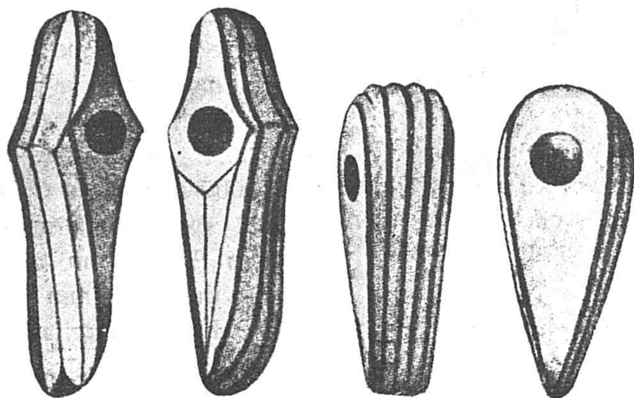

Fig. 13. Industria neolitică în Dacia preistorică: Unelte economice de piatră, găsite în Ardeal

cultura şi la buna stare, 'şi-a facut şi obiecte de argint şi apoi de aur.

Descoperirile archeologice întreprinse în această direcţie, pe pamântul patriei noastre, de către regretatul nostru învaţat prof. *V. Pârvan,* în tovaraşie cu colegii săi *D. M. Teodorescu, Andrieşescu* şi alţi elevi ai sai, descoperiri publicate în monumentala sa

opera istorica *„Getica“*, sunt concludente şi de o necontestabilă valoare. Ele au fost mult apreciate şi au produs un deosebit răsunet şi în strainatate. Astfel, în primul congres de preistorie şi protoistorie ţinut în *Londra*, la King's College (August 1922), unde toate rezultatele intensei activităţi de săpături şi cercetări preistorice şi protoistorice, realizate după răsboiul mondial de *V. Pârvan* şi şcoala sa, au fost scoase în relief de docenţii universitari *Radu Vulpe* şi *Vladimir Dimitrescu*, membri în comitetul permanent al congresului, precum şi de *C. Plopşor*, directorul muzeului regional din *Craiova*. In special au făcut mare impresie importantele descoperiri dela *Grădiştea Muncelului* şi *Costeşti* (jud. Hunedoara în Munţii Sebeşului), apoi *Crăsani* (jud. Ialomiţa) etc.

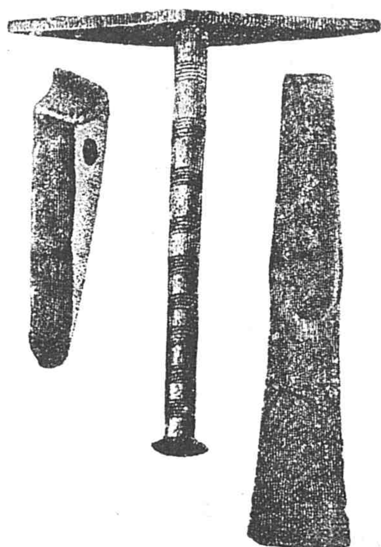

Fig. 14. Unelte din epoca de bronz a Daciei, găsite în Ardeal

Graţie unui studiu aprofundat asupra diferitelor obiecte descoperite de el, în urma săpăturilor proprii, precum şi asupra altora gasite în diferite muzee de prin Ardeal, *V. Pârvan* fixează către anul 1000 înainte de Christos începutul exploatării minelor de aur din Ardeal sau vechea Dacie [1]), dupa ce mai întâiu la pag 646 a interesantei şi vastei sale lucrări face următoarele constatări:

„Examinarea atenta a formelor de civilizaţie din La Tène ne arată că de fapt istoria naţiunii daco-romane începe, larg cultural, încă din secolul III înainte de Christos, precum, etnografic, ea începuse încă din vârsta bronzului. Protoistoria Daciei e introducerea cea mai potrivită la istoria romanismului oriental. Aşezată între lumea cimmero-scytho-greacă din Est şi cea italo-illyro-celtă din Vest, de mentalităţi şi civilizaţii profund diferenţiate, Dacia a ales încă dela anul 1000 înainte de Chr. lumea Apusului: Rezultatul nu putea fi decât romanizarea Daciei“.

1) *V. Pârvan:* Getica, pag. 650.

O CARTE DE VALOARE ÎN LIMBA MAGHIARĂ.

Un material preţios cu privire la epocile preistorica şi romanà a Daciei cuprinde şi documentata „Monografie a judeţului Alba“. scrisa în limba maghiara de un manunchiu de profesori unguri din Alba Iulia şi Aiud. *Herepei Károly* [1]), care a redactat partea privitoare la epoca preistorică, publica în interesantul sau studiu:

a) Descrierea, cu fotografiile lor, a 262 obiecte din epocile *neolitică, de bronz şi de fer,* gasite parte de el, parte de alţii, pe teritoriul jud. Alba. *b)* Descrierea şi enumerarea monedelor de

Fig. 15. Ceramică La Tene (epoca a doua de fer) din muzeul liceului Bethlen din Aiud

arama, argint şi aur, apoi a altor obiecte, altare şi „tumulus-uri“ etc., datând *dinainte* de ocuparea Daciei de Romani şi descoperite în 17 comune, tot de pe teritoriul jud. Alba.

Prof. Cserni enumeră peste 400 de diferite obiecte şi ramaşiţe din *epoca romana,* culese în 68 comune, precum şi peste 800 inscripţii romane, toate de pe teritoriul istoricului judeţ Alba.

Aceasta vastă monografie, tiparită cu multă îngrijire în 4 volume mari (fie-care între 500 şi 1000 pagini), poate servi ca

---

1) *Herepei Károly;* Alsófehér vármégye öskora (Epoca preistorică a judeţului Alba), II kötet. Nagy-Enyed, 1901.

model de muncă şi program de lucru în asemenea materie. Suferind pe ici-colo de un marcat şovinism în ceea-ce priveşte istoria Ungurilor în legăturile lor seculare cu Românii, ea este însa conştiincioasă şi obiectiva în ceea-ce priveşte mai ales urmele adânci lasate de străbunii noştri Daci şi Romani pe pamântul Daciei în cursul stapânirii lor. Epoca romana este scrisă de învaţatul şi sârguitorul prof. dr. *Cserni Béla* din Alba Iulia. Vechile documente şi inscripţii romane ce conţine valoroasa monografie, sunt de un deosebit interes istoric. Păcat ca regretatul nostru învaţat *V. Pârvan* n'a putut-o consulta din cauza necunoaşterii limbei maghiare, caci, poate, ar fi putut evita unele erori din opera sa *„Getica"*.

Aşa, de exemplu, el susţine ca Dacii n'au batut nici moneda de aur, nici de bronz [1]). Prof. ungur *Cserni Béla,* dupa-ce spune ca Dacii au exploatat cu mult succes minele de aur dela Roşia Montana *(Alburnus maior)* şi comuna învecinată Corna, ambele lângă Abrud, aduce ca dovadă două monede de aur din timpul domniei regelui dac *Sarmiz,* care — afirma el au fost bătute în monetăria dela *Sarmisegheluza,* ori probabil în cea dela *Tarnis,* oraş, care ar fi fost aşezat pe locul Albei Iulii de azi, situat mai aproape de regiunea minieră dela Abrud [2]). Aceste monede au fost găsite în anul 1826, cu ocazia unei araturi, lângă Turda, şi sunt descrise amănunţit de istoricul *Hene Xavier Ferencz,* fost canonic la Alba Iulia, într'o documentată carte a sa [3]). Iata descripţia şi clişeul celor 2 monede de aur în discuţie: Pe aversul uneia portretul regelui *Sarmiz* cu barba privind spre dreapta, având inscripţia circulara *„Sarmiz basil"*. Pe revers o poarta de cetate cu turn. La stânga un om desbrăcat cu o bara în mâna. La dreapta capul unui taur, iar înaintea porţii doua bastonaşe (?). strâmbe, încrucişate. Pe aversul medaliei a doua un cap cu doua feţe (Ianus). Pe revers, la mijloc, un scut, peste el, culcata, o lance cu 3 vârfuri, cu inscripţia circulara *„Sarmiz basil"*.

---

1) *V. Pârvan:* Getica, pag. 828.

2) *Dr. Cserni Béla:* Alsófehér vármegye történelme a római korban (Istoria judeţului Alba în epoca romană). Nagy Enyed, 1901. Pag. 120 şi 121.

3) *Hene Xav. Ferencz:* Beiträge zur dacischen Geschichte. Hermannstadt, 1836. Pag. 80.

Eu am aratat greşala, ce mi-se pare că a comis'o prof. *Pârvan*.

Fig. 16. Aversul şi reversul a două monede de aur bătute pe timpul regelui dac Sarmiz

Ramâne acum ca istoricii viitori să lamureasca aceasta controversă, conform cu adevărul istoric.

LUPTA PENTRU AUR LA POPOARELE VECHI

Prima amintire ce se face despre bogăţia în aur a Daciei este a lui *Herodot*, părintele istoriei, care ne vorbeşte despre intrarea regelui Perşilor, *Darius Hitaspes*, în ţara noastră, în anul 513 înainte de Christos, atras fiind de aurul râului *Maris*, care nu era altul decât Murăşul nostru de azi. Apoi coloniile greceşti dela gurile Dunării cunoşteau drumul Argonauţilor prin defileele Carpaţilor, unde „munţii se bat în capete", ca să ajungă la „lâna de aur" a Munţilor Apuseni. Mulţimea de monede greceşti gasite pe pământul Daciei, precum şi câteva cuvinte greceşti ramase în limba noastră (de ex. numirea celor trei Crişuri dela grecescul *hrusos*=aur), confirmă pe deplin faptul că minele de aur din Dacia au fost exploatate cu mult înainte de venirea Romanilor [1].

Dr. *Szabó Iozsef*, fost profesor de mineralogie la Universitatea din Budapesta şi membru al Academiei ungare de ştiinţe, afirma ca minele de aur dela *Alburnus maior* (Roşia Montana, de lânga Abrud) au fost exploatate cu 150 de ani înainte de ocuparea Daciei de Romani [2].

Bătrânul şi învăţatul nostru numismat *Mihail Şuţu* susţine, contrar părerilor regretatului *Alex. Odobescu*, că însuşi Tezaurul nostru dela Pietroasa, cunoscut sub numele *Cloşca cu puii de aur*, ar aparţine unei arte şi unui cult religios din stravechia Dacie [3].

---

1) *Victor Stanciu*, op. citat, pag. 240.

2) *Dr. Szabó Jozsef:* Az abrudbánya-verespataki bányakerület monografiája (Természet-tudományi közlemények). Budapest, 1876. Pag. 317.

3) Comunicare făcută la Academia română (1932).

Oricum ar fi, putem afirma că toate obiectele de aur găsite pe pământul Daciei şi provenind din vremurile imemoriale ale epocelor paleolitica, neolitică şi La Tène dovedesc cu prisosinţă că popoarele Daciei vechi cunoşteau şi practicau exploatarea minelor de aur, ceea-ce ne impune constatarea că puterea de atracţiune a aurului şi prestigiul acestui nobil metal datează din timpurile cele mai îndepartate şi ca d'atunci şi până azi se dă tot mai turbata lupta pentru aur, cu care de mii de ani se măsoară bogaţia atât a particularilor, cât şi a statelor. Incă din antichitate s'a imprimat în sufletul omenesc credinţa că aurul, sub orice formă, dă independenţă, că banul, care blestema şi ferriceşte totodată, este singurul instrument, care diminuiază nefericirea şi oferă distracţie vieţii triste şi singuratice, ce ne aşteaptă mai târziu.

Voiu dovedi mai departe că însuşi împaratul *Traian* a fost impins, între alte motive, să pornească răsboiu în contra Dacilor, in mare parte, şi din cauza bogăţiilor în aur, pe care ştia ca le avea ţara lor. Faptul acesta rezultă de altfel şi din graba, cu care marele împărat a organizat milităreşte Dacia ca să intensifice minieritul din acest ţinut, instituind, tot repede, un *procurator aurariorum* la *Ampelum* (Zlatna) şi câte un *sub-procurator* la *Alburnus minor* (Abrud) şi *Baia-de-Criş*.

In timpurile, care au urmat dupa încetarea domniei romane în Ardeal, tot bogăţiile miniere au călauzit paşii istoriei, căci toţi barbarii şi nomazii s'au îndreptat spre bogăţiile aurifere ale Daciei.

Element de progres economic şi de civilizaţie, aurul, care la inceput se extragea numai din aluviunile nisipoase ale râurilor, a fost căutat mai târziu şi în masivele muntoase, operaţie împreunată cu multa muncă şi cheltuiala. Savantul geolog vienez *Ed. Suess* spune însă ca dacă aurul nu s'ar aduna şi din aluviuni, dacă ar fi trebuit sa ne marginim, ca la argint, numai la aurul scos din galeriile miniere, nici prin minte nu 'i-ar fi trecut omenirii sa-l folosească ca moneda cu o valoare unitară internaţionala [1]).

Din cele arătate se poate lesne vedea cum de mii de ani valoarea intrinsecă a aurului a fost cunoscută şi apreciată de toate popoarele cu tendinţe culturale, economice şi de lux. Nu este

1) *Ed. Suess:* Die Zukunft des Goldes, pag. 357.

deci de mirare că unele din ele, mai răsboinice şi mai iubitoare de lux decât altele, s'au năzuit să ocupe şi să se stabilească în ţările cu terenuri miniere bogate în aur. In această privinţă, reputaţia *Ardealului*, adică a *Daciei Traiane*, era bine cunoscuta şi în vechime. A fost deci natural ca posesiunea acestui pamânt, binecuvântat de natură cu de toate cele necesare omului, să fie râvnită şi urmărită cu sete, asiduitate şi îndrăzneală. Minele de aur din Munţii Apuseni, cunoscuţi mai bine sub numele de Munţii Abrudului, au fost din vremuri îndepărtate cele mai bogate şi, fără îndoială, sunt şi azi, după cum ne asigura geologul vienez *Ed. Suess*, care spune că unicul ţinut, în care se mai poate gasi şi azi o cantitate mare de aur, este în părţile vulcanice ale Carpaţilor [1]).

Este prin urmare explicabil faptul că o serie de popoare rasboinice şi laborioase să se bată şi să sângereze, în lăcomia lor, în cursul a mii de ani, pentru a pune stăpânire pe pământul Ardealului, numit de străbunii noştri Romani *Dacia felix*, adică *Dacia fericită*.

Istoria ne oferă azi multe date, cu privire mai ales la patru dintre popoarele, care s'au străduit şi au purtat răsboaie crâncene pentru a ajunge în posesiunea acestei ţări şi a bogăţiilor ei. Popoarele acestea au fost: *Agatyrşii, Dacii, Romanii* şi *Ungurii*.

A rămas însă scris în cartea dreptaţii imanente ca noi, Românii, ca urmaşi direcţi şi legitimi ai Romanilor, să rămânem, după 1645 ani de fortuită înstrăinare, singurii lor moştenitori în 1919.

In capitolele următoare mă voiu ocupa de fiecare din aceste popoare în parte, folosindu-mă de isvoare istorice controlate şi acordând, bine înţeles, toată atenţiunea cuvenită străbunilor noştri: *Dacilor* şi *Romanilor*.

1) *Ed. Suess*, op. citat, pag. 261 şi 325.

CAPITOLUL IV

A G A T Y R Ş I I

Care anume popor a locuit cel dintâiu pământul Daciei? Iată o întrebare, la care nici un istoric nu poate da un raspuns precis. *Téglás Gábor,* un cunoscut archeolog maghiar, pretinde că pe pamântul vechiului Ardeal s'ar fi perândat în epocile proto-istorică şi preistorica peste 373 de seminţii şi aşezări de popoare [1]), mai ales în munţii metaliferi din dreapta şi stânga Muraşului şi anume între *Alba Iulia* şi satul *Veţel (Micia* romană), din jos de Deva. Relativ la epoca de piatra, *Téglás Gábor* a descoperit în hotarul comunei *Cetea,* la 20 klm. departare de Alba Iulia, urme din viaţa *omului primitiv,* ceea-ce îl face să tragă concluzia că firul descalecarii acestui om primitiv ar fi sudul Europei.

Nicolae Densuşianu, în voluminoasa sa operă *„Dacia preistorica“,* ocupându-se de primii locuitori ai Daciei din epoca paleolitica, acorda o atenţie deosebită poporului Pelasgilor sau Proto-Latinilor, cari, dimpreuna cu Thracii, ar fi aducatorii civilizaţiei epocei de piatră în Europa de sud. Cel dintâiu rege al lor ar fi fost *Uranus* (pela anul 6000 înainte de Chr), care ar fi domnit peste ţinuturile dela nordul Istrului, adică a Dunării de azi.

ISTORICII VECHI DESPRE AGATYRŞI

Toate aceste afirmaţiuni sunt însă bănuite şi contrazise din cauza întunerecului ce acoperă epoca neamurilor, care au populat Dacia înainte de Daci şi Romani. Singurul fapt istoric precis ni-l aduce *Herodot,* istoricul antichitaţii, care în Cartea IV a istoriei sale, descriind rasboiul început în anul 513 înaintea erei creştine

---

1) *Téglas Gábor:* A történelem elötti Dacia. Arch. Ertesitö. 1892.

de către *Darius Histaspes*, regele Perşilor, în contra împărăţiei Sciţilor, din care facea parte şi Ardealul, spune că pe ţarmul râului *Maris* (Muraşul de azi) [1]) locuia poporul *Agatyrşilor*, care era mare amator de aur şi se desfata în aur. Părintele istoriei mai scrie următoarele:

„Agatyrşii sunt oameni înstariţi şi poartă mult aur. Locuiesc împreună ca fraţii şi nu se invidiaza între ei. In ce priveşte celelalte obiceiuri ale lor, ei se aseamana cu Thracii" [2]).

Poporul Agatyrşilor ar fi venit în Dacia din *Hylaea*, o ţara păduroasă, locuita azi de Tătarii Nogai [3]).

D. prof. *N. Iorga* lamureşte — dupa *Herodot* ca încă din secolul VI înainte de Chr. triburi de Sciţi înaintând cu turmele peste Carpaţi, au descoperit în stâncile din valea Murăşului *aurul*, pe care-'l cunoşteau numai din nisipul râurilor, şi ca Agatyrşii ar fi un trib de Sciţi.

Vasile Pârvan spune în *„Getica"* (pag. 650) ca „în secolul V a. Chr. Agatyrşii se aflau în Dacia de cel puţin doua veacuri şi ca tot masivul carpatic era locuit de Thracii nordici, cunoscuţi mai târziu sub numele Agatyrşi, apoi de Daci şi de Geţi". Tot *Pârvan* mai scrie ca ei se mai numeau şi *Trauşi* şi că denumirea de Agatyrşi li-s'a dat de catre Grecii vechi.

Despre Agatyrşi mai pomeneşte în secolul V a. Chr. şi scriitorul grec *Stephanos*, iar faptul că erau mari iubitori de aur şi de pietre scumpe îl confirmă şi *Ammianus Marcellinus* [4]).

Aristotel aminteşte că Agatyrşii îşi redactau legile în versuri şi le lasau urmaşilor lor în forma de cântece [5]). Grecii vechi îi socoteau pe Agatyrşi ca aparţinând popoarelor scytice din cauza portului parului, pe care, dupa *Pomponius Mela*, îl vopsiau. *Ammianus Marcellinus* afirma că ei îşi vopsiau mâinile şi picioarele, ba chiar şi dinţii [6]). Poetul roman *Vergiliu*, vorbind despre Agatyrşi, îi numeşte *„picti Agathyrsi"* [7]). Profesorul *Pârvan* zice

---

1) *Strabo* în Hist. VII spune cà Maris, adica Muraşul, era un fluviu dac sau getic,

2) *Herodot:* Hist. IV 10, 48, 104 şi 118.

3) *V. Bischoff u. Müller:* Vergleichendes Wörterbuch der alten, mittleren und neuen Geographie. Gotha. 1829. Pag. 625.

4) *Ammianus Marcellinus:* XX 8. 31.

5) *Aristoteleş:* Probl. XIX 28.

6) *Ammianus Marcellinus:* XX 2, 13.

7) *Vergilius:* Aeneis IV, 146.

ca coloarea, cu care îşi vopsiau părul, era albastra [1]) *(caeruleo).* Nu cunoşteau căsătoria. Imbrăcămintea lor era multicoloră, faţa brună şi ochii albaştri. Işi tatuau faţa şi corpul. Cu cât erau mai nobili, cu atât se tatuau mai multicolor [2]).

BOGĂŢIA IN AUR A AGATYRŞILOR

Toate râurile din Dacia, ca *Aurar* (Arieşul), *Maris* (Muraşul), *Atlas* (Oltul) şi *Tibisis* (Timişul), au servit încă din timpul Agatyrşilor pentru spalatul aurului, iar cei, cari au înţeles mai bine să pună în circulaţie comorile de aur ale Agatyrşilor, au fost Grecii. Banii de aur aflaţi în oraşele greceşti de pe ţărmul Mărei Negre, ca şi juvaericale de aur gasite cu ocazia sapaturilor din urmă la *Nicopolis* şi *Cherson,* denota bogăţia în aur a Agatyrşilor.

Profesorul maghiar *Kis Iános* ne arată că în timpurile străvechi aurul era pus în circulaţie prin nişte verigi sau inele de aur. Intr'o conferinţă a sa publicată în anul 1859 sub titlul *„Despre monedele-inele",* profesorul *Kis* constată că aceste inele nu erau făcute la întâmplare, ci după un anumit sistem de greutate. Acelaşi lucru îl afirmă şi *M. Much* şi *I. Hampel* [3]).

Téglás Gábor, în urma unor studii asupra circulaţiei monedelor-inele, spune că din Munţii metalici ai Ardealului circulaţia monetară se făcea în următoarele direcţiuni:

I. Din ţinutul Crişului alb spre sud şi anume în direcţia Timişului. Intr'o mină din comuna *Fizeş-Barbura,* în apropierea orăşelului *Băiţa* (jud. Hunedoara), s'a găsit o bucată de aur în greutate de 20 gr. Apoi în comuna *Lăpuş,* de lângă Dobra, acelaşi judeţ, s'au găsit în 1881 opt verigi de aur, legate una de alta. Această direcţie se întindea până la râul Bega, spre confluenţa Timişului cu Tisa, şi de aici spre Bizanţ şi Grecia.

II. Dela minele de lângă *Zlatna, Abrud* şi *Valea Geoagiului* circulaţia aurului mergea spre ţara Haţegului. Aici, în comuna *Toteşti,* s'au găsit, în anul 1854, patrusprezece verigi de aur, fiecare în greutate de 105 grame. Unele din aceste verigi au putut fi fabricate şi din aurul spălat în Murăş, lângă Alba Iulia, sau în

1) *V. Pârvan:* Getica, Pag. 661.
2) *Urbán Mihály:* Bányászati és kohászati lapok. No. 17 din 1906.
3) *Hampel Iozsef:* A bronzkor emlékei Magyarhonban.

comuna Pianul de sus din apropiere. De aici circulaţia monetara se îndrepta prin Caransebeş şi Armeniş spre Porţile de fer ale Dunării [1]) şi de aici apoi spre Bizanţ şi Grecia.

Herodot ne arată in Cartea sa IV ca exploatarea minelor de aur era atât de inaintată sub Agatyrşi, incât numai după o muncă de sute de ani a putut să se ridice la o aşa perfecţiune. Intr'adevăr, isteţimea comercială a Fenicienilor, meşterii Grecilor, a ajuns să fie cunoscută până în Munţii Abrudului, caci prin inelele de aur egiptene ei au contribuit la desvoltarea miniera din Dacia, fapt despre care vorbesc şi piramidele Egiptului [2]).

Este interesant de relevat faptul că impinşi de perspectiva rentabilă a comerţului cu aur, numeroşi negustori din Siria şi Antiochia luau incă din vremuri stravechi drumul spre munţii Abrudului. Mulţi dintre aceştia au rămas pentru totdeauna aici, având chiar preoţii lor [3]).

Afirmaţia categorică a lui *Herodot* ca fluviul *Maris*, adică Muraşul, intretaia ţara Agatyrşilor, ne dovedeşte ca acest popor a stapânit in vechime Ardealul şi ca, fiind iubitor de aur, a lucrat şi minele de aur.

Inainte de era creştină, Agatyrşii dispar din istorie. Ei sunt napadiţi de Celţi, cari le nimicesc dominaţiunea. Celţii, la rândul lor, sub presiunea Daco-Geţilor dela sud, cari trec Dunărea, sunt nevoiţi sa-şi caute altă patrie şi sa lase în posesiunea acestora ţinutul din stânga Dunarii de jos şi Ardealul, unde se intăresc şi fundeaza capitala lor *Sarmiseghetuza*.

---

1) *Téglas Gábor:* Bányászati és kohászati lapok, No. 1 din 1899.
2) Idem.
3) *Dr. Cserni Béla*, op. citat, pag. 217.

CAPITOLUL V

DACII SAU GEŢII

Poporul *Dacilor* sau al *Geţilor* apare pentru prima dată în istorie sub forma unui stat independent în timpul când se accentuiază năzuinţele de expansiune ale Grecilor şi mai ales ale Romanilor în Peninsula Balcanică sau vechia Moesia. In cursul acestor evenimente găsim la istoricii greci şi romani însemnări preţioase despre Daci sau Geţi.

Popor de origine thracică, fie din cauza creşterii populaţiei, fie din alte motive, Geţii încep să emigreze în toate direcţiile, înca din epoca neolitică, şi continuă până pela anul 1000 înainte de Chr., ducând cu ei civilizaţia şi chiar limba lor. Ei invadează, afirmă *V. Pârvan* în *„Getica“* sa, o mare parte a Europei şi ajung până în Asia şi Africa. Emigraţiunea cea mai întinsă a fost spre vest, către Italia, pe care o alimentează copios cu populaţii ce vin din Europa Centrală, în cinci valuri, până către anul 1000 înainte de Chr., când încetează.

CE SPUN VECHII ISTORICI DESPRE DACI

„Naţiunea Thracilor — scrie *Herodot* [1]) — este, după Indieni, cea mai mare dintre toate naţiunile lumii. După diversitatea regiunilor, în care locuiesc, ei poartă nume diferite, însă cu toţii au aceleaşi obiceiuri şi aceleaşi instituţiuni“.

In vremea împăraţilor romani, atât după notele proprii, cât şi ale popoarelor învecinate, Dacii erau cunoscuţi sub acest nume. Numele *dacus* şi *daca* sunt de origine romană, iar cuvintele *dacus* şi *davus* vin dela grecescul *daos*. Grecii vechi le mai ziceau Da-

---

1) *Herodot:* Lib. V, 3.

cilor şi Geţi, pentruca ei, dupa un uz strabun, aşa numeau popoarele vechi din Moesia sau Peninsula Balcanică. Unii istorici fac o deosebire, numind Geţi popoarele, care locuiau în partea ostică, iar Daci pe acelea, care stapâniau ţinuturile Tisei, ale Ardealului, Munteniei şi Moldovei până la Marea Neagră.

Istoricul *Strabo* (Cartea I, pag. 466) spune că Daco-Geţii erau înrudiţi cu Thracii nu numai în ce priveşte originea, ci şi dupa limbă. *Dio Cassius* (în Hist. Roman. LXVII, Cap. 3) zice că el îi numeşte Daci, cum s'au numit ei singuri şi cum îi numesc şi Romanii, ştiind bine ca unii dintre Greci le mai spun şi Geţi. Istoricii greci susţin că strămoşii Dacilor sunt Thracii, veniţi din Caucaz [1]). Despre aceasta se aminteşte şi în câteva însemnări romane [2]).

Este adevărat că există autori vechi, cari vorbesc şi de alte seminţii. Astfel mai multe isvoare vechi ne arată influenţa Sarmaţilor. Istoricul *Iornandes* (în opul său *De reb. Getic.* I) afirma că Dacii ar fi urmaşii Goţilor.

Pe de altă parte, *Theofilactus* şi *Schaffarik (Über die Abkunft der Slaven,* pag. 81) pretind că Dacii sau Geţii ar fi Slavi. Judecând dupa multele elemente slave în limba noastră, teoria aceasta poate conţine un sâmbure de adevăr, deşi cuvintele slave din limba românească sunt în cea mai mare parte rezultatul convieţuirii împreună a Daco-Romanilor cu Slavii şi în special cu Bulgarii, cu cari au întemeiat imperiul româno-bulgar, având o durată de 160 ani (dela 1186 până la 1246).

Alex. D. Xenopol susţine că Geţii şi Dacii erau două ramuri ale aceluiaşi popor [3]), căci *Strabo* afirmă cu siguranţă şi din propria lui experienţă că *„Geţii şi cu Dacii vorbiau aceeaşi limbă"*, iar *Justin* arată că *„Dacii sunt sămânţa Geţilor"*. Deasemenea *Plinius* spune că *„acei Geţi, cari au început a locui în Dacia, s'au numit şi Daci"* [4]). Pe de altă parte, *Dio Cassius* cuprinde sub denumirea de Daci pe popoarele ce locuiau pe ambele maluri ale Istrului sau Dunării, arătând că mai în special ar purta numele de Daci aceia cari locuesc pe malul nordic al fluviului, *„fie*

---

1) *Strabo,* pag. 453. — *Appian. Illyric.* III.

2) *Diodorus Siculus:* Fragment I, 21.

3) *A. D. Xenopol:* Istoria Românilor din Dacia Traiană. Pag. 62.

4) *Strabo* VII, 3, § 13. — *Iustin* şi *Plinius* citaţi de Cantemir în *Hronicul* său pag. 71.

ca să fi fost şi aceştia Geţi sau Thraci" [1]). Intr'alt loc, tot *Dio Cassius* mai spune, cu privire la amestecul numelor, sub care erau cunoscute aceste popoare, următoarele: *„Ii numesc Daci, zice el, căci aşa se numesc ei însişi şi cu acelaşi nume sunt desemnaţi de Romani, deşi nu-mi este necunoscut că ei sunt numiţi Geţi de unii dintre Elini, nebăgând ei de seamă dacă spun bine sau rau"* [2]).

După cea mai noua ediţie (1929) a marelui dicţionar *Brockhaus,* Dacii ar face parte din rasa indo-germană a Thracilor. Locuitorii Daciei s'au numit la început Geţi, iar sub numele de Daci apar numai sub regele *Filip V* al Macedoniei.

Faptul că Dacii sau Geţii alcatuiau unul şi acelaşi popor îl confirma şi prof. *V. Pârvan* (la pag. 37, 167 etc. din *„Getica"* sa).

Herodot numeşte pe Daci cel mai viteaz, cel mai uman şi mai drept popor al Thracilor [3]).

Teritoriul ocupat de Daci se întindea dela Nistru şi Marea Neagra pâna dincolo de Ardeal.

In anul 335 înainte de Chr. ei poarta răsboiu cu *Alexandru cel mare* [4]), puternicul rege al Macedoniei, care, batându-i pe stânga Dunărei, le ia o însemnata prada de rasboiu, precum şi 4000 de calăreţi şi 10.000 pedestraşi [5]).

Dupa moartea regelui *Alexandru cel mare,* Thracia şi Macedonia ajung sub stapânirea lui *Lysimach,* un beliduce al marelui rege, care, voind sa-şi marească regatul prin noui ocupaţiuni, trece Dunărea şi ataca Dacia în anul 286 în. de Chr. El cade însă în cursa întinsa de *Dromichetes,* regele Dacilor, care îl prinde, dar în scurt timp îl eliberează [6]). Mai târziu (anul 171 în. de Chr.) Dacii bat pe Bastarnici, popor de origine germană, care stăpânea Polonia de azi [7]).

---

1) *Idem,* pag. 59 şi 60.

2) *Dio Cassius* LXVII, 6.

3) *Herodot:* Cartea V, cap. 3.

4) *Arrian:* De expeditionib. Alexaud. I, 3. — *Strabo:* VII, 3.

5) *V. Pârvan:* Getica, pag. 47 şi 48.

6) *Samuel Köleséri:* Auraria Romano-Dacica. Ed. Seivert, Posonii et Cassov. 1780. — *M. I. Ackner:* Die römische Alterthümer und deutsche Burgen in Siebenbürgen. Iahrbuch der k. k. Contral-Coniss. zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkm. I Band. Wien. 1856.

7) *Iustin:* XXXII, 3.

PRIMUL CONTACT AL DACILOR CU ROMANII

Pe timpul lui *Iuliu Caesar,* numele şi puterea Dacilor erau cunoscute şi scriitorilor romani [1]. Se pare că Dacii s'au ciocnit prima dată cu Romanii atunci când, aliaţi cu Scordiştii, s'au luptat cu generalul roman *Minucius Rufus* [2], în anul 110 în. de Chr.

Cel dintâiu roman, care a vizitat Dacia, a fost *C. Scribonius Curio* [3], în anul 76 în. de Chr. Mai târziu, pe masura ce stăpânirea romană se întindea tot mai mult în Peninsula Balcanică, Dacii vin din ce în ce mai des în contact cu vulturii romani, cum voiu arăta în alt capitol, contact, care în cele din urmă le-a fost fatal.

Talentatul, dar nenorocitul poet roman *Ovidius,* care fusese exilat de împăratul *Octavian August* la Tomis (Constanţa de azi), constată că Dobrogea era înainte de toate o ţara getica, iar nu sarmatică *(Tristia* III). Sarmaţii erau numai năvălitori *(Tristia* I, II şi III), pe când Geţii erau la ei acasă. *Ovidius,* în exilul său forţat, învaţă limba getică, ba chiar şi cea sarmatica *(Tristia* III şi V) şi, spre marea surpriză a Geţilor, el compune o poemă de laudă împăratului *Oct. August* în limba lor *(Tristia* IV), la ascultarea căreia *„et caput et plenas omnes movere pharetras et longum Getico murmur in ore fuit“.* Poetul exilat spune *(Tristia* V) ca *Tomis* era mai mult un oraş getic decât grecesc şi că el se afla în relaţiuni tot aşa de bune cu Geţii ca şi cu Grecii. Cu toate năvălirile fraţilor lor de dincolo de Dunăre şi mai ales ale Sarmaţilor, Geţii nu încetează — spune *Ovidius* de a ara şi semăna ogoarele Dobrogei, împlinind opera lor de muncitori statornici ai pământului.

Intr'una din puţinele sale poeme, în care *Ovidius* se uită pe sine şi nesfârşita sa lamentaţie, pentru a ne da un tablou mai complect al vieţii dela gurile Dunării, în cunoscuta elegie a X-a din cartea III a *Tristielor* sale, găsim câteva amănunte preţioase asupra condiţiilor de viaţă ale Geţilor agricultori din sudul Dunării şi în special din Dobrogea. Aceste amănunte sunt cu atât

1) *Conrad Mannert:* Res Trajan. ad Danub. gestae. Norimbergae. 1793. Pag. 6.

2) *Frontin:* Strateg. Libr. II, cap. IV, 3.

3) *Eutrop:* VI, 2.

mai folositoare, cu cât ele pot fi aplicate întocmai şi popoarelor de mai în susul Dunărei, prădate şi ele regulat, iarna, pâna în fundul Thraciei, Illyriei şi Panoniei [1]).

Iata admirabilele versuri hexametrice ale surghiunitului dela *Tomis* în frumoasa traducere a lui *B. P. Haşdeu:*

Atuncea dar când Pontul şi Dunarea spumânda
De iarna îmbrăţişate prind pieliţă de ghiaţă,
Pe-a Istrului lucioasa şi maturată cale,
Calari pe cai sălbatici vrăşmaşii vin încoace.
Vestind a lor sosire săgeţile ce sboara
Şi ramânând drept urma pamântul despoiat.
Ţăranii fug departe, lasând câmpia prada
Şi barbarul răpeste puţina-i avuţie,
Tot ce putea să strânga ţaranul prin sudoare,
Şi carele şi turma şi saracia-i toata.
Apoi pe robi îi leagă cu mâinile la spate;
Se duc, se duc sarmanii, privind cu disperare
In urma lor ogoare ce nu vor să mai vadă.
Şi focul ce se 'nalţa din şubrede colibe,
Caci barbarul apriude, doboara, mistueşte
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă.
Şi stoluri de victime cad moarte sub sageata
In vârf încârligata, al carui fier subsese
Din ierburi ucigaşe un suc înveninat [2]).

Aceasta descripţie este fara îndoială una din cele mai impresionante despre felul de viaţă şi de siguranţa a vieţii ce domnea în acele timpuri în vechea Dacie.

In ce priveşte limba getica, durere, nu ne-a ramas aproape nimic, nici macar poema scrisa de *Ovidius* în limba getică. Relativ la aceasta importanta chestiune, *V. Pârvan* scrie în „*Getica*" (pag. 277) următoarele:

„Soarta rea, care a facut sa se piarda Comentariile împăratului *Traian* asupra rasboaielor lui cu Dacii, a facut sa dispara fara urme şi poemele scrise de *Ovidius* la *Tomis*, în limba getica. Astfel, în afara de numele de localitaţi şi de oameni, precum şi de cele câteva nume de plante strânse de *Dioscurides* [3]), nu ne ramâne nimic sau aproape nimic din limba stramoşilor noştri".

---

1) *V. Pârvan:* Getica. Pag. 99 şi 100.

2) *B. P. Haşdeu:* Istoria critica, pag. 216.

3) *Pedanios Dioscurides*, medic grec, nascut în secolul I dupa Christos, a scris opul: „*De materia medica*", care timp de 1700 de ani a fost o autoritate în botanica şi farmacologie.

Numai asupra vieţii şi obiceiurilor poporului dac ne-au rămas câteva informaţiuni din partea unor scriitori şi mai ales în urma scenelor turnate de împăratul *Traian* pe celebra sa Columnă dela Roma, după ocuparea definitivă a Daciei.

Popor de ţărani, sobri, muncitori şi harnici, Dacii au dovedit o marcată vitalitate, mai ales când vom cunoaşte eroismul, cu care îşi apărau pământul patriei în faţa puternicelor armate romane, pe care de multe ori le-au învins, ba chiar le-au silit la o pace umilitoare. Ei dispreţuiau moartea, pe care o priveau, după învaţăturile profetului lor *Zamolxes,* ca hotarul unei vieţi trecătoare şi ca începutul vieţii veşnice, mai fericite [1]).

După *Zamolxes* până la regele *Burebista* au fost mai mulţi profeţi, cari au urmat aceiaşi direcţie şi au muncit în acelaşi spirit. Dar cu vremea poporul dac decade, se dedă la viaţa uşoară şi îmbraţişează beţia, care devine un păcat naţional. Omul prevăzător, care şi-a dat seama unde poate duce patima beţiei, a fost energicul rege *Burebista,* care cu sprijinul profetului *Decaeneus* a readus pe Daci [2]) la vechia viaţa austera şi ordonată. Dacii părăsesc viaţa uşoară, devin iar ascultători, reduc consumaţia exagerată de carne şi se lasă de băutură, distrugând viile din Dacia. Pe multe pietre vechi comemorative, găsite la *Roşia Montană,* lângă *Abrud,* se vad gravate frunza de vie şi strugurele.

INDUSTRIA AURULUI LA DACI SAU GEŢI

Deşi pricepuţi în munca câmpului, Dacii s'au ocupat mult şi cu exploatarea minelor de aur din Ardeal şi în special a celor din munţii Abrudului, ceea-ce le-a adus o bună stare şi un traiu mai comod. Ei erau vestiţi ca cei mai bogaţi în obiecte de aur [3]).

In domeniul aurului Daco-Geţia — spune *V. Pârvan* — se prezintă mai original faţă de restul Europei. Dacia, bogată în aur, exporta acest metal până departe în nord, la Scandinavi, dar nu, cum s'a crezut, ca material brut, care era prelucrat acolo în mod artistic, ci şi ca obiecte de lux şi podoabă, fabricate în Dacia şi

1) *Herodot:* IV, cap. 94.
2) *Strabo:* Pag. 304 şi 762. — *V. Pârvan:* Getica, pag. 137.
3) *Braun Emil:* Ruinen und Museen Rom's. Braunschweig. 1854. Pag. 31.

purtând pecetea stilului getic. Intr'adevăr, motivul decorativ al spiralei, general şi în Scandinavia, capătă în Carpaţi o desvoltare şi o stilizare cu totul particulară.

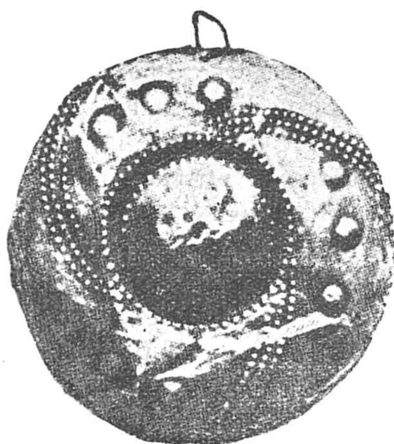

Fig. 17. Disc de aur din epoca Dacilor, găsit la Şmig (jud. Târnava Mare). Azi în muzeul Bruckenthal din Sibiu

Invăţatul nostru archeolog da ca probe despre bogaţia în aur a poporului daco-getic, între altele, urmatoarele obiecte gasite: la *Şmig* (jud. Târnava Mica) discuri convexe de aur; la *Mojna* (Târnava Mare) braţara de aur; la *Brăduţ* (Odorheiu) 25 inele de aur deschise; la *Otlaca* (Arad) discuri convexe de aur; la *Sarasău* (Maramuraş) 15 spirale turtite de aur; la *Biia* (Târnava mica) braţari de aur masiv; la *Beba Veche* (Torontal) foaie de aur; la *Ţufalău* (Trei Scaune) 9 securi de aur şi podoabe de plăci de aur. Chiar cele trei tezaure dela *Mihalkovo* (Galiţia), *Fokoru* şi *Dalj* (Slavonia), departe de inima Daciei, aparţin tot Dacilor, ceea-ce dovedeşte că Daco-Geţii desvoltau o artă proprie a aurului, ale carei produse umpleau tot centrul şi nordul Euro-

Fig. 18. Vas de aur din epoca Dacilor, găsit la Biia (jud. Târnava Mică). Azi în muzeul Bruckenthal din Sibiu

pei, concurând cu arta etruscă a bronzului şi argintului [1]), ca urmare a curentului autentic thracic al artei aurului în Carpaţi.

1) *V. Pârvan:* Getica, pag. 341, 342, 678, 679 şi 680.

Bogăţia în aur a Daciei o recunoaşte şi *Ed. Suess,* care spune că producţiunea de aur din Ardeal a fost pe vremuri cea mai însemnată [1]. De altfel o mulţime de autori străini, ca *Mommsen, Massmann, Neugebauer, Ackner, Téglás Gábor, Torma Károly, dr. Erdy I., Ieney I.* etc. confirmă acest fapt.

Cele mai convingătoare dovezi în această privinţă sunt însă monedele de aur bătute în timpul Dacilor, precum şi imensa pradă de răsboiu impusă şi ridicată de *Traian* din Dacia, după ocuparea ei.

VIAŢA FAMILIARĂ

Dacii erau poligami. Libertatea femeii era restrânsă, mai ales după măritiş. Ca fată era cu totul liberă. Căsătoria o considerau drept o afacere. Mirele se prezenta la părinţii fetei ca cumpărator — şi părinţii se târguiau. Ca urmare a acestui obiceiu ne-a ramas *Târgul de fete de pe muntele Găina,* care desparte ţinutul Moţilor de ţinutul Crişenilor. Acest târg se ţine de mii de ani în fie-care vară în ziua de Sân-Petru (30 Iunie).

Femeile, în baza religiei lor, n'aveau nici ele frică de moarte şi luau parte la soartea bărbaţilor. Soţiile bărbaţilor învinşi beau râzând otrava. Ele nu se temeau să aleagă între moarte şi sclăvie. In gospodăria casnică se pricepeau bine la ţăsut. Işi fabricau albiturile din in şi din cânepă, care în Dacia creştea şi sălbatecă. Lucrurile de lux 'şi-le procurau dela popoarele vecine. Uneltele mai simple 'şi-le făceau ele singure sau bărbaţii lor.

Dacii iubeau viaţa de oraş. Zideau porţi mari, boltite, dintre care unele se găsesc până în ziua de azi. Architectura lor, deşi desvoltată, era simplă. Aranjamentul interior al caselor se compunea din obiecte puţine. In bucătărie o vatră pentru foc, iar uneltele de bucătărie erau simple oale, blide şi căni de pământ. In schimb la cei bogaţi toate vasele erau de aur sau de argint. Istoria ne spune că împăratul *Traian,* când a ocupat definitiv Dacia, a adunat atâtea vase de aur şi argint, încât ar fi putut umple cu ele muzee şi biserici întregi. In camerile de locuit câteva bănci sau laviţe şi câte un cuer. Aşternutul patului era de fân sau de paie şi era acoperit cu piei de animale.

La Daci, cari erau abili în aruncarea săgeţilor de pe cal, era foarte înfloritoare facerea armelor de luptă. Ca insigne pe steagurile de răsboiu aveau un balaur cu cap de lup. Corpul balau-

1) *Ed. Suess:* Die Zukunft des Goldes, Wien, 1877. Pag. 232 şi 233.

rului era lungăreţ şi construit din foiţe de metal, pe care vântul le putea uşor umfla ca să dea un vuet, care de multe ori era o muzică înfiorătoare şi pe care mai târziu au adoptat-o şi Romanii. Ca armatură de răsboiu purtau sabia scurtă şi puţin strâmbă, scutul, buzduganul, cămaşa de zale şi ciocanul.

La tratativele de pace delegaţii Dacilor se îmbrăcau în costume albe. Ei erau mai ales preoţi şi înainte de începerea tratativelor cântau dintr'un instrument, numit *lauton*.

Poezia şi muzica le erau cunoscute, dar într'un cerc restrâns religios. In viaţa lor de familie era datina ca părinţii şi rudeniile nouilor născuţi să plângă, dând astfel expresie mizeriei şi durerii ce le rezervă viaţa, iar, când murea cineva, îşi exprimau bucuria ca mortul a scăpat de năcazuri, fiind de aci înainte fericit pe vecie. Cadavrele morţilor le ardeau, aşezând cenuşa într'un vas, pe care apoi îl îngropau, dând pomană. Deasupra mormântului făceau o ridicătură mare de pământ, care se practică până azi în Ardeal, şi pomana era repetată în fie-care an. Cei bogaţi asigurau menţinerea pomenilor prin lăsăminte şi fundaţiuni. In general Dacii trăiau cu consolaţia fericirii viitoare, adică cea de dincolo de mormânt. Pentru ei era indiferent dacă mor de boală sau pe câmpul de luptă.

Fig. 19. Ostaşi daci cu steagul lor de răsboiu: un balaur cu cap de lup (După un relief din columna împ. Traian)

Este evident că cu un asemenea popor, condus de o asemenea credinţă sufletească, se putea face mult pe lângă o guvernare inteligentă, ceea-ce s'a şi realizat, căci Dacii au avut marele noroc ca în timpurile cele mai critice să aibă câţiva regi înţelepţi şi viteji, cum au fost *Burebista, Cotyso* şi *Decebal,* cari, cum vom vedea, au dat enorm de lucru celui mai vast imperiu al antichităţii, adică Romanilor, iluştrii noştri strămoşi.

CAPITOLUL VI

ANTAGONISMUL DACO-ROMAN, CAUZELE ŞI URMĂRILE LUI

Atât în timpul Republicei şi al Consulilor, cât şi sub Impăraţi, glorioasa Romă urmărea metodic un plan grandios pentru lărgirea hotarelor sale. Deja sub *Iuliu Caesar* (născ. 12 Iulie anul 101 în. Chr.), cel mai mare bărbat de stat al tuturor timpurilor, graniţele imperiului roman se întindeau dela Oceanul Atlantic până în Asia mică, la râul Eufrat. Cârmuirea unui imperiu atât de vast nu era desigur uşoară, având de a ţine piept atâtor duşmani, mari şi mici, din Europa, Africa şi Asia.

Fig. 20. Iuliu Caesar (n. 12 Iulie 101 şi m. 15 Martie 44 în. de Chr.)

PRIMELE CONFLICTE ARMATE DACO-ROMANE

Printre duşmanii politicei de expansiune a Romei se aflau şi Dacii, cari, pe lângă apărarea independenţei ţării lor, urmăreau şi ei întinderea graniţelor, în dauna imperiului roman. Astfel regele lor *Burebista* (90—40 în. de Chr.), care vedea în Romani un pericol ameninţător, trece Dunărea cu o armată numeroasă de 200.000 oameni [1]) şi jefueşte Moesia superioară (Jugoslavia de azi). Atacul acesta neaşteptat indignează pe *Iuliu*

1) *Franke:* Zur Geschichte Trapan's und seiner Zeitgenossen. Güstrof. 1837. pag. 73. — *Strabo* VII.

Cesar [1]), care pune gând rău îndrăznețului rege și ia toate dispozițiile necesare pentru un răsboiu în contra Dacilor [2]). Planul acesta n'a putut fi însă dus la îndeplinire din cauza pumnalului asasin al lui *Brutus* și *Cassius,* cari asasinează pe *Iuliu Caesar* în ziua de 15 Martie a anului 44 înainte de Chr.

După moartea marelui bărbat de stat și proconsul, Dacii năvălesc din nou în Macedonia, pe care o pustiesc în bună voie, deoarece Romanii, din cauza luptelor interne, nu le-au oprit înaintarea. *Octavian August* (născ. 23 Sept. 63 în. Chr. și mort 19 Aug. anul 14 d. Chr.), nepotul lui *Iuliu Caesar,* reușind să fie proclamat împărat de către Senat, hotărăște să execute el planul unchiului său și încă înainte de lupta avută, la *Actium,* cu pretendentul la tron *Antoniu,* pornește să atace și pe Daci și pe Bastarnici. El ocupă în acest scop ținutul Savei, pentru-ca pe această linie să-și facă drum spre țara lui *Burebista,* care constituise un stat puternic, întins, bine organizat și unitar. *Burebista* a fost marele constructor al cetăților dace din Munții Sebeșului [3]) (jud. Alba și Hunedoara), ridicate, între altele, pentru apărarea minelor de aur din Munții Apuseni, de care îi despărțea numai valea Murășului.

Fig. 21. Impăratul Octavian August (n. 63 în. Chr. și m. 14 d. Chr.)

Imparatul *Octavian August* reușește sa ocupe cetatea *Segesta* dela confluența râului Sava cu Kulpa și, lăsând aci trupe, pleacă împotriva Dalmatinilor, dar fiind rănit în luptele cu ei de o piatră la genunche, fu silit să se întoarcă la Roma și să încredințeze conducerea armatei generalului *M. Statilius Taurus* [4]).

In acest timp, regele *Burebista* moare, căzând victima unei conjurațiuni [5]). Urmașul său *Oroles,* constatând că nu mai poate pune

1) *Appian:* De bell. Illyric. — *Strabo* VII.
2) *Sueton:* Cap. 44. — *Strabo* VII.
3) *V. Pârvan:* Getica, pag. 480—481 și 778.
4) *Appian:* De bell. Illyric. Cap. 22—28.
5) *Strabo* VII, 303.

în linia de bătaie decât maximum 40—50.000 de luptători, soçoteşte mai prudent să trăiască în pace cu Romanii. Alţi principi daci însă încearcă să atace din nou provinciile din sudul Dunarii, dar sunt respinşi de *M. Statilius Taurus,* iar *M. Licinius Crasus,* după o luptă violentă, distruge pe Bastarnici, aliaţii Dacilor [1]). Prisonierii căzuţi în acest crâncen răsboiu au fost colonizaţi de împăratul *Octavian August* în Balcani (munţii Hemus) [2]).

Cu toate aceste lovituri grave, Dacii rebeli nu se astâmpăra. Ei se regrupează şi când *M. Licinius Crasus* îşi face intrarea triumfala în Roma, ajunge în fruntea poporului dac viteazul rege *Cotyso.* In timpul domniei acestuia, de câte ori înghieţa Dunărea, Dacii se aruncau asupra Moesiei. Impăratul *Octavian August* trimite împotriva lor (în anul 14 în. Chr.) o armată în frunte cu *C. Lentulus,* care, după o întâlnire desperată, îi aruncă pe partea stângă a Dunarii şi zideşte în scop de apărare mai multe cetăţi pe partea dreaptă a marelui fluviu. In această luptă a căzut şi regele *Cotyso* cu 3 tovarăşi ai săi [3]).

INCORPORAREA MOESIEI DE CĂTRE ROMANI ŞI ATITUDINEA RĂSBOINICĂ A DACILOR

Această nouă victorie a armelor romane a avut ca rezultat încorporarea Moesiei la imperiu, ca provincie romană, ataşându-i pentru apărare Legiunea IV Scytică şi Legiunea V Macedonica, iar ceva mai târziu, sub împăratul *Nero*, şi Legiunea I Italica [4]).

Dar Dacii tot nu se liniştesc. Ei se aliază cu Panonii şi fac alte incursiuni şi turburări în provinciile romane. De astădată este trimis în contra lor generalul *Aelius Catus,* care face 50.000 prisonieri, pe cari îi duce în Thracia [5]). Dispoziţiile luate de împăratul *Tiberiu* ne arată că şi mai târziu Dacii au rămas tot rebeli. Sub acest împărat s'a construit drumul de piatră pe partea dreaptă a Dunării, aproape de localitatea *Poletin,* care ne stoarce

1) *Dio Cassius:* LI, 24.
2) *Mannert,* pag. 8.
3) *Procop:* De aedific. Justinian. Cap. V. — *Florus:* IV, 6; XII, 18, 19, 20.
4) *Tacit:* Annal. Libr. IV, cap. 5. — *Dio Cass:* LV, 23.
5) *Strabo:* VII p. 303.

şi azi admiraţia [1]). In anul 68 dupa Chr., profitând de o mişcare insurecţională a lui *Vitellius,* Dacii ocupă ambele părţi ale Dunării fără cea mai mică rezistenţă, distrug taberele de iarnă ale cohortelor şi ar fi împins îndrăzneala lor şi mai departe, dacă generalul *Mucianus* n'ar fi alergat împotriva lor cu Legiunea VI, adusă din Asia [2]). Respinşi în munţi, Dacii nu rămân nici liniştiţi, nici credincioşi Romanilor [3]). Ei pândesc un nou prilej pentru atac, pe care îl şi execută pe când domnea la Roma împăratul *Domiţian.*

DACII SUB DECEBAL

In acest timp era în fruntea Dacilor, ca rege, *Decebal,* barbat inventiv şi foarte priceput în arta răsboiului. *Domiţian* hotarâse, în urma deselor invazii dacice în Moesia, să pornească rasboiu în contra lui *Decebal* şi a ţării sale. Planul se potrivea la numele de roman, dacă n'ar fi fost întreprins de un tiran fricos. Intr'adevăr, armele romane n'au noroc în luptele duse cu *Decebal.* Impăratul *Domiţian,* retras într'un oraş din Moesia, petrecea, conducând de acolo, din depărtare, mersul răsboiului. Succesele 'şi-le atribuia lui, iar înfrângerile le punea în spatele comandanţilor, pedepsindu-i şi dispreţuind pe generalii curagioşi [4]).

In astfel de împrejurări, sfârşitul răsboiului era de prevăzut. *Oppius Sabinus,* consul, şi *Cornelius Fuscus,* comandantul garzilor, sunt învinşi, legiunile pier şi ceea-ce constituia cea mai mare ruşine pentru armata română a fost că un vultur legionar a căzut în mâinile duşmanului. Acest rezultat ruşinos sileşte pe netrebnicul împărat să încheie o pace umilitoare (pe timp de 12 ani) cu *Decebal,* apoi se întoarce la *Roma,* unde, pentru a arăta că a fost „victorios", intră cu vre-o câţiva prisonieri, împrumutaţi şi

---

1) *F. Griselini:* Versuch einer politisch. und natürl. Geschichte des Temesvarer Banats. Erster Theil. Wien 1780. Pag. 286 şi 287. — *I. Arneth* Die Trajans Inschrift in der Nähe des Eisernen Thores. Jahrbuch der K. K. Centr. Comiss. zur Erforschung u. Erhaltung der Baudenkm. Wien, 1856. Pag. 83—90.

2) *Tacit:* Histor. III, cap. 46.

3) *Flor:* IV, 12. — *Iornandes:* De reb. Getic. Cap. V.

4) *I. Chr. Engel:* Comentatio de expeditionib. Trajan. ad Danub. Vindobonae, 1794, pag. 138.

aceştia de regele dac, şi nu 'i-a fost ruşine să pretindă Senatului ca să fie sărbătorit [1]).

Dar nu după multă vreme se află la *Roma* că adevăratul învingător a fost *Decebal*, care primea şi un tribut anual de câte 2 *oboli* de fiecare cap roman, în plus mai mulţi experţi technici, graţie luminei cărora să-şi întăreasca puterea în paguba imperiului roman.

PRETENŢIILE LUI DECEBAL ŞI INDIGNAREA ROMEI

Cu toate aceste avantagii, Dacii, dedaţi la viaţa de tabără, nu stau mult timp liniştiţi. *Decebal* devine pretenţios faţă de Romani şi sub fel şi fel de pretexte, ba că nu 'i-s'a plătit tributul, ba pentru lucruri şi mai mici, se arata iar duşman provinciilor romane Moesia şi Panonia, primeşte pe dezertorii romani în ţara lui şi ameninţa cu reînceperea rasboiului, dacă nu 'i-se îndeplinesc fără amânare toate promisiunile date.

Fig. 22. Decebal, regele Dacilor (81—107 d. Chr.)

Roma nu putea tolera mult timp aceasta situaţie umilitoare. Jocul sorţii e capricios. In scurtă vreme victoria lui *Decebal* are drept urmare caderea Ardealului în mâinile Romanilor şi odată cu ea nimicirea independenţei şi a statului dac. Prin pacea ruşinoasă încheiată de *Domiţian*, autoritatea Romei, ca putere mondială, era atinsă mortal. Intreaga opinie publică din Roma, în frunte cu poeţii *Horaţiu, Vergiliu* şi *Properţiu*, cerea declararea rasboiului şi distrugerea poporului dac, întocmai cum peste 1816

---

1) *Dio Cassius:* LXVII, 6, 7, 10. — *Sueton.* in Domitian, cap. 6. *Eutrop* VII, 15. — *Plinius* in Panegyr. Trajan. cap. XI. — *Petrus Patricius:* Hist. exc. Ed. Bonn, pag. 122.

ani opiniunea publică a Bucureştenilor, condusă de regretaţii *Take Ionescu, N. Filipescu* şi poetul *Octavian Goga,* cerea în 1916 marelui rege *Ferdinand I* şi înţeleptului său sfetnic *Ion I. C. Brătianu* să rupă cu neutralitatea, să declare răsboiu Austro-Ungariei şi să distrugă lanţurile robiei maghiare.

Cum se vede, istoria se repetă. Puternica Romă îşi îndreaptă pentru un timp toate forţele spre ţara muntoasă a Dacilor, spre mândrul, pitorescul şi bogatul Ardeal, a cărui ocupare se plănuise deodată cu strivirea şi moartea libertăţii Dacilor.

După asasinarea lui *Domiţian* în anul 96 d. Chr. este proclamat împărat *Marcus Coccejus Nerva,* bărbat în vârstă de 71 ani. Inţeleptul bătrân simţea că umerii lui nu vor fi în stare să suporte munca uriaşă ce-l aştepta şi a cărei ducere la îndeplinire nu se mai putea amâna. De aceea el îşi caută un tovarăş de domnie, pe care îl găseşte în persoana fiului său adoptiv *Marcus Ulpius Traianus* (născut în anul 56 şi mort în anul 117 d. Chr. la *Selinus,* în Cilicia).

Datoria acestuia era să şteargă pata neagră de pe numele Romei, pricinuită de armele lui *Decebal,* şi să întărească din nou autoritatea şi prestigiul imperiului roman.

Deviza era: *Dacia!*

CAPITOLUL VII.

SITUAŢIA TEZAURULUI ROMAN LA INCEPUTUL SECOLULUI II DUPĂ CHRISTOS

Făra a atinge întru nimic mândria glorioasei cetaţi eterne, atribuind şi alte scopuri de ordin material hotărîrii Senatului roman, luata în anul 100 d. Chr., de a regula definitiv cu sabia raporturile dintre Daci şi Romani, agravate iremediabil prin tributul impus de regele *Decebal* puternicului imperiu roman, socotesc util şi edificator de a arăta în ce stare se afla tezaurul roman în acel moment faţă cu bogăţia recunoscută în aur a Daciei, condusă de cumintele, socotitul şi plinul de resurse strategice *Decebal,* care a domnit dela anul 80 până la 106 d. Chr.

PURTAREA NUMEROASELOR RĂSBOAIE ŞI SLEIREA TEZAURULUI ROMAN

Nu trebue să scăpăm din vedere că Romanii, timp de 150 de ani, încă de pe vremea consulatului lui *Iuliu Caesar,* urmând politica lor de expansiune, purtaseră nenumărate răsboaie în Europa, Asia şi Africa şi că şi în vechime, ca şi azi, purtarea răsboaielor costa şi înghiţea sume fabuloase de bani. Campania pentru ocuparea Spaniei a ţinut ani de zile, începând din anul 27 în. de Chr. Ea a fost dusă în scopul de a pune mâna pe bogatele mine de aur din Peninsula Iberică, recunoscute ca atare încă din timpul Fenicienilor.

Scriitorii romani ne vorbesc despre bogăţia în aur a fluviilor Duero şi Tajo. *Plinius* numeşte Asturia cel mai bogat ţinut în aur de pe pământ şi spune că aurul ce se aducea anual din Asturia la Roma era de 20.000 pfunzi. Iată deci un prim motiv al ocupării Spaniei de către Romani. Dar răsboaiele, în care s'au angajat Romanii, încă sub *Iuliu Caesar* şi apoi sub împăraţii

Octavian August, Tiberiu, Titus şi *Domiţian* în contra Gallilor (Francezilor), a Teutonilor (Germanilor), a Parţilor (pentru ocuparea Armeniei şi a ţărilor învecinate), a Britanilor, Iudeilor etc., ce enorme sume de bani trebue să fi costat, pentruca împăratul *Traian* să poată ajunge stăpân peste 150 milioane de suflete?!

Era natural prin urmare ca, din cauza atâtor campanii costisitoare, tezaurul roman să se resimţă în mod grav şi îngrijitor. Aceasta era situaţia de fapt a finanţelor romane în ziua când *Traian* s'a urcat pe tronul imperial şi când puţin mai târziu hotărâse să pornească cu răsboiu nimicitor în contra Daciei, despre ale cărei bogăţii în aur se dusese de mult faima printre toate popoarele învecinate.

In afară deci de partea politică a raporturilor înrăite cu Dacii, carora trebuia să li-se pună capăt cât mai curând spre complecta satisfacere a Romei umilite un moment, comorile recunoscute în aur ale Daciei au format şi ele, paralel, obiectivul pornirii armelor romane, întărite şi disciplinate, împotriva mândrului, cutezătorului şi bogatului rege *Decebal*. Imensa pradă de răsboiu, impusă şi luată de *Traian* dela Daci după ocuparea ţării lor, o confirmă în mod neîndoios, cum voiu dovedi într'un alt capitol.

Astfel în clipa, în care suna trompeta de rasboiu în Dacia, ea echivala cu moartea independenţei vigurosului popor dac şi totodată cu ridicarea tuturor bogăţiilor în aur din ţara răsboinicului *Decebal*.

CAPITOLUL VIII

IMPĂRATUL TRAIAN: CARACTERUL, CONCEPȚIILE ȘI PRINCIPIILE SALE DE GUVERNARE

Istoria consideră pe *Traian,* cu drept cuvânt, ca pe cel mai mare împărat al Romei. Când îi cunoști faptele, nu poți într'adevăr vorbi de el decât cu entuziasm. A fost cel mai strălucit și mai simpatic suveran din antichitate. Insăși statura lai maiestuoasa și atitudinea lui nobilă inspirau simpatie. Ca militar a călcat pe urmele lui *Iuliu Caesar,* pe care, ca bărbat de stat, l'a întrecut. Ințelepciunea, cu care a știut sa conducă imperiul, a adus numai fericire și belșug poporului roman, ridicându-l la vechiul loc de onoare. Faptele sale glorioase 'i-au asigurat, lui și poporului roman, un nume nemuritor. Fiind în vârful piramidei puterii, el înțelegea să respecte legea, dreptul, egalitatea și drepturile cetățenești. Nici pe sine nu se susträgea dela lege. Nobilul său suflet îl caracterizează de minune următoarele cuvinte, cu care preda sabia de onoare comandantului suprem al gărzii sale de apărare:

— *„Dacă voiu domni bine, o vei folosi pentru apărarea mea, iar dacă voiu domni rău, o vei întrebuința încontra mea!“*

Impăratul *Traian* a desființat legile pentru ofensa maiestății imperiale, a pedepsit pe toți trădătorii, fiind de părere că nesinceritatea și falșitatea nu sunt bune nici în viața particulară și nici în viața de stat. N'a condamnat pe nimeni numai pe simplă bănuială, în baza înaltului principiu de morală justițiară: că mai bine să rămână nepedepsiți 100 de vinovați decât să sufere un singur nevinovat. De aceea, când Senatul 'i-a acordat titlul de onoare de *„Optimus“,* n'a fost o lingușire din partea maturului corp, ci recunoașterea sinceră a adevăratelor sale me-

rite. Cu tot acest titlu, el n'a abrogat obiceiul de a saluta pe împărat cu cuvintele:

— *„Fi mai norocos decât August și mai bun decât Traian!"* (Felicior Augusto, melior Trajano) [1]).

In cei 20 de ani ai domniei sale, a reușit să-și câștige stima și admirația tuturor timpurilor. Pe vremea lui era liberă gândirea și exprimarea ei [2]). Deși era mai mult militar, el a încurajat și științele, care au înflorit în tot cursul domniei lui, împlinindu-și misiunea de împărat cu un incomparabil succes atât ca om, cât și ca suveran.

Fig. 23. Statuia împăratului Traian, aflătoare în muzeul din Neapole

Toți istoricii străini, vechi și noui, sfârșind cu cei maghiari, sunt de acord asupra calităților superioare dovedite de *Traian* în timpul domniei sale și toți, fără excepție, îi aduc meritate elogii.

De curând s'a găsit însă un român — generalul în pensiune *N. Portocală* — care în volumul său întitulat *„Din preistoria Daciei și a vechilor civilizatiuni"* încearca să dea jos de pe soclul nemuririi pe marele împărat roman. Ceeace n'au făcut nici scriitorii unguri, la cari s'ar mai trece cu vederea o asemenea aversiune, întreprinde cu hotărâre, dar fără argumente, un general român, care nu-i poate ierta împăratului *Traian* faptul că a bătut pe Daci, că le-a ocupat țara, că le-a luat 500.000 prisonieri, că

1) *Eutrop:* VII, 2.
2) *Tacit:* Hist. I, 1.

le-a răpit toate bogăţiile, şi că „a înăbuşit astfel pentru foarte multă vreme germenele unei civilizaţiuni originale".

„Aceasta este opera lui *Traian,* pe care noi îl cântăm în versuri. *Pax romana,* atât de lăudată, a fost efectuată: mormântul poporului dac pentru multă vreme. Aceasta era pacea romană şi binefacerile ei!" — exclamă indignat generalul *Portocală* la pag. 206 a cărţii sale.

Bătăios în retragerea sa, generalul nostru nu se dă îndărăt de a combate şi pe învăţatul nostru istoric *V. Pârvan* pentru descoperirile istorice din *„Getica"* sa. Fără îndoială, este stranie această eşire a unui om de cultura generalului *Portocală,* din partea căruia ne-am fi aşteptat mai curând la o carte asupra răsboiului nostru de întregire naţională, la care a participat şi care seamănă mult cu răsboiul daco-roman. Poate va veni? Să sperăm. Pân'atunci să vedem cum a decurs răsboiul de exterminare dintre *Decebal* şi *Traian,* amândoui proto-părinţi adevăraţi ai neamului românesc de azi.

Nu voiu descrie în cele ce urmează glorioasele fapte răsboinice, care 'i-au adus lui *Traian* titlurile de onoare ca *„Germanicus"* şi *„Parthicus".* Deasemenea nu este scopul meu să ilustrez nici influenţa lui binefăcătoare asupra desvoltării instituţiunilor de stat, a virtuţilor civice, a ştiinţelor şi artelor.

Mă voiu mărgini deci să arat numai acele fapte glorioase, care au avut ca urmare ocuparea totală a Daciei, prin care a binemeritat numele de *„Dacicus".* Inainte însă de a proceda la descrierea lor, voiu căuta să subliniez în câteva liniamente generale principiile de guvernare, de care s'a condus marele împărat.

PRINCIPIILE DE GUVERNARE ALE IMPĂRATULUI TRAIAN

Traian a fost numit ca urmaş al împaratului *Nerva* la sfârşitul lunei Noembrie, anul 97 d. Chr., dar nu după mult timp (27 Ianuarie 98) bătrânul *Nerva* murind, *Traian* putu să ocupe tronul imperial în plin şi fără nici o rezistenţă. El a primit trista ştire la *Colonia,* din ţinutul Rhinului, unde ţinea piept Teutonilor şi de unde nu s'a putut întoarce la Roma, pentru a lua frânele guvernării, decât abia în anul următor (99 d. Chr.). Intreaga lui domnie de 20 ani (97—117) este caracterizată de unul şi acelaşi principiu: organizarea ţării şi purtarea cu succes a răsboaelor.

Nu trebue să uităm că la urcarea lui *Traian* pe tron, imperiul roman era oare-cum în declin. Cursese prea mult sânge roman sub împaraţii *Tiberiu, Calligula, Nero* şi *Domiţian*. Dându-şi bine seama de aceasta, noul împărat s'a străduit să introducă în poporul roman şi în armată un spirit nou.

Sub *Traian* trebuia totul să se schimbe. Scopul lui era nu numai de a lărgi şi mai mult fruntariile imperiului, ci şi de a creia granițe asigurate de munţi şi de şanţuri [1]. *Traian* pusese deja baza acestora încă sub predecesorii săi *Domiţian* şi *Nerva* în calitatea de comandant al armatei dela Rhin prin faptul că împinsese graniţa dincolo de Rhin, reuşind să ocupe ţinutul dintre Lens, Mainz, Neckar şi Dunărea de sus. Dela Regensburg până aproape de Ardeal era un şir întreg de cetăţi romane, legate între ele prin drumuri, şanţuri şi poduri. In Germania numele acestor şanţuri era cunoscut sub numele de *„lim°s romanus“*, care avea rostul lui, deoarece Rhinul nu era o linie sigură de apărare, căci înghieţa regulat în fiecare an. Inainte de a construi acest *„limes romanus“* era nevoe de 8 legiuni, cu toate rezervele lor, pentru apărarea liniei dela Rhin. Pe urmă însă ajungeau numai jumătate, deşi pofta de a se razvrati a Germanilor nu slabise.

La Dunarea de sus şi de mijloc *(Vindobona, Noricum* şi *Panonia)*, adecă dela Regensburg până la Belgrad, hotarele erau aparate de mai multe cetaţi şi tabere bine întarite, de munţi şi de ţinuturi mocirloase. Legătura între ele se făcea pe drumuri bune de răsboiu.

Cea dintâie problema a lui *Traian*, întors după moartea lui *Nerva* la Roma, a fost sa apere provinciile dela Dunare nu numai în contra atacurilor popoarelor barbare, ci să facă o graniţa noua, mai sigură de cum era Dunărea. Moesia, provincie romana, care se întindea dealungul Dunării, din Panonia până la Marea Neagră, era expusă într'una invaziunilor Dacilor şi ale Sarmaţilor, conduşi de *Decebal*, care stăpânea din stânga Dunarii pâna dincolo de Carpaţi.

Pe acesta trebuia să-l umilească şi să-l nimicească împăratul *Traian*, dacă vrea să aibă pace şi să introducă spiritul roman şi în aceste provincii, care erau destinate în capul său să formeze o bază solidă pentru viitoarea politică de expansiune a

1) *Eutrop:* VIII, 2.

Romei. Planul lui *Traian* era să aducă sub sceptrul roman toate popoarele dela nordul Mărei Negre, apoi popoarele, care se întindeau până în Armenia, mai ales pe Parţi, precum şi toate seminţiile germane până la „*limes romanus*“ şi la Rhin. Pentru viitoarele lui expediţii trebuia să-şi asigure o bază solidă de operaţiuni, care să-i dea succesul în luptele ce plănuia.

Aşa se explică între altele faptul de ce ţinea *Traian* să ocupe cu ori-ce preţ Dacia şi s'o reorganizeze în spirit roman şi tot aşa se înţelege de ce atribuia gloriosul împărat o importanţă atât de marcată construcţiei marelui pod de piatră peste Dunăre dela Turnu-Severin *(Drobetae)*. Intr'adevar, numai graţie acestei politici de stat şi graţie acestui crez, s'a putut întinde dominaţia Romei dela Oceanul Atlantic peste Rhin şi Dunare departe spre Europa centrală şi până în Asia. In acest scop măreţ, toate drumurile din Italia şi din Peninsula Balcanică duceau spre podul dela Turnu-Serevin.

CAPITOLUL IX

CELE DOUĂ EXPEDIŢII IN CONTRA DACIEI ŞI OCUPAREA EI DE CĂTRE IMPĂRATUL TRAIAN

Urcând tronul imperial cu depline puteri, primul gest al împăratului *Traian* a fost să refuze plata mai departe a tributului anual datorit Dacilor şi să denunţe pacea ruşinoasă încheiată de slabul *Domiţian* cu *Decebal,* pregătindu-se cu grijă şi perseverenţă de răsboiu.

PRIMA EXPEDIŢIE

El părăseşte Italia şi pleacă cu armata spre Dunărea de jos in anul 101 d. Chr. [1]). Trece marele fluviu pe două poduri de vase, unul construit la *Viminacium* (Costolaci) şi altul la *Taliata,* de pe malul Moesiei superioare (Serbia de azi), şi face tabără la *Tibiscum* [2]), aproape de locul unde se uneşte apa Bistrei cu Timişul şi pe care se află azi satul *Căvăran.* Prima luptă cu Dacii s'a dat în localitatea numită *Tapae.* Victoria a fost de partea lui *Traian,* care a ordonat să fie traşi în ţeapă toţi prisonierii daci.

După prima înfrângere, *Decebal* încearcă în două rânduri sa încheie pace, dar este refuzat de *Traian,* care porneşte un nou atac puternic în contra Dacilor. Lupta a fost dârză, sângeroasă şi s'a terminat tot cu biruinţa armelor romane, deşi au suferit serioase pierderi. Se spune că de astă-dată au fost atâţia ră-

---

1) *Mannert,* în istoria sa (pag. 15), pune plecarea lui Traian din Roma spre Dunare în toamna anului 100 d. Chr. Crede însă că rasboiul cu Dacii s'a început numai în toamna anului urmator.

2) A nu se confunda *Tibiscum* cu *Tibiscus,* numele roman al râului Tisa, cum fac unii scriitori.

niţi, încât nu se mai găsea pânză pentru pansarea lor, ceea-ce a făcut pe nobilul împărat să-şi rupă hainele de pe el, pentru a lega cu ele rănile vitejilor săi ostaşi.

Dar lucrurile nu s'au oprit aci. Legiunile romane continuă urmărirea armatei lui *Decebal,* ocupă cetate după cetate, iau o mare pradă de răsboiu şi mulţi prisonieri dimpreună cu steagul cu vultur, pe care îl luaseră Dacii, în timpul domniei lui *Domiţian,* în luptele avute cu armata romană de sub comanda generalului *Fuscus.* Când trupele romane ajung până sub zidurile *Sarmiseghetuzei,* regele *Decebal,* înfrânt, se dă bătut şi solicită din nou pace, pe care împăratul *Traian* — de teama terminării proviziunilor de alimente — 'i-o acordă pe baza următoarelor condiţiuni: 1. Depunerea armelor. 2. Eliberarea prisonierilor şi extrădarea dezertorilor romani, pe cari *Traian* 'i-a omorât imediat. 3. Obligaţiunea că nu vor mai ridica niciodată armele în contra Romanilor şi vor încheia alianţă cu ei. 4. Dărâmarea cetăţilor şi a tuturor fortificaţiilor. 5. Retragerea din părţile Daciei ocupate de Romani. 6. Trimiterea de delegaţi la Roma ca să declare Senatului roman că se supun şi să solicite aprobarea păcii. 7. Prezentarea lui *Decebal* personal în faţa împăratului, înaintea căruia, prosternându-se la pământ, să-i declare că-l recunoaşte ca învingătorul şi stăpânul său.

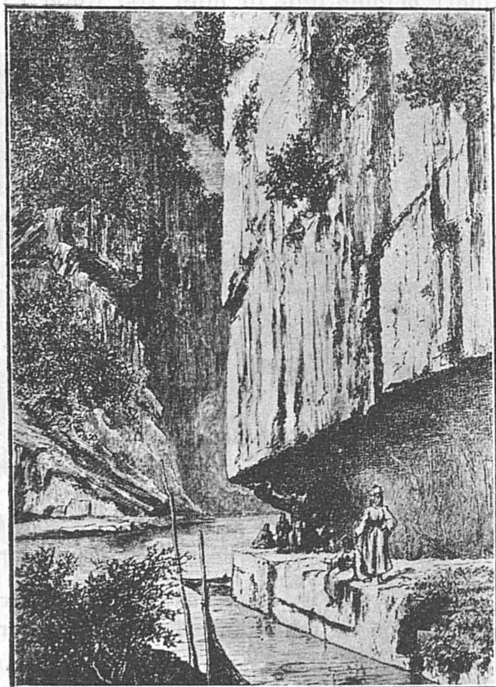

Fig. 24. Soseaua tăiată în stâncă, sub împăr. Traian, la Cazane, lângă Orşova

SUPUNEREA LUI DECEBAL

Neavând încătro, *Decebal* a fost nevoit să primească această pace grea şi umilitoare, prin care se desfiinţa independenţa Daciei. *Traian*, terminându-şi opera, a ridicat un monument ca semn al biruinţii sale şi după-ce lasă o mare parte din armată lângă *Sarmisegheluza* şi întăreşte pământul ocupat cu castre şi garnizoane, se întoarce la Roma, unde este primit de popor cu mari aclamaţiuni în anul 103 după Chr. [1]).

Fig. 25. Ostaşi romani construind fortificaţiuni.
(După un relief din columna Imp. Marcus Aurelius dela Roma).

In scurt timp sosesc şi delegaţii daci la Roma. Ei au fost conduşi în Senat, unde, depunând armele şi cu mâinile legate în semn de sclavi, imploră maturului corp aprobarea păcii încheiate. După aprobare, ei 'şi-au reprimit armele.

Toate evenimentele descrise pân'aci au avut ca încheiere sărbatorirea strălucită a împăratului *Traian* la Roma, cu care prilej 'i-s'a dat numele de onoare „*Dacicus*", cum ne arată medaliile din acea vreme [2]).

1) *Dio Cassius* LXVIII, 9.

2) *Ackner:* Die antiken Münzen, eine Quelle der ältern Geschichte Siebenbürgens. — *I. K. Schuller:* Archiv für die Kenntniss von Siebenbürgens Vorzeit. I. Band, I Heft, Hermanstadt 1840, pag. 76—86. — *Dio Cassius* LXVIII, 10. — *Zonaras:* Annal. XI, 21. ed. Bonn. II, pag. 508.

Astfel a ajuns Dacia liberă sub dominaţia romană, iar *Decebal* el însuşi tributarul Romei. Poporului dac, dedat la libertate, 'i-a rămas să mediteze şi să facă paralelă între trecut, prezent şi viitor. El nu putea concepe decât o patrie liberă. Singura lui mângăere era spiritul ager al regelui lor, al cărui suflet era mereu frământat de ideia următoare: Cum ar putea el să recâştige libertatea poporului său ajuns în sclăvie?

A DOUA EXPEDIŢIE

Intr'adevăr, aflând că *Traian* construise podul de piatră peste Dunăre la *Drobetae* (Turnu-Severin) şi văzând primejdia ce-l ameninţa, *Decebal* voia s'o preîntâmpine. El îşi reorganizează armata, întăreşte fortăreţele, adună armate de rezervă şi face tot posibilul pentru înlăturarea pericolului. Mistuit de ură şi de răsbunare, *Decebal* împinge duşmănia până la denunţarea alianţei şi păşeşte faţă de Romani ca un duşman deschis.

Genialul nostru poet *M.Eminescu,* îmbrăţişând ideia poetizarii genezei poporului nostru, într'un poem epopeic proiectat în 4 cânturi, care a rămas neterminat, dar din care d. *G. Călinescu* a scos la iveală câteva versuri din manuscrisele poetului, ilustrează astfel pofta de rasbunare a lui *Decebal* 1):

„Ce este moartea? Pot să mor îndată
Fără a mă fi răsbunat? *Pot? Nu, nu!*
Nu pot, căci nu voiu. Nu voiu să mor.
Pricepi tu...? Este aşa de dulce viaţa,
Aşa de dulce este răsbunarea!
Ce mă 'nspăimânţi? Tu eşti copil... bătrâne"

Impăratul *Traian,* care ştia că pacea încheiată cu *Decebal* nu va fi durabilă, cunoştea prea bine pofta sa de răsbunare, dar a amânat declaraţia de răsboiu până n'a văzut terminat podul de piatră dela Turnu Serevin.

Maestrul podului a fost unul dintre cei mai renumiţi ingineri ai timpului său, architectul *Appolodorus,* un grec din Damasc (Siria), de ale cărui temeinice şi întinse cunoştinţe *Traian* a

---

1) *G. Călinescu:* „Eminescu, poet al Daciei" în „Adevarul literar şi artistic" No. 614 din 11 Sept. 1932.

ştiut să se folosească în toate grandioasele sale construcţiuni. Intregul pod era aşezat pe 2 capete şi pe 20 de picioare intermediare. Lăţimea Dunării în acest punct era atunci, de altfel ca şi azi, de 596 stânjeni sau 3576 picioare vieneze [1]).

Cititorul rămâne uimit, când se gândeşte cât de repede a fost terminată măreaţa construcţie, care n'a reclamat mai mult decât vreme de un an de zile, pentru-că la începutul expediţiei a doua (104 d. Chr.) podul era deja gata, aşa că *Traian* a putut să-şi treacă peste el armatele în Dacia [2]), cum dovedesc o mulţime de medalii din timpul acesta (a. 104 d. Chr.).

Fără îndoială, podul de piatră dela Turnu-Severin a făcut mari servicii în continuarea celei de a doua campanii a lui *Traian* în Dacia şi a contribuit enorm la succesul obţinut. Graţie lui, armatele romane puteau ataca pe Daci de-odată din mai multe părţi. Dacă în prima expediţie *Traian* ocupase trecătoarea dela Porţile-de-fer şi întreg ţinutul Haţegului, în cea de-a doua el a putut să-şi îndrepte atacurile în acelaşi timp atât dela vest cât şi dela sud asupra întăriturilor Dacilor. Peste podul dela T.-Severin a trecut o parte a armatei romane la *Sily*, iar altă parte a înaintat pe malul Oltului, prin defileul munţilor dela Turnu-Roşu. Aceste înaintări, făcute după un plan bine fixat şi executate cu energie, au produs, cum era şi firesc, mare nelinişte în sânul armatei dace şi al însuşi poporului dac.

In faţa viitorului nesigur, *Decebal* încearcă în ultimul moment o cursă. El invita în tabăra lui pe comandantul Legiunei I Minervia, *Longinus*, sub pretextul că ar voi să se sfătuiască împreuna asupra mai multor chestiuni. Generalul roman, nebănuind nimic, ba chiar crezând că *Decebal*, în greaua situaţie în care se gasea, ar fi decis să se predea, n'a întârziat să dea urmare invitaţiei. Ca culme, *Decebal* îl leagă imediat şi îl pune sub paza. Motivul era laşitatea: regele Dacilor credea că astfel va stoarce dela *Traian* condiţii favorabile de pace [3]). Ştiind cu cine are a face, împăratul *Traian* s'a ferit de a da un răspuns precis delegaţilor daci, cari pretindeau să li-se lase posesiunea Daciei ardelene în schimbul punerii în libertate a lui *Longinus*. Un răs-

1) *Dr. Aschbach:* Über Trajan's steinerne Donaubrücke. Wien, 1858. Pag. 210—213.

2) *Dio Cassius* LXVIII, 14. — *Zonaras:* Annal. XI, 21.

3) *Dio Cassius* LXVIII, 12.

puns categoric negativ putea îndârji pe *Decebal* ca să omoare pe *Longinus* — şi apoi promisiunea satisfacerii pretenţiilor nedrepte ale lui *Decebal* ar fi constituit o pată atât pentru împăratul cât şi pentru prestigiul imperiului roman. După-ce însă *Longinus* s'a sinucis, *Traian* a scăpat de o mare grijă [1]).

Strâns ca într'un cleşte între stâncile masivului păduros, care desparte Ardealul de Muntenia, *Decebal* n'avea altă scăpare decât ca în ultimul moment să forţeze trecerea prin munţi şi să se unească cu popoarele sălbatice, care locuiau în acele părţi. Dar prin terminarea podului dela T.-Severin era iluzorie şi aceastä speranţă, mai ales că *Traian*, trecând podul cu armata sa, ocupase munţii până aproape de trecătorile dintre pasul Vulcan şi Turnu Roşu.

Desperarea lui *Decebal* că sau învinge sau moare, l'a făcut pe *Traian* să procedeze cât mai prudent. Intr'adevăr, el ocupă fiecare palmă de pământ cu cea mai mare precauţiune. Astfel a trecut o bună bucată de vreme până când armata romană a putut urca înălţimile munţilor şi să împingă pe Daci prin lupte sângeroase din poziţiile lor întărite. Cel mai mare serviciu l'au făcut în aceste lupte arcaşii şi mai ales Germanii mercenari cu armele lor uşoare. Numai după lupte îndârjite, ajung Romanii în punctul strategic, unde trecătorile erau barate prin cetăţui şi ziduri lungi întărite [2]). Cu forţe mari, *Traian* ocupă şi înalţimile munţilor şi după multă trudă şi vărsare de sânge, îşi face drum spre interior, spre însăşi reşedinţa regelui *Decebal*, care nu mai era departe.

FUGA ŞI SINUCIDEREA LUI DECEBAL

Nobilii daci, pierzând acum orice nădejde, dau foc capitalei Sarmiseghetuza, iar *Decebal* cu trupele credincioase o ia la fugă şi lasă în grija sorţii poporul dac, dintre ai cărui fii mulţi se otrăvesc sau se omoară unii pe alţii. Femeile au avut şi ele sfârşitul bărbaţilor şi al iubiţilor lor. Cu o extraordinară putere sufletească, emulând, femeile luau şi ele otrava ucigătoare şi se prabuşiau în rândurile cadavrelor eroilor [3]).

---

1) *I. Christ. Engel*, op. citat, pag. 185, 186.
2) *Ackner:* Römische Alterthümer. Wien, 1856. Pag. 9.
3) *Kölcséri*, op citat, pag. 34.

După această victorie şi dupa profunda debandadă din sânul armatei dace, *Traian* îşi împarte armata şi o împrăştie prin munţi ca să cureţe şi ultimele resturi ale Dacilor. Astfel a fost înfrântă şi cu totul distrusă armata lui *Decebal*.

Dând ascultare legendelor noastre poporale, pe care nu trebue sa le ignorăm, putem presupune că resturi din armata înfrântă şi decimată a lui *Decebal* s'au reunit din nou în mai multe puncte şi au încercat să dea noui lupte, pentru-că, fara aceste legende, n'am şti de ce poporul nostru numeşte până în ziua de azi câmpia din partea dreaptă a Arieşului, lânga gara Hărăstaş, de lânga Câmpia lui Mihai, *Pratul lui Traian* [1]) şi de ce platoul de lânga

Fig. 26. Sinuciderea lui Decebal.
(După *Victor Duruy :* Histoire des Romains)

Zlatna, în drumul spre Abrud, se numeşte *Troian*. Unii autori spun că *Traian*, dupa înfrângerea lui Decebal, ar fi dat armatei sale pe acest loc un mare ospăţ [2]).

Altă legendă ne vorbeşte amintind că *Decebal* s'ar fi sinucis la *Napoca* (Cluj), aruncându-se în propria lui sabie, lângă unul din podurile de peste Someş. Toate aceste legende cuprind lucruri, cu cari merită să ne ocupăm. Pentru clarificarea istoriei Ardealului din aceste timpuri, ar aduce un real serviciu aceia, cari ar aduna toate legendele poporale cu deosebită considerare

1) *Dr. I. F. Neugebauer:* Dacien. Aus den überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt, 1851. Pag. 200.

2) *Idem,* pag. 182.

la elementele istorice ale poporului nostru din Ardeal. Astfel lângă Târgu-Mureşului este un isvor, numit *Fântâna regelui*. După o legendă, acest isvor îşi trage numirea dela un rege dac. Scriitorul săcuiu ardelean *Benkö Iosif* (născut în 1740) presupune că în vechime a fost pe acest loc un oraş dac sau roman, ale cărui ramăşiţe se puteau vedea încă în timpul său [1]).

Decebal, urmărit de Romani, s'a refugiat dintr'un loc într'altul, ca un om fără de noroc şi fără patrie, ferindu-se de a cădea în mâinile duşmanului. In cele din urmă, în faţa ruinei ţarii sale şi fiindu-i închisă ori-ce cale de scăpare, mândrul şi viteazul rege s'a sinucis [2]). Corpul lui a fost trimis Senatului roman, ca cea mai elocuentă probă a ocupării Daciei. In urma acestui dezastru, cea mai mare parte a poporului dac s'a aruncat în braţele învingătorului, cerându-i iertare pentru trecut, iar cealaltă parte a plecat să-şi caute o patrie noua între Nistru şi Carpaţi [3]).

A doua expediţie a lui *Traian* în Dacia n'a durat mai mult de 2 ani şi ea s'a terminat în anul 106 d. Chr. Ambele campanii au ţinut cam 5 ani, fiind pace un an [4]).

---

1) *Neugebauer,* op. citat, pag. 247.

2) *Plinius:* Epist. VIII, 4. — *Dio Cassius* LXVIII, 14. — *Köleséri,* op. citat, la pag. 34 spune că locul sinuciderii ar fi fost Deva *(Singidava)* şi că Decebal s'ar fi otrăvit. — Columna lui Traian arata şi ea că Decebal ar fi luat otravă.

3) *Vergilius:* Ecl. I, 3, IV, 17.

4) *Iulian:* In Caesa ibus.

PARTEA A TREIA

DACIA SUB ROMANI

CAPITOLUL I

CONSECINȚELE OCUPĂRII DACIEI: PRADA DE RĂSBOIU LUATĂ DE ROMANI. NOUA ORGANIZARE DATĂ DACIEI

După totala nimicire a lui *Decebal* şi după ocuparea Daciei de armata romană, marele împărat *Traian* s'a întors în toamna anului 106 la Roma, acoperit de glorie şi ducând cu el o imensă pradă de răsboiu, care pare a servi ca normă, în asemenea cazuri, până în zilele noastre.

EVALUAREA PRĂZII DE RĂSBOIU

Intr'adevăr istoriograful *I. Lydus* evaluiază prada de rasboiu, luată în drugi şi monede de aur, la 5 milioane libre de aur, adică peste 5 miliarde franci, iar prada în argint 1 miliard franci (având în vedere pondul librei romane şi proporţiunea dintre aur şi argint din acea epocă), în afară de turmele de vite şi de o enormă cantitate de pahare şi vase de aur şi argint, mai presus de ori-ce preţ, precum şi în afară de arme şi peste 500.000 de oameni, bărbaţi solizi şi răsboinici, după cum afirmă *Criton,* doctorul împăratului *Traian,* care l'a însoţit în răsboiu [1]).

Dacă pe lângă această pradă ce a fost ridicată pentru stat, vom avea în vedere şi jafurile fără număr comise de triburi, centurioni şi soldaţi, cari toţi au devenit oameni cu stare în urma

---

1) *I. Lydus:* De magistr. II, cap. 8. — *N. Densuşanu:* Dacia preistorică, pag. 494.

acestui răsboiu, şi dacă vom socoti că întreg poporul dac a fost spoliat de averile sale, atunci putem spune că prada de răsboiu, ridicată din Dacia, s'a urcat la cel puţin *10 miliarde franci aur* [1]).

Savantul archeolog francez *Carcopino* rectifică cifrele de mai sus şi susţine că cantitatea de aur găsită de *Traian* în Dacia a fost de 165.500 kilograme [2]), care calculate în bani româneşti de azi însumează (preţul kilogramului fiind de 111.000 lei) 18½ miliarde lei. Incolo *Carcopino* nu mai face menţiune nici de turme, nici de vase şi nici de cei 500.000 prisonieri, de cari vorbeşte *Criton* în istoria lui *Lydus*.

Regele *Decebal* îşi ascunsese faimoasele sale tezaure de aur şi argint sub albia râului *Sargetia* (Streiul), ce curgea pe lângă capitala sa. Impăratul *Traian* însă, cu ajutorul lui *Bicile,* unul dintre amicii intimi ai nefericitului rege dac, a descoperit întreg secretul şi a reuşit astfel să ridice şi aceste bogăţii [3]).

Profesorul *dr. I. Lupaş* spune că în anul 1551, când era în Ardeal armata împărăţiei austriace sub comanda generalului *Castaldo,* ţăranii români din valea Streiului au mai găsit un rest din comoara lui *Decebal,* vre-o 40.000 galbeni de ai lui *Lysimach*, macedoneanul. Generalul *Castaldo* 'i-a luat însă dela ei, trimiţând la Viena 2000 galbeni, cari au fost aşezaţi în muzeul de antichităţi [4]).

SĂRBĂTORIREA IMPĂRATULUI TRAIAN LA ROMA

Biruitorul Dacilor nu 'şi-a făcut intrarea-i triumfală în Roma până când n'a sosit şi mamă-sa din Spania, voind cu ori-ce preţ s'o vadă şi pe ea bucurându-se de succesele sale şi de strălucita primire ce 'i-se făcea. Festivităţile şi petrecerile au ţinut în şir 123 de zile, luând parte la ele delegaţi din toate părţile vastului imperiu.

In cea mai frumoasă piaţă a Romei s'a ridicat în amintirea acestei biruinţe un măreţ monument de marmoră, care se numeşte

---

1) *N. Densuşanu,* op. citat, pag. 495.

2) *I. Carcopino:* Les richesses des Daces et le redressement de l'empire romain sous Trajan. In publicaţiunea românească: *Dacia I,* Cluj, 1924.

3) *Dio Cassius:* Hist. rom. (Ed. Gros et Boissée) lib. LXVIII, c 14.

4) *Dr. I. Lupaş:* Istoria Românilor, ed. VIII, Bucureşti, 1929, pag. 37 şi 38, precum şi în revista *„Transilvania"* din 1889, pag. 109.

Columna lui Traian [1]). Invăţatul german *Th. Mommsen* scrie despre columna aceasta că este „o carte de tablouri săpate în piatră". Ea are înălţimea de 43 metri şi 124 de tablouri cu 2000 de figuri în relief, care reprezintă momentele mai însemnate din luptele lui *Traian* cu Dacii. Datele acestei columne sunt cu atât mai preţioase, cu cât împăratul *Traian* n'a avut un istoric priceput, care să fi descris în mod demn evenimentele importante din tim-

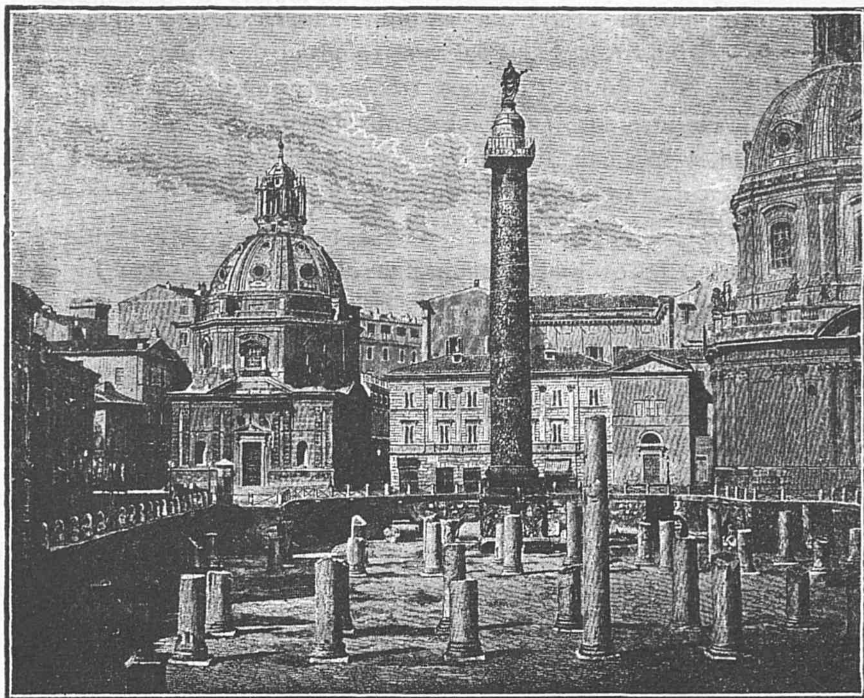

Fig. 27. Columna şi Forul lui Traian dela Roma

pul domniei lui glorioase. Notele, pe care le scrisese însuşi *Traian* despre răsboaiele sale cu Dacii *(De bello Dacico)* — cum scrisese odinioară *Iuliu Caesar* despre răsboiul său cu Galii *(De bello Gallico)* — s'au pierdut, din nenorocire.

1) *Niebuhr:* Vorträge über römische Geschichte, III, pag. 218. — *Ammianus Marcellinus* spune că Columna lui Traian a fost ridicată din bogăţia de aur adusă de Traian din Dacia. Faptul acesta îl confirmă şi *Gellius* (Libr. XIII, cap. 23).

In amintirea victoriei asupra Dacilor, *Traian* a ridicat (în anul 109) un monument lângă satul *Adam Clisi* (Dobrogea), închinându-l zeului Marte Răzbunătorul *(Mars ultor)*, iar în cinstea şi amintirea prea vitejilor bărbaţi, cari au murit pentru ţară, a făcut un mormânt împodobit, scriind pe zidurile lui numele tuturor celor căzuţi. Tot aci a întemeiat şi o aşezare de cetăţeni romani *(Tropaeum Trajani)*, cari au ridicat ei (în anii 115 şi 116) un monument în cinstea împăratului *Traian* [1]).

Din prodigioasa pradă de răsboiu împăratul *Traian* a mai construit la Roma *Forul* său cel vast cu arcul de triumf, apoi *Basilica Ulpia*, alte două Biblioteci *Ulpia*, precum şi un templu, o splendidă clădire, pe care istoricul *Ammianus Marcellinus* o numeşte unica în lume, demnă chiar de admiraţia zeilor, căci întrecea ori-ce descripţie şi nici un muritor nu va fi în stare să o reproducă [2]).

Am dat într'adins toate amănuntele de mai sus numai în dorinţa de a dovedi în chip evident că Dacii, pe lângă aurul ce l'au putut lua şi ei, ca popor de pradă, dela alte popoare, cu care au purtat răsboaie, au scos ei înşişi metalul nobil, în cantităţi mari, din minele şi văile Munţilor Apuseni, fapt despre care Romanii aveau perfectă cunoştinţă, astfel că nu este de loc de mirat ca Roma, într'un moment de criză financiară, să se fi gândit la ocuparea Daciei, împinsă de demonul bogăţiilor de aur şi argint, acumulate aici.

Se poate spune deci fără a greşi că dacă politica de penetraţiune a Dacilor spre sud-vest şi de amestec în trebile romane ale Illyricului (Moesia superioară şi inferioară), începută de Daci încă pe vremea lui *Burebista*, înainte cu 150 de ani, continuată răsboinic de *Cotyso*, ca şi de *Decebal*, nu mai putea fi tolerată de împăratul *Traian*, pofta de cucerire a Daciei pentru acapararea comorilor sale de aur a intrat nu mai puţin şi ea în cumpăna socotelilor marelui împarat roman, când a pornit cele două strălucite campanii sale pentru ocuparea ei.

---

1) *V. Pârvan:* Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării. Bucureşti, 1923. Pag. 181—185. — *Dr. I. Lupaş:* Istoria Românilor, pag. 40.

2) *Ammianus Marcellinus:* Libr. XVI, cap. 10.

ORGANIZAREA DACIEI SUB ROMANI

După 4 ani de lupte cu nobilul său duşman, *Decebal* a murit moarte de erou. Dispariţia lui a fost ultima lovitură dată domniei Dacilor în Ardeal. Rărindu-se şirurile luptătorilor, n'a mai rămas nici un conducător de seamă, care să împiedice căderea patriei lor. Cei tari şi curagioşi murind pe câmpul de luptă, iar marea mulţime rămânând nearmată, era fatal ca Ardealul să îngenuncheze la picioarele învingătorului şi să devie provincie romană [1]. *Traian* ajunsese stăpânul ei, iar Roma nu cunoştea milă faţă de acei, cari o înşelase şi dispreţuise. Pământul ocupat şi cu tot ce vieţuia pe el devine proprietatea imperiului roman, care nu recunoştea principiul că învingătorul nu poate câştiga drept de proprietate asupra averilor particulare ale celor învinşi.

O singură concesie a făcut împăratul *Traian* duşmanilor săi sdrobiţi: A cruţat pe locuitorii Daciei şi nu 'i-a mutat în alte ţinuturi, cum era obiceiul roman după ocuparea unei noui provincii. El a socotit că era mai prielnic să se folosească de braţele lor muncitoare la agricultură, la exploatarea minelor, la facerea de drumuri şi construirea de oraşe în provincia ocupată şi atât de râvnită. *Traian* a pedepsit mândria Dacilor, luându-le o incomensurabilă pradă de răsboiu în aur şi argint, apoi expropriându-i de pământ în folosul luptătorilor săi colonizaţi aici şi trecând în proprietatea statului toate minele de aur şi de sare [2].

In ce priveşte administraţia internă, ea a fost lăsată până la o anumită limită destul de liberă, însă cu un accentuat caracter şovinist. Astfel în interesul romanizării Daciei, se cauta pretutindeni introducerea datinelor şi a limbei romane, afară de părţile unde se vorbea limba greacă. Adunările religioase erau interzise, ca şi ori-ce mişcare de independenţă.

Una din primele griji a lui *Traian* a fost asigurarea păcii, fie chiar cu jertfe cât de mari — şi aceasta în interes public. De aceea a organizat colonizările, municipiile şi oraşele în aşa fel, ca imperiul să tragă cât mai multe foloase [3]. Nazuinţa sa era sa rupă cu trecutul, să organizeze Ardealul după calapodul roman şi ca să nu poată fi împiedecat în planurile sale de organizare, a

1) *Gellius* (Libr. XIII, cap. 23). — *Dio Cassius* LXVIII, 14.
2) *Ammianus Marcellinus* XVI, 10. — *Aul. Gellius* XIII, 23,
3) *Köleséri* op. citat, pag. 10.

dus în unele părţi forţe armate însemnate. A hotărît modul cum să se faca administraţia, iar pentru guvernarea provinciei a numit un guvernator *(praeses* sau *procurator provinciae)* cu titlul de *„Legatus Augusti"*, care în cele mai multe cazuri era şi comandantul Legiunei XIII Gemina. A introdus apoi o mulţime de instituţiuni civile şi militare, care erau comune în toate provinciile imperiului. Cu un cuvânt, a întrebuinţat toate mijloacele, care serviau interesele de stat ale Romei.

Este interesanta constatarea vechilor istorici, cari spun că pentru romanizarea Daciei a jucat un mare rol însăşi limba statului, adica limba latina. Aceştia afirmă că nouii supuşi din Ardeal 'şi-au însuşit în scurt timp datinele şi limba romană. Poporul dac, amestecat cu poporul roman şi venind mereu în contact cu el, 'i-a luat obiceiurile şi totodată şi limba, aşa că încetul cu încetul Dacii s'au lepădat de datinile şi de limba lor strămoşiască.

Istoria ne arată dealtfel că popoarele culte, amestecate cu popoare mai puţin culte, exercită asupra acestora o mare putere de asimilare şi de contopire. Dovadă este cazul Panoniei, care, ocupată sub împăratul *Octavian August,* deşi n'a fost declarată ca provincie romană, s'a acomodat în decurs de 40 ani atât de mult cu limba şi datinele romane, încât 'şi-le-a apropiat pe deantregul, folosind limba romană şi în familie [1]).

Pare deci a fi un adevăr că limba romană a slăbit, ba chiar a nimicit puterea de viaţă a elementului dac. Odată cu schimbarea limbei, a dispărut şi caracterul dac, cu trecutul şi tradiţiile sale. Poporul dac schimbându-şi limba, 'şi-a schimbat în acelaşi timp şi mentalitatea sub puterea fermecătoare a Romanilor.

Astfel împăratul *Traian,* înţelept şi abil, 'şi-a atins scopul: In Ardeal şi în Carpaţi s'a înfipt vulturul roman. Ardealul a fost câştigat ca bază pentru activitatea ulterioară. De aceea strălucitul lui nume a fost, este şi va fi pronunţat totdeauna cu multa admiraţie şi veneraţie.

---

1) *Vellej. Paterc.* II, 110: „In omnibus Panoniis non disciplinae tantum modo, sed linquae quoque notitiam Romanae, plurisque etiam litterarum usum et familiarem animorum fuisse exercitationem".

CAPITOLUL II

CUM S'A MANIFESTAT GENIUL ADMINISTRATIV AL IMPĂRATULUI TRAIAN IN DACIA

Istoria ne arată că *Traian,* după ocuparea Ardealului, n'a plecat imediat la Roma, ci a mai rămas aici o bună bucată de vreme în scopul de a se consacra unei mari opere: aceea de a-i organiza administraţia, de a dispune cum să se facă împărţirea pământului şi să sporească producţia minelor de aur, apoi cum să traseze şi să populeze nouile oraşe, pe care hotărîse a le înfiinţa. In timp ce îşi frământa capul cu organizarea sistematică a nouei sale provincii, el îşi alegea colaboratorii muncei viitoare, de obiceiu, din rândurile celor mai distinşi ofiţeri şi îngrijea de decorarea şefilor armatei învingătoare, ca şi de a soldaţilor de rând pentru vitejia lor, acordându-le diferite coroane *(corona ovalis, civica, muralis, vallaris),* suliţe *(hasta pura),* brăţări de mână şi lanţuri albastre de gât *(armilae, catelae, torques)* şi alte insignii (ca *phalerae).*

PRIMA PREOCUPARE DE ORDIN PUBLIC: CĂILE DE COMUNICAŢIE

Marele împărat apreciând că o ţară nu poate fi bine administrată şi nu poate progresa fără căi de comunicaţie, principala lui grijă a fost, între altele, să lege Dacia cu Roma, capitala şi inima imperiului, prin drumuri lesnicioase. Podului de peste Dunăre de la Turnu Severin trebuia să-i urmeze construirea unei întregi reţele de drumuri bune. Printre număroasele căi de comunicaţie din noua provincie — toate cu gravitaţie spre Roma — amintesc cu deosebire două, care privesc direct ţinutul minelor de aur din munţii Abrudului şi care s'au desăvârşit în restul domniei sale până în anul 117 d. Chr., când Traian a murit, luptând în Asia mică.

Cel dintâiu drum de mare însemnătate economică era şoseaua, care pleca din *Apulum* prin *Ampela* (Ampoiţa de azi) la *Ampelum* (Zlatna), un centru al administraţiei miniere. Acest drum urma malul drept al Ampoiului, începând dela comuna Miceşti peste Gura Ampoiţei şi peste Tăuţi până la Găureni, iar de aci trecea pe malul stâng al Ampoiului până la Zlatna, care, ca centru de administraţie minieră, avea cinci căi de legătură cu regiunile miniere din apropiere. Astfel una ducea spre Fericel şi Dealul Ungurului de azi, a doua spre Almaşul-mare, a treia spre Abrud *(Alburnus minor),* a patra spre Roşia-Montană *(Alburnus maior)* şi a cincea traversa peste masivul Corabiei-Vulcoiu, prin Bucium, la Baia-de-Arieş (Ofenbaia).

Al doilea drum important din munţii Abrudului era cel descoperit de profesorul ungur *Téglás Gábor* din Deva, drum care trecea pe malul Crişului repede la Răchiţele, iar de aici peste Muntele Mare la Albacul din zilele noastre şi apoi pe malul Arieşului în jos, atingând Câmpenii, conducea la Roşia-Montană, de unde străbătea peste Corabia până la Zlatna [1]).

Este de admirat cum spiritul practic roman a ştiut să lege ţinutul minier al Munţilor Apuseni, adică *Dacia-Apulensis* (Dacia de mijloc), printr'o arteră destul de principală de comunicaţie, cu *Dacia Porolissensis* (Dacia de nord). In cât priveşte *Dacia Malvensis* (Muntenia), care constituia a treia provincie romană a Daciei Traiane, îşi avea arterele ei principale de comunicaţie cu celelalte două provincii de mai sus prin pasul Turnului Roşu, apoi prin Mehadia şi Orşova de azi.

Deasemenea este de remarcat principala şosea, care conducea la Roma şi care plecând prin *Sarmisegheteuza* (Grădiştea de azi), Geoagiul-de-jos, Blandiana, Portul Murăşului, Alba-Iulia *(Apulum),* Aiud *(Brucla),* Mirislău, Ocnele Murăşului *(Salinae),* Vintul-de-sus, Turda *(Potaissa)* peste Hărăstăş, atingea Câmpia Turzii şi trecea la Cluj *(Napoca),* iar dela Agârbiciul unguresc de azi mergea în valea Almaşului până la *Porolissum* (Moigrad), în Sălaj [2]).

Nu trebue să uităm că şi Alba-Iulia *(Apulum)* avea drumuri

---

1) *Téglás Gábor:* Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatárol, 1891.

2) *Király Pál:* Dacia provincia Augusti. 1893. — *Téglás Gábar:* Tanulmányok, 1891.

admirabile cu regiunea podgoriei dela Şard, Ighiu, Ţelna, Cricău şi Bucerdea-vinoasă până la Galda [1]).

Romanii, ca constructori de şosele, erau neîntrecuţi. Ei nu se preocupau prea mult dacă construirea ei era grea din punct de vedere technic, ci se uitau în primul rând să fi< scurtă. Ei evitau curbele şi preferau trasarea drumurilor în liniile cele mai drepte posibile. Şoselele strategice aveau, din distanţă în distanţă, nişte coloane de piatră înfipte în pământ, cari indicau kilometrajul în mile romane.

Inspectorii şoselelor se bucurau de mare cinste în faţa publicului, care pe cei meritoşi îi recompensa prin ridicarea de monumente comemorative. Atât colecţia de documente romane *Corpus Inscriptionum Latinarum,* cât şi istoricii Müller, Ackner, Hohenhausen, Hene, Neigebauer şi Cserni publică o mulţime de inscripţiuni romane de pe asemenea monumente de piatră, de care aveau parte în primul rând împăraţii.

Iată, ca model, inscripţia de pe o coloană monumentală de piatră ridicată în onoarea împăratului *Traian,* în anul 109—110 d. Chr., la mila X de pe şoseaua *Potaissa* (Turda) — *Napoca* (Cluj), coloană găsită în anul 1865 în grădina lui Szabó Ferencz din Cluj:

IMP
CAESAR — NERVA
TRAIANUS — AUG.
GERM — DACICUS
PONTIF — MAXIM
POT. XII — COS. V
IMP. VI — P. P. FECIT
PER. COH. — I. FL. ULP.
HISP. MIL. — C. R. E. Q.
A POTAISSA — NAPO
CAE.
M. P. X

A se citi: *Imperator Caesar Nerva Traianus Augustus Germanicus Dacicus, pontifex maximus (tribunicia) potestate XII, consul V, imperator VI,* **pater patriae,** *fecit per cohortem I Flaviam Ulpianum Hispanorum miliarum civium Romanorum equitatem. A Potaissa Napocae milia passum decem* [2]).

---

1) *Dr. Cserni Béla:* Alsófehér vármegye történelme a római korban, 1901. Pag. 137.

2) *Idem,* op. citat, pag. 133.

Marele Traian era numit, cu drept cuvânt, *părintele patriei*.

Admirabilele căi de comunicaţie erau construite de lucrători sclavi şi cu ajutorul armatei active. Pentru întreţinerea lor se percepeau anumite taxe, pe care populaţia le plătea bucuroasă, cunoscându-se şi pe acele vremuri proverbul: *timpul e ban*, fiindcă pe drumuri bune şi drepte omul ajunge totdeauna la ţintă mai repede. O dovadă despre buna stare a drumurilor în epoca romană, care era dată în grija unor funcţionari speciali, ne-o atestă şi faptul că trăsurile de poştă, trase de cai, parcurgeau şi pe atunci între 10 şi 12 kilometri pe oră, deci ca în timpurile moderne de azi.

MĂSURI ADMINISTRATIVE ŞI MILITARE

Opera de organizare întreprinsă de împăratul *Traian* s'a întins aproape pe toate terenurile. Intre altele, el a dat o deosebită atenţie restaurării oraşelor distruse în cursul răsboaielor cu Dacii şi care erau importante centre militare şi economice. Mută capitala dela *Sarmisegheтuza* la *Apulum* în scopul de a da nouei provincii o organizaţie după tipul roman.

Pentru o mai bună administraţie şi pentru siguranţa provinciei, împăratul *Traian* a adus în Ardeal patru legiuni importante, anume legiunile: *I (Adjutrix), V (Macedonica), VII (Claudia)* şi *XIII (Gemina)*. Primele trei legiuni (I, V şi VII) au fost aşezate în nordul provinciei, drept apărare în contra invaziunilor barbare, iar legiunea XIII a fost destinată părţei de mijloc a Daciei cu sediul la *Apulum* (Alba-Iulia).

Comandamentul legiunei XIII Gemina era la *Apulum*. Din actele administraţiei militare rămase şi publicate în colecţia de documente *Corpus Inscriptionum Latinarum* se cunosc numele aproape tuturor comandanţilor legiunii cu mandatul de delegat *(legatus)* până în anul 244 d. Chr. Preţioasa colecţie citează numele a 18 comandanţi, cari la început erau de obiceiu din Italia, iar mai târziu şi din Africa, apoi numele a 16 tribuni de legiune, 3 de prefecţi de cohorte (comandanţi de piaţă în oraşe) şi 13 şefi de centurii, cari toţi au locuit la *Apulum* (Alba Iulia). Din punct de vedere militar, comandanţii legiunii veneau în grad imediat după guvernatorul provinciei, care în viaţa civilă sta însă pe acelaşi rang cu *procurator Augusti*.

Administrația provinciei era condusă de delegați ai împăratului, cărora le era subordonată nu numai armata, ci și populația civilă și funcționarii administrativi. Acești delegați purtau diferite titluri, ca *Legati Caesarum, Legati Augustales, Consules, Proconsules, Procuratores Caesarum, Praefecti Augustales, Protopretores* etc., toți funcționari superiori imperiali.

Cel dintâiu delegat sau loc-țiitor al împăratului Traian a fost *Terentius Scaurianus* pela anul 110 după Christos [1]).

Numele celorlalți urmași ai săi sunt citate în lucrările istoricilor *Ackner, Neugebauer, Cserni, Vass* etc., cu multă exactitate, pe baza vechilor inscripțiuni găsite.

Fig 28. Castelul dac dela Costești (jud. Hunedoara) descoperit de prof. D. M. Teodorescu din Cluj

CASTRELE ȘI AȘEZĂRILE ROMANE DIN DACIA APULENSIS

Concomitent cu organizarea administrativă, politică și economică, împăratul *Traian* a procedat și la organizarea militară, ale cărei urme se văd până în zilele noastre pe locul *castrelor romane*, care erau pure fortificații militare, devenite unele și colonii, iar altele rămase simple așezări pentru asigurarea ordinei provinciei cucerite și menite a contribui la romanizarea ei.

Castrele romane din Dacia Traiană au fost construite mai ales pe văile râurilor Murăș, Olt, Someș, Streiu etc., și nu la înălțimi mari, ci pe panta dealurilor, cum e la *Apulum* (Alba Iulia) la poalele dealului Mamut, *Alburnus minor* (Abrud) pe locul numit „Cetățea“, *Micia* (Vețel) etc., contrar obiceiului Dacilor, cari își așezau cetățile pe înălțimi, cum sunt cele din Munții Sebeșului: *Costeștii* la 550 metri, *Piatra roșie* la 823 m. și *Grădiștea Mun-*

1) *Corpus Inscriptionum. Latinarum* III, 1443.

celului la 1256 m., apoi cele din vârful *Pietrii Craivei* la 1083 m. şi dela piscul *Tăuţi* (669 m.) de pe valea Ampoiului.

Unul dintre cele dintâi castre romane s'a ridicat de legiunea XIII Gemină la *Veţel (Micia)*, lângă Deva, în faţa drumului ce se deschide, prin satul Căienel, spre munţii metaliferi din regiunea Băiţei.

Al doilea castru s'a edificat la *Apulum*, căruia i-au urmat castrele de pe valea Murăşului, ca *Ad-Aquas* (Călan), *Germizara* (Geoagiu), *Blandiana* (Cârna) şi *Burticum* (Vurpăr) [1].

Judecând după documentele din acel timp, cel mai important castru, devenit municipiu şi apoi colonie, a fost *Apulum*, de care mă voiu ocupa mai pe larg într'un capitol deosebit.

Este regretabil că nu se poate vorbi totdeauna cu destulă preciziune despre situaţia şi întinderea tuturor coloniilor, castrelor şi diferitelor aşezări romane din Dacia, pentru-că ne lipsesc în privinţa multora documentele relative scrise. Scrierile lui *Herodot, Ptolemaeus, Iordanes*, ca şi tabela lui *Peutinger* şi cea fara nume dela Ravena conţin une-ori veritabile lacune. Pe de altă parte hoardele popoarelor barbare, în timpul migraţiunii lor, au distrus tot ce le-a căzut în cale, mai ales în Dacia. Abia mai târziu locuitorii aplicaţi la munca câmpului, arând pământul, ne-au scos la iveală unele rămăşiţe şi fărâmături de diferite obiecte, în baza cărora se poate trage o concluzie despre starea faptică din antichitate.

Astfel, pe baza lucrurilor găsite de istoricul maghiar *dr. Cserni Béla*, care el însuşi a făcut multe săpături, se poate spune că au existat aşezări romane, mai mici sau mai mari, în următoarele localităţi din *judeţul Alba:* Alba Iulia, Roşia Montană, Bucium, Abrud, Galda-de-jos, Vinţul-de-jos, Berghin, Vurpăr, Bucerdea vinoasă, Cetea, Cecălaca, Stremţi, Geoagiul-de-sus, Galda-de-sus, Gârbova-de-sus, Uioara (Ocnele Murăşului), Hopârta, Spănlaca, Căptălan, Ciuciu, Cârna, Miceşti, Şoimuş, Corna, Cricău, Ighiu, Lopadia, Decea murăşană, Portul Murăşului, Sântimbru, Sâncraiu, Oarda-de-jos, Mănărade, Aiud, Lopadia română, Ampoiţa, Peţelca, Pătrânjeni, Pâclişa, Şard, Şebişeni-Vinţ, Şpring, Cenade, Secaş, Cricău, Tibru, Rădeşti, Tăuţi, Oieşdea, Valea Dosului,

---

1) *Idem* III, 1407.

Ocna Sibiului, Cacova şi Zlatna. Din *judeţul Turda:* Neagra, Vinţul-de-sus, Bistra, Turda, Baia-de-Arieş şi altele.

In ce priveşte satul *Pătrânjeni* (delângă Zlatna) voiu aminti că s'au găsit, în anul 1717, fundaţii întregi de case romane, ceea-ce presupune şi aici o colonie romană. Mai mult chiar. Cu prilejul construirii liniei ferate Alba Iulia—Zlatna, săpăturile făcute au scos la lumina zilei inscripţiuni comemorative, care ne arată că în munţii împrejmuitori au fost serioase exploatări miniere [1]. Tot în hotarul acestei comune s'a găsit monumentul comemorativ al *procuratorului Aelius Sostratus* [2], care azi formează masa de jertfelnic a bisericei ortodoxe din loc, pe care o deserveşte vrednicul preot Amos Opriş.

O mulţime de aşezări romane au fost şi în judeţul Hunedoara, atât în dreapta cât şi în stânga Murăşului, mai ales în regiunea minelor de aur din munţii ce se ridică în faţa oraşului Deva, ca şi în regiunea minelor de fer dela Ghelar, lângă orăşelul Hunedoara, apoi în ţara Haţegului, pe valea Streiului etc. Despre multe din ele se face amintire în cuprinsul cărţii de faţă. Cu studiul şi săpăturile lor s'au ocupat şi se ocupă intensiv ştiinţificeşte *D. M. Teodorescu,* profesor de archeologie la Cluj, şi *C. Daicovici,* conferenţiar tot acolo.

Multe din rămăşiţele romane din comunele de mai sus se află azi răspândite prin diferite muzee, ca în cele din Alba Iulia, Cluj, Aiud, Deva, Blaj, Sibiu, Budapesta, Viena şi Bucureşti. Unele împodobesc parcuri şi castele de nobili unguri, iar altele au fost înstrăinate şi puse în comerţ de lăcomia oamenilor.

Afară de acestea vor mai fi desigur şi alte castre, nedescoperite încă sau dispărute cu totul de pe faţa pământului. Despre judeţele Alba şi Hunedoara se poate spune că au fost în întregime colonii romane. In ce priveşte oraşul *Apulum* şi *Ulpia Traiană* (Sarmisegethuza) s'au găsit şi se găsesc încă zilnic şi azi dovezi elocuente despre vechia lor strălucire, de îndată ce sgârie cineva pământul.

Este interesant de constatat că aşezările romane din Dacia n'au fost răspândite în aceiaşi formă pe tot cuprinsul ei. Aşa, de exemplu, în Muntenia *(Dacia Malvensis)* au fost, cu toată probabilitatea, numai puţine colonii, deoarece în partea răsăriteană a

---

1) *Dr. Cserni Béla,* op. citat, pag. 152 şi 153.
2) *Idem,* pag. 245.

Carpaţilor *(Montes Bastarnici)* până la Nistru *(Tyras* sau *Danastrus),* în afară de *Valul lui Traian,* au rămas prea puţine urme, în baza cărora s'ar putea trage concluzia că ar fi existat colonii romane. Cu mult mai dese apar aceste colonii în Moldova (partea nord-estică a *Daciei Malvensis),* apoi în Ardeal şi văile sale (pe teritoriul *Daciei Apulensis* şi *Daciei Porolissensis).* Pe teritoriul acestora cad toate localităţile, despre care ne vorbesc tabela lui *Peutinger,* ca şi tabelele fără nume dela Ravena.

Se vede că Romanii au căutat să populeze mai întâiu localităţile dace şi numai în mod excepţional şi pentru interese militare şi economice au format colonii noui, care au primit apoi nume romane.

CAPITOLUL III

GRUPELE REGIUNII MINIERE EXPLOATATE DE ROMANI

Din capitolele precedente s'a putut vedea că minele de aur din *Munţii* Apuseni erau cunoscute diferitelor popoare încă din timpurile cele mai vechi, din vremuri preistorice. Regiunea minieră a Munţilor Apuseni a fost un fel de Californie pentru toate neamurile, care au stăpânit-o în decursul istoriei. Azi nu mai încape nici o îndoială că bogăţiile miniere din Dacia au constituit un puternic motiv, pentru-ca împăratul *Traian* să facă tot posibilul ca s'o ocupe prin forţa armelor. Faptul acesta îl confirmă de altfel şi graba, cu care marele împărat, îndată după victoria definitivă obţinută în contra Dacilor, a ocupat cu legiunea XIII Gemină întreaga regiunea muntoasă dintre râurile *Arieş, Crişul alb* şi *Murăş* şi a trimis aici totodată lucrători şi colonişti din cei mai pricepuţi, recrutaţi din toate părţile vastului imperiu, ca să activeze cât mai mult exploatările miniere.

Printre aceşti muncitori versaţi în minerit şi cari 'şi-au câştigat un adevărat renume au fost în special Dalmatinii şi Piruştii, originari din Albania şi Epir. Cei dintâiu au pus bazele oraşelului *Ampelum* (Zlatna de azi), iar cei d'ai doulea au contribuit mult la desvoltarea oraşelului *Alburnus maior* (Roşia Montană de azi) [1].

Regiunea minieră din Munţii Apuseni sau mai precis din Munţii Abrudului, care a fost exploatată de către Agatyrşi, Daci şi mai ales de către Romani, prof. *Cserni Bela* o grupează în modul următor:

---

1) *Téglás Gábor:* Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatárol, 1889. Pag. 38 şi următoarele.

1. GRUPA MINIERĂ A BĂIŢEI

Cade pe teritoriul judeţului Hunedoara, în vecinătate cu jud. Alba. Minele exploatate de Romani sunt spre sud de *Băiţa* şi anume în munţii *Cornet* şi *Sfredelul,* unde a fost o însemnată colonie minieră romană şi unde, în anul 1881, s'au găsit de archeologul *Téglás Gábor,* cu ocazia unor săpături, o mulţime de rămăşiţe romane, ca săgeţi de şteampuri de piatră şi mojere sau piuliţe, care se află azi în muzeul istoric din Deva. Cea mai mare activitate au desvoltat-o strămoşii noştri romani în jurul galeriei numită azi *Ana,* unde s'au găsit mai multe piuliţe şi pietre cu inscripţii romane. Tot aici, făcându-se nişte săpături mai adânci, în anul 1880, s'a dat de urmele unui tezaur monetar din vremea împăratului *Marcus Aurelius* [1]).

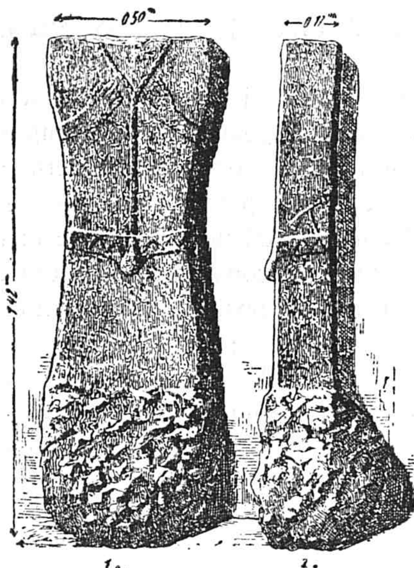

Fig. 29. Două statui miniere romane, găsite în minele din Măgura Căraciului, lângă Baia-de-Criş

2. GRUPA MINIERĂ BAIA DE CRIŞ RUDA

Este situată tot în judeţul Hunedoara şi deasemenea în vecinătatea judeţului Alba. La *Măgura Căraciului* (851 m.), de lângă *Baia-de-Criş,* s'au descoperit urme, care confirmă exploatarea aurului prin spălare înainte cu mii de ani. Aici s'au găsit trei vechi şi frumoase statui miniere, care îmbogăţesc azi muzeul istoric din Deva. Romanii au căutat metalul nobil în acest munte şi prin facerea de galerii, care se pot distinge şi azi. Exploatările Agatyrşilor şi Dacilor se mărgineau mai mult la suprafaţa solului şi nu întrebuinţau decât rar sistemul săpării de galerii, care a fost introdus mai intensiv de Romani.

Urme de minierit sau băişag roman, cum se zice în Ardeal, s'au găsit şi în comuna învecinată *Ţebea,* în al cărei cimitir ortodox

1) *Téglás Gábor:* Hunyadmegyei Kalauz. Cluj, 1902, Pag. 67.

își doarme somnul de veci *Avram Iancu,* eroul revoluției dela 1848. Cei vechi îi ziceau *Chybe.*

Comuna *Ruda* (4 klm. dela Brad și 9 klm. de Baia de Criș), a fost pe vremea Romanilor un remarcabil centru minier, cum dovedesc diferitele rămășițe și pietre cu inscripții romane. Pe o piatră de trachyt, aflată în mina „12 Apostoli" dela *Ruda,* s'a găsit inscripția următoare, compusă numai de trei litere inițiale: V E P. Archeologul *Téglás Gábor,* după îndelungate și intensive studii, a deslegat înțelesul acestor trei inițiale, spunând că ele trebue citite astfel: V(*illicus*) E(*t*) P(*rocurator*), titlu care se dedea, sub Romani, unui funcționar superior din administrația minelor statului. *Villicus,* un soiu de curator, era funcționar și în exploatările particulare, dar totodată și în cele de stat, iar câte odată făcea parte și din personalul technic conducător, cum ne arată o inscripție pe o piatră de altar, găsită în anul 1885, și care azi se găsește în altarul bisericei ortodoxe din comuna *Pătrânjeni* (delângă Zlatna).

Fig. 30. Inscripția romană V E P pe o piatră de trachyt, găsită în minele dela Ruda

Partea de sus a pietrei fiind ruptă, inscripția, care se poate citi numai dela rândul al treilea, este următoarea:

DI
EM. IV AP
NARIS VER S
AUG. N. ROMA
NS AUG. N. VERN
VIL. POSUIT

Dupa archeologul *Domaszewsky* această inscripție trebue citită astfel: (Isi)di? (pro salut)e M. Jul(ii) Ap(olli)naris Ver(us) Aug(usti) n(ostri) Romanus Aug(usti) n(ostri) veru(ae) vil(ici) posuit..., ceea-ce ar însemna că un fel de contabil *(verua ab instrumentis)* și un *villicus* au adus jertfă pe acest altar pentru

sufletul lui *M. Julius Apollinaris,* un funcţionar înalt, care a servit la procuratura minieră din *Ampelum* (Zlatna).

Că a existat în ierarchia funcţionarilor romani postul de contabil, cunoscut sub numele *verua ab instrumentis tabulariorum,* ne arată şi o altă piatră, care se poate vedea şi azi zidită în casa lui *Lukács Mihai* din Zlatna. Această piatră a servit ca amintire soţiei lui *Fuscinus (verua ab instrumentis tabulariorum),* cu numele *Sossia Sabina,* care a trăit numai 26 de ani şi care a murit după o căsătorie de 11 ani şi 10 luni.

Iată textul acestei inscripţii:

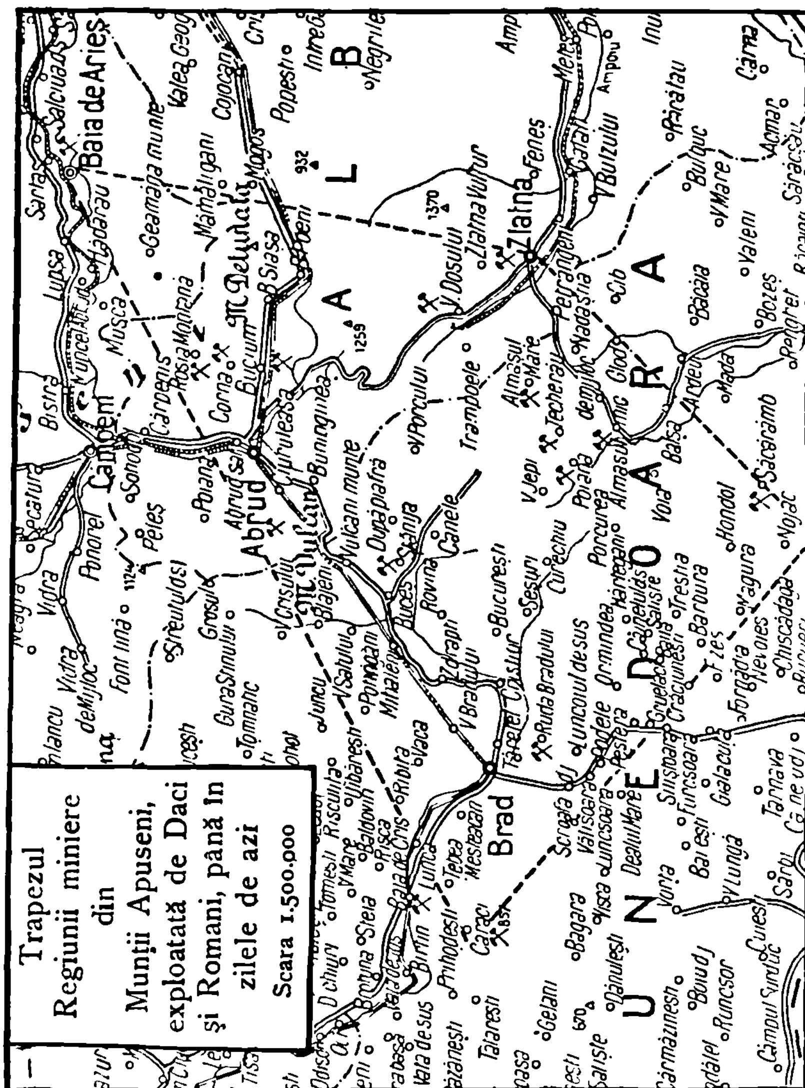
D M
SOSSIA SABINA
VIXIT ANN. XXVI
EFECIT IN MAT
RIMON. ANN. XI
M. X. SINE. VLLA Q
VERELLA FUSCI
NUS VER. AB INS
T. TAB. COIUGI
B. M. P.

Dintr'o inscripţie găsită în Aprilie 1873 în renumita biserică „Diana" din *Efes* şi anume: *„T. Cl(audio) T. f. Papiria (X)enophonti...* **pro(curatori) Illyrici** *per Moesiam inf(eriorem) et* **Dacius tres"**, rezultă că acel *Claudius* a fost ulterior procurator al minelor de argint din Panonia şi Dalmaţia *(procurator argentiniarum Pannoniarum et Dalmatiarum)* şi apoi procurator al Daciei de mijloc *(procurator Daciae Apulensis).* Din aceasta se deduce că, după analogia din Dalmaţia şi Gallia, a fost şi la *Ruda* şi la *Zlatna* acel *villicus,* despre care se face amintire şi pe piatra din biserica dela Pătrânjeni şi că el a fost şi curatorul minelor şi conducătorul lor technic. Această afirmaţiune o confirmă şi studiul aprofundat al lui *Téglás Gábor* asupra inscripţiei dela *Ruda,* dându-ne posibilitatea să aşezăm pe *villicus* în statul funcţionarilor dela minele de aur din Dacia şi că deci cele trei iniţiale V E P înseamnă *V(illicus) E(t) P(rocurator)* [1]).

---

1) *Téglás Gábor:* Articol publicat în revista *Bányászati és kohászati lapok* No. 21 din Noembre 1906 despre administraţia minieră din Dacia şi despre inscripţia gasita în mina „12 Apostoli" din hotarul comunei Ruda, de lângă Brad.

Urme clare și vizibile de exploatări romane în minele dela *Ruda* s'au găsit și în mina din masivul Barza-Ruda, anume în cele două galerii paralele, numite azi „Sofia" și „Mihail", unde

câteva trepte romane, artistic săpate, sunt fără îndoială operă română [1]).

---

1) *Dr. F. Schumacher:* Die Goldlagerstätten und das Braunkohlenvorkommen der Rudaer 12 Apostel Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen (articol în „Zeitschrift für praktische Geologie". Berlin, 1912).

3. GRUPA MINERĂ FERICEL—MĂGURA—DEALUL UNGURULUI

După ultima împărţire administrativă, grupa acestor mine cade parte în judeţul Hunedoara, parte în judeţul Alba. Ea se întinde dela *Geoagiul de jos* (vechiul *Germizara)*, de pe partea dreaptă a Murăşului, vis-à-vis de Orăştie, şi până la *Ampelum* (Zlatna). La *Germizara* s'au găsit o mulţime de ţigle şi cărămizi cu inscripţia: L E G XIII G E M (Legiunea XIII Gemina) şi N. S. B. *(Numerus Singularis Brittanorum)*. Această localitate era legată cu *Apulum* (Alba Iulia) printr'o admirabilă şosea, care mergea tot pe dreapta Murăşului. Din cauza isvoarelor sale calde, *Germizara* era o staţiune balneară foarte căutată în Dacia. Tot aici se mai afla şi aşa numitul *Collegium Galatarum* [1]), care era o societate a coloniştilor aduşi din Asia mică, după cum la *Ampelum* era *Collegium Hercliani* cu scop pur religios, iar la *Alburnus maior* (Roşia Montană) *Collegium Jovis Cerneni,* care era o societate de ajutor mutual şi de înmormântare. La *Brucla* (Aiud) era *Collegium aurariorum* a muncitorilor minieri [2]).

Drumul dela *Geoagiul de jos* duce peste comunele Mada, Balşa, Almaşul mic, Poiana, Techereu şi Almaşul mare la coama munţilor *Fericel* sau *Fericeaua* (1172 metri) şi *Dealul Ungurului* (1043 metri), unde existau din timpurile cele mai vechi renumite mine de aur. O mulţime de rămăşiţe vechi romane, ca piuliţe, cioburi etc., descoperite aici, se găsesc azi la muzeul din Cluj. Fără îndoială că numirea de azi a *Dealului Ungurului* a fost cu totul alta pe vremea Romanilor. Care însă era, nu se cunoaşte.

4. GRUPA MINIERĂ DELA ALMAŞUL MARE

Cade, ca şi cea precedentă, pe teritoriul judeţelor Hunedoara şi Alba. Este în imediată apropiere de grupa *Fericel-Măgura-Dealul Ungurului,* fiind concentrată mai ales în jurul muntelui *Dosul negru* şi cuprinzând şi teritoriul comunelor *Stănija* şi *După Piatră.* Aparţine erupţiunii terţiare de andesit şi este cunoscută din punct de vedere geologic sub denumirea de „Grupa Dealul Jidovului-Stănija", având o lungime de 25 klm. O parte a acestui puternic lanţ de munţi începe cu vârfurile izolate de andesit: Dealul Jidovului, Măgura Lupului şi Breaza de lângă

1) *Corpus Inscriptionum Latinaorum* III, 1394.
2) *Idem* III, 941.

Zlatna și continuă peste Grohaș la Stănija, pe o lățime de circa 11 klm. [1]).

In minele dela Almașul mare au fost găsite două statui vechi romane, reprezentând pe *Jupiter* și *Juno*. Ele se află azi în mu-

Fig. 31. Intrarea în mina „Zapodia" din muntele Fericeaua

zeul dela Deva și sunt descrise pe larg, de către archeologul *Téglás Gábor*, în revista ungurească „*Bányászati és kohászati lapok*" din 1905.

5. GRUPA MINIERĂ CORABIA—VULCOIU—BOTEȘ

Incepe dela isvoarele văii Ampoiului, despărțită de comuna Bucium și orașul Abrud prin *Dealul mare*. In muntele *Vulcoiu*, cu vârful său de trachyt numit *Corabia* (1351 metri), se află ceva mai jos de creștet vestita mină de aur *Sfinții Petru* și *Pavel*, pe teritoriul comunei Bucium cu cele 6 sate ale sale: Bucium-Poeni, Bucium-Șeasa, Bucium-Muntari, Bucium-Isbita, Bucium-Sat și Bucium-Cerbu.

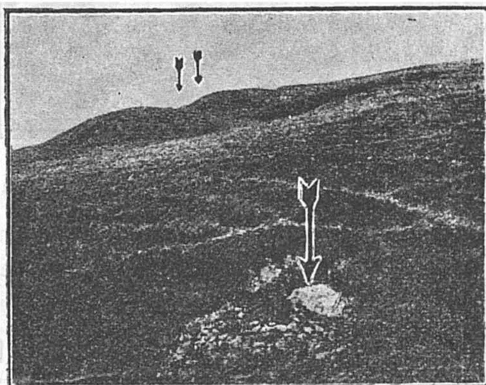

Fig 32. Vârful muntelui Boteș cu săpături presupuse din timpul Romanilor

Urmele archeologice găsite în cursul vremii, ca

1) *Ludwig Krausz:* Monographie über die Stanizsa-er Albini Goldbergwerke in Siebenbürgen. Alba Iulia, 1917.

unelte, inscripţiuni, rămăşiţe de locuinţe stabile romane, dar mai ales cele două cimitire de lângă muntele *Corabia* arată că aici s'a desfăşurat o statornică şi fecundă exploatare minieră, cu lucrători aduşi din Dalmaţia, din Grecia, Phrygia şi Bitynia. In cimitirele de mai sus se îngropau, pe lângă funcţionari, şi muncitorii sclavi, aduşi din diversele provincii romane. Intrebuinţarea sclavilor la munca minelor o confirmă o inscripţie comemorativă, ridicată între anii 161—167 după Chr., împărătesei *Annia Lucilla,* la *Ampelum,* de către *liberti et familia et leguli aurariorum* [1]. Despre munca sclavilor aminteşte şi tabla cerată cu No. VI, găsită la Roşia Montană.

6. GRUPA MINIERĂ DELA ROŞIA MONTANĂ

Aceasta este cea mai însemnată atât prin bogăţia minelor, cât şi prin importanţa documentelor archeologice, ce ne-au rămas şi printre care cele 25 table cerate ocupă locul de onoare. Minele *Cetatea mare* şi *Cetatea mică,* apoi minele *Orlea-Sf. Cruce,* precum şi cele care se întind în masivul munţilor *Letea, Igren, Scamniţa, Cârnicul mare* şi *Cârnicel* dovedesc ori-cărui spirit cercetător că aici a fost odată o puternică colonie romană, cum rezultă de altfel, pe lângă nepreţuitele table cerate, şi din număroasele urne şi vase romane, inscripţiuni şi monumente funerare.

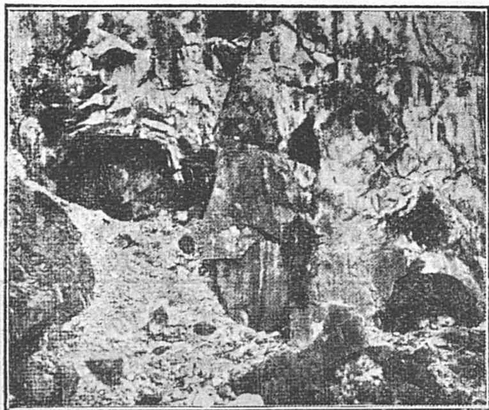

Fig. 33. Galerii romane şi alte urme în masivul „Cetatea" dela Roşia Montană

Grupele 5 şi 6 fac parte din judeţul Alba. Din cauza rolului însemnat ce l'au jucat în istoria desvoltării neamului nostru, le voiu acorda o menţiune specială în capitolele următoare.

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1307.

7. GRUPA MINIERĂ DELA BAIA DE ARIEŞ (OFENBAIA)

Această grupă aparţine judeţului Turda. Şi aici s'au găsit diferite unelte şi obiecte vechi grăitoare despre exploatările romane, dar, durere, nu ni s'au păstrat decât foarte puţine. Rentabilitatea ei n'a fost încurajatoare nici în trecut şi nu este nici azi.

Geologul *Posepny* împarte regiunea Abrudului în următoarele patru categorii geologice eruptive:

Prima, cea mai scurtă şi mai îngustă, este cea dela *Baia-de-Arieş*. A doua este cea dela *Roşia Montană—Corabia-Vulcoiu,* alcătuind două linii paralele de munte, care în partea despre răsărit este compusă în cea mai mare parte din trachyt (andesit şi trachyt normal); în partea apuseană din quarţ-trachytic (dacit) şi numai dinspre *Vulcoiu* compusă iar din trachyt simplu sau verde. In apropiere de *Roşia Montană* apare renumita stâncă *Detunata* cu coloanele ei de bazalt-andesitic. A treia linie eruptivă este cea dintre *Zlatna* şi *Mihăleni* (lângă Crişţior-Brad), iar a patra dintre *Orăştie* şi *Hălmagiu* cu punctul principal la *Săcărâmbu* 1).

CUM S'AU DISTRUS ŞI INSTRĂINAT MULTE URME ROMANE DIN JUDEŢELE HUNEDOARA ŞI ALBA

Fără îndoială, istoria posedă azi date pozitive asupra domniei romane în Ardeal, ca şi asupra exploatărilor miniere, pe care le-a făcut în Dacia într'o măsură atât de largă. Toate aceste date se afla consemnate, de pe urmele rămase, în vasta colecţie de inscripţiuni, cunoscută sub numele *Corpus Inscriptionum Latinarum,* ca şi în scrierile a o mulţime de autori vechi şi mai noui, străini şi români.

Evident, în timpurile agitate şi chinuite ale năvălirilor barbare, multe din documentele şi monumentele vremii au fost distruse fără urmă, iar din cele rămase, întâmplător, unele au fost nimicite mai târziu, fie din neştiinţă, fie din răutate. Astfel archeologul *Téglás Gábor* ne spune într'o broşură-călăuză asupra jud. Hunedoara că însuşi *Ioan Huniade Corvinul,* guvernatorul Ardealului, a întrebuinţat în edificarea cartelului său dela *Hunedoara* o mul-

---

1) *Lukács László*: Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövöje. Budapest, 1879. Pag. 7.

ţime de statui şi pietre cu inscripţii comemorative aduse dela *Sarmisegethuza* (Grădişte) şi dela *Micia* [1]) (Veţelul de azi, lângă Deva), unde a fost, cum se ştie, un important castru roman.

Deasemenea număroase statui şi pietre comemorative, mai ales din regiunea *Albei Iulii* (vechiul Apulum), au căzut pradă reconstrucţiei cetăţii dela *Alba Iulia* sub împăratul *Carol VI* (1711—1740).

Tot din *Călăuza* lui *Téglás Gábor* mai aflu că în parcul şi în castelul contelui *Geza Kuun* din Minthia, lângă *Veţel* (vechia *Micia)* se află adunată o mare mulţime, un adevărat muzeu, de statui (printre care şi *Charon* şi *Pan),* altare, monumente funerare, care toate la un loc constitue un adevărat tezaur despre trecutul istoric al Daciei. Multe obiecte şi rămăşiţe vechi romane se mai găsesc şi în parcul şi castelul baronului *Nopcea* din Zam, azi proprietatea familiei *Csernovics,* precum şi în alte curţi şi castele ungureşti din Ardeal.

Dar chiar de când avem fericirea să trăim în România Mare, autorităţile române stau cu totul nepăsătoare în faţa jafului ce se comite cu obiectele vechi ce se mai găsesc pe ici-colo şi vorbesc despre trecutul nostru. Aşa, de exemplu, pe locurile de case distribuite cu ocazia împroprietăririi la *Partoş* (Portul Murăşului), între gara Alba-Iulia şi podul de peste Murăş, s'a clădit în vremea din urmă un respectabil număr de case noui, întrebuinţând o bună parte din cărămizile ştampilate din timpul dominaţiunii romane, săpate şi scoase la iveală de cei interesaţi, fără ca autoritatea comunală a oraşului să ia măsuri pentru adunarea, selecţionarea şi păstrarea acestui material preţios în muzeul comunal, cum a procedat sub regimul maghiar învăţatul profesor dela liceul local *dr. Cserni Béla,* autorul importantelor săpături făcute pe locul vechiului oraş *Apulum.*

Ar fi timpul să ne deşteptăm şi să fim mai vigilenţi şi mai respectuoşi cu puţinele urme ce se mai găsesc câte-odată, grăindu-ne despre trecutul străbunilor noştri, căci din respectul pentru gloria trecutului putem să mai culegem îmbărbătare pentru viitorul ce ne aşteaptă.

---

1) *Téglás Gábor:* Hunyadmegyei Kalauz. Cluj, 1902. Pag. 98.

CAPITOLUL IV

CENTRUL MINIER DELA ROŞIA MONTANA (ALBURNUS MAIOR) ŞI BUCIUM

Dintre toate centrele vechi miniere, arătate în capitolul precedent, cele mai însemnate au fost *Alburnus maior* (Roşia Montană cu Buciumul) şi *Ampelum* (Zlatna). Urmele minelor dela Roşia Montană, prin strălucitele amintiri ale epocei romane în Ardeal şi prin nepreţuitele *table cerate,* găsite aici, ne dau cele mai sigure şi mai importante lămuriri despre felul exploatărilor, ca şi despre viaţa minierilor romani. Este indiscutabil că cea mai desvoltată industrie minieră a fost la Roşia Montană. In schimb centrul administrativ a fost la *Ampelum,* unde îşi aveau reşedinţa *procuratori aurararium* sau *procuratori augusti* cu oficiile lor montanistice. La *Abrud* era numai un *sub-procurator.*

CÂTEVA DATE GEOLOGICE

Situaţia geografică a minelor dela Roşia Montană este 46 grade, 18 minute, 20 secunde lăţime nordică şi 40 grade, 47 minute şi 57 secunde lăţime ostică. Roşia Montană este înconjurată de munţi înalţi, ca *Vârşul* cu creştet dublu: *Rotunda* şi *Gârda.* Din valea Roşiei Montane se ridică imediat de către est muntele *Letea,* de către nord *Văidoaia* şi *Igrenul,* de către nord-vest *Orlea,* de către sud *Cârnicul, Cetatea* şi *Zeus* (Czaisz) şi de către sud-vest *Carpinul.*

Teritoriul aurifer are o lungime ost-vestică de 2.5 kilometri. o lăţime de 1.5 klm. şi un teritoriu de 3½ kilometri pătraţi. Pe acest teritoriu întâlnim minerale alcătuite din trachyt şi andesit, apoi pietre de nisip. *Cârnicul, Cârnicelul, Cetatea, Afinişul* şi *Zeus* sunt formate din dacit. Partea de mijloc a *Cetăţii* este com-

pusă din aşa numita *breccia* [1]). In *Cârnic,* apoi în partea nordică şi sud-vestică a *Cetăţii* întâlnim un pietriş de porfir, în care se află cristale de quarţ cu 6 laturi şi piramide duble. *Cetatea,* vecină cu *Cârnicul,* îşi are numele dela stâncile şi vârfurile în formă de cetate. In toţi munţii, cari împrejmuesc *Roşia Montană,* au fost şi sunt exploatări miniere.

Aurul se găseşte aproape în fiecare piatră. In exploatările dela *Afiniş* s'au scos în vechime mari cantităţi de aur. După însemnările

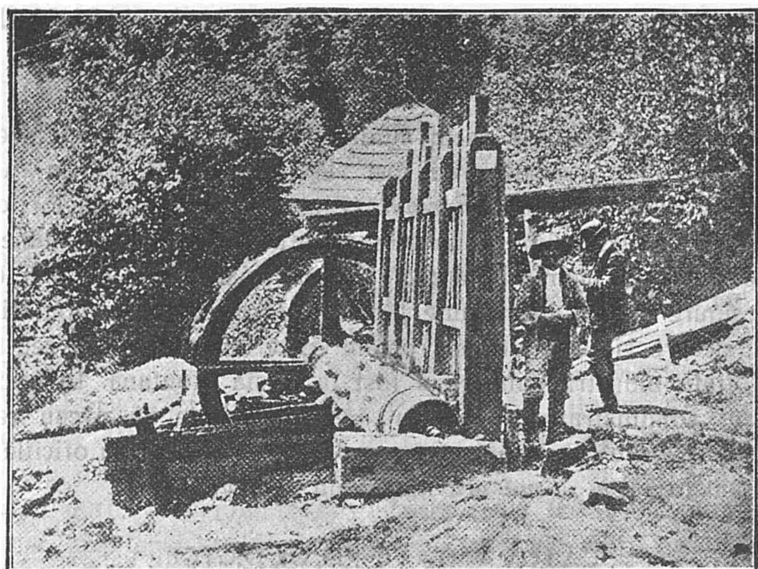

Fig. 34. Şteampuri primitive dela Roşia Montană, aproape identice cu cele din vremea Romanilor

lui *Partsch,* s'a aflat în anul 1826, în mina masivului zis *„Boi“,* foarte mult aur liber. Intr'un interval de muncă de câteva ore se scoteau 7, 8 şi chiar 9 kilograme aur. Cantităţi însemnate de aur s'au găsit şi în *Cârnic,* în dacit şi în piatră de porfir. Aurul dela Roşia Montană a fost şi este renumit pentru frumoasa lui formă cristalină. El se află câte-odată şi în octaedre, hexaedre şi în romburi.

---

1) *Urbán Mihály:* Bányászati és kohászati lapok No. 17 din Septembre 1906.

EXPLOATĂRILE ROMANE DELA ROŞIA MONTANĂ

Nici într'o parte nu se văd mai bine, mai convingător şi mai plastic urmele exploatărilor miniere ale Romanilor ca în masivul dela Roşia Montană, unde au lucrat în mare parte colonişti şi muncitori *Piruşti,* cei mai bine reputaţi lucrători minieri ai timpurilor vechi, pe cari împăratul *Traian* a ţinut să-i aşeze aici, aducându-i din *Dalmaţia* şi *Epir*. Preocupaţiunea marelui împărat a fost nu numai să aducă în Dacia colonişti *ad agros urbes colendas,* cum scrie istoricul timpului *Eutropius,* ci şi să exploateze cu succes bogatele mine de aur.

Dacă la început Romanii urmau şi ei exemplul Dacilor de a scoate aurul prin spălare din nisipul văilor şi al râurilor, ei n'au întârziat de a face apel şi la procedee technice, încercând să scoată metalul nobil din stâncile subsolului, spărgând minereul aurifer şi măcinându-l. Ei au introdus în exploatările miniere mijloace mai sistematice şi de natură mecanică prin specialişti recunoscuţi. In această privinţă ni s'au păstrat urme din cele mai evidente la Roşia Montană. Minele de aici *Cetatea Mare* şi *Cetatea Mică,* ca şi cele din *Cârnicul Mare,* constitue până în zilele noastre o icoană vie a ingeniosului mod de extracţiune practicat de Romani. In special masivul *Cârnicului* a fost sfredelit şi găurit de jur împrejur şi în multe locuri de sus în jos prin galerii sau ştolne, ca o cetate asaltată de braţe dornice cu ori-ce preţ de îmbogăţire.

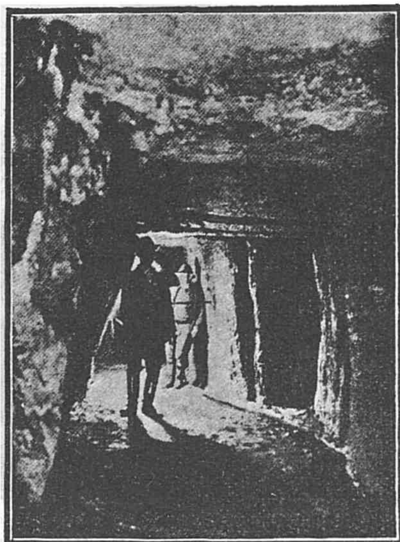

Fig. 35. O galerie veche din timpul Romanilor în mina de azi a statului dela Roşia Montană

Din examinarea minelor dela *Cetatea mare* şi *Cetatea mică* se poate vedea deosebirea dintre felul vechiu de exploatare şi cel de azi [1]. Romanii erau pricepuţi în săparea galeriilor, pe

1) *Dr. Cserni Béla:* Alsfóehérvármegye történelme a római korban. Pag. 154.

cari le făceau mari şi cu arcuri boltite, aproape architectonice. Deşi nu cunoşteau pulberea explozibilă, care s'a descoperit abia după o mie şi ceva de ani, şi cu atât mai puţin dinamita, uzitate azi în exploatarea minelor, Romanii făceau galeriile, sdrobind stanele mari de piatră prin încălzire, adică prin foc, peste al căror volum mărit se turna apoi oţet şi apă, ceea-ce înlesnea sfărâmarea lor. Urme doveditoare despre această operaţie se văd şi azi în chip impunător la *Cetatea mare* şi *Cetatea mică*.

Archeologul sas *Ackner*, un meritos colecţionar de antichităţi ale Ardealului, scrie următoarele impresionante rânduri cu privire la splendoarea celor două *Cetăţi*, care, dimpreună cu corandele *Frasinului* dela Bucium, sunt cele mai frumoase monumente ce ne-a putut lăsa vieţuirea strămoşilor noştri pe acest pământ:

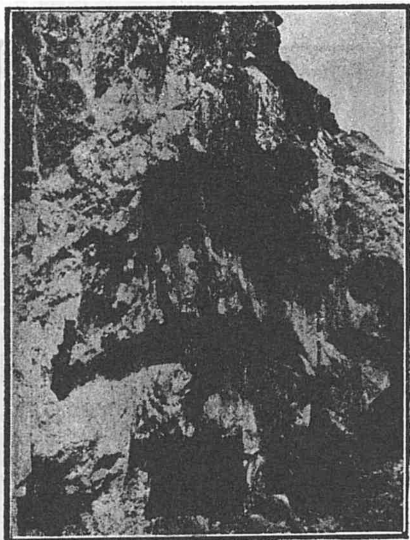

Fig. 36. „Cetatea Mare" dela Roşia Montană cu urmele exploatării prin foc din timpul Romanilor.

„Când cine-va vizitează Roşia, trebue să întrebe cu tot dreptul mai întâiu de vestita *Cetate*. Urcându-se în sus spre ea, la privirea masselor scobite, călătorul se uimeşte şi rămâne îngrozit. Ele sunt pe din afară şi pe dinlăuntru lucrate în cerc şi în realitate se pot asemăna cu un amfiteatru dărăpănat sau mai bine încă cu un vulcan stins, al cărui crater înegrit priveşte spre cer. *Cetate mare* şi *mică* în limba română însemnează întăritură mare şi mică. Acestor stânci li-se cuvine cu atât mai mult numele de întărituri, cu cât în *Cetatea mare* nu poate intra cine-va decât prin o singură deschizătură în partea despre miazănoapte, iar în *Cetatea mică* numai printr'o strâmtă văgăună. Privirea de sus în jos, dacă cine-va s'a urcat până la vârf, şi interiorul, dacă cine-va a pătruns înlăuntru, sunt înfiorătoare. Toate simţurile celui ce a străbătut înlăuntru, mai ales dacă aceasta o face pentru prima-oară, sunt puse în mişcare. Nu fără un simţimânt de groază vezi ici pe băieşul îndrăzneţ deasupra rupturilor periculoase cum se urcă de pe un sghiab pe altul, adesea pe scări nesolide, pe balcoane formate ici-colo sau pe urme de picior tăiate cu îngrijire şi pe vârfuri de stâncă ce se

ridică drept în sus şi, ca şi cum ar pluti în vânt, face găuri şi cu străduinţă sparge cu dinamită sau lucrează cu lăstarul şi cu ferul" [1]).

Pentru scobirea şi perforarea galeriilor, Romanii întrebuinţau şi un fel de dălţi, numite *„arrugia"*.

Asupra procedeului, cu care Romanii sdrobiau şi măcinau apoi minereul scos din galeriile minelor, vechiul scriitor grec *Diodor* ne dă următoarea interesantă descriere:

„Băieţi încă nedesvoltaţi în vârstă sunt siliţi să ricăie prin băi în săpăturile făcute în stâncă, să culeagă cu sârguinţă micele bucăţi de piatră şi să le aducă afară din baie. După aceştia, bărbaţi trecuţi de 30 de ani iau o anumită cantitate de bucăţele, le sfărîmă cu ciocane de fer până ce piatra e redusă la mărimea boabelor de mazăre. Adusă în starea aceasta, femeile şi bătrânii iau piatra şi o duc la piuă *(şteampuri)*. Păşesc apoi 2 sau 3 la sul *(fus)* şi învârtesc până ce au măcinat măsura primită şi au făcut-o subţire ca făina de grâu. In fine oameni pricepuţi iau piatra măcinată spre a o supune ultimei operaţiuni. O freacă anume pe o scândură lată şi ceva înclinată, în timp ce varsă pe ea apă. Pământul se descompune în apă şi pluteşte peste scândura plecată. Aurul însă, din cauza greutăţii, rămâne îndărăt. Făcând aceasta de repeţite ori, ei freacă aurul uşor cu mâinile, apoi apasă încetinel cu bureţi *(spongi)*, cari iau ceea-ce este mai moale şi ţărânos, până ce în fine rămâne numai bucata de aur curată". [2])

Procedeul acesta a rămas până în zilele de azi cu o singură deosebire şi anume că sulul sau fusul şteampurilor nu mai este învârtit de oameni, ci de apă, care cade în cupele unei roţi ca de moară, de care este angajat fusul, spre a se putea învârti şi a ridica prin dinţii săi săgeţile, care în căderea lor sfărâmă apoi bucăţelele de minereu, graţie pietrelor de bazalt tare ca fierul aplicate la partea de jos a săgeţilor. Pentru a avea apă suficientă şi pe vreme de secetă, apele diferitelor pâraie au fost zăgăzuite, în timpurile mai noui, între munţi, formând 2 lacuri, pentru alimentarea cu apă a steampurilor. Un asemenea lac există şi la *Corna*. Romanii nu cunoşteau întrebuinţarea mercurului.

Totuşi cu acest sistem primitiv de exploatare reuşiau strămoşii noştri romani să trimită anual tezaurului din Roma peste 10.000 funţi de aur [3]) (5000 kgr.), ceea-ce constitue o producţie enormă

---

1) *Ackner:* Römische Alterthümer Jahrbuch der K. K. Central Comision für Erf. u. Erhalt. der Baudenkmale. Bd. I. Wien, 1856.

2) *Diodor* III, 12—24.

3) *Gutenberg Lexikon*, vol. IV, pag. 147. Budapest, 1931.

faţă cu slabele lor mijloace de extracţiune. Din aurul şi argintul scos în minele dela *Roşia Montană, Bucium* şi alte centre miniere din Munţii Apuseni, împăraţii romani băteau monede de aur şi argint. In multe locuri din Ardeal s'au găsit număroase monede de aur din vremea împăraţilor *Hadrianus, Septimius Severus* şi alţii, precum şi dinari de argint cu efigia împăraţilor *Caracalla, Marcus Aurelius Antoninus* etc.

EXPLOATĂRILE ROMANE DE PE TERITORIUL COMUNEI BUCIUM: MASIVUL FRASINULUI ŞI MASIVUL CORABIA-VULCOIU-BOTEŞ

După *Roşia Montană,* cele mai însemnate şi productive exploatări aurifere au fost pe teritoriul comunei *Bucium,* alcătuită din următoarele sate: Bucium-Cerbu, Bucium-Sat, Bucium-Izbita, Bucium-Muntari, Bucium-Şeasa şi Bucium-Poeni. Când ne ri-

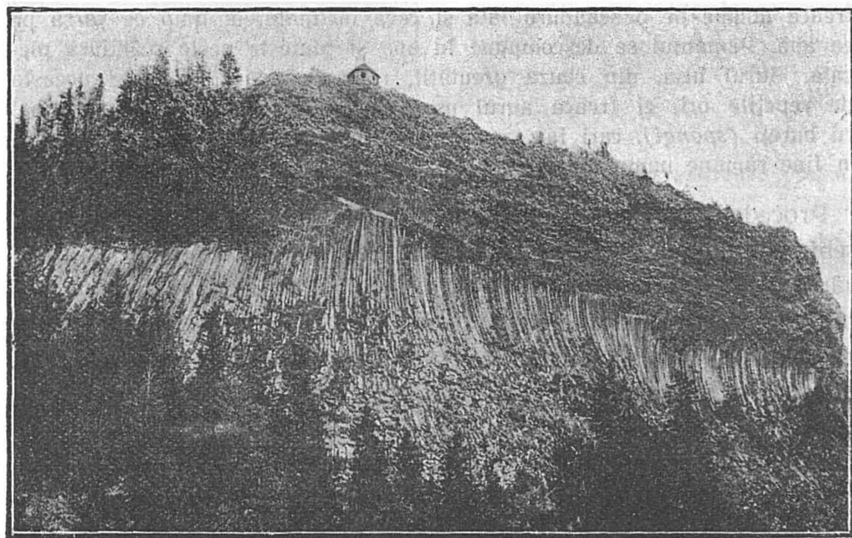

Fig. 37. Detunata, celebra stâncă de bazalt din Bucium-Şeasa

dicăm dela Roşia Montană pe înălţimile *Rotunda* şi *Vârş,* ni-se arată ochilor tabloul impresionant al munţilor de andesit dela *Baia-de-Arieş* cu stâncile lor de piatră eruptivă, care dau întregului ţinut un caracter vulcanic.

Spre răsărit dela Roşia Montană se înalţă munţii *Ruginoasa* şi *Hărăguşul,* iar spre sud stânca de bazalt *Detunata* (1182 me-

tri) cu sora ei *Flocoasa* (1168 m.), la poalele cărora se resfiră cele 6 sate ale frumoasei comune Bucium. *Detunata* este o impozantă stâncă, care se înalţă pe coama unui deal la spatele satului Bucium-Şeasa, având un părete de bazalt de o raritate neobicinuită. El are o lungime de 200 metri, o înălţime de peste 100 metri şi este format din stâlpi de bazalt cu câte 4, 6 sau 8 laturi, aşezaţi unul lângă altul ca într'o orgă, fiind înspre vârf încovoiată puţin în afară. La poalele falnicei stânci, care, din punctul de vedere al erupţiilor geologice n'are nici o legătură cu straturile aurifere [1]), se află un mic ghieţar, ascuns în brădet.

URMELE EXPLOATĂRILOR ROMANE DIN MASIVUL FRASINULUI

Pe teritoriul comunei Bucium întâlnim urme vădite de exploatări romane în muntele *Frasinul,* care desparte satele Bucium-

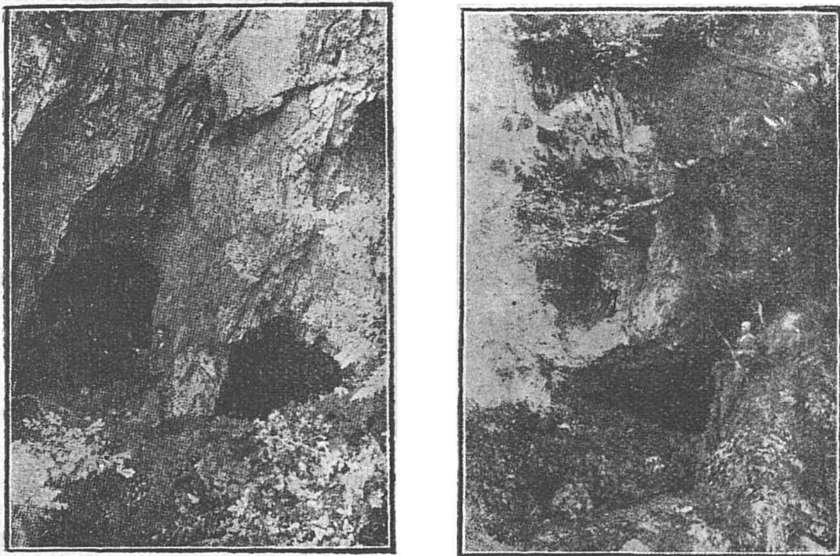

Fig. 38. Uriaşele corande din masivul Frasinului, comuna Bucium: Intrarea (stânga) prin Bucium-Muntari şi eşirea (dreapta) prin B. Şeasa.

Şeasa şi Bucium-Muntari, înălţându-se mândru în faţa *Detunăţii* şi a masivului *Corabia-Vulcoiu-Boteş,* la est de Bucium-Izbita şi sud de Bucium-Poeni.

1) *Semper:* Beiträge zur Kenntniss der Goldlagerstätten des Siebenbürgischen Erzgebirges. Berlin, 1900. Pag. XII.

Exploatările dela *Frasin* sunt, după cele dela *Cetatea mare* şi *Cetatea mică* din masivul Roşiei Montane, cele mai impunătoare şi uriaşe lucrări subterane din timpul Romanilor. Corandele impozante, care străbat, cum arată clişeul alăturat, întreg masivul stâncos al muntelui dinspre Bucium Muntari (Valea Abruzelului) spre Bucium-Şeasa, o ilustrează în mod strălucit. In măruntaiele *Frasinului* lucrează azi cu succes societatea „Industria aurului", proprietara minei „Concordia", atât de fecundă şi bine-cuvântată în producţia ei de aur pân'acum 40-50 de ani.

MASIVUL CORABIA-VULCOIU-BOTEŞ

Masivului *Corabia* aparţine spinarea lată a *Boteşului* (1263 m.), conul de andesit al *Vulcoiului* cu vârful său proeminent şi tăiat, precum şi *Corabia* (1351 m.) cu *Negrileasa*, toate dominând prin proeminenţa lor impunătoare. Această triplă spinare de

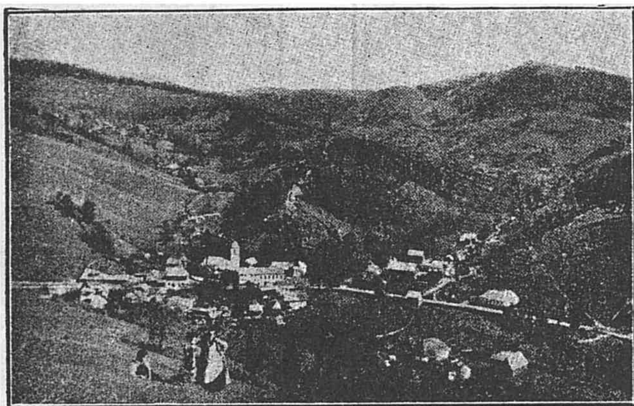

Fig. 39. Satul Bucium-Şeasa

munţi formează linia administrativă despărţitoare între comuna *Bucium* şi comuna *Valea Dosului*, lângă *Zlatna*. Intreg masivul acestor munţi este vestit din timpurile cele mai vechi prin bogăţia în aur a minelor „Ieruga" din *Corabia*, „Sf. Petru şi Paul" din *Vulcoiu*, „Iacob şi Ana" din *Boteş*, precum şi vre-o alte 15 mine mai mici.

Buciumanii, oameni vii, inteligenţi şi foarte pricepuţi în minierit, sunt în acelaş timp pătimaş îndrăgostiţi de pământul lor şi nu văd cu ochi buni ca vre-o societate străină să vină şi să

exploateze bogăţiile subsolului moştenit şi muncit de ei. Este în deosebi caracteristic ceea-ce s'a întâmplat în anul 1886 cu o societate franceză, care luase în exploatare mina „Sf. Petru şi Paul", proprietatea lui *Lukács Lászlo* din Zlatna, devenit mai târziu ministru de finanţe şi apoi prim-ministru al Ungariei. In acel an o ceată de 40 ţărani, cu stare bună, au dat un atac nocturn împotriva coloniei franceze dela *Vulcoiu,* omorând un funcţionar şi luând cu ei cantitatea de 32 kgr. aur. Ei au comis această faptă în credinţa că aurul nativ este o binecuvântare a bunului D-zeu şi că, după concepţia lor, înstrăinarea lui n'ar constitui un mare păcat. D'atunci nici un străin n'a mai pus piciorul în a-

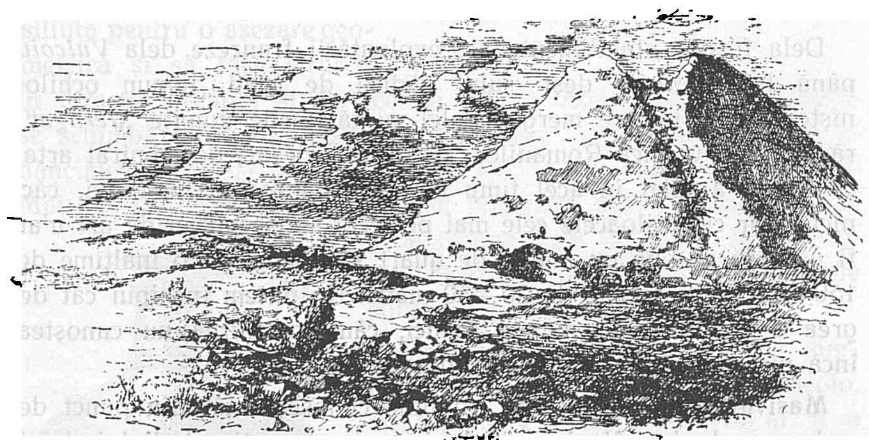

Fig. 40. Vârful muntelui Corabia cu tranşeea numită „Ieruga"

ceastă comună pentru întreprinderi aurifere. Natural, făptuitorii au fost toţi aspru pedepsiţi, dar faptul ilustrează mentalitatea locuitorilor, oameni liniştiţi şi cinstiţi de felul lor, dar în materie de aur nativ, mai ales când e scos de către străini, nu se pot da uneori înapoi dela atacuri în massă. Desigur, un îndemn la asemenea gesturi îl furniza bogăţia fabuloasă de pe vremuri a acestor mine. Să nu uităm că încă prin anul 1857 mina „Sf. Petru Paul" da zilnic câte 20 kgr. aur liber sau nativ şi că această producţie bogată a durat vre-o 30 de ani [1]), în afară de aurul stampat.

---

1) *Téglás Gábor:* A Korábia római bányászata és kettös sirmezeje. Budapest, 1890. Pag. 7 şi 8.

In masivul *Corabia,* exploatările vechi întâmpinau mari dificultăţi cu isvoarele apelor. Ca să înlăture această piedică, cei vechi canalizau apele într'un mare rezervoriu, de care se serveau apoi pentru spălarea nisipului aurifer. Chiar apa din rezervoriu, în scurgerea ei, era captată din distanţă în distanţă şi utilizată tot în asemenea scopuri.

La periferia sudică a *Corabiei* se afla un lac, de care vorbeşte şi *Plinius*, având o lungime şi lăţime de câte 200 paşi şi o adâncime de 10 paşi. Păretele extrem al lacului, construit din piatră şi pământ, avea o grosime de 8 metri şi poporul îi zicea *Pod,* de unde denumirea de azi *Poduri* a locului, unde s'a găsit un vechiu cimitir roman [1]).

Dela fostele stabilimente ale exploatării franceze dela *Vulcoiu* până la *Corabia,* deşi sunt păduri de brad, impun ochilor nişte scobituri, care merg paralel cu tăieturile numite *„Ieruga"*, rămase din vremea Romanilor. Este, într'adevăr, de admirat arta, cu care s'a tăiat în acel timp masivul stâncos al muntelui, căci nici chiar cu mijloacele cele mai perfecte ale technicei de azi n'ar fi uşor să se taie un munte de quarţ şi trachyt pe o înălţime de 150 metri şi o lăţime de 20—30 metri. Ne putem închipui cât de grea a fost această muncă atunci, când omenirea nu cunoştea încă nici praful de puşcă, nici dinamita.

Masivul *Corabiei* ne este azi bine cunoscut atât din punct de vedere geologic, cât şi archeologic, primul graţie studiului d-lui inginer *I. Bányai* [2]) şi al douilea în urma unei munci conştiincioase şi obositoare de 5 ani *(1881—1885),* depusă de archeologul *Téglás Gábor* [3]), fostul director al şcoalei normale ungureşti dela Deva şi ale cărei rezultate le-a publicat în 1890, la Budapesta, într'o interesantă şi documentată carte de mare volum sub titlul: *„A Korábia római bányászata és kettös sirmezeje"* (Mineritul roman şi cele două cimitire dela Corabia).

---

1) *Idem,* pag. 13.

2) *Ioan Bányai:* Zăcămintele aurifere din muntele Boteş (vol. XII, 1927, al Institutului geologic al României).

3) *Téglás Gábor:* A Korábia római bányászata és kettös sirmezeje. Budapest, 1890.

Téglás Gábor ne spune că dela muntele *Boteş* spre *Valea Pietri* a aflat 8 şiruri de morminte, unul lângă altul. Şirurile nu sunt de aceeaşi lungime şi din această cauză diferă şi numărul mormintelor, care încep dela partea de răsărit a muntelui *Boteş* şi d'acolo se înşirue spre vest. Numărul lor neegal se explică prin situaţia terenului, dar se vede că Romanii 'şi-au dat silinţa pentru o aşezare geometrică şi să facă şirurile în direcţie dreaptă şi de aceeaşi lăţime. Adâncimea mormintelor se schimbă şi ea după situaţia terenului. In părţile pietroase adâncimea este $1\frac{1}{2}$ metru, iar mai jos de 1.6 metri şi 1.8 metri. Mai jos de *Corabia,* la marginea punctului numit *Poduri,* aveau o adâncime dela 0.9 până la un metru. Mergând mai în jos, mormintele sunt din ce în ce mai adânci.

Fig. 41. Cosciug de piatră, găsit în cimitirul dela Corabia

Cadavrele sunt aşezate, după simbolul învierii şi al vieţii de dincolo, cu faţa spre răsărit, ceea-ce ar fi o dovadă că muncitorii erau creştini. In unele locuri, mormintele au fost devalizate şi câteva din ele poartă urmele unui zid de piatră. *Téglás* aminteşte că în şirurile de sus a aflat 15 morminte, iar în cele de jos 20 de morminte.

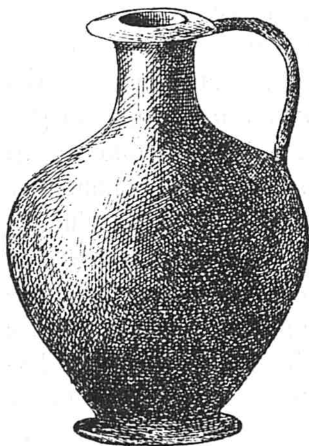

Fig. 42. Cană de uleiu, găsită în mormintele romane dela Corabia

Dincolo de *Poduri* se începe al doilea cimitir. Acesta se întinde la poalele muntelui *Slăvăşoaia* dela drumul de pădure, care merge spre Zlatna, spre muntele numit *Gruiu Văcarului*, şi cuprinde teritoriul dintre *Părâul Iadului,* respective *Fântâna Craiului* şi *Dâmbul Tăului.* Ca extensiune şi număr de morminte, acest cimitir întrece pe cel dela *Boteş*. Depărtarea între ele

este de 4 klm. Şi aici mormintele sunt aranjate tot ca la *Boteş*, cadavrele fiind aşezate cu faţa spre răsărit. După ultimul şir de morminte s'a găsit un zid de 6 metri lungime şi de aceeaşi lăţime, ceea-ce ar presupune existenţa unui vechiu mauzoleu. Invăţatul *Téglás* crede că în aceste părţi înmormântarea se făcea prin arderea cadavrului în mormânt şi anume: Din bucăţi mari de piatră se construia un fel de coşciug, în care se aşeza cadavrul cu faţa spre răsărit, apoi 'i-se da foc şi deasupra se aşezau alte bucăţi mari de piatră, peste care se aşeza pământul. Mai inainte cadavrul se ungea cu uleiu, pentru a arde mai bine.

SĂPĂTURILE DELA CORABIA

Deschizând câteva morminte, *Téglás Gábor* a găsit în massa unsuroasă de cărbuni, afară de oase mai mici, rămăşiţe de lămpi şi căni, cuie mai mici şi mai mari. După părerea lui, cuiele mari au fost folosite la sicriul de lemn, iar cele mai mici au putut fi rămăşiţe de juvaere sau alte lucruri. El mai presupune că vasele au fost sparte în decursul arderii sau a aruncării pământului, căci lângă fie-care cadavru se aşeza la partea dreaptă a capului o cană, iar la stânga un vas negru. Intr'un mormânt. *Téglás* a găsit la mâna dreaptă bucaţi dintr'un pahar, apoi o lampă cu inscripţia OPTATI, iar într'un alt mormânt a aflat 2 căni roşii de uleiu şi rămăşiţele unei căni negre. Intr'unul din morminte s'a aflat şi o lampă cu inscripţia IANAR. In toate mormintele nu s'a găsit nici un obiect de valoare, fie de aur, argint sau bronz, cum s'au aflat în mormintele dela *Hallstatt* şi dela *Keszthely*, ceea-ce ne arată că în mormintele dela *Corabia* n'au fost înmormântaţi decât funcţionari, muncitori minieri şi sclavi.

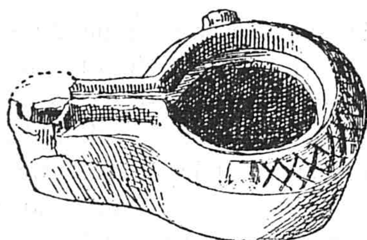

Fig. 43. Stearţ-lampă romană, găsită în mormintele dela Corabia

In toate mormintele deschise s'au aflat multe vase de pământ şi mai ales căni de uleiu. S'a găsit şi un singur vas de sticlă, apoi plăci de metal, o oglindă de metal, despre care s'a crezut la început că ar fi de argint, dar fiind examinată chimiceşte, s'a constatat că era un fel de bronz, pe care Romanii îl foloseau la

facerea oglinzilor. Intr'un mormânt s'a aflat o păreche de cercei, iar într'un altul trei stiluri sau tocuri de scris. Tot la *Corabia* s'a mai găsit o piatră sculptată, două capete de leu (aflătoare în muzeul istoric din Deva), bustul unei femei, care, nefiind transportabil, a rămas la *Corabia,* apoi unelte de minierit şi anume: un mojer pentru măcinatul minereului, o troacă de lemn, care a fost găsită în mina „Sf. Petru şi Paul". O troacă identică a fost descoperită şi la *Roşia-Montană,* în mina „Sf. Ecaterina". Acest exemplar se află azi în muzeul naţional din Budapesta. In cimitirul dela *Slăvăşoaia* s'au găsit fibule de un tip caracteristic roman.

Téglás mai spune că în morminte n'a aflat nici o monedă a timpului. A găsit însă fostul ministru ungar de comerţ *Lukács Béla,* fiu al Zlatnei, mai multe monede de aramă şi de bronz, ale căror inscripţii nu s'au putut descifra din cauza ruginei.

Fig. 44. Mojer (piuă), găsit lângă mormintele romane dela Corabia-Slăvăşoaia

Fig. 45. Monede romane, găsite în muntele Negrileasa, lângă Corabia

Lukács Béla mai aminteşte de o monedă din vremea împăratului *Adrian,* pe care a aflat-o în muntele *Negrileasa.* Tot în muntele *Negrileasa* a fost descoperit un vas cu bani de argint, din cari d-na *Lukács Béla* a luat 8 bucăţi şi şi-a făcut o brăţară. Pe aceste monede erau gravate următoarele inscripţii:

1. TRAIANO AUG. GER. DAC. P. P. TR. P. Pe revers: COS V. P. P. I. TR. P.
2. HADRIANUS AUG. COS. III P. P. Pe revers: NILUS.
3. DIVA FAUSTIAN. Pe revers: AUG. VIS.
4. DIVA FAUSTINA. Pe revers: AETERNITAS.
5. FAUSTINA AUGUSTA. Pe revers: Nu se poate descifra.
6. ANTONINUS AUG. PIUS P. P. TR. P. XXII. Pe revers: indescifrabil.
7. IMP. ANTONINUS AUG. P. P. TR. P. XV. Pe revers: indescifrabil.
8. IMP. ANTONINUS AUG. TR. P. XXI: Pe revers: COS III.

Téglás Gábor susţine că la *Corabia* n'a fost propriu zis o colonie bine organizată, pentru-că altfel s'ar găsi mai multe urme de edificii solide. El a găsit lângă lacul dela *Poduri* numai nişte cărămizi romane şi crede că pentru apărarea minelor a fost detaşată o companie *(vexilatio)* de soldaţi din legiunea XIII Gemină, ai cărei soldaţi însă au locuit în colibe de lemn sau de piatră.

Corporaţia minierilor *(Collegium aurariorum)* îşi avea sediul la Zlatna [1]).

Pe baza inscripţiilor din morminte, *Téglás* susţine că poporul din părţile *Corabiei* a folosit limba oficială a imperiului, adică cea latină, şi că a cunoscut perfect toate formele îndatinate la inscripţiile funerare. El confirmă faptul că la *Zlatna* (Ampelum) şi la *Roşia Montană* (Alburnus maior) majoritatea locuitorilor a fost compusă din colonişti-muncitori, aduşi din Albania şi Dalmaţia şi că acestora li-s'au alipit cu vremea Greci, Dolicheni, Comagenei [2]), adică Semiţi din Syria, şi Bithinieni din Phrygia [3]). Toţi aceştia 'şi-au însuşit limba şi datinile romane, adică s'au romanizat.

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinorum* III, 941.

2) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, No. 1301, care se ocupa de Zlatna, publica urmatoarea inscripţie despre Commagenei;

IOM
COMMA
GENORUM
ETERNO. MA
RINUS. MA
RIAN. BAS
SACERDOS
I. O. M. D. PROSS
SVORUM Q. O
MNIUM VOT

I(ovi) *O*(ptimo) *m*(aximo) *Commagenorum eterno Marinus Marian* (us) *Bas sacerdos I*(ovis) *O*(ptimo) *m*(aximi) *D*(olicheni) *pros*(alute) *s*(ua) *suorumq*(ue) *omnium vot*(um).

3) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, No. 1324, care se ocupă tot de Zlatna, mai are următoarea inscripţie despre Bithinieni:

IOM
ASCLPIVS
ET. ASCLEP
CIVES. BITHI
NVM VIX XXX
AFFIA CONIVX
B. M. P.

CAPITOLUL V

ADMINISTRAŢIA MINIERĂ SUB ROMANI

Ocupând Dacia, imparatul *Traian* a înţeles ca, până la noui ordine, să administreze regiunile miniere prin ofiţerii legiunii XIII Gemină. Aceştia îndeplineau, la început, lucrările de cancelarie, de control şi une-ori chiar lucrarile technice. Mai târziu, pe măsura organizării nouei provincii, a fost numit în fruntea administraţiei miniere un procurator cu titlul *procurator aurariorum*, care trebuia să fie specialist şi se deosebia de procuratorul sau guvernatorul administrativ al provinciei.

Dintre cei mai marcanţi procuratori, cunoscuţi posterităţii, citam între alţii pe:

a) M. Ulpius Hermias, primul organizator al exploatarilor miniere, care s'a ridicat la această demnitate dintre libertinii împaratului *Traian*. Desigur trebue sa fi fost un om de valoare şi priceput, căci după moarte rămăşiţele sale pamânteşti au fost transportate la Roma din ordinul împăratului [1]).

b) Neptunalis, de asemenea libertin. El a ridicat soţiei sale un monument funerar, care a fost găsit la *Ampelum* [2]) (Zlatna).

c) Papirius Rufus, primul procurator ajuns la acest înalt post din clasa de jos. A murit în Zlatna, dar nu se ştie locul unde a fost înmormântat [3]).

Mai amintim pe procuratorii *Sempronius Urbanus* [4]), *Macrinius Macer* [5]), *Caius Aurelius Salvianus* [6]), sub care s'a construit ape-

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1312.

2) *Idem,* 1313.

3) *Idem.* 1311.

4) *Idem,* 1298.

5) *Téglás Gábor:* Tanulmányok a rómaiak daciai aranybányászatától. Pag. 65.

6) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1293.

ductul dela *Zlatna*, şi *Aelius Sostratus* [1]), al cărui monument a fost descoperit în hotarul comunei *Patrânjeni*, de lângă *Zlatna*. Acest monument formează azi, după cum am mai spus şi în altă parte, prestolul bisericei române ortodoxe din *Pătrânjeni*.

Scriitorii *Köleséri*, *Ackner* şi *Neugebauer* ne dau numele a 14 procuratori.

Urmele epocei romane din prima jumătate a secolului III dupa Christos ne lămuresc că direcţia superioară technică şi administrativă a minelor o exercita *procuratorul general al provinciei*, care îşi avea reşedinţa la *Apulum* (Alba Iulia). Unul dintre aceştia a fost şi *Caius Aurelius Salvianus*, avansat din demnitatea de *procurator aurariorum*.

In cancelariile administraţiei miniere statea în primul rând *tabularius* (archivarul) [2]). Printre aceştia a fost şi *Lucius Ianuarius Romulus*, după cum dovedeşte sarcofagul găsit la Alba Iulia în anul 1772, în aula episcopiei romano-catolice.

Inregistrarea şi contabilizarea diferitelor lucrări o efectuau aşa numiţii *librarieni*, cari se recrutau dintre militari cu cunoştinţă de carte. Dintre aceştia pomenim pe *M. Aurelius Antoninus* [3]) şi *Helvius Primanus* [4]), cari au fost repartizaţi din sânul legiunei XIII Gemină la direcţia minelor din *Ampelum* (Zlatna).

Casierul direcţiunei sau administraţiei miniere se numea *dispensator*. Dintre aceştia urmele istorice ne transmit numele lui *Callistus* [5]), care la început fusese rob sau sclav împărătesc.

La *Alburnus Maior* şi *Ampelum* mai funcţionau şi aşa numiţii *leguli aurariorum*, cari aveau controlul spalătoriilor de aur şi al muncitorilor din mine [6]).

Pentru a nu rămâne restanţe de hârtii nerezolvate, prin birouri, procuratorul putea să angajeze şi alţi funcţionari, pe cari însă îi plătea din beneficiile sale. Aceste beneficii trebue să fi fost foarte mari, judecând după venitul anual de 60.000 sesterţi, pe care îl avea sub-procuratorul *Avianus* dela Baia-de-Criş [7]).

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 7836.
2) *Idem* 1286.
3) *Idem*, 1317.
4) *Idem*, 1318.
5) *Idem*, 1301.
6) *Idem*, 1260 şi 1307.
7) *D. Rotman:* Aurul şi argintul. Art. publ. în „Natura" No. 2 din 1922.

Procuratorul minelor, ca funcţionar superior al statului, avea datoria principală să încheie socotelile veniturilor, pe care le trimetea apoi la tezaurul împărătesc *(patrimonium caesaris)*. Controlul şi poliţia minelor le exercita armata sub comanda unui ofiţer.

Deşi subsolul din regiunile miniere era proprietatea statului, totuşi găsim şi urme de exploatari miniere particulare. De sine înţeles, aceste întreprinderi aveau o întindere mult mai mică şi exploatarea lor era mai primitivă. Pentru aceste teritorii sau perimetre, particularii plăteau statului o arendă fixă. Aceasta se constată şi din *tablele cerate* cu No. IX, X şi XI. Arenda era de circa 70 denari pe jumătate an, adică cam 60 lei aur. Perimetrul unei astfel de mine, dată în arendă, era cam cât ar putea lucra 20 de muncitori. Obiceiul arendării minelor de către stat se practica mai mult în regiunile Roşiei Montane, Băii-de-Arieş şi Corabia-Vulcoiu.

Cu începere din veacul III după Chr., statul roman întrebuinţa la exploatarea minelor şi o parte dintre condamnaţii la munca silnică *(damnationes ad metalla* şi *in opus metalli)*. Categoria celor dintâi săvârşea o muncă mai grea, iar ceştialalţi *(in opus metalli)* mai uşoară.

Funcţionarii din administraţia minelor, după împlinirea anilor de serviciu, primeau pensie, iar cei, cari se ridicau în funcţiuni din rândurile sclavilor, îşi redobândiau libertatea.

Din studiul inscripţiilor descoperite şi mai ales graţie *tablei cerate* cu No. 15, rezulta că la *Alburnus maior* şi la *Ampelum* muncitorii minieri erau constituiţi în societăţi cu caracter social, numite *collegium aurariorum,* sau cu caracter caritativ şi religios (de înmormântare), numite *collegium Jovis cerneni* [1]. O asemenea asociaţie se spune că ar fi existat şi în oraşul *Brucla,* care ar fi fost situat între Teiuş şi Aiudul de azi, iar după *Ackner* între satele Tibru şi Cricău.

Membrii acestor societăţi plateau diferite taxe. Ca taxă fundamentală, fiecare membru plătea odată şi pentru totdeauna 100 de *sesterţi* (cam 20 lei aur), în plus o cotizaţie lunară de 1 *as* (şease bani sau centime). Şi ciudat lucru: nu lipsea cu prilejul înscrierii nici cinstea lui *Bacchus,* caci membrul nou intrat în societate trebuia să aducă şi o *amphoră* (ulcior cu două toarte)

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum,* tabla cerata No. II.

plina cu vin bun. Urmaşii membrului răposat primeau 300 de *sesterţi* (60 lei aur), dintre cari 50 se împarţiau între participanţii la înmormântare. Dacă vre-un membru asociat nu murea acasă, societatea trimetea pe spesele sale o delegaţie de 3 membri pentru săvârşirea înmormântărei şi punerea pomenei. Când asociatul deceda la distanţe mai mari dela casa lui, societatea nu mai trimetea delegaţi, dar plătea coloniei respective cheltuelile de înmormântare. Dacă mortul asociat era din rândurile sclavilor şi fostul său stăpân nu-l înmormânta cu cinstea cuvenită, atunci *collegium cerneni,* ca pedeapsă, îi organiza o înmormântare fictivă-simbolică. In cazul când asociatul sclav îşi recâştiga libertatea, era obligat să facă cinste o amphoră cu vin [1]).

Pe lângă lucrătorii minieri erau constituiţi în societăţi toate breslele meseriaşilor. Astfel erau bijutierii *(fabri aurarii),* fierarii *(fabri ferarii),* dulgherii *(fabri tignuarii),* abagiii şi ţesătorii *(fabri centonariorum),* lemnarii *(fabri dendroforii).* Comercianţii *(negotiatores)* îşi aveau şi ei societatea lor şi un advocat angajat, cum dovedeşte o inscripţie [2]) găsită pe malul Murăşului la *Alba Iulia.*

Toate centrele miniere aveau medici vestiţi şi anume medici de stat şi medici particulari [3]). In timpurile acele însă profesiunea aceasta liberă, dar grea şi gingaşă, nu era legată de examene ca astăzi şi era practicată de indivizi deştepţi, cari ştiau să farmece şi să descânte bine. Existau şi chirurgi, ortopezi şi dentişti.

Din cele ce preced, cititorul se poate convinge că administraţia minieră introdusă de străbunii noştri romani pentru exploatarea bogăţiilor aurifere din Munţii Apuseni, adică din munţii Abrudului, era atât de solid organizată, încât nu se putea să nu lase urme serioase de bună stare şi prosperitate economică.

Este în afară de orice îndoială că una dintre prosperele colonii miniere romane a fost şi cea dela *Ampelum* (Zlatna), care a fost înfiinţată curând după ocuparea Daciei. Pietre comemorative şi inscripţiuni, care datează din anul 158 după Christos, ne vorbesc din belşug despre acest adevăr istoric.

---

1) *Kiraly Pál:* Dacia Provincia Augusti. Nagybecskerek, 1894. Tom. II, pag. 280.

2) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1500. — *Goos:* Chronik d. archeolog. Funde Siebenbürgens. 1876.

3) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1636.

Numirea de *Ampelum* este consacrată de pe timpul Romanilor, deşi cuvântul este de origine pura daco-getică. In preţioasa colecţie de inscripţiuni vechi *Corpus Inscriptionum Latinarum,* vol III, numirea de *Ordo Ampelensis* este citată de două ori şi anume la inscripţia No. 1308 sub forma de ORDOOAMPELE..., iar la inscripţia No. 1293, descoperită în anul 1861, sub forma de ORDOAMP...

Nenumăratele descoperiri archeologice, dintre care unele adevărate opere de artă, ne fac să credem că *Ampelum* a fost chiar un oraş frumos şi bogat. Intinderea şi înfăţişarea lui externă, în lipsa urmelor de preciziune necesara unui cercetator obiectiv, nu se pot stabili. Dar totuşi putem afirma că acest oraş roman s'a întins ceva mai departe decât localitatea de azi a Zlatnei, atât în direcţia spre Valea Dosului, cum atestă *valul lui Traian,* cât şi în direcţia spre Pătrânjeni.

In imediata apropiere a acestui oraş există o livada, numită *Troian,* unde Zlătnenii îşi ţineau până mai eri petrecerile lor de vară. Pe de altă parte, rămăşiţele apeductului, construit la *Ampelum* de Romani, servesc şi azi locuitorilor zlătneni o apă bună răcoritoare de isvor. Una din aceste rămăşiţe se poate vedea în apropierea actualelor uzine metalurgice ale statului.

In ce priveşte *Alburnus Minor* sau *Auraria Maior (Abrudul* de azi), el era un sub-centru administrativ, sediul unui sub-procurator. Castrul roman de aici a fost ridicat pe locul din *Abrud-sat,* numit *Cetăţea,* unde, durere, nu s'a procedat până azi la nici un soiu de săpături, care cu siguranţă ar scoate la lumina zilei multe lucruri noui şi interesante pentru istoria trecutului nostru îndepărtat. Să sperăm că se vor face odată şi odată.

Paza minelor de aur şi ordinea publică între coloniştii ţinuturilor miniere erau încredinţate, cum am mai spus, în grija armatei. In acest scop, cohorte din legiunea XIII Gemină aveau garnizoane permanente în cele două centre: *Ampelum* şi *Alburnus maior.*

Sub împăratul *Caracalla* (211—217 d. Chr.), legiunea XIII Gemină s'a augmentat şi cu cadre aduse din Spania, anume din legiunea antoniană, apoi cu rezerve britanice, germanice, numidiene şi bithyniene, dintre care cea mai mare parte s'a asimilat cu populaţia băştinaşă a Daciei, mai ales la *Alburnus maior* şi *Ampelum.*

In administrația minelor de aur, ca dealtfel în toate domeniile statului, funcționau sub ordinele procuratorilor așa numiții *questores*, cari aveau în sarcina lor să dea în arendă domeniile publice, sa încaseze arenzile, să supraveghieze bună starea edificiilor publice și să conduca cartea funduară.

Poliția civilă din coloniile miniere nu era mai puțin bine organizată. In fruntea ei stau *duumvirii*, un fel de magistrați, cari îngrijeau de menținerea ordinei, de salubritatea publică, de stațiunile balneare, de târgurile și jocurile publice.

In general se poate spune că prosperitatea coloniilor miniere din Munții Apuseni se datora în bună parte și funcționarilor pricepuți și selecți, printre cari excelau în prima linie magistrații (judecătorii). Aceștia nu trebue confundați cu *magistri*, cari făceau serviciul de primari ai comunelor, ajutați de *decuriones* (consilieri comunali). Magistrații, pe lângă actele de împărțire a justiției, făceau și acte de notariat public, redactau actele de convențiuni în numele coloniilor și sub directa lor supraveghere se clădiau edificiile publice ale statului prin antreprenori angajați de ei.

Dar desvoltarea bogățiilor miniere din munții Abrudului o mai dovedește și faptul următor: Intr'adevăr este interesant de relevat ca, împinși de perspectiva rentabilă a comerțului cu aur, numeroși negustori din Siria și Antiochia au luat drumul spre munții Abrudului în scopuri comerciale. Mulți dintre aceștia au ramas pentru totdeauna aici, având chiar preoții lor.

Printre aceștia colecția de inscripțiuni latine *Corpus Inscriptionum Latinarum* citează pe *Aurelius Marinus, Addebar Semei* și *Oceanus Socratis* [1]. Tot aceste inscripțiuni ne mai vorbesç și despre venirea la *Apulum* (Alba Iulia) a câtorva Evrei din Palestina, ca *Aurelius Chrestus* [2] și *M. Chrestus* [3] pentru afaceri comerciale cu aur. Este de remarcat că în urma luxului ce înflorise în Dacia, existau în regiunile miniere numeroși meseriași de bijuterii și obiecte de aur.

Se presupune că denumirea de *Jidovul* a muntelui cu acest nume dintre Zlatna și satul Pătrânjeni, pe malul drept al Am-

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 13016.
2) *Idem*, 1131
3) *Idem*, 1143.

poiului, s'ar datora unui evreu exploatator de mine în partea locului.

Din cele expuse mai sus, rezultă indubitabil că Romanii, odata cu ocuparea Daciei, au adus aici, grație puterei lor de penetrațiune și de organizare, o cultură destul de înaintată și cu care, desigur, nu se putea mândri nici un popor contimporan. Trebue să recunoaștem totodată că în neliniștea vremilor de atunci, ca și a golului ce l'au găsit pe aceste plaiuri în populația provinciei, misiunea civilizatoare a poporului roman n'a fost dintre cele mai ușoare.

Atunci, ca și azi, cultura pretindea cheltuială, *bani* — și banii, cari se băteau din aurul prețios ce se extrăgea din sânul munților Abrudului, au contribuit în cea mai largă măsură la crearea în Dacia Traiană a unei culturi romane cu urme vecinic neperitoare.

Această cultură și bună stare a stârnit, cum era și natural de altfel, gelozia, apetitul și poftele de jaf ale popoarelor barbare, care, apucate de furia invaziunilor, au determinat mari schimbări istorice și au distrus tot ceea-ce le cădea în cale. Cu tot instinctul lor barbar și distrugător, aceste popoare, mânate de o stupidă și sălbatecă aviditate materială, n'au putut însă nimici *toate* urmele geniului creator roman.

CAPITOLUL VI

VIAȚA INTERNĂ DIN DACIA IN EPOCA ROMANĂ ȘI OPERA DE COLONIZARE

Dacia, ca provincie noua alipita imperiului roman, n'a fost partaşe dela început nici la puterea publică, nici la foloasele libertăţii constituţionale. Prima grijă a Senatului roman a fost să desfiinţeze toate asociaţiile, care s'ar fi putut opune autorităţii statului. Dacă Roma a tolerat ici-colo, din mărinimie, privilegiile câtorva familii nobile, desfiinţarea lor a urmat de îndată ce s'a îndeplinit scopul, în vederea căruia au fost menţinute.

Fig. 46. Filosoful Lucius A. Seneca

Puterea publică era în mâna Senatului şi a înalţilor funcţionari imperiali, cari aveau o putere nemărginita. De altfel principiile sănatoase de guvernământ, graţie cărora Italia s'a desvoltat în pace şi progres, au fost aplicate şi în Dacia şi chiar în provinciile cele mai îndepartate, daca o meritau şi inspirau încredere. Incetul cu încetul s'a nascut în provincii o singura naţiune romana, iar colonizarea şi dreptul civil roman s'au întins asupra tuturor supuşilor credincioşi şi meritoşi.

„Ori-unde a învins Romanul, acolo 'şi-a stabilit şi locuinţa“ zice *Seneca* [1]). Locuitorii Italiei, atraşi de placerile vieţii şi îm-

1) *Seneca:* De consol. ad. Helv., cap. 6: „Ubicumque vicit romanus, habitat“.

pinşi de interese, se grăbiau să profite de ori-ce victorie, cautând să se aşeze pe pământurile ocupate. In această privinţă se impune atenţiunii ori-cui următorul fapt demn de amintit: După o ocupaţie de 40 ani a Armeniei, când stăpânirea romană a fost înfrântă, au fost omorîţi 80.000 de Romani într'o singura zi, din porunca lui *Mitridates*.

Aceste colonizări benevole, dupa care alergau cetăţenii romani din Italia, erau dictate mai ales de situaţiile funcţionăreşti bine plătite, de rentabilitatea agriculturii, a comerţului şi a exploatării minelor. Numai după-ce împăraţii au fixat pentru legiuni anumite locuri stabile, au început nouile provincii romane sa fie populate şi cu familiile luptătorilor, deoarece pân'aci soldaţii mai în vârstă, cari primeau pentru serviciul lor bani şi pământ, se aşezau de regula în provinciile, unde 'şi-au petrecut tinereţea.

Cele mai productive ţinuturi şi cele mai bune locuri au fost reţinute în întregul imperiu pentru colonizările civile şi militare. Este interesanta această apucătură politica a Romei, ca pe de o parte să se silească a răspândi spiritul roman prin propriile sale organe, iar pe de alta să ţina în frâu provinciile cele noui, în care nu se putea încă încrede.

In ce priveşte moravurile şi politica interna, coloniile reprezentau exact Roma [1]). Coloniştii erau legaţi între ei prin stima ce datorau cetăţii eterne, prin prietenie şi înrudire. Ei nu numai ca răspândiau respectul faţă de imperiul roman, dar ei înşişi îşi dau toată silinţa ca să se bucure de aceiaşi consideraţiune. Oraşele municipale erau ridicate la rangul de colonii. Aşa numitul drept din *Latium* acorda o deosebită favoare oraşelor, în care funcţionarii deveneau cetăţeni romani — şi cum funcţionarii se schimbau des, ei ajungeau după câţiva ani să fie priviţi ca cele mai fruntaşe familii. Acei funcţionari, cari erau primiţi în legiuni sau aveau funcţiuni civile, cu un cuvânt toţi aceia, cari îndeplineau servicii de stat şi se distingeau prin însuşiri personale, primeau şi anumite recompense, care le sporea forţa morală.

Cele mai însemnate favoruri li-s'a acordat în timpul domniei *Antoninilor*, când dreptul civil roman a fost întins asupra majorităţii supuşilor. Massa poporului se bucura de dispoziţiile binefăcătoare ale legiuirilor romane, mai ales în ceea-ce privea dreptul matrimonial, dreptul testamentar şi de moştenire.

1) *A. Gellius*. XVI, 13: „Coloniae, populi romani guasi effigies".

Nepoţi de ai Gallilor, pe cari îi supusese *Iuliu Caesar*, au ajuns mai târziu comandanţi de legiuni, guvernatori de provincii şi chiar membri ai Senatului din Roma.

Colonie în înţeles roman se numea acel loc, cu toate localităţile împrejmuitoare, pe care Roma l'a colonizat cu supuşii săi şi 'i-a dat legi. Pământurile se împărţiau între colonişti prin tragere la sorţi. In Ardeal aceşti colonişti locuiau aproape în toate părţile dimpreună cu locuitorii autochtoni, cari stau deasemenea sub legile romane. Colonizările îşi aveau menirea lor în stat: să stăpânească poporul provinciei ocupate, să împiedice invaziunea duşmanilor din afară 1), să înmulţească populaţia romană 2), să reducă proletariatul, să înfrâneze turburările, iar bătrânii luptători să se simtă bine remuneraţi pe calea aceasta. Coloniştii erau conduşi de *triumviri* la locurile destinate, unde, după împarţirea loturilor, trebuiau să se ocupe cu agricultura.

Viaţa publică a coloniilor avea colorit civil şi religios. Chestiile civile ale comunelor erau conduse de un consiliu, care îşi da silinţa ca fie-care colonie să devină icoana fidelă a Romei. Legile lor, care se deosebiau întru câtva de cele ale Romanilor, erau redactate de triumviri şi trebuia să aibă în vedere interesele instituţiilor proprii locale.

Populaţia fie-cărei colonii era împărţită în *decurii*, ai căror conducători se numiau *decurioni*. Totalitatea era condusă de *duumviri*, aleşi pe câte un an. Urmau apoi *censorii* (estimatorii), *aedilii*, cari conduceau poliţia, şi *quaestorii*, cari îngrijau şi manipulau veniturile publice. Insfârşit, coloniile mai aveau un soiu de *patron*, ales din sânul lor, care, în cazuri de lipsă putea reprezenta la Roma cele mai importante afaceri ale comunei.

Şeful religios era aşa numitul *pontifex*, iar ajutorul lui era *augur*. Veniau imediat 3 *flameni (dialis*, Jupiter; *martialis*, Mars şi *quirinalis*, preotul lui Romulus). Aceştia judecau în chestii religioase sub preşidenţia ponteficelui. Cu timpul, înmulţindu-se numărul zeilor, s'a înmulţit şi numărul preoţilor, pentru-că fie-care zeu trebuia să aibă un preot.

Provinciile aveau în fruntea lor câte un guvernator, ca repre-

1) *Cicero* (Orat. de leg. agrar. in Rullum): „Coloniae sic idoneis locis sunt collocatae, ut non oppida Italiae, sed propugnacula imperii esse viderentur".

2) *Titus Livius* (libr. VII, dec. 3): „Stirpis augendae causa".

zentant al împăratului, cu titlul de *legatus, proconsul* sau *propraetor,* care în Ardeal era de obiceiu şi comandantul legiunii XIII Gemina. Sub ordinele acestuia sta şi armata din provincie. El avea dreptul de inspecţie supremă atât asupra minelor, cât şi asupra mersului finanţelor publice. Provinciile colonizate cu Romani depindeau direct de împarat în vreme de stare de asediu, iar în timp de pace de senatul roman.

Judecând după monumentele timpului ca şi după medaliile, altarele şi inscripţiile găsite, Dacia Traiană a fost guvernată direct de împăraţi [1]). Sub împăratul *Pertinax* (a. 193 d. Chr.) Ardealul a fost provincie consulară. Istoricul *Iulius Capitolinus* spune că în acea vreme au fost 4 provincii consulare: Moesia superioară, Moesia inferioară, Syria şi Dacia [2]).

1) Dovada neîndoioasă despre aceasta sunt titulaturile guvernatorilor: *Legati Caesarum, Legati Augustales, Consules, Proconsules, Procuratores Caesarum, Augustales Praefecti, Propraetores,* cum atestă *M. I. Ackner* în: Die Colonien u. militärischen Standlager der Römer in Dacien. Iahrb. der K. K. Central Comision zur Erforschung u. Erhaltung dar Baudenkmale. II Band. Wien, 1856. Pag. 70.

2) *Iul. Capitolinus:* In Pertinax II, 3.

CAPITOLUL VII

COLONIILE ROMANE DIN ARDEAL

Impăratul *Traian,* apreciând marea importanţă economică şi politică ce prezinta Ardealul pentru tezaurul roman şi pentru prestigiul imperiului, se gândea şi din depărtare la organizarea din ce în ce mai temeinică a provinciei ocupate după atâtea lupte şi sânge vărsat. Intr'adevăr, dându-şi seama de multele bogăţii din cuprinsul ei şi convingându-se că în fosta ţară a lui *Decebal* ar putea trăi mult mai mulţi locuitori decât au rămas în urma crâncenelor răsboaie şi ale emigraţiunii, a adus din întregul imperiu o mare mulţime de colonişti pentru munca pământului şi a minelor, cum şi pentru zidirea oraşelor proiectate. Această operă de colonizare se impunea de altfel şi din cauza scăderii populaţiunii, mai ales în rândurile bărbaţilor, căzuţi în îndelungatele lupte ale lui *Decebal* [1]).

In urma dispoziţiilor lui *Traian,* s'au înfiinţat în Dacia următoarele colonii, care aveau drepturi de oraşe *(jus italicum):*

1. *Colonia Zernensis* (la *Ptolemaeus* şi în tabela lui *Peutinger* figurează cu numele *Dierna),* înfiinţată lângă râul Cerna şi Orşova. *Ulpianus,* om de drept şi scriitor, spune lămurit că a fost înfiinţată de *Traian* [2]). Aici a fost detaşată de *Traian* o companie din

---

1) *Eutropius* VIII, 3 spune: „Trajanus, victa Dacia, ex toto orbe romano infinitas eo copias transtulerat ad agros et urbes colendas. Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta".

2) *Ulpianus:* De Censib. Libr. I. § 8 şi 9: ...„In Dacia quoque *Zernensium Colonia* a Diva Trajano deducta, juris italici est. Sarmisegethusa quoque ejusdem juris est, item Napocensis colonia et Apulensis et Patavicensium vicus, qui a D. Severo jus coloniae impetravit". — *Griselini,* op. citat, pag. 265. — *Neugebauer,* op. citat 10: 6.

legiunea XIII Gemina, precum şi trupe din legiunea I Britanică [1]).

2. *Colonia Sarmisegethuza* îşi datorează originea şi desvoltarea sa tot lui *Traian*, cum dovedesc multele documente romane [2]). După prima expediţie a lui *Traian*, învingătorul, s'a numit *Ulpia Trajana* (Augusta Dacica). Cladită la un kilometru şi jumătate dela şirul de munţi ai Porţii de fer, care desparte apa Bistrei de cea a Streiului din ţara Haţegului, a fost o cetate romană de mare însemnătate istorică, după cum ne arata multele ruine şi rămăşiţe, care au stat aici până în timpul din urmă sub cerul liber, expuse capriciilor vremii şi dintre care unele se mai pot vedea şi azi: edificii măreţe, teatre, monumente, coloane, altare, mozaicuri, sicriuri, unelte, vase şi pietre, căni, apaduct şi drumul roman [3]), care trecea prin această parte. Semnele strălucirii vechi şi ale bogăţiei ni-le invederează crestăturile de marmora alba. Fie-care rămăşiţă, cât de mică, ne dovedeşte bogăţia de lux a Romanilor din vechia capitală a provinciei Dacia, care înfăţişa gloria romana [4]).

Aici îşi avea, la început, reşedinţa guvernatorul imperial şi comandantul legiunii XIII Gemină. Această colonie avea un teritoriu întins, cuprinzând localităţile: *Grădişte, Gureni, Pestişul mare şi Pestişul mic, Ostrovul mare şi mic, Clopotiva, Cârneşti, Densuş* etc. In toate aceste sate s'au găsit o mulţime de ruine şi rămăşiţe de clădiri romane [5]).

3. *Colonia Napocensis* (Cluj), înfiinţata de *Traian* şi situata lângă drumul de ţară ce duce la *Gherla* [6]). Istoricul *Ulpianus* confirmă că şi această colonie s'a bucurat de *jus italicum*. Importanţa ei rezidă în faptul că a fost garnizoană permanentă de armată *(castrum stativum)* şi reşedinţa şefului poliţiei *(aedilis coloniae Napocae)* [7]). Din această colonie se recrutau soldaţi pen-

1) *Corpus Inscriptionum Latinaum* III, 1629 şi 8074.

2) *Neugebauer* 17: 45.

3) *Hohenhausen:* Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Siebenbürgen, pag. 22—23. Wien, 1775.

4) *M. I. Ackner:* Römische Alterthümer in Siebenbürgen. Iahrb. der K. K. Centr. Comiss. zur Erforsch. und Erhalt. de Baudenkm. Wien, 1856.

5) *Neugebauer*, op. citat, p. 46.

6) *Torma Károly:* Romaiak nyoma Erdély éjszaki részeiben. Az erdélyi Muz. Egylet Evkönyvei. II. Kolazsvár, 1860. Pag. 30—32 şi 37—38.

7) *Idem*, pag. 37.

tru armata încă din vremea împaratului *Adrian* (a. 117—138 d. Chr.). Mulţi din ei au fost duşi în *Numidia* (Africa) şi înrolaţi în legiunea III Augusta [1]), apoi în Panonia şi în alte provincii, fie ca legionari, fie ca ofiţeri.

4. *Porolissum* (Mojgrad sau Novigradul din jud. Sălaj) şi-a luat fiinţă tot sub împăratul *Traian*. Că a fost colonie, o mărturisesc diferite rămăşiţe găsite, precum şi o piatră comemorativă, pe care s'au găsit cuvintele: *decurio, augur* şi *pontifex*. La clădirile ridicate în castrul dela *Porolissum* au lucrat în vremea lui *Traian* soldaţi din legiunea VII Claudia [2]), iar pe timpul împăratului *Caracalla* (a. 211—217) legiunea Hispano Antoniană [3]).

5. *Potaissa* sau *Patavissa* (Turda). Şi aici a fost o importantă colonie romană, căci minele de sare dela Turda au fost exploatate şi în epoca romana. Se pare însă că n'a fost înfiinţată de *Traian*, deoarece — spune *Ulpianus* — a purtat numele împăratului *Septimius Severus*, care a domnit dela 193—211 d. Chr. *Ackner* fixează că drumul dela *Potaissa* ducea la *Napoca* [4]). La *Potaissa*, după leg. XIII Gemină, a ţinut mult timp garnizoană legiunea V Macedonica.

In afară de aceste cinci colonii şi de colonia dela *Apulum* (Alba Iulia), care a fost cea mai însemnată dintre toate şi de care ma voiu ocupa pe larg mai jos, au mai fost şi o mulţime altele, dar din cauza timpului distrugător nu se cunosc încă toate cu preciziune. *Ptolemaeus* aminteşte peste 40 de oraşe în Dacia, ale caror locuri nu se pot stabili pân'acum, dar e sigur că ele au fost ridicate lângă râurile Murăş, Someş, Olt, Streiu *(Sargetia)* şi Târnava mare. Istoricul sas *Ackner*, unul dintre cei mai zeloşi cercetatori ai epocei romane, a publicat studii întregi despre toate coloniile, mari şi mici, din acea epocă, care, deşi acoperită de pâcla trecutelor veacuri, a fost fără îndoială una din cele mai stralucite ale Daciei.

COLONIA APULUM (ALBA IULIA)

Odata cu intrarea Daciei în stăpânirea romană, a început să domnească aici un spirit nou de viaţă şi de progres. Totul ne

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 3021.

2) *Idem*, 8071.

3) *Idem*, 7638.

4) *M. I. Ackner:* Archiv für Siebenbürgische Landeskunde. Bd. I. Pag. 30.

arata că colonia *Apulum* a fost cea mai importanta din Ardeal, înfiinţată de *Traian* pe ruinele dacice, la poalele muntelui *Mamut*. Probe elocvente avem nu numai în nesfârşitele monumente şi inscripţiuni, ci şi în faptul că pe unele monumente de marmoră se spune că *Apulum* a fost municipiu. Vechea şi bogata colonie s'a extins între *Alba Iulia* şi *Partoş* (Portul Murăşului), de unde s'au scos şi se scot încă din pământ până în zilele noastre multe rămăşiţe grăitoare despre mărirea sa.

O inscripţie de pe o ţiglă ştampilata din vremea împaratului *Traian*, aflătoare în muzeul de antichităţi din Bucureşti, ne adevereşte că legiunea XIII Gemina şi legiunea I Adjutrix au făcut garnizoană în acelaşi timp la *Apulum* şi au contribuit astfel la înfiinţarea oraşului.

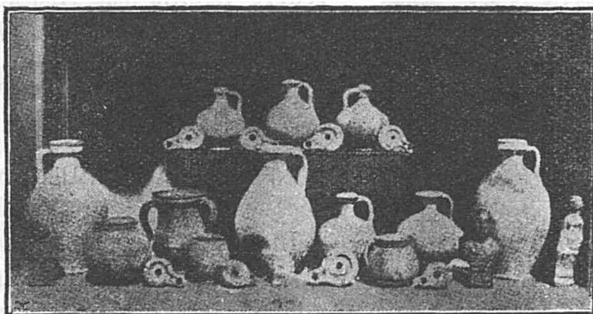

Fig. 47. Vase de lut, găsite într'un cimitir roman din Portul Murăşului, lângă Alba Iulia

In timpul împăratului *Antoninus Pius* (a. 137 161 d. Chr.), a fost comandant al legiunii XIII Gemina, care îşi avea comandamentul la *Apulum*, legatul *M. Statius Priscus* [1]).

O piatră de marmoră din timpul împăratului *Decius* (a. 249 251 d. Chr.) numeşte *Apulum: „Colonia nova"*. De unde se deduce că *Apulum* a fost municipiu [2]) până la această dată. Este mai verosimil însă că fusese colonie, dar în timpul împăraţilor *Philippus* şi *Decius* (244—251 d. Chr.), în urma devastărilor făcute în Dacia de Carpi şi de Goţi, îşi pierduse însemnătatea şi numai din graţia lui *Decius*, care bătuse şi alungase pe barbari — fapt

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1443.

2) Pe doua pietre, despre care vorbeşte istoricul *Neugebauer*, se află inscripţia: MUN. SEPT. APUL. (Muncipium Septimum Apulum).

care 'i-a adus titlul de *restitutor Daciarum* 'şi-a recâştigat din nou dreptul de colonie.

Pentru întâia oara colonia *Apulum* a fost devastată în anul 162 d. Chr., în urma unei invaziuni a sălbaticilor Marcomani, un popor .de rasa germană. Graţie împăratului *Marcus Aurelius* (a 161—180 d. Chr.), a fost restaurata din nou şi a ajuns la înflorirea de mai înainte [1]).

Istoricul *Bartalis* afirma ca în vremea împaratului *Caracalla* (211 217 d. Chr.), Goţii au distrus din nou până la pământ *Apulum*, pe care l'a recladit mai târziu *Decius* [2]). Ori-care ar fi adevarul, e sigur însă ca având în vedere poziţia sa, *Apulum* a jucat şi pe timpul Dacilor *(Tarnis)* şi al Romanilor rolul unei colonii de mare importanţă [3]).

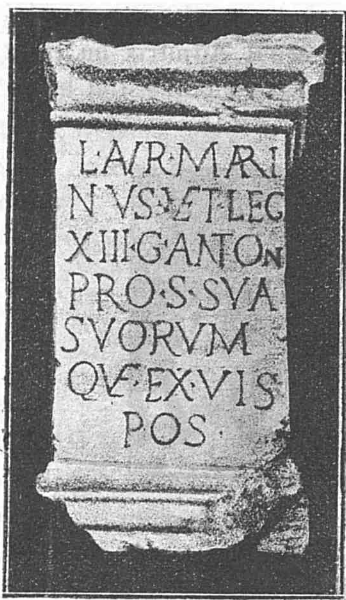

Fig. 48. Altarul de marmoră albă, ridicat in cinstea veteranului L. Aurelius Marinus, din leg. XIII Gemina Antoniană, găsit la Alba Iulia.

INFIINŢAREA ORAŞULUI APULUM

In armata romana era obiceiul că în tot locul unde intrau legiunile şi îşi formau tabără stabilă, veneau după ele o mulţime de negustori ambulanţi, cari se aşezau în apropierea taberei şi procurau armatei cele de lipsă d'ale mâncării, precum şi alte lucruri necesare. O astfel de aşezare s'a facut şi pe teritoriul vecin cu tabăra din *Apulum,* formând cu timpul baza unei comune noui, la care s'au alaturat apoi şi veteranii, cari, fără să faca serviciu, au

1) *Karl Goss:* Die römische Lagerstadt Apulum in Dacien. Anuarul gimnaziului luteran din Sighişoara, anul 1878, pag. 31—32.

2) *Ant. Bartalis:* Ortus et occasus Imperii Romanorum în Dacia. Posonii, 1787, III, pag. 30.

3) Poetul *Ovidius* aminteşte despre aceasta colonie, scriind: „Danubius rapax et Dacicus orbe remoto Apulus".

rămas credincioşi steagului. Această comună este amintită pe inscripţiuni şi în alte documente sub numirea de *Kanabae*. Astfel un contract, pe care l'a încheiat în Iunie anul 162 d. Christos *Dasius Breucus* cu *Alex. Bellicus* pentru cumpărarea unui sclav, poartă următoarea dată: *Actum Kanabis legionis XIII Geminae, XVII Kalendas Iunias, Rufino et Quadrato cos* [1]) (în timpul consulatului). Apoi în contractul încheiat de *Claudius Iulianus*, soldat în legiunea XIII Gemina, şi *Claudius Mari* cu *Claudius Philetus*, în ziua de 4 Octombrie a. 160 d. Chr., pentru cumpărarea unei femei cu numele *Theodota: Actum Kanabis legionis XIII Geminae IV nonas Octobres. Bradua et Varo cos* (în timpul consulilor) [2]).

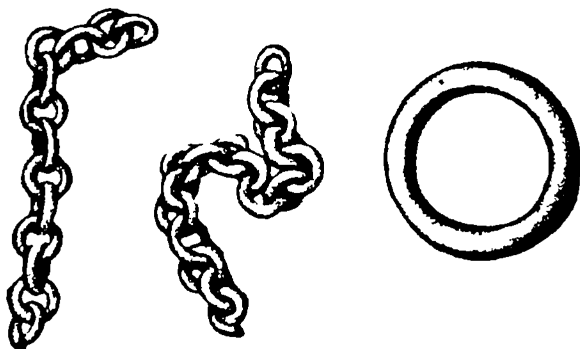

Fig. 49. Obiecte de bronz din epoca romană, găsite la Alba Iulia

Denumirea de *kanaba* se da magaziilor de marfuri şi bodegilor din apropierea taberei. Acest cuvânt nu se întâlneşte în scrierile clasicilor romani. El era o numire technică populara, cu care se desemnau nu atât locuinţele provizorii, ci magaziile şi prăvăliile clădite pe teritoriu străin, care puteau fi uşor demontate şi transportate în altă parte.

Săpăturile făcute de neobositul profesor alba-iulian *Cserni* pe teritoriul cetăţii şi al oraşului Alba Iulia ne arată că vechiul *Apulum* avea o întindere foarte mare. *Kanabae* şi municipiul de mai târziu aveau o lungime de 4 klm. şi o lăţime de ½ klm. dela tabără. Mai târziu, când *Kanabae* şi municipiul au devenit colo-

1) Colecţia tableor cerate No. VII.
2) Tabla cerată cu No. XXV.

nie, lungimea era mai mare de 5 klm., iar lăţimea de cel puţin 2 klm.

După părerea unui alt cercetător serios al epocei dacice şi romane, canonicul *F. Xavier Hene,* tot din Alba Iulia, *Apulum* era un oraş foarte populat şi întins, a cărui parte centrală ar fi trecut şi pe partea stângă a Murăşului [1]) în spre comunele Drâmbari, Ciugud, Seuşa şi Oarda, ceea-ce 'i-ar fi dat o suprafaţă de peste 11 kilometri pătraţi. După alţi autori, el s'ar fi întins dela Portul Murăşului până la Ighiu, unde se terminau stradele mahalelor, grădinele, vilele şi fermele [2]), deci pe o suprafaţă de 12 klm. în lungime.

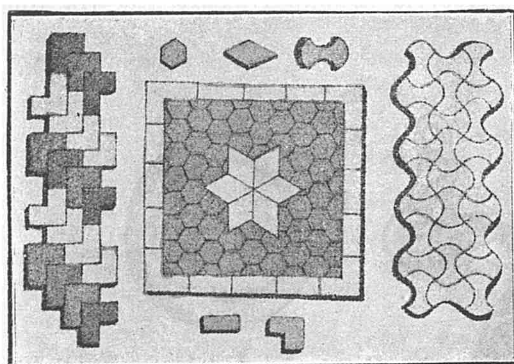

Fig. 50. Mozaicuri de cărămidă, găsite cu ocazia săpăturilor făcute de prof. Cserni la Alba Iulia.

Judecând, într'adevăr, după rămăşiţele edificiilor scoase la iveală, *Apulum* a fost un oraş însemnat, frumos, luxos şi bogat. Cele 21 de cladiri publice şi particulare, printre care şi o baie publică (clădită de *vir clarissimus* P. Aelius Gemellus), pe care le descrie profesorul dr. *Cserni* în interesanta sa *„Istorie a jud. Alba în epoca romană“,* precum şi coloanele, figurile de piatră şi admirabilele mozaicuri confirmă în totul cele de sus.

Dar mai mult: Ca şi azi, Alba Iulia a avut şi în trecutul ei îndepărtat cea mai proastă apă potabilă. Administraţia romană a înţeles însă să remedieze această stare de lucruri atât de păgubitoare igienei şi sănătăţii publice, construind un apeduct de 10 klm. până la Şard, spre a aduce în oraş apă bună de băut. Urmele apeductului se văd până azi în grădina episcopiei catolice, numită „Lumea nouă“. Existenţa lui o confirmă o inscripţie din anul

1) *Hene Xav. Ferencz:* Beiträge zur dacischen Geschichte. Nagy Szeben, 1836. Pag. 80.

2) *Király Pál:* Apulum. Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egylet évkönyve. II. Kolozsvár, 1889. Pag. 25.

158 d. Chr., care spune că a fost construit de soldaţii legiunii XIII Gemine 1). Din nenorocire, Alba Iulia zilelor noastre, deşi este oraşul Incoronării, se află din acest punct de vedere tot în situaţia timpurilor omului primitiv.

In provinciile de vest ale imperiului roman — scrie *dr. Cserni* — n'ar fi existat vre-o colonie sau municipiu, în care să se fi aflat atâtea temple (biserici), edificii publice şi inscripţiuni ca la *Apulum*. Partea numita *Kanabae,* care la început avea un caracter strict militar, a primit mai târziu un colorit civil şi fiind înglobata în oraş, era administrata de *Ordo decurionum,* un consiliu compus din cei mai de frunte cetăţeni, având în cap pe cei mai înalţi funcţionari şi pe magistri, cari conduceau trebile oraşului. Unul dintre cei mai vechi primari ai oraşului *(duumvir)* a fost *C. Iul. Metrobianus,* care din *decurio* (consilier) a fost numit primar pe 5 ani [2]).

O inscripţie din anul 161 d. Chr. ne spune că în acel an s'a cladit la *Apulum* un mare stabiliment militar cu cheltuiala împăratului *Antoninus Pius.*

Oraşele erau împarţite în *decurii.* Din inscripţiile eşite până azi la lumina, *Apulum* făcea parte din *decuria XI* [3]).

ÎMPESTRIŢATA POPULAŢIE A COLONIILOR

In ce priveşte populaţia oraşului *Apulum,* ca şi a celorlalte colonii din munţi, de ex. *Ampelum* (Zlatna), *Alburnus maior* (Roşia Montană) şi *Alburnus maior* (Abrudul), chiar făra a se bucura de dreptul oraşelor (cu *jus italicum),* era foarte variată, un soiu de *mixtum-compositum* Această împestriţare se datora faptului că legionarii romani din armată, după un serviciu de 20—30 ani, se învăţaseră, pe lângă elementele roman şi dac, să considere Dacia ca propria lor patrie, unde foarte mulţi s'au şi stabilit definitiv. Astfel încetul cu încetul elementul civil s'a alcătuit din soldaţi şi ofiţeri eliberaţi şi cum numeroşi dintre ei erau din toate provinciile vastului imperiu roman (britanici, galli, germani, mauri, semiţi, numidieni, piruşti, dalmatini, epiroţi, lydieni, bythinieni, frygieni, parţi, albanezi etc.), ne putem lesne închipui ce

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* IĬI, 1061.
2) *Idem* 972.
3) *Idem* 1043.

populaţia eterogenă locuia în multe din aceste colonii, unde, ca veterani, primeau dela stat bani, slujbe şi pământ.

Colecţia inscripţiilor latine este plină cu asemenea nume [1]) străine din Europa, Asia şi Africa, singurele continente cunoscute atunci. Dar, ori-cât de cosmopolita era această populaţie, ea cu timpul s'a romanizat complect, devenind cei mai buni *cetăţeni romani,* iar în urma procesului secular de stratificare şi contopire etnică, *azi,* cei mai buni *cetăţeni români.*

Consultând documentele vremii, ne convingem că pe măsură ce se desvolta oraşul *Apulum,* care era capitala Daciei Apulensis, cu jurisdicţie deci pe mai multe judeţe, în aceeaşi măsură progresau şi înfloreau şi localităţile strict miniere din apropiere.

In urma importantului rol istoric pe care l'a jucat în vechime, apoi dealungul veacurilor până azi, oraşul *Apulum* sau *Alba Iulia* zilelor noastre este un centru al românismului, cu un trecut istoric atât de bogat în fapte mari naţionale, încât el a devenit un simbol al tuturor Românilor. Intrarea lui *Mihai Viteazul* (la 1 Noembrie 1599) în Alba Iulia, frângerea pe roată (28 Februarie 1785) a martirilor *Horia* şi *Cloşca,* proclamarea unirii Ardealului cu patria-mamă (la 1 Decembrie 1918) şi încoronarea marelui *rege Ferdinand I* ca rege al tuturor Românilor (în ziua de 15 Octombrie 1922) sunt fapte şi etape nemuritoare în istoria noastră naţională şi nimic pe lume nu le va putea şterge vre-odată din sufletul românesc.

DESVOLTAREA ROŞIEI MONTANE, A ZLATNEI ŞI A ABRUDULUI IN EPOCA ROMANĂ ŞI PRODUCŢIA LOR ANUALĂ DE AUR

Aceste localitaţi formau cele trei centre aurifere din Munţii Abrudului. Numele lor au o origine pur geto-dacică [2]).

Alburnus maior (Roşia Montana) a fost, ca producţie, cel mai mare centru aurifer, în care inscripţiile şi tablele cerate documentează existenţa a o mulţime de Illyri, în special *Piruşti,* veniţi din Dalmaţia aici la lucrul minelor, ca specialişti bine cunoscuţi. O mahala întreagă purta numele lor: *vicus Pirustarum* [3]). Istoria

---

1) *Dr. Cserni Béla:* Alsófehér vármegye törtènelme a romai korban, pag. 216 şi 217.

2) *V. Pârvan:* Getica, pag. 274 şi 278.

3) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1399 şi 2110.

ne citează chiar numele unui primar pirust cu numele *Plamius Baezus* [1]. Din tabela cerată No. IV se vede că toate satele din jurul acestui orăşel californian erau getice [2], deci dacice.

Ampelum (Zlatna), înfloritoarea capitala a ţinutului aurifer al Daciei, împărţia cu *Alburnus maior* şi cu *Alburnus minor* „avantagiile unei vieţi economice intense şi desavantagiile unei lipse de seriozitate şi statornicie a populaţiei internaţionale, care o împestriţa, circulând pe aici în perpetua agitaţie, fie în slujba particulară a împăraţilor, fie pentru propria sete de câştig uşor pe seama minierilor din district" [3].

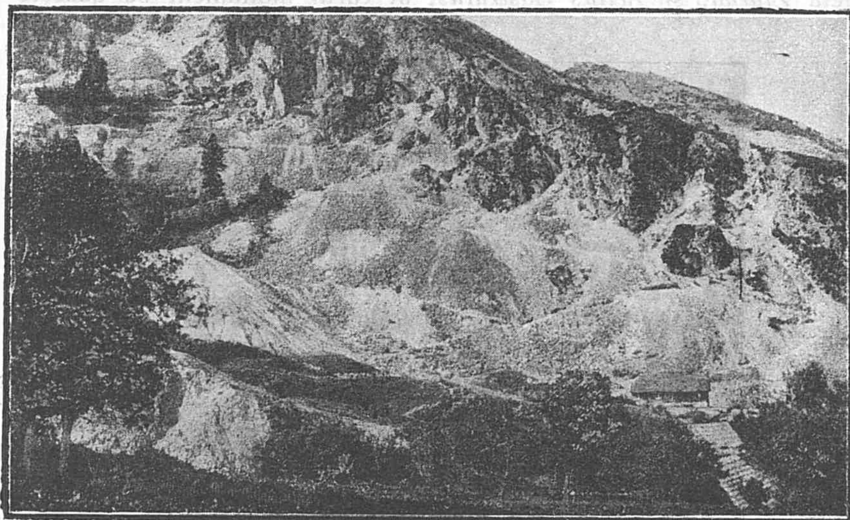

Fig. 51. O altă vedere a masivului Cârnicul Mare dela Roşia Montană

După o tradiţie, pe care o aminteşte un autor maghiar, cu numele *Kőváry,* într'o carte a sa [4], întemeierea Zlatnei s'ar datori Evreilor. Deşi colecţia *Corpus Inscriptionum Latinarum* vorbeşte şi citează numele unor negustori evrei, ca *Aurelius Chrestus* şi *M. Chrestus,* veniţi din Palestina şi Syria la *Apulum* şi *Ampelum*, în scopul de a face comerţ cu aur, şi deşi un munte de lânga

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1270.

2) *V. Pârvan,* op. citat, pag. 273.

3) *Idem,* pag. 278. — *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1399 şi 2110.

4) *Kőváry:* Erdélyi épitészeti emlékei (Amintiri architectonice din Ardeal), pag. 24.

Zlatna poarta numele de *Jidovul* (în vremea Dacilor se zicea *Jidava)*, totuşi este greu de admis interesanta hipoteză a tradiţiei ungureşti, pe care n'o justifică nici o inscripţie şi nici un monument al timpului.

Ampelum a ajuns la o stare înfloritoare numai în epoca romană, caci era reşedinţa unui *procurator aurariorum*, adică al directorului administraţiei minelor din apropiere. Aici a locuit procuratorul *Neptunalis*, care a ridicat soţiei sale un monument funerar, aici a murit procuratorul *Papirius Rufus* şi tot aici au trăit şi procuratorii *Caius Aurelius Salvianus*, care a construit apeductul dela *Zlatna*, şi *Aelius Sostratus*, al cărui monument se găseşte

Fig. 52. Piaţa orăşelului Zlatna

azi în altarul bisericei române ortodoxe din satul vecin Pătrânjeni, până unde se întindea în vechime orăşelul.

O tradiţie populară spune că regiunea minieră *Corabia-Vulcoiu*, dintre Zlatna şi comuna Bucium, ar fi fost vizitată chiar de un împărat roman, care, se zice, că ar fi fost înţeleptul *Septimius Severus* (a. 193—211 d. Chr.). După această tradiţie, administraţia şi lucratorii minieri, aflând că vine împăratul, au pus străji pe tot drumul până la masivul *Corabiei*. Una din aceste străji era postata lângă un isvor, care se numeşte până azi *Fântâna străjii*. Trecând de acest isvor mai departe, împăratului *Septimius Severus* i-s'ar fi făcut sete şi ar fi băut apă dintr'un alt isvor, care pâna în zilele noastre poartă numele de *Fântâna Craiului*.

Ajungând la mine, capii autorităţilor şi băieşii au prezentat împăratului o tavă mare plină cu aur, care a stors admiraţia augustului personagiu. In semn de bucurie, împăratul a distins pe fie-care minier în parte, punându-le la pălărie câte un fir de aur din grămada destinată tezaurului imperial dela Roma. Din acest gest împărătesc s'ar trage obiceiul ţăranilor români din Zlatna şi Bucium de a purta până azi la pălăriile lor un şnur aurit, aşezat în patru şiruri deasupra bordurei.

In drumul peste munţi dela Zlatna la Corabia-Vulcoiu exista două dealuri, care poartă următoarele nume sugestive: unul *Dealul muncii* şi altul *Dealul sudoarei*. In hotarul Corabia-Vulcoiului s'au găsit mai multe morminte romane şi număroase obiecte şi unelte vechi, grăitoare despre gloria străbunilor noştri. Lângă satul Bucium-Poeni, în punctul numit *Poduri*, s'au găsit urme de locuinţe stabile din epoca romană. Cea mai mare parte a acestor rămăşiţe se găsesc azi în muzeul de antichităţi din Budapesta, unde au fost trimise prin îngrijirea unui fiu al Zlatnei, *Lukács Bela*, fost ministru de comerţ al Ungariei (1889), şi a preotului local romano-catolic cu numele *Csiky János*.

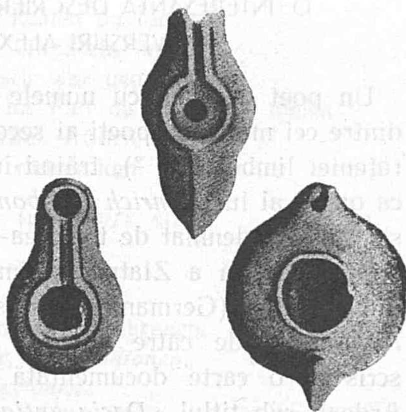

Fig. 53. Ştearţuri romane (opaiţe cu uleiu), de care se serviau minierii în galeriile minelor de aur

Istoria trecutului minier al Zlatnei este aproape identică cu a Abrudului, cunoscut ca al treilea centru minier administrativ în epoca romană sub numele de *Alburnus minor* şi *Auraria Daciae* sau *Auraria maior*. Abrudul, zis şi *Abruttus*, este o numire pur daco-getică şi derivă din cuvântul dacic *abrudiom*, care însemnează aur. Astfel Abrudul de azi este un nume, care constitue o perfectă continuitate cu cel vechiu, chiar din punct de vedere fonetic. Incă pe vremea lui *Decebal*, Abrudul era centrul operaţiunilor miniere din Dacia.

In anul 106 d. Chr., dupa cucerirea Daciei, împaratul *Traian* a aşezat aici trupe din legiunea XIII Gemina, dându-i denumirea

de *Auraria Daciae,* iar mai târziu pe acel de *Auraria maior* şi a organizat aşa numitul *Collegium aurariorum* sub conducerea unui director (magister).

In toate minele dela Roşia Montană, din jurul Abrudului şi Zlatnei erau ocupaţi, în epoca romană, între 15.000—20.000 lucratori, aşa primitiv cum se exploatau p'atunci, şi scoteau săptămânal două maji, adică între 200—250 funţi de aur. In fie-care an, *procuratorii aurariorum* trimiteau la Roma, pentru alimentarea tezaurului imperial, aproximativ 10.000 funţi aur, cam 5000 kilograme [1]), ceea-ce constituia o producţiune foarte mare şi care era superioară celei din zilele noastre.

O INTERESANTĂ DESCRIERE A ZLATNEI DIN ANUL 1623 IN VERSURI ALEXANDRINE GERMANE

Un poet german, cu numele *Martin Opitz,* considerat ca unul dintre cei mai mari poeţi ai secolului XVII, graţie talentului şi curaţeniei limbei sâle [2]), trăind în vara anului 1623 mai mult timp ca oaspe al lui *Henrich Lisabon,* administrator de mine în *Zlatna,* s'a simţit îndemnat de tot ceea-ce 'i-au văzut ochii să facă o descripţie poetica a Zlatnei şi împrejurimilor sale. *Opitz,* care era din Bunzlau (Germania) şi fusese adus ca profesor reformat la Alba Iulia de catre *Gabriel Bethlen,* principele Ardealului, a scris şi o carte documentată asupra antichităţilor romane din Ardeal, sub titlul *„Dacia antiqua"*. Ea n'a văzut însă lumina zilei, deoarece manuscrisul, trecând din mână în mână după moartea autorului, a fost în cele din urmă furat.

Descrierea Zlatnei este întitulata: *„Zlatna oder Gedichte von Ruhe des Gemüthes"* [3]), adică *„Zlatna sau poezii despre odihna spiritului"* şi este facută în 532 versuri alexandrine. Scrisă în vara anului 1623, transpiră din ea o adevărată simpatie faţă de *„Dacia antiqua"* şi faţă de opera Romanilor, descoperita de autor aici.

Iată, ca proba, câteva versuri despre stabilirea Romanilor în Zlatna:

1) *Gutenberg Lexikon,* vol. IV, pag. 147. Budapest, 1931.

2) *Ioseph Kürschner:* Deutsche National Litteratur, Band 27, Berlin şi Stuttgart.

3) *Martin Opitz:* Weltliche und geistliche Dichtung. Herausgegeben von Dr. H. Vesterley, Berlin und Stuttgart. Pag. 45—58.

Die Römer wusten schon, was hier sey zu erlangen,
Das abgeführte Volk hat wol das Land durchgangen,
Eh' es sich niederliess, der besten Oerter Frucht
Und angenehmen Luft mit Fleisse nachgesucht
Das lehrt uns *Weissenburg*, wo *Apulum* vor Zeiten,
Der *Sarmitz* Schwester, stund, die ganz von allen Seiten
Gesund und trächtig liegt, und *Thorda* zeigt es an,
Das sein Cristallen-Saltz so reichlich geben kan.
Doch war das Ort auch lieb, wo jetzund *Zlatna* lieget,
Da diesen Völkern hat *Trajanus* angesieget
Wie ich vermuthen kan, weil jetzt noch allermeist
Ein grünes Feld allda *Trajanns-Wiesen* heisst
Darneben ist *Vulcoiu*, der hohe Berg, gelegen,
Auf dem das Volk vielleicht hat anzubetten pflegen
Der Götter lahmen Schmied. Es kamen da hinauff
Die Bauren vor der Zeit, da lag ein Stein darauff,
In den fast dieses Lauts Lateinisch war gegraben:
„Hier liegt ein grosser Schatz; im Fall du ihn wilst haben.
So kehre mich herumb". Sie greifen frölich,
Ein jeder ist bemüht und hebt so viel er kan.

Iar ceva mai departe, versurile lui *Opitz* sună:

Drumb können wir die *Saturninos* lesen,
Die *Lupos*, *Statios* und den *Gemelum* auch,
Der so ein Bad gebaut auff Römischen Gebrauch.
Die *Scaurianen* [1]) mehr, die *Syrer*, der *Frontonen*,
Und die *Flamonier* und die *Senecionen*
Und *Marcum Ulpium*, sonst *Hermiam* [2]) genannt,
Der das Goldbergwerk hier hatt' unter seinen Hand,
Die Asche (Zweifels ohn zu *Zlatna* auffgeladen)
Ward bis nach *Rom* geführt auss keyserlicher Gnaden etc.

Regretând că trebue sa plece din Dacia veche în Germania — unde a şi murit prin anul 1640 — şi sa se despartă de amicul său *Lissabon* dela Zlatna, *Martin Opitz* îşi termina descrierea-i poetică cu următoarele versuri:

O, liebes Vaterland, wann werd'ich in dir leben?
Wann wirst du meine Freund' und mich mir wieder geben?
Ich schwinge mich schon fort; gehab' anjetzt dich wol
Du, altes *Dacia*, ich will, wohin ich soll.

1) *D. Terentius Scaurianus* a fost primul guvernator al Daciei numit de împăratul Traian.

2) *Marcus Ulpius Hermias* a fost primul procurator al minelor de aur din Dacia, cu reşedinţa la Zlatna.

Und ihr, Herr *Lisabon,* bleibt, der ihr seydt gewesen,
Mein werther lieber Freund; das was hier wird gelesen,
Wie schlecht es immer ist, soll künftig doch allein
Bezeugen meine Treu, wann nichts von uns wird seyn.

Mare admirator al vechei culturi romane, *Opitz* numeşte *Roma* „regina pământului" (versul 477), iar în descrierea vieţii şi obiceiurilor populaţiei româneşti din Zlatna şi jur, descendentă a Romei vechi, dovedeşte multă simpatie şi dragoste, spunând că ea „prezintă încredere, cinste şi respectul cuvântului dat".

CASTRUL MICIA (VEŢEL, LÂNGĂ DEVA)

Deşi n'a fost colonie cu drept de oraş, totuşi *Micia,* fiind castru important, a jucat un rol de seamă sub Romani, deoarece aici, pe valea Murăşului, era concentrată multă armată pentru paza minelor de aur din munţii metalici dela Băiţa, Săcărâmbu, Baia-de-Criş, Ruda, Fericel, Măgura, etc., cum dovedesc grămezile de pietre şi cărămizi cu inscripţiuni, statui găsite şi o mulţime de ruine interesante ale vechilor edificii. O colecţie frumoasă de pietre cu inscripţii se află adunate în muzeul istoric dela Deva, în urma săpăturilor facute în jurul castrului sub regimul maghiar de către *Téglás Gábor,* iar sub regimul românesc de către profesorul *D. M. Theodorescu* şi conferenţiarul *C. Daicovici* dela universitatea din Cluj. Castrul propriu zis dela *Micia* n'a fost încă desgropat până azi. Va fi însă desigur în curând.

La început, sub *Traian,* soldaţii din garnizoana *Miciei* erau din legiunea XIII Gemina şi apoi mai târziu sub *Septimius Severus* (193 211), din cohorta II Flavia Comagenorum, cohorta I Alpinorum, cohorta I Vindelicorum şi cohorta I Hispanorum [1]. Ultima piatră cu inscripţii găsita la *Micia* datează din timpul împaratului *Trebonianus Gallus* (a. 251—253 d. Chr.). Ea este o piatră de kilometraj de pe şosea, arătând că dela *Apulum* până la *Micia* distanţa este de 67.5 (XLV) kilometri [2].

Acestea au fost coloniile sau aşezările mai importante din regiunea minelor de aur, singurele care fac obiectul volumului de faţă, fără a mai cita şi pe cele mai mici dela exploatările aurifere

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1342, 1343, 1371 şi 1375.
2) *Téglás Gábor:* Hunyadmegyei Kalauz, Kolozsvár, 1902, pag. 21.

dela Baia-de-Arieş, Baia-de-Criş, Baiţa, Bucium, Cărpiniş, Ruda, Căienel, Pianul de sus, Ţebea, Brad, Lupşa, Bistra etc., care toate la un loc dovedesc activitatea intensă desfăşurată de străbunii noştri Romani în căutarea lor zeloasă şi neobosită după nobilul metal al aurului, acest simbol al bogăţiei din toate vremurile.

AŞEZĂRILE ROMANE DELA MINELE DE SARE, FER ŞI ALTE EXPLOATĂRI

Aşezări romane au mai fost şi în localităţile altor exploatari miniere, precum erau minele de sare dela Uioara sau Ocnele Murăşului *(Salinae)*, de unde se scoteau, ca şi dela Turda *(Potaissa)*, mari cantităţi de sare în bulgări, care se expediau cu plutele în josul Murăşului, pe ale cărui maluri se aflau un fel de porturi mici cu mari depozite de sare, ca Portul Murăşului (lângă Alba Iulia), Soimuş (lângă Deva), Valea Mare (lângă Săvârşin) şi Lipova. Istoricul *Neugebauer*, în publicaţiile sale de documente, citează numele lui *P. Ael. Strenus*, ca patron al acestei antreprize comerciale.

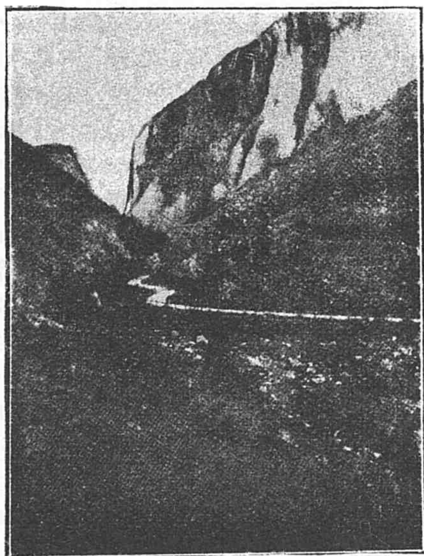

Fig. 54 Eşirea din bazinul Trăscăului la Cărpiniş

Deasemenea mai erau aşezări şi la exploatările minelor de fier dela *Ghelar* (jud. Hunedoara) şi *Trăscău*, azi Remetea (din jud. Alba), la cele de argint şi plumb dela *Rodna* (jud. Năsăud), la carierele de marmoră şi piatră dela *Bucova* (jud. Severin), *Ampoiţa* (jud. Alba) şi *Geoagiu* (jud. Hunedoara) [1]), precum şi la staţiunile balneare dela Călan *(Ad-Aquas)* şi Geoagiu *(Germizara* sau *Hydata)*, jud. Hunedoara, cunoscute ca bai termale încă din timpurile cele mai vechi.

---

1) *Neugebauer*, op. citat, 105: 3.

Ghelarul şi *Valea Ferului,* cu minereurile lor de fer, au furnizat lumii ferul necesar înca din timpurile cele mai întunecate ale istoriei. Exploatările armatorilor romani *Sotericus* şi *Gaurianus* au fost numai continuarea exploatărilor din vremea Dacilor, mult mai vechi [1]).

Intr'o mina de fier dela *Trascău* s'au găsit table cerate şi un triptichon [2]), care, după declaraţia învăţatului *dr. Massmann,* sunt de origine greaca.

Aşezari romane au mai fost şi în Sacuime şi pe teritoriul locuit de Saşi, cu un cuvânt în tot Ardealul. A le aminti pe toate, ar însemna să trec peste cadrul lucrării ce mi-am propus.

---

1) *Victor Stanciu:* Zacamintele minerale ale Daciei superioare în vol. I „Transilvania, Banatul, Crişana, Maramuraşul". Bucureşti, 1929. Pag. 236.

2) *H. L. Finály:* Az erdélyi bányákbol került viasztáblák ès az ös romai folyóirása (Az erdélyi Muz. Egyl. Evkönyv. I Kötet, 1859—1861).

CAPITOLUL VIII

ORGANIZAREA FINANŢELOR SUB ROMANI, MONETĂRIA STATULUI DELA APULUM ŞI MONEDELE ROMANE BĂTUTE IN DACIA

Cea mai însemnată sursa de încasări pentru tezaurul roman o formau în Dacia bogatele venituri din exploatarea minelor de aur şi de sare (de stat şi particulare), apoi veniturile pădurilor, a pământului, darea de cap, vămile şi carierele de piatră.

Administraţia finanţelor, ca şi controlul, erau încredinţate *procuratorilor*, cari în lucrările lor oficiale erau independenţi de guvernatorul provinciei. Procuratorului îi urma imediat în rang şeful archivei, numit *tabularius* [1]. Acesta avea în grija sa registrele de dare, făcute pe baza măsurătorii pământurilor, apoi exemplarele originale ale cărţilor funduare. Ajutorii acestuia erau *adiutores tabulariorum* [2]. Registrele de dare le conducea *librarius ab instrumentis censualibus*. Casierul se numea *dispensator* şi el mânuia toţi banii [3]. Este interesant că cei mai mulţi funcţionari financiari erau sclavi imperiali, cari primeau pensie şi libertate după anii lor de serviciu.

Procuratorul fixa şi aduna deosebitele dări şi arenzi, pentru-că el era, cum am spus mai sus, şeful administraţiei financiare. Minele de aur, deşi aveau administraţia lor separată, totuşi procuratorul exercita şi el dreptul său de control financiar şi technic. Evaluarea averii impozabile se făcea din 5 până la 10 ani şi în mod atât de minuţios, încât proprietarul era obligat să declare

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 980.
2) *Idem,* 1466, 1468 şi 1469.
3) *Idem,* 978.

pâna şi numarul pomilor fructiferi. Plata impozitelor către stat o făceau comunele, care apoi le încasau proporţional dela locuitori.

Dările *(vectigalia)* erau de următoarele feliuri:

1. Dări directe *(tributa* sau *stipendia)*, care se împărţiau astfel: *a)* Darea de pământ *(tributum soli)*, care consta din a zecea parte a venitului produs de pământul împărţit după ocupaţie *(ager redditus)*. *b)* Darea de cap *(tributum capitis)*, pe care o plătiau muncitorii cu ziua, sclavii, iobagii pentru femei şi copii.

2. Dările indirecte, cărora aparţineau în primul rând vamile *(portorium)*. Exportul grâului, vinului, unt-de-lemnului, aurului, fierului şi sării era interzis. Vama de import şi tranzit se plătea nu numai la graniţă *(limes imperii)*, ci şi pe teritoriul provinciilor, al circumscripţiilor şi al oraşelor, fiind scutiţi numai arendaşii de stat *(publicani)*, cetăţeni romani. Vămile difereau după provincii. De regulă se lua 2—5% *ad valorem*, mai târziu 12½—25%, nu însă în Dacia.

Cel mai mare venit îl aduceau minele de metale nobile şi de sare, care erau în parte date în arendă (ca *monopolium)*. Darea de moştenire era de 5%, iar sclavii, cu ocazia liberării lor, plăteau ca taxă 20% din averea lor. Dar tezaurul roman mai încasa încă un fel de impozit interesant sub titlul de cadou *(aurum coronarium)*, pe care îl plăteau în cazuri excepţionale oamenii bogaţi cu ocazia înaintarilor, numirilor şi distincţiilor. Apoi mai erau lăsămintele voluntare şi averea celor morţi fară testament şi fără moştenitori.

In afară de minerit, de agricultură şi creşterea vitelor, mai era înfloritoare în Dacia şi cultura viilor, mai ales în judeţul Alba. Dealungul Murăşului, dela *Burticum* (Vurpăr) şi până la *Salinae* (Uioara sau Ocnele Muraşului), apoi în valea Târnavelor găsim urme de vinicultură veche. Incă sub Antonini s'a adus din Italia în Dacia cea mai bună viţă de vie. Prin urmare şi vinicultura aducea în punga statului dare şi vamă apreciabilă.

Multe din isvoarele de venit ale statului se dau în arendă. Unul dintre aceşti arendaşi a fost şi *P. Aelius* [1]) din *Apulum*, care ţinea în arendă păduri şi mine de sare. Veniturile din vămi erau şi ele destul de importante.

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinorum* III, 1209 şi 1363.

Dacia aparţinea teritoriului vamal, care se întindea din Elveţia până pe malul drept al Dunării şi până la Marea Neagră. Despre strângerea vămilor merită a fi amintit că agenţii arendaşilor luau 2½% vamă în oraşele *Tsierna* (Orşova), *Sarmiseghetusa* (Ulpia Traiana), *Ampelum* (Zlatna) şi *Micia* (Veţel, lângă Deva).

MONETĂRIA DELA APULUM

Teritoriul judeţului Alba a câştigat mult, din punct de vedere financiar, din momentul când s'a înfiinţat la *Apulum* (Alba Iulia) o monetărie a imperiului roman. Infiinţarea monetăriei în acest oraş a avut o însemnătate istorică, pentru-că, în afară de Roma, numai oraşele de o marcată importanţă s'au bucurat de această favoare şi, din întâmplare, ea a coincidat cu cea mai mare sărbătoare a imperiului: serbarea a o mie de ani dela înfiinţarea Romei.

„Acta Diurna", monitorul oficial al imperiului şi care se trimitea prin poştă şi în provincii, deja în anul 246 d. Chr. a adus la *Apulum* ştirea îmbucurătoare că cu ocazia aniversării de 1000 ani dela înfiinţarea Romei şi pentru-ca şi oraşul *Apulum* să serbeze cu atât mai impozant acest jubileu, împăratul *Marcus Iulius Philippus* (senior) 'i-a acordat acestui oraş cinstea şi dreptul de a avea o monetărie. Distincţia a fost mare, fără îndoială, pentru-că pe timpul împăratului *Gallienus* nu erau monetării decât în 22 de oraşe, dintre care numai 16 băteau bani de aur. In celelalte, precum şi în *Apulum*, se fabricau numai bani de argint şi de bronz. Cu începere din anul 270 d. Chr. nu s'au mai bătut bani decât la Roma.

Primii funcţionari şi muncitori destinaţi monetăriei dela *Apulum* au sosit aici în anul 246 d. Chr., trimişi din oraşul *Viminacium* (Costolacz din Serbia de azi). Se vede însă că erau toţi slabi în această meserie, deoarece executarea banilor la *Apulum* lăsa mult de dorit şi era cu mult inferioară aceleia dela *Viminacium* şi *Roma*. E posibil că cei dintâi bani-monedă pentru Dacia n'au fost bătuţi la *Apulum*, ci la *Viminacium* şi că numai cu începere din anii 247 şi 248 d. Chr. au fost bătuţi şi în primul oraş din regiunea minieră a Abrudului. Aceştia erau însă primitivi şi duri. In special capul împăratului nu era destul de precis, reversul

nu era curat, iar marginile prost executate, ca şi inscripţia, astfel că literele erau vizibile numai pe jumatate.

Monedele bătute în anul milenar şi în anii urmatori aveau aspectul acesta: Pe avers era capul impăratului, al imparătesei sau al moştenitorului tronului cu o inscripţie, care indica numele şi titlul, iar pe revers era o femeie imbracata in haine naţionale dacice, stând sau şezând şi ţinând in mână sabia, sceptrul şi o ramura sau *vexillum,* adică un mic steag de rasboiu. Pe unele monede, lângă femeie, figurau două vexile bătute in pamânt. Pe unul era numarul roman V şi pe celălalt XIII. La picioarele femeii era un vultur, care ţinea in cioc o cununa şi un leu. Inscripţia permanentă era „*Provincia Dacia*" şi sub figură, sub o linie, era numărul anilor: AN. I, II, III, IV—XI. Numarul anului se afla numai pâna la XI, deoarece in anul 256 d. Chr. s'a desfiinţat monetaria dela *Apulum.*

Femeia de pe reversul monedelor era simbolul Daciei. Numărul V simboliza legiunea V Macedonica, al cărei semn era vulturul, iar numărul XIII simboliza legiunea XIII Gemina. La aceasta din urmă se refera leul.

In anul 244 d. Chr., înainte de jubileul aniversar de 1000 de ani al Romei, s'au bătut la *Apulum* cele dintâi monede de bronz, pe care se află chipul impăratului *Iulius Philippus* sau al impărătesei *Marcia Otacilia Severa* ori al fiului impăratului *Philippus junior.* Bani de argint jubiliari s'au batut numai de un fel, in anul 247 d. Chr. Pe monedele batute în anii urmatori la *Apulum* se văd chipurile lui *Traianus Decius,* a soţiei sale *Etruscilla,* a fiilor lor *Herennius* şi *Hostilianus,* apoi *Trebonianus Gallus, Aemilianus Valerianus* şi in sfârşit capul lui *Gallienus.* Astfel banii batuţi la *Apulum* se pot foarte uşor recunoaşte.

Numărul V, care simbolizează legiunea V Macedonica, il găsim şi pe monedele bătute in timpul împăratului *Philippus* la *Heliopolis* şi *Beritus* (Siria), deşi aceasta legiune facea garnizoana din nou în Dacia deja de pe vremea imparatului *Septimius Severus.* Aceasta ne-o putem explica numai prin faptul că legiunea V Macedonica a luat parte in răsboiul cu Parţii, purtat de impăratul *Gordianus,* şi ca şi dupa urcarea pe tron a lui *Philippus* a mai ramas o bucată de timp in Orient, de unde a fost apoi trimisa de noul imparat in castrul *Potaissa* (Turda), vechia ei garnizoana.

Monetăria statului roman dela *Apulum* sta sub controlul suprem al adunărei provinciale *(concilium provinciarum trium Daciarum),*

adică al celor trei provincii dace: *Dacia Apulensis,* care cuprindea Banatul, Munții Apuseni și valea Murășului, apoi *Dacia Porolissensis,* care îngloba ținuturile Bihorului, Sătmarului și Maramurășului, și *Dacia Malvensis,* care cuprindea Muntenia, Moldova și Basarabia de azi. In această adunare provincială, funcționarii jucau un rol important în urma funcției și demnității lor în stat. Adunarea le vota distincțiuni și hotăra ridicarea de monumente în memoria celor meritoși. Printre aceștia, cei dintâi trebue să fi fost funcționarii superiori din administrația minelor, cari se distingeau în exploatarea aurului și contribuiau astfel la progresul economic al imperiului.

Este interesant de amintit că adunarea provincială putea să proclame chiar revoluția.

Despre întrunirea acestei Camere sau adunări provinciale a Daciei Traiane ne-a rămas o singură amintire, dar numai din secolul III după Christos și anume din anul 241, când, întrunindu-se în timpul domniei împăratului *Marcus Antonius Gordianus Pius,* a votat ridicarea unui monument în onoarea acestuia [1]).

Banii bătuți în monetăria dela *Apulum,* în numar de 42 tipuri, sunt publicați cronologic în prețioasa și interesanta monografie a jud. Alba (epoca romană) a neobositului cercetator istoric *dr. Cserni Béla,* fost profesor la liceul romano-catolic din Alba Iulia, dimpreună cu textul inscripțiilor de pe diferite pietre comemorative și monumente găsite în Ardeal, dar mai ales în jud. Alba.

---

1) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1454.

CAPITOLUL IX

TABLELE CERATE DELA ROŞIA MONTANĂ ŞI IMPORTANŢA LOR ISTORICĂ

Tablele cerate sunt o invenţiune grecească. Ele serveau pentru însemnarea de scurte notiţe, scrisori, bilete etc. Incepând din timpul lui *Pericle,* uzul tablelor cerate se generalizează din ce în ce mai mult în Grecia. Intrebuinţarea tablelor cerate o aflăm pomenită şi în *Herodot, Demarat, Aristofan* etc. Dela Greci această invenţiune a trecut şi la Romani.

In afară de tablele cerate din Ardeal, găsite la *Roşia-Montană,* s'a mai aflat şi la *Pompei,* lângă Neapole, abia în anul 1875, o colecţie întreagă de table cerate, aproape identice cu cele din Ardeal. Toate însă sunt în stare de carbonizaţiune. Tablele din Pompei au fost descoperite, graţie săpăturilor făcute, într'un cufăr, în care s'a găsit portofelul bancherului *Cecilius Jucundus.* Cufărul era aşezat deasupra uşei uneia din odăi. Aceste table sunt nişte chitanţe, având forma de diptice şi triptice. Scrisul din ele este cursiv ca şi în tablele dela *Roşia-Montană.*

Intrebuinţarea tablelor cerate s'a continuat veacuri dearândul, aproape până în zilele noastre, mai ales prin influenţa bisericei. Ele se foloseau mult şi în corespondenţa zilnică pentru ţinerea socotelilor, pentru diplome, pentru foi de zestre, testamente etc.

Toate tablele cerate, găsite până azi (dela *Roşia-Montană* şi *Pompei)* cuprind şi acte juridice. Ele sunt cele mai vechi şi mai de preţ documente, care vorbesc lumei despre existenţa poporului daco-roman în secolul al 2-lea după Christos, dovedind relaţiunile sociale şi de drept privat ale naţiunei romane din Dacia Traiană, desigur cea mai expansivă şi cea mai însemnată naţiune în antichitate.

Ascunse în sânul pământului şi găsite în diferite rânduri după 18 veacuri, ca un *monumentum aere perennius,* la Roşia-Montană, lângă Abrud, din aceste table, în număr de peste 40, nu mai există azi decât 25 bucăţi, printre cari patru triptice complecte. Multe din ele însă sunt deteriorate din cauza oamenilor ignoranţi, cari le-au găsit şi cari n'au ştiut cum să umble cu ele şi nu şi-au dat seama de valoarea şi raritatea lor.

Toate tablele cerate relative la istoria Daciei Traiane, câte sunt azi cunoscute, au fost descoperite în decurs de aproape trei sferturi de secol (dela anul 1786 până la 1855, adică în 69 ani) şi toate la *Roşia-Montană,* lângă Abrud, în minele din munţii Igren, Letea şi Cârnicul-Mare.

Se pune însă întrebarea: Ce căutau aceste table cerate, acest nepreţuit tezaur pentru istoria trecutului nostru, în minele întunecate ale munţilor Igren, Letea şi Cârnicul-Mare? De ce n'au fost ele păstrate la *Sarmiseghetuza* (Grădiştea de azi), capitala Daciei, sau în alte cetăţi ca *Apulum* (Alba-Iulia), *Napoca* (Cluj), ori în *Potaissa* (Turda), oraşe în care a înflorit viaţa Romanilor?

Răspunsul la această întrebare ni-l dă profesorul *George Popa Liseanu* din Bucureşti, care într'un studiu foarte documentat despre *„Tablele cerate descoperite în Transilvania“,* spune următoarele:

„Cât timp Traian *a stat pe tronul Cesarilor, nimeni n'a îndraznit să se atingă de provincia lui dela Dunăre. Numele lui* Traian *era deajuns ca să ţină în frâu roiul de popoare ce mişunau în jurul Daciei şi care cu nesaţ s'ar fi aruncat asupra bogatului imperiu ca sa-l prădeze şi să-şi caute în el locuinţe. Indată ce însă cuceritorul Daciei deveni prin moartea sa divul Traian, popoarele neastâmpărate dinspre nord şi Orient încep a se mişca, încep a da năvală din toate părţile asupra provinciilor prea întinsului imperiu. Dacia avea să primească cele dintâi lovituri — şi pentruca dânsa, în timpul împăratului* Adrian, *să poată căpăta epitetul de* **felix**, *trebuia neapărat să fi fost scăpată dintr'un mare pericol de fiul adoptiv al cuceritorului Daciei. După moartea lui* Adrian *însă năvălirile duşmanilor în această ţară deveniră din ce în ce mai dese şi mai periculoase“.*

Şi într'adevăr, primejdia a sosit odată cu răsboiul marcomanic, pus la cale de liga anti-romană a *Germanilor,* în frunte cu *Marcomanii,* la cari s'au alipit şi popoarele sarmate, care începură să atace din mai multe părţi vastul imperiu roman. Acest răsboiu îngrozi şi umplu de spaimă pe toţi locuitorii imperiului. Guver-

natorul Daciei şi al Moesiei superioare, *M. Claudius Fronto*, după mărturia unei inscripţiuni *(Corpus Inscriptionum Latinarum.* III No. 1457), bate pe *Iasigi,* cari, prădând Dacia, ameninţau Sarmiseghetuza. Colonia de aci, recunoscătoare, ridică o piatră în onoarea acestui vestit general.

Dar *Iasigii,* cutreerând Dacia, o devastează în mod îngrozitor şi ajung până la *Alburnus maior* (Roşia-Montană) şi satele din jur, cărora, după ce le jupoaie de tot avutul, le dau foc.

Cu acest trist prilej — aceasta este şi hipoteza marelui archeolog şi istoric german *Teodor Mommsen* — locuitorii din *Abrud, Roşia-Montană* şi satele vecine şi-au ascuns toate bogăţiile care unde au ştiut şi au putut, plecând apoi cea mai mare parte în munţi ca să ţina piept barbarilor. Şi desigur văgăunile şi galeriile munţilor Igren, Letea şi Cârnicul-Mare erau indicate ca ascunzători ideale pentru averea şi actele mai importante ale familiilor lovite de soarta răsboiului şi dintre cari multe au pierit, rămânând avutul lor îngropat în mine, supuse şi acestea cu timpul surpărei.

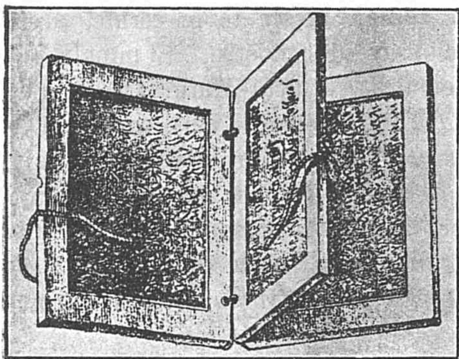

Fig. 55. Forma unei table cerate (triptic) în bună stare

Toate tablele cerate, găsite la Roşia-Montană, datează din timpul domniei împăraţilor *Antonin Piul* (138—161) şi *Marcu Aurel Filosoful* (161—180), afară de una singură din epoca lui *Adrian.* Ele au fost găsite: 11 table cerate în mina „Sf. Ecaterina", 3 în mina „Ohaba Sf. Simeon", iar celelalte în minele „Sf. Ladislau", „Sf. Iosif" şi „Laurenţiu". Fiind documente de o mare importanţă istorică, ele au fost descifrate şi studiate de archeologi savanţi, ca *Massmann* din Muenchen (la 1841), *Teodor Mommsen* din Berlin (la 1843), de *Huschke* (1845), *Neugebauer* (1851), preotul *Ackner* (1856). *Detlefsen* (1858 şi 1859), *Timoteiu Cipariu* (1855, 1857 şi 1858) în *Analele gimnaziului din Blaj* şi (la 1867) în *Archivul* pentru filologie şi istorie, apoi *Finaly* (1861). *Edon* (1874) şi *Bruns* (1876) într'o conferinţă ţinută la Berlin sub

titlul: *Die Unterschriften in den römischen Rechtsurkunden* şi în sfârşit *G. Popa Liseanu* (1926) într'un aprofundat studiu, făcând parte din interesantul volum *Romanica*, publicat de Casa şcoalelor din Bucureşti.

IMPORTANŢA LIMBISTICĂ A TABLELOR CERATE

In cele mai multe din tablele cerate găsite la *Roşia-Montană*, chiar şi în cea cu textul grecesc, se pomeneşte mai des, ca nume de localităţi, *Alburnus maior*, adică Roşia-Montană de azi, apoi *Alburnus minor*, adică Abrudul, al cărui nume dacic poporan *Abrudava* (din *Abrudiom*=aur) s'a conservat totuşi până azi.

Ca nume de persoane, pe care le întâlnim în tablele cerate, sunt foarte multe nume *dalmatine*, ceeace dovedeşte că împăratul *Traian*, care a început o sistematică exploatare a băilor de aur din Ardeal, gândindu-se la o extracţiune mai raţională, a adus la Abrud minieri pricepuţi din Dalmaţia. Dealtfel între puţinele monumente dela Abrud, există, după *Popa Liseanu*, trei inscripţiuni, cari pomenesc despre origina dalmatină a celor ce le-au ridicat.

Dintre numele de persoane, despre care fac amintire tablele cerate, cele mai multe sunt nume pur romane, vre-o 15 nume sunt greceşti, — căci Grecii, ca popor de negustori şi meseriaşi, au avut totdeauna dese relaţiuni cu vecinii lor de peste Dunăre, — şi apoi vre-o 40 de nume barbare şi de un aspect eterogen, precum: *Cerdo, Annes, Beusas, Geldo, Lossa, Liga, Liccai, Mico, Bato, Caricci, Verzo, Passia, Plator, Bradua*, etc.

Asupra unora din aceste nume s'au făcut cercetări aprofundate, care dovedesc că ele sunt de provenienţă dalmatină, ceeace confirmă hipoteza despre colonizarea munţilor metaliferi ai Daciei cu lucrători speciali aduşi de pe malurile orientale ale Dalmaţiei.

In ceeace priveşte limba scrisă din tablele cerate, ea este limba graiului vulgar latin, care este embrionul, din care avea să se desvolte limba românească. De aceea importanţa limbistică a acestor table este enormă, deoarece ele fiind scrise de provinciali, de oameni de jos, deşi concepute după toate formele oficiale şi riguroase ale limbei culte, totuşi ele prezintă urme sporadice de o limbă latinească rea şi coruptă, care arată însă graiul vorbit al coloniştilor dela Dunăre. Şi apoi dacă este adevărat că nimicirea unei limbi este tot una cu nimicirea unei naţionalităţi, tot aşa de

adevărat este că deodată cu zămislirea unei naţionalităţi începe şi zămislirea limbei sale.

Iată pentru ce cea mai scumpă moştenire, pe care ne-au lăsat-o străbunii noştri, Romanii, este limba. Acest nepreţuit tezaur, graţie stăruinţei şi caracterului conservator al poporului nostru, nu ni l-a putut înstrăina nimeni în timpul celor 18 veacuri, de când trăim şi ne desvoltăm pe încântătoarele şi mănoasele văi şi plaiuri ale de D-zeu binecuvântatei Românii-Mari.

CAPITOLUL X

DACIA SUB URMAŞII IMPĂRATULUI TRAIAN IN PERIOADA DE LINIŞTE RELATIVĂ

Forţa de expansiune, de colonizare şi de organizare introdusă de *Traian* în politica imperiului roman a reuşit să înfiripeze în Dacia, în scurt timp după ocuparea ei, o adevărată viaţă de stat împreunată cu o bună stare economică, care începuse încet-încet să fie jinduită de toate popoarele învecinate. Sub teroarea viitorului incert şi a lăcomiei popoarelor barbare împrejmuitoare, unii dintre împăraţii români — cei înţelepţi — au înţeles să ia serioase măsuri de conservare, dictate de mărimea primejdiei ameninţătoare şi de aspra necesitate de a nu dispare.

Era natural ca, în primul rând, să se resimtă de această politică de conservare şi de prosperitate economică regiunea minieră din ţinutul Munţilor Apuseni, care forma un nesecat isvor de bogăţie pe seama tezaurului imperial. De aceea, cum am văzut din cele expuse pân'aci, împăratul *Traian* a început din primul moment să dea o deosebită atenţie acestei regiuni, înzestrându-o cu căi de comunicaţie, pe care nu le avem nici azi. Număroasele cetăţi şi castre romane sunt probe elocuente despre valoarea, pe care o acordau Romanii Californiei antice de sub stăpânirea lor.

In cele ce urmează voiu arăta pe scurt cum au înţeles diferiţi împăraţi romani chemarea vremii şi rolul lor pentru a păstra posesia mănoasei şi scumpei provincii a Daciei, acest antic Eldorado, numit sub împăratul Adrian *„Dacia felix"*.

IMPĂRATUL ADRIAN (117—138 d. CHR.)

După moartea marelui *Traian* (117 d. Chr.) s'a urcat pe tronul împărătesc *Adrian,* care fusese guvernator în Syria. A domnit 21

de ani (117—138 d. Chr.). Mândru, dar timid, nu se putea aştepta dela el să realizeze, chiar şi numai în parte, planurile eroicului şi înţeleptului său predecesor. Cea dintâiu provincie, care s'a resimţit de lipsa de orizont a noului împărat, a fost Ardealul. Miile de colonişti romani aşezaţi aici de *Traian* ajunseseră într'o stare foarte înfloritoare, graţie liniştei şi intensei comanicaţii stabilite cu provinciile dela Dunăre. Faptul însă că, la un moment dat, invaziunile popoarelor vecine ameninţau Dacia, l'au turburat pe *Adrian* într'atât, încât începuse să nutrească intenţia de a o părăsi — şi numai intervenţia energică a guvernatorului *Marcius Turbo Severus,* care era încântat de prosperitatea acestor colonii, 'i-a scos din cap această nenorocită idee [1]).

Fig. 56. Bustul împăratului Adrian, aflător în Capitoliu, la Roma

Slab de înger, *Adrian* îşi retrage armatele din Armenia, Mesopotamia, Asyria şi Africa. Fluviul *Eufrat* devine din nou graniţa, cum era înainte de *Traian.* Istoricii timpului, faţă de acest gest, se întreabă dacă n'a fost la mijloc o josnică invidie pe gloria marelui său înaintaş? Câteva fapte par a-i confirma acest sentiment pătimaş. Intr'adevăr, din ordinul lui, a fost distrus măreţul pod de peste Dunăre dela T. Severin, sub pretextul că podul ar înlesni trecerea popoarelor barbare în Thracia [2]). Astfel a devenit monumentalul pod, clădit cu 20 ani înainte de *Traian,* o ruină până în zilele de azi, rămânând ca numai cele două picioare să ne amintească de grandoarea renumitei construcţii.

Fricosul *Adrian* inclina să mai dărâme şi alte clădiri ridicate de împăratul *Traian,* dacă n'ar fi observat că prin aceasta 'şi-ar a-

1) *Eutrop.* VIII, 3, — *Ael. Spartian.* in Hadrian. cap. 6. — *I. Seivert:* Inscript. monumentor. Romanor. în Dacia mediterran. Viena, 1772. — *Dio Cassius LIX,* 18.

2) *Dio Cassius* LXVIII, 13. — *Eutrop.* VIII, 6. — *Rotteck:* Allgemeine Geschichte, Bd. III, pag. 41. Braunschweig 1844. — *I. Chr. Engel,* op. citat, pag. 259.

trage nemulţumirea poporului şi Senatului roman [1]). Tot din invidia ce purta gloriei lui *Traian, Adrian* nu putea mistui pe toţi bărbaţii, cari sub domnia cuceritorului Daciei făcuseră fapte de vitejie sau se distinseseră în serviciul statului. Unii din aceştia au fost odios persecutaţi, ba alţii chiar ucişi. De această soarte a avut parte şi celebrul architect *Apollodorus,* autorul podului de peste Dunare [2]). *Adrian,* după-ce s'a folosit şi el de talentul lui, a sfârşit prin a-l face să cadă victima urei sale [3]).

Fiind demontată partea superioară a podului de piatră, el n'a mai putut fi de nici un folos Romanilor. Cu toate acestea, locali-

Fig. 57. Zidul portalului şi pila-culee dela capătul podului lui Traian de pe partea stângă a Dunării (T. Severin)

tatea, numită atunci *Drubeta,* a servit şi mai departe ca loc însemnat de răsboiu, pentru-că erau în apropiere mai multe cetaţi şi toate drumurile se întâlneau în acest punct în scopul de a facilita comunicaţia între provinciile dela sudul Dunării cu cele dela nord. Lângă picioarele podului s'a construit un alt pod de pontoane cu ajutorul flotilei din Moesia şi Istria, iar lângă pod s'a format în scurtă vreme un oraş, numit *Ageta* sau *Egeta* [4]), care.

1) *Ael. Spartian:* In Hadrian, cap. 8: „Theatrum, quod ille (Trajanus) in campo Martio posuerat, contra omnium vota destruxit".

2) *Dio Cassius* LXIX, 4.

3) *Idem* LXVIII, 13.

4) *Griselini* op. citat T I, pag. 282 şi 283

după *Ptolemeus,* trecea de cel mai însemnat oraş la Dunăre. Despre acest oraş se face amintire şi în *„Itinerarium Antonini“*, precum şi în *„Notitia Imperii“*.

Singura calitate bună a împăratului *Adrian* a fost că a dat Ardealului o administraţie serioasă, graţie concursului celor doi guvernatori din timpul domniei lui, anume *Marcius Turbo Severus* şi *C. Papirius Aelianus* [1]), şi a contribuit la organizarea mai departe a armatei. In interesul unei mai lesnicioase administraţii, el a împărţit teritoriul Daciei în două: *Dacia superioară,* căreia aparţineau ţinuturile mai aproape de Italia, şi *Dacia inferioară,* din care făcea parte Ardealul, Muntenia şi Moldova până în Carpaţii Bastarnici. Armata era într'adevăr atât de bine instruită, încât divizia de cavalerie, numită *„batava“*, trecea Dunărea înnotând, ceea-ce a speriat pe barbari şi n'au mai îndrăznit să atace Dacia. *Adrian* a purtat răsboiu în contra seminţiilor sarmatice şi a Roxolanilor, pe cari 'i-a învins. Din această cauză în unele inscripţii de pe nişte pietre vechi rămase Ardealului se pomeneşte numele de *„Dacia felix“* [2]), iar *Adrian* este numit pe o medalie *„restitutor orbis terrarum“* [3]), adică restauratorul Daciei.

Cu moartea lui, întâmplată în anul 138 d. Chr., s'a deschis drumul domniei Antoninilor.

IMPĂRATUL ANTONINUS PIUS (138–161 d CHR.)

Impăratul *Antoninus Pius* a domnit dela anul 138 până la anul 161 d. Chr. Fiu adoptiv al lui *Adrian,* a fost unul dintre cei mai stimaţi şi iubiţi suverani cunoscuţi în istorie. Prin activitatea lui neobosită, prin dragostea lui de adevăr, prin dorinţa lui de a ferici pe toată lumea, apoi prin bunătatea şi viaţa lui nepătată 'şi-a câştigat titlul de onoare *„Pius“*. După unii istorici [4]) el ar fi reprimat prea aspru invaziile Germanilor şi Dacilor liberi. Deaceea se poate spune că sub domnia sa de 23 ani Dacia s'a bucurat de o stare foarte înfloritoare [5]).

---

1) *Neigebauer* op. citat 81:1. — *I. Chr. Engel* op. cit. 261, 6.

2) *Idem* op. citat 30:59; 36:98; 53:. 1

3) *I. M. Ackner:* Die antiken Münzen, pag. 300.

4) *Ael. Spartian.* in Antonin. — *Iul. Capitolin* in Antonin. cap. 5. — *Syncell,* ed. Niebuhr, pag. 665.

5) *Neigebauer,* 20, 21: 9, 10, 11.

Sub acest împărat, împărţirea administrativă a Daciei a fost schimbată în 3 părţi: *Dacia Porolissensis* (partea vestică a Ardealului) cu capitala *Porolissum* (Mojgrad), *Dacia Apulensis* (ţinutul Murăşului şi Arieşului până în Carpaţi) cu capitala *Apulum* şi *Dacia Malvensis* (Muntenia) cu capitala *Celei.* Această împărţire administrativă a Daciei în anul 168 d. Chr. este neîndoioasă, deoarece colecţia inscripţiilor latine arată că în anul 169 generalul *M. Claudius Fronto* a fost numit locţiitor de guvernator cu titlul *„Legatus Augusti, propraetor Moesiae superiorae et Daciarum trium"*.

Fig. 58. Bustul împăratului Antoninus Pius, aflător în Capitoliu, la Roma

Unul dintre bravii săi generali a fost *Caius Clodius,* comandantul armatelor, care operau în contra Iasigilor şi a Dacilor revoltaţi [1]), apoi *Rustrius Sulpitianus, M. Statius Priscus, L. Antonius Italicus* şi *Surrianus,* cari toţi au fost guvernatori ai Ardealului [2]) în timpul domniei lui *Antoninus Pius,* când Dacia s'a desvoltat în pace şi fericire, întărind influenţa romană.

Fig. 59. Monedă de aramă din timpul împ. Antoninus Pius

IMPĂRATUL MARCUS AURELIUS ANTONINUS (161—180)

Impăratul *Marcus Aurelius Antoninus* s'a urcat pe tron în anul 161 d. Chr. A fost destinat de *Antoninus Pius* pentru cea mai înaltă treaptă, din cauza înaltelor sale calitaţi, a bunătăţii şi a ştiinţei sale. Ca scriitor 'i-s'a dat numele de *„philosophus"*. Până azi se cunosc cele 12 cărţi ale sale sub titlul: *„Către mine însumi"*.

---

1) *Köleséri* op. citat, pag. 17.
2) *Felmer:* Hist. Transilv. Cibinii. 1803. Pag. 56.

Sub acest împărat Ardealul a primit cea dintâiu lovitură din partea popoarelor barbare dela nord, fiind atacat de Bastarni, Alani, Goţi, Sarmaţii dela Dunăre, Iasigi, Marcomani, Quazi etc., cari, aliaţi între ei, au purtat lupte şi au neliniştit Dacia aproape tot timpul domniei lui *Marcus Aurelius Antoninus*. Aceste lupte s'au terminat parte prin biruinţe, parte prin alianţe şi tratate de pace. In răsboiul cu Sarmaţii, 'i-a fost de mare ajutor generalul *Avidius Cassius*, învingătorul Parţilor, devenit celebru prin menţinerea disciplinei de fer în armată.

După istoricul *Dio Cassius* [1]), unele din popoarele vecine cu Dacia au legat alianţă cu *Marcus Aurelius*, altele primeau dela ei ajutoare în bani. Astfel 'i-a succes împăratului să alunge dela hotarele Daciei pe *Tarbus*, care intrase pe teritoriul Daciei şi ameninţa cu răsboiu, dacă nu 'i-se plăteşte tribut. Iasigilor le-a îngăduit să facă comerţ cu Roxolanii pe teritoriul Daciei, cu condiţia însă ca în fie-care caz să ceară aprobarea guvernatorului. Pela anul 180 d. Chr., după terminarea răsboiului cu Marcomanii, a adus în Dacia un număr respectabil de colonişti quazi şi germani, punându-i sub direcţia lui *Pertinax*, apoi încheiând pace cu Iasigii, a asigurat partea vestică a Daciei [2]).

Fig. 60. Bustul împăratului Marcus Aurelius, aflător în Capitoliu, la Roma

Ca guvernator al Daciei în această vreme se mai aminteşte, afară de *Pertinax* [3]), un anumit *Clemens*, iar prin anul 166 d. Chr. *Caius Rutilius Cocles*, care 'şi-a câştigat mari merite în luptele din Dacia [4]). Un monument găsit la *Apulum* (Alba Iulia) arată că în anul 161 d. Chr. a fost guvernator al Daciei *Publius*

---

1) *Dio Cassius* LXXI, 19.
2) *Idem* LXXI, 17 şi 19.
3) *Iul. Capitolin:* In Vit. Pertinax.
4) *Dio Cassius* LXXI, 12. — *Neigebauer* op. cit. 72: 1.

Furius Saturninus [1]), ca propretor şi consul desemnat. (COS. DES=*consul designatus),* deşi despre existenţa unui asemenea oficiu *„Fasti consulares“* nu face nici o menţiune. Istoricii timpului mai spun că tot pe timpul domniei lui *Marcus Aurelius,* Dacia şi Moesia superioară au fost guvernate de *Ouirinus Frontonicus* [2], şi că seminţiile Astingilor, Costobocilor şi Dancringilor râvneau mult la pământul rodnic al Daciei, precum şi la minele de aur şi sare, redeschise prin sârguinţa romană.

Impăratul *Marcus Aurelius Antoninus* a fost reorganizatorul finanţelor romane, înfiinţând aşa numiţii *„curatores“,* cari aveau însărcinarea să supraveghieze ca funcţionarii să nu delapideze banii statului. Graţie impulsului acestui împărat, amic al păcii, oraşul *Apulum* a fost ridicat la rangul de municipiu şi s'a înfiinţat în cuprinsul lui o nouă colonie romană, numită *Kanabae,* formată în mare parte din ostaşii pensionari ai Legiunii XIII Gemina, precum şi din alţi colonişti aduşi din provincia italiană *Apulia.* Oraşul *Apulum* a mai purtat şi numele de *„Municipium Aurelii“* [3]).

Luminatul împărat a murit la *Vindobona* (Viena) în timpul răsboiului ce ducea împotriva Germanilor.

1) *Neigebauer* op. citat 135:4.
2) *Idem* 27:40.
3) *Corpus Inscriptionum Latinarum* III, 1132.

CAPITOLUL XI

ROMA IN FAŢA IMPETUOZITĂŢII NĂVĂLIRILOR BARBARE

Destinul rasei latine a fost ca încă înainte cu 1800 de ani să se întâlnească în drumul ei civilizatoriu cu rasa germană (teutonă) şi să aibă cu ea grave conflicte de idei şi interese. Intr'adevăr, bogăţiile din Dacia Traiană, ca şi cultura romană şi peste tot spiritul latin, care se introdusese solid în Dacia în răstimp de o jumătate de secol, au găsit în faţa lor atunci, ca de altfel şi azi, o învierşunată duşmănie din partea poporului german şi a diverselor seminţii înrudite cu el, precum şi din partea Scytismului rusesc [1]). Atunci, ca şi în zilele noastre, poporul german striga *„că trebue distrusă romanitatea cu blestematul său spirit latin, care abătea şi abate toate nenorocirile asupra Europei"* [2]).

Fascinaţi de această doctrină germană, altoită şi cu Scytismul rusesc, barbarii au început să se mişce mai cu putere în primăvara anului 168 d. Chr., continuând 4 ani în şir opera lor distrugătoare în Dacia. Tabla cerată No. 13, găsită în anul 1855 în mina „Sf. Ecaterina" din *Roşia Montană,* confirmă acest fapt istoric. Consecinţele năvălirilor au fost din cele mai funeste şi mai grave. In faţa jafului şi a cruzimei, la care se dedau seminţiile barbare, locuitorii Daciei şi ai regiunilor miniere, care formau obiectul principal al năvălitorilor, au fost siliţi să-şi scape viaţa şi avutul, ascunzându-se unii prin munţi şi peşterile lor, iar alţii prin cavernele şi galeriile minelor de aur. Cele mai preţioase obiecte şi documente de familie erau îngropate de nenorociţii refugiaţi în păreţii minelor, ale căror intrări le astupau

---

1) *A. Block,* marele poet rus, scrie: *„Da, noi, Ruşii, suntem Scyţi".*
2) *A. Spengler:* Preussenthum und Sozialismus.

apoi cu bolovani de piatră. Cu modul acesta ni s'au putut păstra celebrele table cerate, care constitue proba cea mai evidentă a originei şi latinităţii noastre.

IMPĂRATUL COMMODUS (180—192)

Nenorocirea Daciei a fost că tocmai în vremuri aşa de grele s'a urcat pe tronul împărătesc *Titus Commodus Antoninus,* sub care a început epoca de jale pentru Roma. Dacă până la *Traian* tronul imperial a fost ocupat de încruntatul *Tiberiu,* de nebunul *Calligula,* de fricosul şi sceleratul *Nero,* de dobitocul *Vitellius* şi de crudul *Domitianus,* de astădată venea pe tronul cesarilor nevrednicul şi laşul *Commodus,* care, deşi era fiul lui *Marcus Aurelius,* n'a fost în stare să se ridice la înălţimea tatălui său. Cu el începe într'adevăr jalnica perioadă a Daciei.

După moartea părintelui său, *Commodus* s'a întors la *Roma,* care era în plin răsboiu cu Quazii, Marcomanii, Hermondurii şi Sarmaţii, aproape toate popoare de origine germană. In loc să continue luptele şi să caute a-şi învinge duşmanii, el, nesocotind sfaturile consilierilor, numiţi de tatăl său, retrage trupele de pe malul stâng al Dunării şi trăeşte în desfrâu la Roma, unde 'şi-a petrecut tot restul domniei (180—192 d. Chr.). Din cauza lipsei de conducere şi de supraveghiere, începe a-şi croi drum decadenţa imperiului. Neajunsurile externe şi interne, dar mai ales răsboiul cu Marcomanii, aliaţii Germanilor, au produs descompunerea vieţii înfloritoare economice şi de stat, deschizând calea unei lumi noui prin migraţiunea popoarelor în a doua ei perioadă, care a fost cea mai dezastroasă.

Norocul Daciei, cel puţin pentru câtva timp, a fost că a avut în fruntea armatei sale comandanţi eminenţi, ca faimoşii *Vespronius Candidus, Manilius Fuscus, Clodius Albinus* şi *Pescenius Niger,* cari s'au acoperit de glorie [1]), punând deocamdată stavilă poftelor barbare pentru cucerirea Daciei, un moment părăsită [2]).

Pentru binele imperiului roman, tiranul, laşul şi defraudatorul *Commodus* a fost sugrumat, la îndemnul soţiei sale *Marcia,* în ziua de 31 Decembrie 192 d. Chr.

1) *Dio Cassius* LXXII, 8.
2) *Ael. Lamprid.* In Commod.

IMPĂRATUL HELVIUS PERTINAX

I-a urmat pe tron *Helvius Pertinax,* care între anii 177 şi 179 fusese guvernatorul Daciei. Fiu de cărbunar, a primit tronul silit. In toate serviciile de stat, unde a fost pus, a dat dovezi de pricepere şi isteţime. In două rânduri a slujit în Dacia. Intâia oară a fost trimis aici când făcea parte din flotila, care lupta în contra Germanilor, dar nu peste mult timp, fiind bănuit, a fost rechemat [1]). Mai târziu a fost readus din Syria şi numit ca loc-ţiitor de guvernator în Dacia. Prin meritele sale s'a ridicat pe tronul imperial, pe care l'a primit forţat. Proectase să introducă o bună administraţie în afacerile imperiului, dar, din nenorocire, n'a avut timp, căci după 87 zile de domnie a fost asasinat de garda pretorienilor, căreia îi refuzase plata aşa numită *„donativum“*. Istoricul *Dio Cassius* 'i-a ridicat un monument [2]).

IMPĂRATUL DIDIUS JULIANUS

După asasinarea lui *Pertinax,* situaţia imperiului s'a schimbat în mai rău. Garda imperială a declarat că va da puterea aceluia, care va plăti mai mult. S'a îndeplinit profeţia lui *Jugurtha:* că Roma îşi va găsi cumpărătorul! Şi într'adevăr, tronul imperial a fost scos la mezat. S'au prezentat doui amatori: *Sulpicianus,* ginerele împăratului, care a oferit 5000 drachme de cap [3]), şi *Didius Julianus,* un bogătaş în vârstă din *Milano.* Acesta oferind mai mult — 6250 drachme — a ajuns împărat.

Scăderea aceasta josnică în recrutarea împăraţilor a adus imperiului nebănuite încurcături şi lovituri. Din momentul acesta puterea armatei a fost pecetluită. S'au născut partide în sânul armatei şi prin urmare rivali la domnie. Italia şi provinciile au devenit centrul luptelor şi al revoluţiilor, ceea ce fatal împingea imperiul la disoluţie. Politica nefastă dela Roma îşi resfrângea efectele şi în provincii, unde popoarele nemulţumite căutau să-şi recâştige independenţa. De aci, nelinişte şi mişcări sediţioase.

După 66 zile de domnie, nefericitul împărat *Didius Julianus* a fost omorît de aceiaşi soldaţi, în ziua de 1 Iunie 193 d. Chr.

---

1) *Iul. Capitolin:* In Pertinax.

2) *Dio Cassius* LXXIV, 5.

3) O drachmă greceasca fiind egală cu denariul roman, suma totală de cap venea cam la 2500 franci aur.

IMPĂRATUL SEPTIMIUS SEVERUS (193—211)

Grele primejdii ar fi ameninţat Dacia, dacă armata, din care făcea parte şi legiunea XIII Gemina, nu ar fi contribuit în anul 193 la proclamarea ca împărat a lui *Septimius Severus,* care era un distins militar şi bărbat înţelept. După asasinarea nedemnă a lui *Pertinax,* armata din Panonia, aflând de cumpărarea cu bani a scaunului imperial de către *Didius Julianus,* a ţinut să spele această ruşine, proclamând ca împărat, la *Carnuntum* (la sud de Viena), pe însuşi comandantul ei *Septimius Severus,* originar din Africa. Odată ales, noul împărat s'a dus la Roma, unde a fost recunoscut şi de Senat. Alăturându-şi la domnie pe *Clodius Albinus,* guvernatorul Britaniei, a pornit cu armata în contra duşmanului său de moarte, generalul *Pescenius Niger,* pe care l'a învins şi nimicit.

Fig. 61. Bustul împăratului Septimius Severus, aflător în Capitoliu la Roma

Atotputernicia gardei imperiale a fost simţită şi de împăratul *Severus,* dar fiind energic şi abil, s'a ştiut impune astfel, încât avea în mâna sa conducerea întregului aparat de stat: militar, civil şi financiar. Arătându-şi recunoştinţa faţă de armată, prin mărirea soldei şi acordarea dreptului de a purta inele de aur, împăratul putea să se reazeme pe ea cu toată încrederea. *Septimius Severus,* deja în primul an de domnie, a distins cu medalii toate legiunile, care l'au ajutat de a se urca pe tron. Printre acestea erau şi legiunea XIII Gemina şi o parte din Legiunea V Macedonica, aflătoare în Ardeal.

Pe timpul domniei acestui iscusit împărat, a funcţionat ca guvernator al Ardealului *L. Annius Fabianus* [1]), care mai târziu (a. 201 d. Chr.) este amintit ca consul [2]) cu *M. Nonius Mu-*

1) *Neigebauer* op. citat 22: 14. — *Seivert* op. citat, Nr. XXVIII, XLIV.
2) *Neigebauer* op. citat, 173: 1.

cianus în *„Fasti consulares“*. Guvernarea sa a avut o influenţă din cele mai binefăcătoare asupra raporturilor de viaţă din Dacia Traiană. A pus capăt corupţiunii generale, decretând o severă dictatură militară. A vizitat personal diferitele provincii şi a luat dispoziţii energice pentru apărarea lor. O tradiţie populară spune că a vizitat şi regiunea minieră dela *Ampelum* (Zlatna). Ca măsură de siguranţă a trimis din Moesia la *Potaissa* (Turda) legiunea V Macedonica. Oraşului municipal *Apulum* (Alba Iulia) 'i-a acordat drepturi electorale, iar la *Ampelum* (Zlatna) a instituit consiliu orăşenesc. Acordând o deosebită atenţie *Daciei Apulensis*, a trimis aici ca guvernator pe fiul său *Geta*, despre activitatea căruia vorbesc mai multe monumente înălţate în onoarea lui. Coloniile miniere din munţii Abrudului au fost deasemenea călduros sprijinite de *Septimius Severus*.

O atenţie deosebită merită faptul amintit despre acest împărat de istoricul *Ulpianus* [1]) care spune că el a contribuit mult la desvoltarea coloniei *Potaissa*. Tot la acest potentat se referă şi o piatră comemorativă găsită la Turda [2]).

IMPĂRATUL CARACALLA (211—217)

După o domnie de 18 ani, *Septimius Severus* a murit la *Elboracum* (York), se zice otrăvit de fiul său *Marcus Aurelius Antonius Bassianus*, care 'i-a urmat pe tron sub numele de *Caracalla*.

La început ambii fraţi — *Caracalla* şi *Geta* — au domnit împreună, având fiecare putere independentă. După puţin timp însă, ambiţiosul *Caracalla* a omorât pe fratele său *Geta* în faţa mamei sale. A ucis apoi 20.000 oameni dintre partizanii acestuia. După această baie de sânge, a părăsit Roma pentru un an de zile. Urmând exemplul împăratului *Adrian*, a cutreerat provinciile imperiului, lăsând să curgă sânge peste tot în urma lui. A petrecut şi în Dacia [3]). Dovezi despre aceasta avem în mai multe pietre comemorative de marmoră albă, aflate în Dacia [4]).

---

1) *Digest. de Censib.* Libr. I, §§ 8 şi 9.
2) *Neigebauer* op. cit. 200:2; 67:2.
3) *Ael. Spartian:* In Caracalla 89, 6.
4) *I. K. Schuller:* Archiv für die Kenntuiss von Siebenbürgens Vorzeit. Band I Heft 2, pag. 313.

Sub *Caracalla,* care a domnit 6 ani, Ardealul a suferit mari schimbări, parte schimbări interne prin extinderea dreptului civil roman asupra tuturor locuitorilor Daciei, parte schimbări externe prin ivirea Goţilor la Dunăre. Extinderea dreptului civil asupra tuturor supuşilor imperiului nu putea fi considerată ca o binefacere, deoarece el supunea şi pe cei din Dacia la toate sarcinile cetăţenilor, cari îşi pierduseră deja privilegiile (dreptul de a fi funcţionar, de a fi judecat de adunarea poporului, scutirea de dări şi hotărârea răsboiului şi a păcii). In fond totul se reducea la o dispoziţie cu caracter financiar, pentru-ca şi pe această cale să sporească veniturile tezaurului în suferinţă.

Cauza? Impăratul *Caracalla,* care ridicase la cele mai înalte demnităţi în stat pe clowni şi pe scopiţi, nu putea să aibă concursul armatei decât cheltuind pentru ea sume fabuloase. In acest scop el distribuia armatei anual, pe lângă soldele ridicate, suma de 70 milioane drachme sau denari. Era deci natural să se îngrijească de noui resurse de venituri, mai ales că provinciile dela Dunăre erau ameninţate de Goţi, în contra cărora avea nevoe de însufleţirea armatei. Acest popor puternic, de origine germană, fiind neliniştit în vechia sa patrie, de lângă Marea Neagră, prin tendinţa de înaintare a Romanilor, încerca de astădată să ocupe el Dacia [1]. Că planul 'i-a reuşit în parte, se poate deduce din faptul că mai târziu (250—251 d. Chr.) împăratul *Decius* a recâştigat prin lupte grele teritoriile pierdute, restabilind astfel liniştea coloniilor atacate [2]. Chiar şi *Cara-*

Fig. 62. Bustul împăratului Caracalla, aflător în muzeul Vaticanului, la Roma

1) *I. E. F. Manso:* Gesch. des ostgothischen Reiches in Italien. Breslau, 1821. — *Aschbach:* Gesch. der Westgothen. Frankfurt am Main. 1827. — Excerpt. *Petr. Patric.* pag. 124.

2) De aici numele de *„restitutor Daciarum"* pe diferite pietre comemorative din acel timp. *Neigebauer* op. cit. 126:9 şi *„Dacia capta"* inscripţie pe monede. — *I. M. Ackner.* Die antiken Münzen, pag. 327.

calla a purtat lupte mai mici cu Goţii şi a avut câteva victorii [1]).

După vizita din Ardeal, împăratul a plecat, prin Thracia, spre est, lăsând în grija sorţii frumoasa şi bogata Dacie [2]), pe care în acest timp o administra, ca loc-ţiitor, *Castinus*, un bărbat viteaz şi devotat împăratului [3]). Nu 'i-a fost dat însă lui *Caracalla* să se întoarcă la Roma din această călătorie. In drum, între *Edessa* şi *Carrhae*, împăratul a fost rănit de *Tullius Martialis*, din îndemnul lui *Macrinus*, comandantul gardei, şi apoi omorât de doi ofiţeri din gardă.

IMPĂRATUL MACRINUS (217—218)

Urmaşul său a fost *M. Opelius Macrinus*, capul complotului, care a răpus viaţa lui *Caracalla*. Originar era maur din Africa şi din părinţi necunoscuţi. Sub *Septimius Severus* a avut mai multe însărcinări înalte, *Caracalla* îl numise comandant al gardei. După asasinarea acestuia 'i-a ocupat tronul, declarând şi pe fiul său *Diadumenianus* ca coregent. In scurtă vreme a devenit odios prin favoritismul scandalos ce-l practica, ridicând pe unii funcţionari fără merite la înaltele slujbe de consuli şi guvernatori de provincii. In Dacia numise ca guvernator pe *Marcius Agrippa*, iar în Panonia pe *Decius Triccianus*, îndepărtând din aceste demnităţi importante bărbaţi distinşi, ca *Sabinus* şi *Castinus* [4]).

In scurta lui domnie (abia a domnit 14 luni în anii 217—218 d. Chr.), a putut linişti pe Dacii răsculaţi şi a ţinut în frâu pe Dacringi, cari invadaseră Dacia şi erau hotărâţi să continue atacurile lor dacă *Macrinus* nu le-ar fi extrădat pe ostaticii predaţi de ei lui *Caracalla* ca garanţie a credinţei lor [5]).

Macrinus a căzut victima unei conspiraţiuni femeieşti, în frunte cu *Iulia Moesa*, care l'a ucis în mod barbar atât pe el, cât şi pe fiul său.

---

1) *Ael. Spartian.* In Caracalla, op. citat.
2) *Dio Cassius* LXXVII, 16.
3) *Idem* LXXVIII, 13.
4) *Dio Cassius*, op. citat, şi *Engel*, op. citat, pag. 270.
5) *Dio Cassius* LXXVIII, 27.

IMPĂRATUL HELIOGABALUS (218—222)

In urma acestui dublu asasinat, armata, în special legiunile din Syria, a proclamat împărat, spre ruşinea Antoninilor şi a tronului imperial, pe imberbul de 18 ani *M. Aurelius Antoninus Heliogabalus*. Era nepotul d-nei *Iulia Moesa,* a cărei soră *Iulia Domna* fusese măritată cu împăratul *Septimius Severus*.

Heliogabalus a fost în Syria preot superior al cultului zeului Elagabal din Emesa. Deoarece trecea ca copil bastard al lui *Caracalla,* a fost ales de trupele syriene, în ziua de 16 Maiu 218, ca împărat în contra lui *Macrinus*. După asasinarea acestuia, a fost recunoscut de tot imperiul. Intors la Roma, el continua cultul zeului său chiar ca împărat.

Fig. 63. Bustul împăratului Heliogabalus, aflător în Capitoliu, la Roma.

Scurta lui domnie de 3 ani şi 9 luni este pătată de cele mai degradatoare acte şi orgii. Acest suveran, cu adevărat oriental, a introdus în Roma, deja copleşită de viţiuri, alte corupţiuni şi mai rafinate. Iată câteva trăsături de caracter ale acestui monstru, transformat în animal de rând, ca să ne putem face o idee de atmosfera profund viţiată ce domnea atunci în cetatea eternă: In cei 4 ani ai domniei sale a avut 6 soţii şi între aceste şi o fecioară a Vestei. Pe unele din ele le-a alungat, pe altele le-a asasinat. Prindea la trăsura lui femei de jumătate goale, iar el se aşeza într'ânsa gol, desbrăcat. Ordona să 'i-se facă mese şi vase de argint în forme triviale şi sensuale. Invita pe prietenii săi la palat şi în faţa lor se deda la cele mai scârboase orgii, iar pe acei, cari se luau la întrecere cu el în scene de asemenea natură, îi ridica la demnităţile cele mai înalte. Se deda la acte degradatoare şi în public, ca animalele. Pe mamă-sa voia s'o mărite după un servitor, pe care avea de gând să-l facă împărat. A întrecut pe toţi monstrii în cheltueli, neruşinări şi

cruzimi [1]. A creiat o singură instituţie: un Senat compus din femei, care trebuia să dea tonul în modă.

Din cauza vieţii sale desgustătoare era dispreţuit de toate sufletele cinstite ale poporului roman [2].

In toată vremea domniei sale, Dacia a fost neglijată şi a suferit. Câteva monede de argint din timpul lui, găsite în Ardeal, nu dovedesc nici o preocupare mai serioasă pentru această provincie.

Heliogabalus a murit în anul 222, ucis de poporul Romei, care cu ocazia unei revoluţii l'a aruncat în râul Tibru.

IMPĂRATUL ALEXANDER SEVERUS (222—235)

După dispariţia acestui monstru 'i-a urmat pe tron vărul său *Alexianus* sub numele de *Alexander Severus*, un tânăr de abia 14 ani, dar cu exterior simpatic, cu moravuri austere şi având o fină cultură greacă. Sufletul lui plăpând şi nestricat s'a deschis înaintea sfaturilor date de cei 16 senatori dintre cei mai aleşi, de cari era înconjurat şi ajutat în conducerea trebilor imperiului. In scurt timp priceperea şi hărnicia lui le-a dovedit prin înţelepte acte de guvernământ. Se simţea într'adevăr mare nevoe de un suveran, care să aducă o viaţă nouă în vastul imperiu roman, care vreme de 40 ani a fost condus numai de tirani.

Domnia lui de 13 ani şi 9 luni a fost o adevărată binecuvântare şi pentru Dacia, care a trăit în linişte şi pace. Guvernatorii convingându-se că îşi vor câştiga încrederea împăratului numai printr'o corectă administraţie şi prin iubirea locuitorilor, îşi dau toate silinţele ca să animeze înflorirea provinciilor. Impăratul *Alexander Severus* a rămas însă profund îngrijorat când a constatat că în armată nu mai domnea disciplina necesară, graţie spiritului decăzut şi imprimat în cursul domniei împăraţilor *Commodus, Caracalla* şi *Heliogabalus*. Voind să introducă o disciplină mai strictă în rândurile gardei sale, era cât p'aci să cadă el însuşi jertfă acestei încercări. S'a mai observat o mare mişcare şi în sânul legiunilor, cu care plecase la Rhin împotriva Germanilor.

---

1) *Caesar Cantu:* Istoria universala. Ediţia 7, vol. VII, în limba italiană. Turin.

2) *Dio Cassius* LIX, 1.

Generalul *Maximinus,* de origine gotică, îşi formase un partid în armata obosită de drumuri grele şi sub pretextul că împăratul pedepsea chiar în marş prea aspru orice abatere dela disciplina militară, a fost omorât de soldaţi atât el cât şi mamă-sa *Mammaea* (Martie 235 d. Chr.). Nefericitul împărat *Alexander Severus* avea abia 27 de ani. O parte a armatei sale s'a răsbunat în contra asasinilor, dar a lăsat în viaţă pe şeful complotului *Iulius Verus Maximinus,* care apoi a ajuns pe tron.

In Ardeal se găsesc adeseori monede de aramă şi de argint din timpul domniei lui *Alexander Severus.*

IMPĂRATUL MAXIMINUS (235—238)

Maximinus, ucigaşul şi urmaşul lui *Alexander Severus,* era de origine inferioară din Thracia, născut din tată gotic şi din mamă alană. Frageda tinereţe 'şi-a petrecut-o ca păstor. Prin faptul că avea un corp de uriaş şi poseda o putere fizică extraordinară, a făcut o strălucită carieră militară. Deja sub *Septimius Severus* era loc-ţiitorul Daciei cu rangul de *„propraetor“* [1]).

Sub domnia împăratului *Maximinus,* Goţii şi Sarmaţii făceau tot mai dese invaziuni în Dacia Traiană. In scop de a se apăra împotriva lor, acest împărat a ridicat în regiunea nord-vestică a provinciei, între văile Crişurilor şi Someşului, o serie de întărituri de hotar, numite *„limes dacicus“,* care serveau mai mult pentru apărarea minelor de aur din munţii *Abrudului.* Cu vremea aceste fortificaţiuni au fost distruse de năvălirile barbare, în special a popoarelor germanice şi de rasă mongolă.

O medalie [2]) îl arată pe *Maximinus* ca pe învingătorul Sarmaţilor şi al Dacilor, ceea-ce pare a indica că Dacii liberi dela nord au încercat în acest timp să-şi recâştige independenţa, din care cauză împăratul 'i-a ameninţat cu răsboiu, silindu-i, după oare-care lupte, să-i primească condiţiile de pace. De aici îşi trag originea titlurile lui onorifice: *„Sarmaticus Maximus“* şi *„Dacicus Maximus“.* Deşi istoria şi mai ales *Iulius Capitolinus* şi *Herodianus* nu fac nici o amintire despre expediţiile acestui

---

1) *Neigebauer* op. citat, 143:132; 146: 157; 161:268.

2) *Steph. Schönvisner:* Iter Romanorum per Pannon. Budae, 1780, pag. 67.

împărat în contra Dacilor şi Sarmaţilor, totuşi se poate presupune că planul lui *Maximinus* era ca, în afară de popoarele amintite, să subjuge pe toţi barbarii până la Marea Nordică, ceea-ce probabil că ar şi fi încercat să realizeze, dacă soarta nu l'ar fi părăsit [1]).

Maximinus 'şi-a isprăvit domnia, după cum a cucerit-o: prin asasinat. Fiul său *C. Iul. Verus Maximinus,* care este arătat pe unele monede ca împărat, a avut aceiaşi soarte ca şi tatăl sau atât de urgisit pentru cruzimea şi sgârcenia sa: a fost ucis de gardă în ziua de 7 Martie 238 d. Chr.

IMPĂRATUL FELIX GORDIANUS (238—244)

Imperiul roman a ajuns de astă-dată într'o mare încurcătură dinastică. Trupele din Africa proclamă ca împărat pe octogenarul *Gordianus I* dimpreună cu fiul său *Marcus Antonius Gordianus II,* dar în acelaş timp cei, cari purtau binele public în sufletul lor la *Roma,* proclamă ca împăraţi pe doi senatori bătrâni: pe *Maximus Pupienus* şi *Balbinus.* In acelaşi timp 4 împăraţi! In asemenea împrejurări cum putea trăi în linişte şi fericire marele imperiu al lumii? Poporul roman, răsvrătit, văzând că nu poate uza de dreptul său de alegere, cerea ca *Gordianus II,* tânărul de 13 ani, să rămână singur împărat. Generalul *Capelianus,* guvernatorul Mauretaniei şi duşman personal al Gordianilor, atacă cu putere pe nouii împăraţi (în a. 238 d. Chr.). Tânărul a căzut pe câmpul de luptă, iar bătrânul, după o domnie de 36 zile, primind trista veste, s'a sinucis.

Ce se petrecea în acest timp la Roma? Garda imperială, revoltată că împăraţii aleşi de ea au fost asasinaţi, se năpusteşte asupra celor 2 împăraţi, aleşi de Senat, chiar în palatele lor, unde îi omoară şi apoi duc cadavrele lor în tabăra altui tânăr *Felix Gordianus,* pe care îl proclamă împărat sub numele de *Gordianus III.*

Acest împărat a apărut pe tron ca un salvator al patriei. Iubit de popor şi de armată, el 'şi-a dat silinţa să restabilească pacea internă. La ajungerea acestui mare ţel 'i-a fost de mare sprijin

1) *Iul. Capitolinus:* In Maximin. patre. — *Herodianus:* Hist. Roman. VII. cap. 1 şi 2.

educatorul său *Misitheus,* mai târziu socrul său şi comandantul gardei. A purtat răsboiu cu Perşii. Plecând cu armata în contra lor, a bătut în anul 242 d. Chr. pe Goţi şi pe Sarmaţi, cari 'i-au aţinut calea în Moesia. Acest fapt de arme 'i-a atras onoarea unui monument. El a întărit oraşul *Viminacium* de pe partea dreaptă a Dunării, în Moesia superioară, zidind acolo o cetate, şi l'a ridicat la rangul de colonie romană [1]. Ridicarea acestei cetăţi servea de apărare în contra deselor incursiuni ale barbarilor învecinaţi, asigurând liniştea nu numai a Moesiei, ci şi a provinciilor romane de pe partea stângă a Dunării.

In timpul scurtei sale domnii, Ardealul a fost scutit de atacuri din afară, precum şi de mişcări insurecţionale interne. Amintirea împăratului *Gordianus III* ne-a păstrat-o o inscripţie găsită la *Turda* [2], precum şi o medalie batută la *Viminacium,* din care adeseori se găsesc exemplare şi în Ardeal [3].

Tânărul împărat a fost şi el asasinat, pe malurile *Eufratului,* în ziua de 10 Martie 244 d. Chr., de către *Marcus Iulius Philippus,* zis „Arabul", noul comandant al gardei imperiale, care fusese numit în locul lui *Misitheus,* răposat.

IMPĂRATUL PHILIPPUS ARABUL (244—249)

In primăvara anului 244 d. Chr. a fost proclamat împărat de către armată şi Senat acest *Philippus,* care, după locul naşterii sale, purta numele de *Arab.* Noul împarat, care era fiul unui şef de bande de tâlhari, întorcându-se din Mesopotamia la Roma, desemnează de mai înainte pe fiul său ca viitor împărat şi încheie pace şi alianţă cu Perşii, cărora le cedează Mesopotamia, cum ne arată atât analele romane, cât şi medaliile timpului [4].

In al douilea an al domniei sale (245 d. Chr.) s'a început răsboiul cu Carpii (o seminţie scytică sau gotică din Podolia), cari au atacat şi prădat provinciile romane dela Dunăre şi mai ales

1) Aceasta ne-o arată o medalie bătută de Gordianus la Viminacium cu următoarea inscripţie: IMP. CAES. M. ANT. GORDIANUS, AUG. Capul încoronat cu lauri este al lui Gordianus. P. M. S. COL. VIM. (Provinciae Moesiae Superioris COLonia VIMinacium).

2) *Neigebauer* op. citat, 201:3.

3) *I. M. Ackner:* Die antiken Münzen, pag. 319.

4) *Eckhel:* Doctrin, Numer. Veter. VIII, pag. 320 şi 321.

Dacia. După mai multe lupte, *Philippus* 'i-a forţat să încheie pace. Nu se poate stabili exact cât timp a durat acest răsboiu contra Carpilor. El se poate însă fixa între anii 245 şi 247, deoarece pe o medalie din anul 247 se poate citi: „VICTORIA CARPICA". Pe o altă medalie, cu efigia tatălui şi a fiului, este inscripţia: „GERM. MAX. CARPICI MAX". (Germanici Maximi, Carpici Maximi) [1]. Din aceste frumoase medalii se poate vedea că *Philippus* şi fiul său cu acelaşi nume au luptat nu numai în contra Carpilor, ci şi în contra Germanilor, căci altfel nu se pot explica titlurile de onoare: *„Germanicus maximus"* şi *„Carpicus Maximus"*.

Provincia, care a suferit mai mult în urma răsboiului cu Carpii, a fost bogata Dacie. Faptul ni-l confirmă o piatră comemorativă, găsită la *Apulum* (Alba Iulia), înălţată de *G. Valerius* lui *Serapio* [2]. Această piatră ne arată că în anul 247 (al treilea an de domnie a lui *Philippus),* Dacia a fost cu totul eliberată şi curăţită de duşmani, s'a bucurat din nou de zile de pace, chiar creştinismul prinsese rădăcini adânci, iar cu ocazia marilor festivităţi de 1000 ani dela zidirea Romei, care au căzut în timpul acesta, s'a început o eră fericită pentru Dacia, întocmai cum s'a întâmplat când, sub *Gordianus III,* a fost ridicat la rang de colonie oraşul *Viminacium.*

Din nenorocire, această eră de linişte şi de progres n'a durat mult timp. Pe medaliile bătute de *Philippus* în Dacia găsim iniţialele D. F. *(Dacia Felix),* ceeace ne arată recunoştinţa Daciei faţă de împăratul eliberator al provinciei de încălcările duşmane. Succesele împăratului *Philippus* au fost întrerupte de Goţi ,cari, pătrunzând în Moesia, bat pe *Gajus Messius Decius,* locţiitorul împăratului, din cauza că nedisciplinaţii săi legionari l'au trădat şi au trecut în lagărul duşman.

IMPĂRATUL GAJUS MESSIUS DECIUS (249—251)

Nu mult după această înfrângere, legiunile din Moesia proclamă împărat pe *Decius*. Indignat, împăratul *Philippus* porneşte în contra lui *Decius*. Intâlnirea şi ciocnirea dintre ei are loc, în

---

1) *I. M. Ackner:* Die antiken Münzen, pag. 322.

2) *Neigebauer*, op. citat, 151:196; 162:262. — *Gruter*, op. citat, No. 9, pag. 85.

Ianuarie 249, la Verona (Italia), unde *Philippus* cade, iar fiul său este prins şi ucis la Roma.

Noul împărat, om harnic şi energic, era născut în comuna *Bubalia* din Sirmiul Jugoslaviei de azi. Numind pe fiul său *Herennius Etruscus* coregent, îl trimite în Illyricum, care era asediat de Goţi, şi peste puţin timp îl urmează şi el acolo. Reuşeşte să obţină o strălucită victorie asupra duşmanului şi scapă provinciile dela Dunăre, printre care şi Dacia, de atacurile din ce în ce mai cutezătoare ale popoarelor barbare. Victoria aceasta 'i-a creat un mare renume. Pe diferite monumente, ridicate şi găsite în Ardeal, el este arătat ca eliberatorul, restauratorul şi fericitorul Daciei [1]), unde în scurt timp reorganizează întreaga viaţă economică, administrativă şi militară. In cursul acestei opere de restaurare, de care municipiul *Apulum* a beneficiat în mod cu totul special, provincia *Daciei Apulensis* a fost populată cu noui colonişti aduşi din diferite părţi ale imperiului. Desvoltarea oraşului *Apulum* a luat un nou avânt, numindu-se şi *„Colonia nova Apulensis"*. Munţii Apuseni, cu regiunea lor minieră, au profitat şi ei în mod deosebit de pe urma acestei colonizări.

In faţa istoriei nu poate fi secret motivul, pentru care împăratul *Decius* s'a purtat cu atâta tragere de inimă faţă de provinciile amintite mai sus şi faţă de armatele aflătoare acolo. Inălţarea lui pe tronul imperial o datora doar dragostei şi vitejiei acestora. In timpul însă, când Dacia Traiană se mai menţinea cu formele ei de viaţă şi civilizaţie romană, *Kniva*, regele Goţilor, atacă din nou puternic Moesia, unde, după lupte sângeroase, îşi înfige stăpânirea. Impăratul *Decius* şi fiul său îşi găsesc moartea în luptele disperate din Thracia, în anul 251 d. Chr., după unii în localitatea *Forum Trebonii* din Dobrogea, iar după alţii la *Abricium*.

---

1) *Neigebauer*, op. citat, 126:9.

CAPITOLUL XII

APUSUL DOMINAŢIEI ROMANE IN DACIA

Nori grei se grămădeau zi de zi asupra imperiului roman şi mai ales asupra Ardealului, ameninţat mereu de invaziunile răsboinicilor Goţi. Invaziile popoarelor barbare pe pământul cesarilor erau, bine înţeles, mult încurajate de luptele interne, care nu mai încetau. Tronul imperial era pătat de sânge. Un împărat după altul cădeau de mâini ucigaşe. Şi baia de sânge nu voia să înceteze.

Războaiele necurmate şi creşterea peste măsură a oligarhiei romane creaseră pricini de slăbiciune şi teren prielnic sămânţei anarchice. Curente disolvante născuseră în *Roma*, capitala lumii civilizate. Cetatea eternă devenise azilul tuturor pribegilor lumii: era o cavernă a exceselor vieţii fizice, dând chiar unii împăraţi cele mai triste exemple, căci, după moartea marelui *Traian*, care avea ca dogmă binele patriei, puţini din urmaşii săi 'i-au urmat calea sănătoasă. Respectul legilor căzuse, iar desordinea administrativă şi malversaţiile aduseseră desechilibrul financiar. In asemenea condiţii, era greu pentru imperiul roman s'o mai ducă mult.

CASCADA ULTIMILOR IMPĂRAŢI ROMANI

După-ce împăratul *Decius* a murit pe câmpul de onoare, împreună cu fiul său, armata a ridicat pe tron pe *Trebonianus Gallus*, care a domnit dela anul 251—253 d. Chr. Ca să fie liniştit din partea Goţilor, încheie cu ei o pace umilitoare, angajându-se a le plăti un tribut anual. Dar cu tot tributul, pacea n'a fost durabilă. *Kniva*, regele Goţilor, a intrat din nou în Moesia. De astă-dată norocul armelor se schimbă şi *Aemilius Aemilianus*, loc-ţiitorul împăratului, repurtează o mare victorie asupra lor. După acest

succes, *Aemilianus* pune pe soldaţi să omoare pe împăratul *Trebonianus Gallus* dimpreună cu pe fiul său, crimă care se săvârşeşte în luna Maiu 253 d. Chr. Armata proclamă împărat pe *Aemilianus*, care, după o domnie de numai 3 luni, este ucis şi el de proprii lui soldaţi [1]).

După el 'şi-a luat titlul de împărat *Licinius Valerianus*, care se rezema pe armată. Inţelept şi bun, el ar fi putut deveni un mare împărat, dar era lipsit de energie. In timpul domniei lui s'au răsculat aproape toate popoarele imperiului, începând din Gallia până în Armenia. Toate încercările noului împărat de a menţine unitatea teritorială a imperiului au rămas zadarnice. Răsboaiele neîntrerupte pe de o parte, iar pe de alta nemulţumirile şi corupţia din interior grăbiau sfârşitul dominaţiei romane în Dacia. care devenise obiectul poftelor de cucerire ale popoarelor barbare, puse la pândă şi pe pradă. După câteva victorii norocoase, a avut parte numai de înfrângeri, astfel că la un moment dat din Dacia numai partea vestică şi sud-vestică mai erau în stăpânirea romană. Răsboiul cu Perşii 'i-a fost fatal, căci a căzut prisonier în mâinile regelui *Sapor*, care, după un tratament umilitor de mai mulţi ani, l'a omorât în cele mai groaznice chinuri.

I-a urmat pe tron fiul său corupt *Gallienus*, care trebuia să reziste tuturor duşmanilor Romei. Quazii şi Sarmaţii au ocupat Dacia dimpreună cu Panonia. In faţa marelui pericol, Senatul roman s'a văzut îndemnat de a trimite puternice forţe militare împotriva barbarilor — şi numai astfel Dacia a ajuns din nou sub domnia romană.

Dar o nouă primejdie se iveşte pentru Roma. Popoarele din provinciile atacate 'şi-au ales fie-care câte un împărat: Illyricul pe *Ingenuus*, Moesia pe *Nonius Regillius* sau *Regillianus* (înrudit cu dinastia lui *Decebal)* [2]) şi Gallia pe *Posthumius*. In faţa acestei grave situaţii, împăratul *Gallienus* a devenit şi mai crud, nu faţă de senatori, că pân'acum, ci faţă de armată. Cruzimea lui nemăsurată a turnat uleiu peste foc. Unul după altul au apărut rivalii, cari sunt cunoscuţi în istorie sub denumirea de *„triginta tyranni“* (Cei 30 de tirani). Ar fi greu de descris

---

1) *Eutrop*. IX, 5.

2) *Trebell. Poll:* XXX *tyrani*, cap. 9 spune: „Deceball ipsius, ut fertur, affinis".

scurta carieră a acestora dela tron până la mormânt [1]. *Gallienus,* silit să poarte lupte în contra atâtor duşmani, interni şi externi, a fost asasinat într'o răscoală (a. 268 d. Chr.), fiind în vârstă de 35 ani.

Domnia lui a fost cea mai nenorocită din câte cunoaşte istoria. Fie-care parte a imperiului era în fierbere şi troznea. Toate splendidele şi atât de minuţios calculatele cuceriri ale împăratului *Traian* erau ameninţate de prăbuşire, dacă cei câţiva împăraţi, cari au mai urmat, n'ar fi împiedecat şi amânat, pentru încă câtva timp, procesul de definitivă destrămare.

Marcus Aurelius Claudius noul ales al armatei, s'a urcat pe tron în ziua de 24 Martie 268 d. Chr. In anul următor a avut să dea faţă cu o armată gotică în număr de 300.000 soldaţi, pe care totuşi a învins'o, cu ajutorul beliducelui *Aurelianus,* împăratul de mai târziu, distrugând şi o flotă duşmană, compusă din 2000 vase cu pânze.

Date istorice [2]) ne arată că o bună parte din această număroasă armată o formau Dacii liberi (din nordul Ardealului), pentrucă Goţii au provocat la arme pe toate popoarele din jurul Daciei Traiane şi dela Dunăre. Dar armele împăratului *Claudius* au avut noroc, au învins şi a adus din nou Dacia în stăpânirea Romei [3]). Această însemnată victorie n'a împiedecat însă pe barbari ca, după moartea lui *Claudius,* întâmplată în anul 270, la Syrmiu (în Slavonia), să fie din nou îndrăzneţi.

In timpul acela de restrişte şi de vagabondaj al popoarelor barbare, Romanii au dus lupte continue când cu Goţii, când cu Marcomanii şi Sarmaţii pentru pământul Daciei. Armatele romane, care ţineau ocupate strâmtorile Balcanilor şi ambele maluri ale Dunării, s'au aruncat din nou asupra lor sub conducerea lui *Aurelianus,* care le-a constrâns să facă pace.

După moartea lui *Claudius* a fost ales cu unanimitate ca împărat *Marcus Aurelius Quintilius,* care însă după 16 zile s'a sinucis. După unii istorici ar fi fost omorât.

---

1) *Idem* XXX tyranni.
2) *Trebell. Poll.* In vita Clandii. — *Vlav. Vopisc.* în Aurelian.
3) *Pompon. Laetus:* In vita Clandii.

ULTIMUL IMPĂRAT LUCIUS DOMITIUS AURELIANUS (270—275)

In locul lui *Quintilius* a fost proclamat ca împărat generalul cu bun renume *Lucius Domitius Aurelianus*. Născut în anul 214 d. Chr., la *Syrmium* (Panonia), el era băiat de ţărani şi a ajuns pe tron din simplu soldat, fiind adoptat de împăratul *Claudius*. Personalitatea noului cesar a inspirat mari temeri Goţilor, cari îi cunoşteau talentul răsboinic. Reînouind condiţiile păcii încheiate în ajun, ei s'au obligat chiar să dea Romanilor şi o armată auxiliară de 2000 călăreţi în schimbul acordării de către împărat a unei suprafeţe de pământ agricol lângă Dunăre.

Se pare că acest contract încheiat a fost ţinut cu sfinţenie, deoarece întâmplându-se ca o ceată de 500 Goţi să facă o incursiune în provinciile romane, comandantul Goţilor a dispus ca şeful năvălitorilor să fie omorît. Dacă ar fi să dăm crezământ arătărilor istoricului maghiar *Vass Iozsef* [1]), menţinerea condiţiilor de pace intra în însăşi prevederile împăratului *Aurelianus*, care a cerut însă, ca garanţie, şefului armatei gotice să-şi crească fiii şi fetele în spirit roman. Unele din fete s'au căsătorit chiar cu generali romani în dorinţa împrietenirei dintre aceste două popoare, ceea-ce din punctul de vedere al politicei statului roman era o măsură abilă [2]).

Fig. 64 Monedă de aramă din timpul împăratului Aurelian

In fond însă această atitudine a împăratului roman era numai simulată şi dictată de împrejurări: El se convinsese că Ardealul şi ţinuturile din stânga Dunărei nu ar mai putea rezista atacurilor viitoare ale popoarelor barbare şi se gândea cum să le salveze, până mai e timp, de puhoiul ce le ameninţa din ce în ce mai grav, pentru-că nici unui roman nu 'i-ar fi putut trece prin cap să creadă că între poporul roman şi barbari ar fi fost posibilă o prietenie sinceră. Calculata prietenie manifestată Goţilor 'i-a servit împăratului *Aurelianus* ca să părăsească în anul 274 d. Chr. milităreşte Dacia şi să-şi strămute legiunile şi slujbaşii în Moesia, adică în dreapta Dunării [3]).

---

1) *Vass Iozsef:* Erdély a romaiak alatt. Kolozsvártt, 1863. Pag. 83.

2) *Sporschil:* Gibbon's Geschichte des Verfalles und Unterganges des römischen Weltreiches. Pag. 233 şi 234.

3) *Eutrop.* IX, 9. — *Sext. Ruf.* Fest. brev. VIII. — *Iornandes:* De regn. succ. 51. — *Malalas* XII, pag. 301. — *Vopiscus:* In Aurelian. 39

Cu începere d'atunci o parte a Moesiei s'a numit *Dacia Ripensis* sau *Dacia Aureliana* [1]).

După unii istorici, motivul principal al acţiunii ultimului împărat roman ar fi fost că Goţii patrunseseră şi în Italia, unde învingând armatele romane lângă *Piacenza,* plănuiau să plece asupra Romei. Pentru a preveni acest atac, de care se temea, împăratul *Aurelianus* s'a văzut nevoit să-şi retragă legiunile aflătoare în Dacia şi sa le aibă la dispoziţie pentru apărarea cetaţii eterne. Oricare ar fi fost motivul politic sau de ordin militar, care a impus această măsură, fapt neîndoios este că *Aurelianus* şi-a retras armata din Dacia şi a trecut-o pe dreapta Dunării, în Moesia.

Scriitori straini, ca *Rössler, Hunfalvy* etc., dovediţi duşmani neîmpăcaţi ai neamului nostru, susţin că, deodată cu retragerea armatei în Moesia, ar fi încetat şi s'ar fi stins în Dacia Traiană ori-ce viaţă a coloniştilor romani, înstăpâniţi pe pământul ei de aproape două veacuri. Teoria aceasta falşă şi tendenţioasa a fost combătută cu dovezi şi argumente neîndoelnice de către cei mai renumiţi istorici români şi străini, de bună credinţa, stabilind temeinic că poporul băştinaş daco-roman, adică plebea, proprietara de pământ, ca şi proletariatul muncitoresc, care îşi câştiga pâinea de toate zilele în munca remuneratoare a pământului şi a minelor de aur, au rămas lipite de glia şi de ciocanul lor, de casele, de munţii, de minele şi de gospodăriile lor.

MĂRTURISIREA PREŢIOASĂ A ISTORICULUI MAGHIAR VASS

In privinţa aceasta avem de mult (1853) şi marturia unui învăţat maghiar, anume profesorul *Vass Iozsef,* membru al Academiei maghiare, care în cartea sa *„Erdély a Romaiak alatt“* (Ardealul sub Romani) scrie la pag. 86 următoarele: *„Cu toate acestea, o parte însemnată a locuitorilor Daciei a rămas în patria lor străbună şi coloniştii n'au încetat a ţinea la patria lor, unde primii ocupanţi 'i-au învăţat lucrul pământului şi industria minieră. Incetul cu încetul s'au reluat legăturile între popoarele de pe cele două maluri ale Dunării“*.

---

1) *Antonini Itinerar.* — *Ammian. Marcellin.* XXVI, 5, 7. — *Sext. Ruf.* op. citat. — *Eutropius* op. citat.

De altfel însaşi luptele de mai târziu, purtate de armatele romane cu Goţii, ne dovedesc că Roma nu 'şi-a luat gândul dela pământul Daciei, ocupat de *Traian* cu atâta jertfă de sânge [1]).

După retragerea armatei romane din Dacia de catre *Aurelianus* şi mutarea ei în Moesia, Ardealul a ajuns cu toate bogaţiile sale în stăpânirea Goţilor, cari, ocupând apoi şi Panonia, au înfiinţat imperiul gotic. De aci înainte începe pentru Ardeal o viaţa noua, amară şi chinuită, sub călcâiul popoarelor barbare.

Imparatul *Aurelianus* a murit în scurtă vreme — în anul 275 d. Chr. — în timpul expediţiei ce pornise împotriva Perşilor. El a fost ucis pe drum de un libert al sau.

---

1) *Eutropiu X*, 4. — *Idatius:* Ad ann. 332. „Victi Gothi ab exercitu romano in terris Sarmatarum". — *Iulianus:* In Caesaribus. „Eam quam (Trajanus) provinciam recuperavi".

PARTEA A PATRA

DACIA IN TIMPUL NĂVĂLIRILOR BARBARE

CAPITOLUL I

VAGABONDAREA POPOARELOR ŞI STABILIREA UNGURILOR IN DACIA

Toţi scriitorii istorici serioşi, desbrăcaţi de idei duşmanoase neamului românesc, îşi unesc părerile în sensul că împăratul *Aurelian* 'şi-a retras din Dacia Traiană armata şi funcţionarii în dreapta Dunării, fiindcă aici, în Moesia inferioară şi superioară, se credea mai la adăpost de atacurile şi loviturile continue ale barbarilor năvălitori. Deasemenea, în cap cu invaţatul profesor ungur *Iozsef Vass,* membru al Academiei maghiare, recunosc că dacă, deodată cu legionarii şi dregătorii romani, s'au retras din Dacia şi oamenii mai bogaţi de prin oraşe, cari se puteau despărţi cu uşurinţă de nişte ziduri orăşeneşti, spre a se muta în altele [1]), în schimb poporul dela sate, Dacii autochtoni şi băstinaşi, ca şi coloniştii romani împroprietăriţi aici de vreme îndelungată nu s'au strămutat nicăiri, ci au rămas pe pământul şi la casele lor, unde, chiar în vârtejul tuturor navălirilor, găseau un adăpost mai bun prin văile, codrii, prin peşterile munţilor şi galeriile minelor de aur.

Afirmaţiunea unor scriitori străini ca împăratul *Aurelian* ar fi evacuat întreagă Dacia Traiană de locuitorii săi, este falşa, greşită şi interesată. Aşa ceva era nefiresc, căci o populaţie

---

1) *Dr. I. Lupaş:* Istoria Românilor. Ediţia VIII. Pag. 46.

nu se putea expune unor primejdii, care puteau deveni şi mai grele pentru dânsa în locurile necunoscute din dreapta Dunării sau Dacia Aureliana. Populaţia daco-romană s'a menţinut în Dacia Traiană în tot timpul năvălitorilor, fară ca să-i piară samânţa şi fara ca să-şi fi întrerupt cu desăvârşire ori-ce legătura cu rudeniile din sudul Dunării, nevoind să uite nici unii, nici alţii cine au fost.

POTOPUL BARBARILOR

Cei mai lacomi şi mai nerăbdători năvălitori au fost fara îndoială Goţii musculoşi şi sălbateci.

Fig. 65. Attila, regele Hunilor. Din colecţia de stampe a Academiei române)

Inca din secolul III, rasa germana, reprezentată atunci prin ramura Goţilor, fie ei Visigoţi sau Ostrogoţi, striga *„ca trebue să se distrugă romanitatea cu blestematul ei spirit latin“* [1]. Inarmaţi cu o astfel de mentalitate, Goţii; dupa retragerea lui *Aurelian,* au intrat nesuparaţi în Ardeal, pe care l'au stapânit apoi 100 de ani (274 376). Alungaţi de crudul popor al Hunilor, le-a luat locul „biciul lui D-zeu“ *Attila,* regele lor, cu oardele sale barbare, care au vagabondat pe pământul Ardealului şi l''au jefuit pâna în anul 454. Dupa moartea lui *Attila,* îşi face patrie noua în Dacia *Ardaric,* regele Gepizilor, şi ei popor de origine gotica. Stăpânirea acestora a încetat în anul 567, când au fost bătuţi şi alungaţi din Ardeal de catre Avari, popor de rasă mongolică, conduşi de regele lor *Baian.* In anul 630 ei ocupă şi Dalmaţia. Din cauza luptelor interne dintre Avari, pătrund şi se stabilesc în Ardeal Slavii. Avarii sunt batuţi, în anul 791, de către *Carol*

1) *A. Spengler:* Preussenthum und Sozialismus.

cel mare, regele Francilor, cu trei armate, în rândul cărora erau şi Slavi. Poporul avar s'a contopit succesiv în popoarele creştine ale Slavilor şi Francilor sau Francezilor de mai târziu.

Cu Slavii, Românii au trăit împreună timp îndelungat, împrumutând unii dela alţii datini, unelte, obiceiuri şi elemente de limbă, cum dovedesc atâtea numiri de origine slavă, ca *Grădişte, Belgrad* (Alba Iulia), *Turda, Cluj, Moigrad, Zlatna* etc. Aproape toţi Slavii din nordul Dunarii s'au contopit succesiv cu Românii, ceeace dovedeşte ca aceştia erau mult mai numeroşi. In sudul Dunării însă, elementul slav fiind în numar mai mare, a înghiţit o buna parte din elementul românesc, putându-se salva de slavizare numai Românii răspândiţi prin Serbia (valea Timocului), Macedonia, Grecia, Albania şi Bulgaria.

Fig. 66. Arpad, ducele Ungurilor. (După colecţia de stampe a Academiei române)

Nu trebue uitat însa urmatorul fapt important şi anume ca procesul de formaţiune a poporului românesc se îndeplinise deja înainte de a veni în atingere cu Slavii. Dovada ne-o da limba româneasca, a cărei structura latina n'a fost în stare s'o destrame îndelungata convieţuire cu Slavii, cari 'i-au îmbogăţit numai comoara de cuvinte cu un numar însemnat de elemente slave [1]).

NĂVĂLIREA ŞI STABILIREA UNGURILOR IN ARDEAL

Către sfârşitul secolului al IX-lea (896) s'a ivit la hotarele rasaritene ale pământului românesc încă un popor turanic: Ungurii sau Maghiarii, cari sunt de origine fino-ugorică. Ei au venit din Asia şi au fost conduşi de şeful lor *Arpad* până în şesul dintre

1) *Dr. I. Lupaş* op. citat, pag. 56.

Dunăre şi Tisa, unde stăpâniseră mai înainte Hunii şi Avarii. De aici s'au întins spre pământul Ardealului, unde domneau knezii români *Glad* în Banat, *Menomorut* în Crişana şi *Gelu* în Ardealul propriu zis. In această situaţie au găsit Dacia Traiană *Arpad* [1]) şi Ungurii lui.

ORIGINEA CUVÂNTULUI „ARDEAL"

Peste teritoriul Munţilor Apuseni a domnit *Gelu,* pe care beliducele ungur *Tuhutum* l'a învins în lupta dela *Valea Almaşului,* în care kneazul român a şi căzut. Odată cu ocuparea Ardealului de către Unguri, s'a terminat pentru câtva timp şi migraţiunea popoarelor barbare. Ungurii, cari ocupau şesul dintre Dunăre şi Tisa, au numit partea muntoasă la răsărit de munţii Bihorului *Erdö+elö,* format din cuvintele ungureşti *erdö*=pădure şi *elö*= înainte, adică *Erdély,* numire care datează din secolul XII (1176) şi din care se trage românescul *Ardeal.* Numirea de *Erdély* în ungureşte sau *Ardeal* în româneşte nu este altceva decât traducerea şchioapă a latinescului *Transilvania,* adică locul sau ţara de dincolo de pădure, căci de fapt *Erdö+elö,* deci *Erdély,* însemnează locul sau ţara dinaintea pădurii, iar nu ţara de după pădure, cum exprimă plastic noţiunea latinească de *Transilvania.* De aici, istoricii bizantini, când vorbesc de Ardeal, zic *Ardelion.* Denumirea nemţească de *Siebenbürgen,* pe care o dau Germanii Ardealului, vine dela cele 7 cetăţi sau burguri săseşti din Ardeal [2]).

Personal prefer numirea de *Ardeal,* în loc de *Transilvania,* pentru simplul motiv că cea dintâiu este cu mult mai răspândită în graiul popular, care a consacrat-o.

NĂZUINŢELE SUFLETEŞTI ALE ROMÂNILOR

Cunoscând şi studiând cu deamănuntul istoria trecutului nostru, nu mă pot opri de a spune că poporul român, cu toate navalirile barbarilor, cu toate chinurile îndurate, a avut, în cli-

---

1) *Urbán Mihály:* Bányászati és kohászati lapok. No. 17 din Septembre 1906.

2) *G. Popa Liseanu* şi *Dr. I. Lupaş:* Articole în ziarul „Universul" din 18 şi 27 August 1932. — *N. A. Rusescu:* Articol în „Adevărul" sub titlul: Transilvania sau Ardeal (tot din 1932).

pele de linişte, dorinţe şi năzuinţe sufleteşti, de care ne putem mândri cu drept cuvânt şi azi. In ce priveşte ocuparea Ardealului de către Unguri, un singur fapt va confirma cele mai de sus: In anul 949, când prinţul *Gyula* al Ardealului se întorcea dela *Constantinopol* botezat în legea ortodoxă şi aducea cu el pe episcopul *Ierotei*, religia greco-ortodoxă era răspândită aproape în întreg Ardealul [1]), operă, în contra căreia a luptat din răsputeri primul rege al Ungariei *Ştefan* (1000—1038), care a unit definitiv Ardealul cu Ungaria, înfigând stăpânirea maghiară pe vechiul pământ al Daciei Traiane timp de peste 1000 de ani.

---

1) *Kuliffay Ede:* Erdély története. Budapest, 1876. Pag. 19.

CAPITOLUL II

CALVARUL DACO-ROMANILOR IN TIMPUL MIGRAŢIUNII POPOARELOR BARBARE ŞI MINUNEA ZAMISLIRII NEAMULUI ROMÂNESC

Hotarîrea împăratului *Aurelian* de a-şi retrage armata şi funcţionarii din Dacia Traiană în provinciile din dreapta Dunarii (în Moesia inferioara şi superioară), a fost, fără îndoiala, un act de slăbiciune din partea Romei, act, care, considerând prapadul din vremea navalitorilor barbari, putea foarte uşor sa ducă la dispariţia totala a elementului daco-roman, rămas acasa, lipit de glia stramoşiasca şi de ciocanul, cu care muncea de 169 ani în pământul şi în minele *„Daciei fericite“* de pân'atunci.

Care a fost salvarea Daco-Romanilor în acele nespus de grele şi vijelioase vremuri? Cum au putut ei supravieţui loviturilor fara cruţare ce s'au năpustit asupra lor sute de ani dearândul? Cum a putut să trăiască un popor secole întregi o viaţă subterană subjugat, batjocorit şi saràcit, fără a-'şi pierde individualitatea naţionala, ba din contra înfiripându-o şi mai puternic? Prin ce mijloace s'a facut minunea închegării neamului românesc de azi?

Iata atâtea întrebări, la care voiu încerca sa raspund bazat numai pe logica fenomenelor istoriei.

APĂRAREA NATURALĂ A SOLULUI

Nu trebue sa uitam ca barbarii învingatori nu cunoşteau nici o milă şi nici o cruţare. De aceea minunea zamislirii noastre ne poate mira cu atât mai mult. De asemenea trebue să ţinem seama de faptul că sămânţa spirituală a Romei nici n'a apucat

bine sa rodeasca în Dacia Traiană, când aceasta bogata colonie a rămas în voia soartei. Peste opera de civilizaţie latina s'au napustit distrugerile barbare în valuri atât de dese, încât n'a mai fost răgaz de refacere, nici măcar de respiraţie. Stapânirea pamântului şi a minelor bogate, în care încolţise sământa latină, a trecut în mâinile năvălitorilor, rând pe rând. Numai ruinele mai arătau ca în Dacia Traiana a lucrat cândva mâna creatoare a civilizaţiei romane. In multe locuri n'a mai rămas decât cerul şi pământul, spun cronicarii blestematelor vremi d'atunci. Ruinele aşezarilor romane au fost înmormântate sub straturi groase de balarii. S'a uitat, după veacuri de salbătecie, pâna şi amintirea Romei.

Jafurile barbarilor istoriei s'au ţinut lanţ veacuri dearândul şi în faţa lor Daco-Romanii au fost nevoiţi sa-şi salveze viaţa şi avutul prin ascunzătorile codrilor, prin peşterile munţilor şi prin galeriile minelor, care au jucat un rol covârşitor în pastrarea fiinţei noastre etnice şi a celor mai preţioase documente asupra trecutului nostru, cum sunt tablele cerate găsite în minele de aur dela *Roşia Montană* (Alburnus Maior). Este un sfânt, dar trist adevar, ca rădacinile copacului fiinţei noastre etnice 'şi-au gasit salvarea în vremuri de cumplita rastrişte în mare parte în văgăunile, în peşterile şi galeriile minelor din Carpaţi, unde barbarii cuceritori şi asasini n'au putut sa le taie, ceea-ce desigur nu era puţin lucru într'o vreme când crima era un act zilnic şi firesc.

APĂRAREA SPIRITULUI LATIN

Dar pelânga aceasta aparare a naturii, strabunii noştri daco-romani au mai avut parte, din fericire, şi de apararea miraculoasa a spiritului latin, care, pe lânga creştinism, a exercitat o înrîurire adâncă asupra lumii vechi, continuând pâna în zilele de azi. Energia spiritului latin menţine doar până azi în capul civilizaţiei mondiale popoarele, în a caror structura interioara s'a framântat latinitatea. In ce priveşte latinitatea noastra, ea a fost oprimata de împrejurarile istoriei, cheltuindu-şi energia ei întreaga, în curs de veacuri, ca sa se pastreze în aşteptarea unui moment de realizare. Este fenomenul rar, când un neam îşi menţine fiinţa vie numai printr'o forţa latenta sufletească.

La noi spiritul latin n'a găsit altă posibilitate de vieţuire decât sufletul şi alt mijloc de exprimare decât limba, iar energia Romei antice, acumulată pe pământul Daciei Traiane prin diverse lucrări, monumente de artă şi inscripţii, a format un rezervoriu pentru alte vremuri..., care au venit şi au rămas însemnate în istorie prin altoirea Dacilor băştinaşi cu coloniştii şi legionarii romani, rămaşi în Dacia Traiană, punând astfel temeliile unui popor nou, *a poporului românesc,* care s'a alcătuit şi s'a închiegat cu încetul în curgerea mai multor veacuri şi în vuetul celor mai vijelioase vremuri.

Intr'adevăr, este un fapt vrednic de reţinut că România, aşezată pe drumul cel mare al invaziilor barbare, cutreerată în toate părţile de valuri de vânturători înarmaţi, păstrează o populaţie aproape fără un amestec mai caracteristic, rămânând pururea asemenea sie-şi, când lumea întreagă se transformează şi se reînouieşte. Imperiul roman piere, dar coloniile romane din Dacia Traiană stau în picioare. Imperiul grec se sfărâmă şi năvălitorii otomani se opresc la graniţele Principatelor române, după cum se opriseră, la Dunăre, descendenţii lui *Attila* şi la malurile Nistrului Slavii Poloniei. In acest chip, în mijlocul cataclismului universal, când fiecare naţie era de pradă, coloniile lui *Traian* îşi păstrează tipul vechiu latin şi ne aduc cu ele cele de pe urmă semne ale limbei poporului roman, vechea idiomă dorică, ce nu se mai vorbea la *Roma* încă de pe timpul lui *Cicero* şi al lui *Vergiliu* [1]). Iată atâtea motive puternice, care ma fac să îmbrăţişez cu tot sufletul noua teorie istorică a prof. francez *Benda,* care este următoarea:

NOUA TEZĂ ISTORICĂ A FRANCEZULUI BENDA

Profesorul *Julien Benda* a scris nu de mult o carte de istorie întitulată: *„Esquisse d'une Histoire des Français dans leur volonté d'être une nation"*. Aşa cum o indică şi titlul, cartea demonstrează procesul de formaţiune a poporului francez prin voinţa lui colectivă de a se forma ca naţiune. După *Julien Benda,* n'au fost Regii de ajuns ca să facă Franţa şi, oricare ar fi fost calităţile lor, ei n'ar fi putut-o face fără complicitatea Francezilor.

1) *Elias Regnault:* Istoria politica şi socială a Principatelor dunarene, pag. 18 şi 19. Iaşi, 1856.

Ei bine, eu cred că teoria învăţatului profesor francez se poate aplica cu atât mai mult când e vorba de procesul de formaţiune a poporului românesc şi că nu mă depărtez de cadrul adevărului istoric când afirm că închiegarea într'o singură naţiune a Daco-Romanilor a fost rezultatul voinţei lor hotărîte şi neînfrînte, iar nicidecum rezultatul unei succesiuni de fenomene mecanice.

Pentru a ajunge la formaţiunea poporului român de azi, a trebuit ca elementul roman de o parte şi elementul dac de altă parte să-şi dea mâna în timpul migraţiunii popoarelor barbare în *Dacia felix,* să se ajute reciproc şi să lupte unite şi dârz împotriva tuturor năvălirilor cutropitoare şi pustiitoare. Cum am spus mai sus, la început galeriile subterane din minele de aur, apoi munţii păduroşi ai Carpaţilor, cu ascunzătorile, peşterile şi văgăunile lor, au fost asilul salvării coloniştilor romani şi al Dacilor autochtoni. Mai târziu, în vremuri de linişte, scutul de apărare al vieţii, averii şi fiinţei lor etnice a fost pasiunea lor de proprietari de pământ şi nevoia lor de siguranţă.

Este într'adevăr interesant de constatat că pe când la alte popoare şi în alte părţi indigenul şi năvălitorul au rămas duşmani veşnici, în Dacia sentimentul de posesiune a pământului a fost mai puternic decât dorinţa de a păstra curat sângele rasei romane. Graţie acestui sentiment de proprietate, elementul *român,* eşit din plămădeala *romano-dacă,* a ştiut să trăiască în pace şi cu *Slavii,* pe cari nu 'i-a urît. In schimb, el a avut o statornica aversiune faţă de *poporul maghiar,* lacom şi grandoman, pe care nu l'a iertat niciodată.

Aşa şi numai aşa, cred eu, se explică minunea cum dintr'o grupare de atâtea elemente diverse *(roman, dac* şi *slav)* a apărut la un moment dat în istorie, cu toate vicisitudinile timpului, o singură naţiune omogenă: *neamul românesc.*

Naţionalismul Românului s'a manifestat treptat prin setea lui de individualitate şi de independenţă. Dovadă: înfiinţarea Principatelor Munteniei (1290) şi Moldovei (1299), care, după atâtea sute de ani, a condus la unirea Principatelor din 1859 şi după alţi 60 de ani la înfăptuirea României Mari cu alipirea Ardealului, Bucovinei şi Basarabiei.

Poporul român de azi s'a trezit din adâncimea mileniilor pe urma plugului constructiv şi a exploatării minelor de aur din

Munţii Apuseni ai Ardealului, punându-şi toată nadejdea vieţii în Dumnezeu şi în palmele lui batătorite de munca. El n'a rapit nimănui dreptul şi nu 'şi-a întemeiat niciodată rosturile pe distrugerea şi prădarea bunurilor altuia. Alţii au venit peste el cu gânduri de prada şi de umilire. Veacuri dearândul poporul român n'a facut decât să dreagă ceea-ce alţii 'i-au nimicit şi 'i-au stricat. Opera lui, ca şi spiritul lui, au fost prin excelenţă închinate muncii constructive, care s'a putut înfăptui numai în urma voinţei colective şi neînfrânte a celor trei elemente romano-daco-slave

Fig. 67. Radu Negru, întemeietorul Principatului Munteniei

Fig. 68. Dragoş Vodă, întemeietorul Principatului Moldovei

şi a comprehensiunii lor active de a forma întâiu o naţiune şi apoi de a se întruni într'un singur stat. Toţi Knezii, Domnii şi Regii Românilor au fost numai nişte auxiliari în acest scop.

Istoria ne arata ca Impăraţii şi Regii au fost şi sunt simple accidente în viaţa popoarelor. Ei propun, dar Suveranul real şi efectiv, care dispune, este poporul. Regii au eşuat totdeauna când s'au pus deacurmezişul voinţei populare. Regii sau conducatorii unui popor nu sunt decât mandatarii lui, de multe ori fără voinţa liber exprimata. In realitate drama o joacă poporul. Şi chiar atunci când avem impresia că un om mare a izbutit să se opuna prabuşirii unui popor, avem o simplă iluzie. Sunt foarte

rari Regii, cari au ştiut şi au înţeles sa fie expresia perfecta a aspiraţiilor poporului şi a spiritualităţii sale. Printre aceştia noi, Românii, numărăm cu mândrie pe marele Rege *Ferdinand I.*

In 1916, când România a intrat în răsboiu, fericitul Rege *Ferdinand I* a avut intuiţia întemeiată că în conştiinţa româneasca era adânc sadit sentimentul nu numai al unei proprietăţi materiale, ci şi al unei unităţi naţionale şi spirituale abstracte, căreia 'i-s'a supus, îmbrăţişând-o cu căldura unui suflet mare.

Voinţa, care a contribuit la continuitatea spiritului românesc şi a făcut unitatea neamului nostru, este o voinţă transcendentă, aşa după cum este noţiunea metafizică despre „geniul speciei" în lumea animală.

CROMATICA NOASTRĂ ETNICĂ

Azi când, graţie conducatorilor înţelepţi ai destinelor româneşti, avem fericirea de a vedea neamul nostru complect întregit în graniţele sale etnice, putem mai bine decât ori-când studia mersul procesului multisecular de închiegare lenta, dar trainica, a celor trei elemente întregitoare ale poporului românesc.

Astfel vedem cum Ardealul înfaţişează *spiritul dacic:* dârz, tenace, închis, fortificat într'o rezistenţă, care s'a manifestat tot atât în politică pe cât s'a manifestat şi în cultura, fară nuanţe, făra gingăşii, fară fantezie, fara surîs. Deasemenea vedem cum Muntenia şi Oltenia reprezinta cel mai autentic *spirit latin:* realist, sceptic, politic şi juridic, iar depărtându-ne de coloana vertebrală a Carpaţilor Moldovei spre Prut, spre Bugeac, spre malul Nistrului, constatăm cum dam de ultimul hotar al Europei batut de valurile asiatismului mistic, reprezentat de elementul *scytic* şi *slav,* neastâmpărat şi risipit.

Supunând acum unui examen spectral cromatica noastra etnica, vom găsi imediat şi isvorul regionalismului atât de hulit de unii şi atât de nerod exploatat de alţii, realitate, care se cuvine să fie privită cu alţi ochi şi cercetata cu alta înţelegere, căci înţelegându-ne ne-am iubi altfel şi iubindu-ne, am şti sa ne iertam desacordul dintre noi, care vine de departe şi anume din adâncimea timpurilor [1]).

---

1) *Cezar Petrescu:* Articolul „O comemorare şi ceva mai mult" din ziarul „Curentul" No. 1612 din 26 Aug. 1932.

CAPITOLUL III

VECHIMEA, PENETRAȚIUNEA ȘI FORMAȚIUNEA MASSEI ETNICE DACO-ROMANE

Toți istoricii sunt de acord că existența neamului nostru românesc se datorește, în prima linie, colonizării romane din Dacia Traiană, care s'a făcut sistematic de împăratul *Traian* mai întâiu în Munții Apuseni, fiind-că aici era centrul politic al Daciei și tot aici erau minele de aur, care exercitau o deosebită atracție și pentru administrația imperiului și pentru colonii [1]).

PENETRAȚIA ROMANĂ ÎN DACIA

De aceea vedem că romanizarea, care se întinsese mai întâiu pe linia Dunării, ajutată de marele fluviu și de șoseaua de pe malul drept până la mare, construita încă sub împăratul *Tiberiu* (a. 33 d. Chr.), ca și cea de pe malul stâng în timpul domniei împaratului *Traian,* se intețește mai ales în zona carpatica a Munților Apuseni, unde erau minele de aur și castrele.

Intr'adevar, Munții Apuseni, cum am aratat mai înainte, au fost încercuiți cu o serie de castre puternice, ca *Apulum* (Alba Iulia), *Potaissa* (Turda), *Napoca* (Cluj) *Micia* (Vețel) și *Porolissum* (Novigrad sau Moigrad, în Sălaj), iar tablele cerate, inscripțiile de pe monumentele funerare, drumurile și alte resturi de civilizație dovedesc aci o foarte adâncă infiltrare a elementului colonizator. Un document clar al penetrației romane, mai ales în părțile apusene ale cetății carpatine, ni-l oferă învățatul nostru profesor de geografie dela universitatea din București, *Simeon Mehedinți,* care într'un

1) *Jérome Carcopino:* Les richesses des Daces et le redressement de l'Empire romain sous Trajan. *Dacia* vol. I, pag. 28—34.

studiu de observări relative la Ardeal, publicate sub titlul „Cadrul antropologic" în volumul *„Transilvania, Banatul, Crişana, Maramurăşul"*, scos în 1929, cu ocazia împlinirii a 10 ani dela alipirea Ardealului la patria-mamă, face următoarele interesante constatări:

„Se ştie că, în Germania, portul vaselor pe cap coincide cu granița expansiunii romanice. Harta ne arată că şi în Dacia s'a păstrat acest *test* etnografic tocmai în regiunea unde colonizarea a fost mai intensă. Din Banat şi Oltenia, zona acestui obiceiu se prelungeşte spre nord până dincolo de linia Murăşului.

„Putem zice că după cum minele de argint ale Spaniei au romanizat pe Iberi numai în timp de doua secole, *tot aşa aurul şi sarea Daciei apusene au fost una din cauzele cele mai active ale acelui flux de coloni (infinita copia), care a dăruit acelui sector un nou strat de populație"*.

Romanii, dupa-ce au încercuit în coaste Munții Apuseni şi au împânzit cu legiuni valea Dunării şi capătul Nistrului, s'au îngrijit mai mult de consolidarea militară a provinciei prin *valuri*, care să corecteze lipsurile cetății Carpaților, pentru a o apăra atât spre apus cât şi spre răsărit, aşezând o mulțime de *valuri*, pe întinsul Daciei. Primul *val* a fost cel din poarta pe unde iese Someşul [1]). Un *vallum* de 70 klm. lega *Resculum* (Poeni), aşezat pe Crişul repede, cu Someşul (castrul dela Căşeiu), trecând peste *Porolissum*. Un lanț de 7 castre şi alte întărituri secundare forma aici un *limes dacicus* [2]), menit a apăra partea pe unde Someşul iese din Ardeal, adică să astupe oarecum ştirbătura circumvalației între Munții Apuseni şi masivul Rodnei. Când Dacia s'a împărțit în 3 provincii administrative, iar *Porolissum* devine capitala provinciei nordice (a. 167 d. Chr.), a fost ridicat un nou *vallum* între Crişul repede (Orade) şi Crasna (Meştedu mare).

CUM S'A FORMAT MASSA ETNICĂ ROMÂNEASCĂ

Stăpânirea latinității în Dacia Traiană a fost mult ajutată şi de faptul că tocmai în epoca ce urmează cuceririi Carpaților, armata romană îşi schimbă caracterul: recrutarea soldaților începe a se face pe loc dintre locuitorii provinciei respective, iar recrutul de-

---

1) *S. Mehedinți:* Volumul „Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul". Bucureşti, 1929. Pag. 593.

2) *Em. Panaitescu:* Le limes dacique. Nouvelles fouilles et nouveaux résultats. „Bull. de la Section Historique". Acad. Rom., 1929.

venea *civis romanus*. Imparatul *Septimiu Sever* îngăduind apoi soldaților și casătorirea, legionarii deveniau un fel de grăniţeri, legaţi de familia și de moșioara lor.

In curând veteranii au ajuns să dea nota întregei populaţiuni civile, de unde a și urmat faptul social că toţi *bătrânii* erau consideraţi ca *veterani*. Astfel, graţie continuei penetraţiuni romane dinspre Adriatica spre Carpaţi, s'a închiegat aci un popor nou. Massa dacica devine o massa daco-romana, acceptând o limbă noua, ca și Iberii (Spaniolii) și Gallii (Francezii).

Cu timpul aceasta massa etnică, cu care se încheie istoria antica, și-a mai pierdut din omogenitatea daco-romana, deoarece 'i-s'au adaugat o mulţime de elemente eterogene. Unele au disparut complect, iar altele s'au pastrat sub forma de insule, dar lucru esenţial a fost faptul ca massa romanizata a rezistat, ca o reala continuitate în spaţiu și în timp, ceea-ce pentru unii pare un adevărat miracol [1]). De aceea scriitorii cu destul orizont critic, ca *Pittard, Snelmann* etc., spun ca dacă, dupa parăsirea Daciei de catre împaratul *Aurelian*, civilizaţia romana a dat îndarat în Dacia, ea n'a putut fi însa nimicita, ceea-ce ar fi fost inevitabil, în cazul ca baștinașii ar fi pierit ori 'și-ar fi parasit ţara [2]).

Dar sedimentaţia etnografică din evul mediu, solid argumentata de prof. *C. Diculescu* în opera sa multilaterala *Die Gepiden* (Leipzig, 1922), a adus câteva elemente, care merită să fie amintite, macar pe scurt, fiindca tocmai aluviunile, deplin constatate și de istorici și de filologi, sunt o dovadă irecuzabila a continuitaţii poporului nostru, care le-a cuprins și asimilat potrivit cu direcţia din care veniau și cu formele cadrului geografic. Aceste elemente au fost, navalind dinspre nord, cum am aratat într'un capitol precedent, Goţii, Hunii, Gepizii și Avarii, iar dinspre est Slavii și apoi dinspre apus Ungurii. Nici unul însa din aceste elemente, afara de Unguri, nu s'au putut menţine în sfera Daciei lui *Traian* și nu se poate zice despre nici unul ca s'a păstrat într'o zona, în care sa fi lăsat pecetea sa ca o patura etnică deosebita.

Dupa un secol dela venirea Ungurilor în Europa, când s'a încheiat o mie de ani dela împânzirea Dunării cu legiuni romane

---

1) *S. Mehedinţi* op. citat, pag. 594.

2) *De interpretibus Romanorum*, Leipzig 1919, pag. 81 (Revista „Societatea de mâine", 1927, pag. 564).

(sub împ. *Octavian August)*, Dacia carpatica şi pontică ieşise de sub valurile navalirilor barbare ca o insula de romanitate vădita, începând dela şesul Tisei *(pastores Romanorum)* şi sfârşind cu marginea dinspre mare *(Vlahi pontici)*.

CARACTERUL RELIGIOS, MILITAR ŞI ECONOMIC AL COLONIZĂRII ARDEALULUI SUB REGII UNGARIEI

Dacia Traiana ar fi ramas de buna seama omogena din punct de vedere etnic, daca nu s'ar fi ivit, curând după ocuparea Ardealului de către Unguri, un fapt istoric, care a dat Carpaţilor un rol neaşteptat. Creştinatatea s'a desbinat în doua pe tema schismei religioase. Ungurii primesc creştinismul sub auspiciile Papei şi capată astfel misiunea [1]) de a reprezenta catolicismul faţa de „ereticii" de rit oriental. Cu rolul acesta, Ungurii devin colonizatori în Ardeal. Procesul cuceririi dureaza aproape doua secole şi poate fi urmărit pas cu pas [2]). Patrunderea n'a fost însa uşoară. Progresiunea s'a facut în raport cu cadrul fizic al ţarii şi cu rezistenţa knezatelor şi voevodatelor româneşti [3]). Ajutaţi de munţi, de codri şi de oare-care *prisăci* sau întariri *(indagines)*, conducatorii elementului autochton s'au opus pas cu pas. De aceea sub regele *Sf. Ştefan*, la începutul secolului XI, abia este ocupata poarta pe unde iese Someşul. Alt rege, *Sf. Ladislau*, răzbeşte, pela sfârşitul aceluiaşi secol, pâna în valea Muraşului şi a Târnavei mici. Altul, *Geza II*, înainteaza, pela jumatatea sec. XII, peste valea Târnavei mari pâna la Olt. In sfârşit, *Andrei II*, pela jumatatea sec. XIII, ajunge pâna în Ţara Bârsei şi Trei-Scaune.

Singure elementele venite dinspre apus au putut pastra individualitatea lor etnografica, fiindca, spre deosebire de toate celelalte navaliri, de data asta se face în Ardeal o adevarata colonizare cu caracter *militar, economic şi religios*. Regii Ungariei aşezara colonii în valea Muraşului şi a Târnavei mici *(Sf. Ladislau)*, apoi în valea Târnavei mari şi pe Homorod *(Geza II)*, astfel ca se înfiripează aici o insula alogena, *neamul Săcuilor*, care încaleca

---

1) *D. Onciul:* Românii şi Ungurii în trecut. Bucureşti, 1912. Pag. 16.
2) *Dr. Augustin Bunea:* Incercare de istoria Românilor până la 1382. Bucureşti, 1912. Pag. 126 şi următoarele.
3) *Kulilfay Ede* op. citat, pag. 15.

pe Arghita şi se cuibăresc în ulucul intercarpatic dintre lanţul vulcanic şi Carpaţii mai vechi.

A doua insulă alogenă sunt *Saşii*, aduşi de regii Ungariei între anii 1143 şi 1161 şi aşezaţi mai ales în valea Târnavei mari şi spre sectorul de miazăzi al Carpaţilor.

Motivul aşezării atât al Săcuilor cât şi al Saşilor era, cum am spus, militar, economic şi religios. Pentru toate aceste consideraţii, colonii capătă *privilegii*, care sporesc necontenit şi pe măsură ce drepturile Românilor sunt din ce în ce mai nesocotite [1]. La început dreptul autochton *(jus valachicum)* e respectat. De pilda, condiţiile puse lui *Rambaud*, căpetenia cavalerilor Ioaniţi, aşezaţi în Ţara Severinului, dovedesc lămurit că Voevozii şi Knezii români îşi păstrau situaţia lor veche. Cavalerii n'aveau voie să se amestece în anumite knezate şi voivodate, ca ale lui *Ioan*, *Fărcaş*, *Litovoiu*, *Seneslau*. Se arata lămurit că autochtonii aveau căpeteniile lor *(maiores terrae)*, iar lupta lui *Litovoiu* şi *Barbat* contra Ungurilor este o dovadă categorică despre închiegarea politică a populaţiei, pe care o reprezentau aceşti voevozi. De altfel este fapt cert că la dieta din anul 1291, ţinută la *Alba Iulia*, Românii erau încă pe acelaşi picior cu neamurile de curând colonizate în ţara lor [2].

Faptul acesta se justifica nu numai prin întinderea lor peste tot pământul Daciei, dar şi prin densitatea populaţiei româneşti. Papa *Inocenţiu* (a. 1234) se plângea că în episcopatul Cumanilor, Românii atrag pe catolici la confesiunea ortodoxă. Deasemenea şi Săcuii [3]. Dela o vreme caracterul confesional deveni mai important decât cel militar. Incă dela Sinodul din *Buda* (a. 1279) se iau măsuri draconice pentru catolicizarea Românilor. Li-se interzice clădirea de biserici, preoţii sunt alungaţi, iar ceea-ce fu şi mai grav din punct de vedere social şi etnic, se hotărî ca numai nobilii, cari erau catolici, să poată căpăta domenii. Procesul confesional devine un proces etnic şi economic.

Nobilii români, ca să păstreze domeniile sau să capete altele, se fac catolici, adică se maghiarizează, cum a fost cazul lui *Ion Huniade*, a lui *Mailat*, *Kendeffy* şi alţii. De unde un kneaz avea

1) *Dr. I. Lupaş:* Inceputuri de organizare românească în Transilvania („Ţara noastră", 1932).

2) *S. Mehedinţi,* op. citat, pag. 598.

3) *S. Opreanu:* Săcuizarea Românilor prin religie. Cluj, 1927. Pag. 8.

numai anume înlesniri cu folosirea pământului, pe care se afla satul, devenind catolic şi nobil, el căpăta titlu de proprietate personală, aşa că încetul cu încetul moşiile s'au îngustat mereu sub picioarele Românilor, iar condiţia lor socială s'a scoborît până la iobăgie. Invaziunile popoarelor turanice dinspre răsărit n'au făcut toate la un loc atâta pagubă poporului românesc cât a făcut ofensiva catolicismului, care a decapitat neamul românesc, ademenindu-i fruntaşii [1]). Invaziile Pecenegilor (a. 1068 prin pasul Bârgăului) şi ale Cumanilor (a. 1092), care strâmtorau mereu pe Maghiari, nu s'au atins de organizarea Românilor, ba încă au recunoscut şi întărit pe knezii lor, deoarece pe calea aceasta strângerea impozitelor devenea mai uşoară [2]).

Rezultatul goanei pentru catolicizarea Românilor a fost că „cele trei naţiuni catolice", adică Ungurii, Săcuii şi Saşii se simţiră la un moment dat una în faţa autochtonilor şi chiar se organizează cu tendinţa de nimicire a elementului românesc. Dar istoria ne probează că nici uniunea celor trei naţiuni din Ardeal în anii 1437—1438, îndreptata direct în contra Românilor, nici înfiorătoarele decrete ale regelui *Vladislau* publicate de *St. Verböczy* în anul 1514 şi nici faimoasele *Aprobatae et Compilatae Constitutiones* din anii 1653—1669, cari declarau pe Românii ardeleni ca „*oameni fără patrie*", nu au putut sa întemeieze fericirea nobilimii maghiare şi cu atât mai puţin fericirea Ungariei şi a Ardealului.

Cu toate aceste persecuţiuni, poporul român a ramas neclintit pe pământul strămoşilor săi, fara a se impresiona prea mult de temuta groază maghiară. Continuarea vieţuirii Românilor în Dacia Traiană a stârnit admiraţia multor scriitori şi savanţi străini. Astfel savantul istoric german *Otto Fischer* se vede îndemnat să facă următoarele constatări:

„*Rasa Românilor posedă o aşa de mare inteligenţă naturală, o aşa de uimitoare putere de rezistenţă, o aşa neobişnuită energie a vieţii, încât, dacă reuşeşte să scape moralmente de o mulţime de resturi medievale şi pe jumătate asiatice, ea poate să-şi ceară*

1) *S. Mehedinţi,* op. citat, pag. 598.

2) *N. Iorga:* Momente istorice.Memoriile secţiei istorice ale Academiei Române. Seria III, Tom. VII, 1927. Apoi „Imperiul Cumanilor şi Domnia lui Basarab". Analele Acad. Rom. 1928, pog. 5.

locul la soare numai și numai pe baza faptului, care nu se poate înlătura: j'y suis et j'y reste. *In viața popoarelor nu hotărăsc numele mari și goale, ci vrednicia mai mare și numărul mai mare*[1]*).*

Am făcut acest scurt rezumat al sbuciumatei istorii a Românilor din Ardeal pentru a dovedi ca dintre toate neamurile legate de sistemul carpatic geografic, nici unul nu are o suprafața geografică și o adâncime istorică mai mare decât *poporul românesc.*

1) *Otto Fischer:* Die Herkunft der Rumänen.

PARTEA A CINCEA

ARDEALUL SUB DOMINAŢIA UNGURILOR

CAPITOLUL I

REGIUNEA MINIERĂ DIN MUNŢII APUSENI SUB PRIMII REGI ARPADIENI

Odată cu retragerea puterii armate romane din Dacia, atât cultura romană, cât şi industria minieră au avut enorm de suferit. Totuşi ele n'au putut fi distruse cu totul. Hoardele barbare, în timpul migraţiunii lor, au nimicit oraşele şi satele, dar minele a fost imposibil sa le desfiinţeze sau să le ia. Au furat tot aurul, pe care l'au gasit la particulari, dar de o exploatare în continuare a minelor n'a putut fi vorba. Nu exista nici o urmă despre aceasta. Timp de sute de ani minele de aur din Munţii Abrudului au stat în nelucrare şi în lâncezire, aşteptând vremuri mai bune, de linişte.

LIPSA ORICĂROR URME DE EXPLOATĂRI ÎN TIMPUL NĂVĂLIRII POPOARELOR BARBARE PÂNĂ ÎN SECOLUL XII

Vasta şi celebra colecţie de documente, cunoscută sub numele de *Corpus Inscriptionum Latinarum,* nu conţine absolut nici o inscripţie şi nici o urmă din epoca navălirilor barbare, deşi această colecţie cuprinde din timpul dominaţiunii romane mii de inscripţiuni, care ne-au ramas, cu tot prăpădul, jaful şi pârjolul ce au însoţit şi caracterizeaza jalnica epocă a migraţiunii diferitelor seminţii salbatice.

Astfel găsim în *Corpus Inscriptionum Latinarum* 380 inscripţiuni vechi romane de pe diverse monumente şi pietre descoperite numai la *Apulum* (Alba Iulia) şi Portul Murăşului din vecinătate,

65 inscripţiuni la *Ampelum* (Zlatna), 6 inscripţiuni la *Alburnus minor* (Abrud), 29 inscripţiuni la *Alburnus maior* (Roşia Montană), în afară de nepreţuitele table cerate în număr de 25, descoperite tot aici, apoi 167 inscripţiuni scoase la iveală, în urma săpăturilor, pe teritoriul urmatoarelor comune aparţinând jud. Alba: *Oarda-de-jos, Miceşti, Şard, Ighiu, Tăuţi, Pătrânjeni* (6 inscripţii), *Tibru, Bucerdea Vinoasă, Stremţi, Aiud* (13 inscripţii), *Ocnele Murăşului* (7 inscripţii), *Feldioara Răsboeni, Coşlar, Daia româna, Şpring, Braşeu, Vinţul-de-jos* (7 inscripţii), *Vurpur, Cârna, Sebeşul săsesc* (5 inscripţii), plus 129 cărămizi şi ţigle ştampilate şi 13 lămpi sau ştearţuri romane.

Textele inscripţiilor de pe monumentele, pietrele, căramizile şi ţiglele, descoperite pe teritoriul jud. Alba, se află publicate şi în interesanta *„Monografie a jud. Alba din epoca romană"*, scrisă în limba maghiară de prof. *Cserni Bela* [1]) şi care mai cuprinde, înşirând bucată cu bucată, un număr de aproximativ 400 diferite alte obiecte, ca unelte, chei, monede, fibule, bucăţi de coloane şi capete de om sculptate, vase, statui etc., găsite în 68 comune tot din jud. Alba.

O mulţime de alte inscripţiuni şi documente privitoare la exploatarea minelor de aur din Munţii Abrudului, în epoca romană, conţin deasemenea scrierile istorice publicate de fostul consul prusian la Bucureşti *dr. I. F. Neugebauer,* care încă în anul 1847 a cutreerat în lung şi în lat Ardealul, Moldova şi Muntenia, de canonicul *F. Xav. Hene,* din Alba-Iulia, de profesorii saşi dela liceul din Sighişoara *M. I. Ackner, Frideric Müller* şi *Karl Goos,* apoi de neobositul archeolog ungur *Téglás Gábor,* fost director al liceului real maghiar din Deva, şi alţii.

COLONIZAREA ŞI VIAŢA JURIDICĂ ÎN REGIUNEA MINIERĂ A ABRUDULUI SUB UNGURI

Abia în timpul ocupaţiunii maghiare, bogaţia în aur a Ardealului a atras asupra ei deosebita atenţiune a cuceritorilor asiatici, înstăpâniţi aici. Faptul ni-l mărturiseşte însuşi cronicarul anonim al regelui *Bela,* care scrie:

---

1) *Dr. Cserni Béla:* Alsófehér vármegye történelme a római korban. Nagy-Enyed, 1901.

„*Ogmand,* speculatorul lui *Tuhutum,* om de o viclenie vulpească, a spionat bunătăţile şi fertilităţile ţării. Reîntorcându-se, a povestit stăpânului său mult despre bogăţiile ţării acesteia, că pământul ei este udat de râuri, din nisipul cărora se scoate cel mai bun aur şi ca în ţara aceasta se mai găseşte şi sare în saline“ [1]).

Dr. Wenzel Gustav, unul dintre cei mai cunoscuţi istorici ai minieritului maghiar, spune numai următoarele cu privire la primele începuturi de exploatări miniere, sub regii arpadieni: „In timpul domniei regilor arpadieni s'au ridicat noui întreprinderi pe ruinele vechilor mine. In timpul regelui *Geza II* au fost aduşi colonişti saşi în scopul de a contribui la înflorirea lor“ [2]).

In prima epocă a domniei maghiare, băişagul sau minieritul avea numai o însemnătate locală, căci Ungurii nu se pricepeau în astfel de exploatări. Cu timpul necesităţile băneşti neîntrerupte, cu care regii Ungariei purtau răsboaiele, 'i-au silit să dea o atenţiune mai mare minieritului. In acest scop au adus din Germania lucrători minieri, colonizându-i în ţinuturile montane. In deosebi, regele *Geza II,* între anii 1143—1150, a colonizat în munţii metalici o mulţime însemnată de Germani, dintre cari şi din comitatul *Zips* (Ceho-Slovacia de azi) [3]). Numele de familie printre ţăranii români din comuna minieră *Bucium* (de lângă *Abrud),* ca *Ţipţer, Fişter, Cainap, Şoica,* complect romanizaţi de sute de ani, confirmă colonizarea regelui maghiar. Procesul acesta de romanizare a coloniştilor germani aduşi în Ardeal s'a petrecut şi în judeţul Hunedoara, după cum se plânge archeologul ungur *Téglás Gábor* [4]).

Despre începutul exploatărilor miniere există următoarele doua documente importante: Unul din 1211, în care regele *Andrei II* (1205—1235) a dăruit Ţara Bârsei cavalerilor germani cu condiţia ca din aurul ce se va gasi pe acest teritoriu să dea jumătate fiscului, iar restul să le rămână lor [5]). Tot regele *Andrei II,* printr'un decret din anul 1222, regula moneda ungară, dispunând că „*denari tales sint, quales fuerunt temporae Regis Belae*“ — e

---

1) *Anonymus Belae regis notarii:* Historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae.

2) *Dr. Wenzel Gusztáv:* Magyarország bányászatának kritikai története.

3) *Kuliffay Ede:* Erdély története. Pag. 34.

4) *Téglás Gábor:* Hunyadmegyei Kalauz. Pag. 45, 55 şi 58.

5) *Fejér:* Codex Diplomaticus Hung. Tom. III, vol. I, pag. 106.

vorba de regele *Bela III* (1173 1196) — şi excludea pe Evrei din comerţul salinelor [1]).

Printr'un alt document din 1248, voevodul ardelean *Laurenţiu* împuterniceşte pe Germanii din *Vinţul de jos* şi *Vurpăr* (jud. Alba) sa exploateze aur şi argint în munţii lor, cu obligaţia de a da a patra parte din producţiune statului [2]).

Viaţa juridica a regiunilor miniere din Ardeal s'a desvoltat foarte încet şi neregulat. Minierii baştinaşi trăiau la începutul ocupaţiei maghiare după datinele juridice vechi. Influenţa ungurească s'a simţit numai încetul cu încetul.

In anul 1035, *Ştefan cel sfânt*, primul rege al Ungariei, dispusese printr'un decret că *„regalia et fisci res sint intactae“* [3]), aşa ca şi starea juridica a minierilor nesuferind vre-o schimbare, ţinuturile miniere au rămas la dispoziţia liberă a regilor şi astfel minierii băştinaşi au devenit în cele mai multe locuri iobagii coroanei, având sa suporte din greu sarcini colosale. Această stare de lucruri a fost cauza nesiguranţei juridice, care se agrava din an în an, mai ales ca în urma schimbarii relaţiilor de proprietate, regii Ungariei, văzând că nu pot administra regiunile miniere, au început a le darui adepţilor lor. Astfel multe din teritoriile miniere au devenit proprietatea partizanilor regali sau a bisericei catolice, îngreunând încontinuu traiul minierilor.

PRIVILEGIILE ACORDATE BISERICII CATOLICE

Prin întarirea influenţei bisericei catolice, cea mai mare parte a Munţilor Apuseni a ajuns cu încetul proprietatea episcopatului romano-catolic din *Alba Iulia*, numita p'atunci *Gyulafehérvár* după numele lui *Gyula*, prinţul maghiar al Ardealului, care, în anul 949, se încreştinase la *Constantinopol*, îmbrăţişând religia greco-ortodoxa, de care s'a lepădat pe urmă.

Această schimbare de proprietate a fost isvorul unor lupte seculare între minierii nemulţumiţi, bastinaşi şi colonişti, şi între

1) *Franz Anton Schmidt:* Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthumes Siebenbürgen. Erster Band vom Jahre 1053 bis 1564. Wien, 1834. Pag. 2.

2) *Fejér,* op. citat, Tom. VII, vol. I, pag. 295.

3) *Franz Anton Schmidt,* op. citat, pag. 1.

preoţimea catolica, care îi supunea la tot felul de încercari umilitoare. In urma acestor lupte, şi autoritatea regala a suferit mult până când a cautat să ajungă la un echilibru. Pe de o parte, ea nu voia să ajungă în conflict cu puternica biserică catolică, dar nici nu admitea ca minierii să mai fie expuşi vexaţiunilor acesteia. Puterea regală simţea foarte bine ce factori importanţi erau minierii din punct de vedere economic. Numai când avem în vedere ambele scopuri, pricepem cauza contrazicerilor, care se gasesc în ordinele aceluiaşi rege.

In principiu putem spune că în cele mai multe cazuri autoritatea regala era de partea minierilor, însa nici puterea regala nu putea contrabalansa marea influenţă a bisericei catolice. Faptul acesta îl constatam chiar în primele documente referitoare la regiunile miniere. In anul 1246, regele *Bela IV* a scos de sub jurisdicţia voevodului ardelean pe coloniştii de pe moşiile episcopatului catolic din Alba Iulia [1]). Scopul ordinului era să uşureze popularea regiunilor miniere, care fuseseră devastate de teribila invazie a Tătarilor sub *Gengiskhan*. Se vede că ordinul acesta a dat rezultate bune, caci în scurt timp populaţia Munţilor Apuseni a crescut intensiv şi în anul 1270 s'a cladit la *Abrud* prima biserica catolică. Regele *Bela IV* a murit în anul 1270, dupa-ce introdusese în Ungaria moneda de aramă pe lânga cea de argint, care exista deja.

Fig. 69. Un calareţ tătar. (După colecţia de stampe a Academiei române)

Primul document, în care găsim preţioase informaţiuni despre *Abrud,* centrul minier al Munţilor Apuseni, datează din anul 1271. Acest document spune:

1) *E. Hurmuzachi:* Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. I. pag. 230.

„...Mateiu, voevodul Transilvaniei, conte de Solnoc, dăm spre păstrarea memoriei celor de faţă şi aducem la cunoştinţa tuturor că Ştefan, *luminatul rege al Ungariei, stăpânul nostru firesc, a donat şi a înscris pe seama episcopatului, a capitlului şi bisericei Sf. Mihail, cu ştirea şi în prezenţa noastră, pământul numit* Abrud (terram Abruth vocatam), *care aparţinea tributului regal, cu toate venitele sale, ca să-l aibă prin drept veşnic şi irevocabil"* [1]).

Acest *Mateiu* este voevodul *Csak Máté,* favoritul regelui *Ştefan V,* care dăruia episcopatului din *Alba Iulia* pământul Abrudului dimpreună cu *Zlatna* şi mai multe comune, afară de *Baia-de-Arieş,* care a rămas oraş liber minier [2]).

Mai departe documentul spune că pământul acesta l'a stăpânit mai înainte tot ca donaţiune regală fostul ban *Juliu* (Gyula), iar după moartea lui l'a stăpânit săcuiul *Zubuslaus,* care l'a testat apoi abatelui din Kerch (?)

Data de mai sus este începutul luptelor disperate dintre episcopatul catolic din *Alba Iulia* şi dintre minierii băştinaşi şi colonişti. Biserica catolică, cu lăcomia ei bine-cunoscută, nu înceta să oprime cât mai mult pe minieri. Dar peste 6 ani a isbucnit prima revoluţie, deschizând drumul unui întreg şir de revolte.

REVOLUŢIA MINIERILOR DIN JURUL ABRUDULUI IN CONTRA EPISCOPATULUI CATOLIC

Primul pas al revoluţiei a fost făcut de minieri, în special de coloniştii germani, în 21 Februarie 1277, când, înarmaţi, au înconjurat oraşul *Alba Iulia,* au luat cu asalt biserica catolică, care era ca o fortăreaţă, şi au omorît pe toţi preoţii şi servitorii, cari le-au căzut în mână. In această revoluţie au căzut mai mult de *două mii morţi* pe lângă o mulţime de răniţi, fiind distrusă tot odată şi biserica cu archiva ei. Preoţimea catolică a ştiut însă să exploateze foarte bine acest masacru în propriul ei interes.

Revolta minierilor ne introduce în istoria adevărată a Munţilor Apuseni, care se poate caracteriza astfel: Minierii băstinaşi, împreună cu minierii colonişti, cari munceau în galeriile minelor începute din timpul Romanilor, duceau o viaţă chinuită, lucrând din greu şi luptând încontinuu împotriva exploatării puţin creştineşti a preoţimei catolice. In cursul veacurilor, această situaţie s'a mo-

1) *Fejér,* op. citat, Tom. V. vol. I, pag. 169—170.
2) *Urbán Mihály:* Bányászati és kohászati lapok No. 17 din 1906.

dificat întru câtva, dar fondul a rămas acelaşi, căci pe lângă preoţimea catolică s'a ivit un nou exploatator, anume nobilimea, iar mai târziu administraţia statului. Cu un cuvânt istoria Munţilor Apuseni e istoria grelelor lupte ale forţelor productive în contra forţelor naturale şi mai ales în contra clasei exploatatoare, nemiloase şi fără frâu [1]).

Cu moartea regelui *Andrei III* (1290—1301) încetează domnia regilor Ungariei din casa arpadiană, urcându-se pe tron regi din diferite case, sub care minieritul a început să ia o desvoltare mai accentuată.

---

1) *V. Aradi:* Articol în revista „Societatea de mâine" *(N-rii* 16 şi 17 din 1925), sub titlul: Desvoltarea societăţilor montane din Transilvania.

CAPITOLUL II

DESVOLTAREA MINELOR DE AUR SUB REGII UNGARIEI DIN DIFERITE CASE ŞI SUB PRINCIPII ARDEALULUI

Un avânt mai mare a luat minieritul din Ardeal în timpul domniei de 32 ani a regelui *Carol Robert,* din casa d'Anjou (1310 1342), care a înţeles sa favorizeze oraşele şi centrele industriale şi comerciale. El a batut primii bani de aur în Ungaria (de 12 carate) prin decretul din anul 1342 [1]. A reînouit drepturile de proprietate ale episcopatului catolic din *Alba Iulia* asupra minelor din jurul *Zlatnei.* In anul 1325 a acordat oraşelului *Baia-de-Arieş* privilegiul de oraş minier şi toate drepturile, de care se bucurau celelalte mine de aur. A luat din stapânirea lui *Ladislau,* voevodul Ardealului, minele de argint dela *Rodna* şi mina de sare dela *Dej,* pe care acesta le primise în anul 1308 [2].

In anul 1327 a dat un decret, prin care declara aurul şi argintul aflator în pamânt ca proprietate a regelui şi îşi acorda dreptul de a putea lua şi metalul nobil aflator în tezaurul statului. Aceasta masura abuziva a avut de efect dosirea sau ascunderea aurului. Ca sa puna capat înstrăinarii şi pentru-ca metalul sa ajunga în circulaţie, a cedat teritoriile miniere, însă numai cu a treia parte din venitul lor.

SUB LUDOVIC CEL MARE (1324 — 1382)

Regele *Ludovic cel mare* a fost silit, chiar în primii ani de domnie, să mearga în Ardeal, la *Alba Iulia,* ca să pună capăt certu-

1) *Franz Anton Schmidt:* Sammlung der Berggesetze der österreichischen Monarchie. Erster Band. 1834. Pag. 3.

2) *Scarlat Callimachi:* Articol în *Adevărul* (Oct. 1932) despre „Siebenbürgische Quartalschrift" sau Analele Transilvaniei din secolul XIV.

rilor ivite între negustorii Sacui şi Saşi. Printr'un decret din anul 1351 reglează drepturile statului asupra minelor de aur, argint, aramă şi fier, aflătoare în proprietatea nobililor [1]. In anul 1357 a acordat minierilor din *Zlatna* toate drepturile şi libertăţile, pe care le aveau şi alte localităţi miniere din ţară.

SUB SIGISMNUD (1387—1437)

Regele *Sigismund* le-a reconfirmat toate aceste drepturi, iar nobililor, proprietari de mine, le-a aprobat (în 1428) ca venitul sa-l predea în aur, după obiceiul dela *Kremnitz* şi *Beszterczebánya* din nordul Ungariei. Tot *Sigismund* a daruit (1427) oraşului *Abrud* în proprietate de veci moşia „*Chyba* şi *Riszka*, „aflătoare în munţii de lânga oraş" [2], dar care — presupun eu trebue sa fie la *Ţebea* şi *Rîşca* de lânga *Baia-de-Criş*. Printr'un decret din anul 1405, regele *Sigismund* a stabilit valoarea aurului şi raportul lui faţa de florin [3]. Ca să încurajeze producţia aurului, a dat lui *Ion Maroth*, din jud. Arad, mai multe terenuri miniere în exploatare, spre a scoate aur, argint, arama şi plumb, punându-i însa condiţiunea, lui şi urmaşilor sai, ca daca cu timpul regele ar voi sa rascumpere aceste mine, sa fie obligat a le retroceda casei regale pentru o contra-valoare sau pentru o altă cesiune de acelaşi venit.

Sigismund a mai organizat minele de sare, încredinţând administrarea salinelor lui *George Veréb*, caruia 'i-a dat pentru începutul întreprinderii un ajutor de 6000 florini. A interzis, prin un decret din 1405, ca prelaţii şi baronii sa mai decida şi sa se mai amestece în chestia salinelor. A oprit importul de sare din alte ţări şi pe râul Sava. Cine nu se supunea, era pedepsit cu pierderea averii. A dispus ca toţi muncitorii minelor de sare, plutaşii şi cărauşii din serviciul salinelor să se bucure de toate drepturile, pe care le-au avut sub regele *Ludovic*. A fixat în 1397 urmatoarele preţuri la sare: Pentru 100 bulgări de sare dela *Ocna Sibiului* şi *Maramurăş* se platea pe loc 100 de denari; la *Lipova*, *Zalău* şi *Satu Mare* 200 denari, la *Budapesta* 300 denari, iar la

1) *Franz Anton Schmidt*, op. citat, pag. 22.
2) *Urbán Mihály*, op. citat, pag. 284.
3) *Franz Anton Schmidt*, op. citat, pag. 30.

Pojon, Sopron, Györ şi *Zagreb* 500 denari, deci după măsura distanţei şi a transportului.

Pela începutul secolului XV, elementul săsesc colonizat la *Zlatna* era atât de puternic, încât acest oraşel purta, în anul 1417, numele de *Szász-Zalatna* [1]) (Zlatna săsească), ceea-ce n'a împiedecat romanizarea sigură şi normală a acestui orăşel sub însăşi dominaţia ungurească.

SUB ALBERT (1437—1453)

Urmaşul sau, regele *Albert*, a luat sub deosebita sa protecţie localităţile miniere: *Abrudul, Baia-de-Arieş, Zlatna, Baia-de-Criş*, ca şi pe toţi locuitorii lor, ordonând ca libertăţile şi privilegiile lor să fie respectate de ori-cine. Această măsură a fost luată de regele *Albert* în urma agitaţiilor şi revoltelor Românilor, cari în două rânduri, răsculându-se, au devastat ţinuturile învecinate [2]).

Printr'un decret din 1439, *Albert* a dispus darea în arenda a minelor şi domeniilor statului, oprind totodată introducerea şi primirea în Ardeal a monedelor şi banilor străini [3]), măsuri, care au contribuit la decaderea minieritului, pentru-că numai cu privilegii nu se putea crea un băişag înfloritor. Minele de sare şi de fer erau singurele, care mergeau mai bine în acea vreme.

Fig. 70. Ion Huniade Corvinul, guvernatorul Ardealului. (Din colecţia de stampe a Academiei române)

SUB HUNIADEŞTI (1446--1490)

Ion Huniade, guvernatorul Ardealului, da la 1 Maiu 1451 în arendă unui sas din Sibiu, cu numele *Simon*, venitul ce avea dela minele sale din *Baia-de-Criş*, iar fiul său *Mateiu*,

1) *Szereday:* Notitia veteris et novi Capituli Ecclesiae Albensis Transilvaniae. Pag. 75. Gyulafehérvár, 1791.

2) *Urbán Mihály*, op. citat, pag. 284.

3) *Franz Anton Schmidt*, op. citat, pag. 34.

devenit rege al Ungariei, da Saşilor în 1471 dreptul de a spăla aur pe întreg pământul Ardealului [1]).

Tot acest rege a pus oraşul *Abrud* să jure credinţă episcopatului catolic din *Alba Iulia,* ca proprietar al său, ceea-ce a provocat noui nemulţumiri şi mişcări printre minierii de aici şi din *Zlatna.*

SUB VLADISLAU (1490—1526)

In timpul domniei regelui *Vladislau* s'a ivit ideia libertăţii exploatărilor miniere, care până'atunci constituia un privilegiu regal, ce se acorda numai unor anumite oraşe sau regiuni. In codicele lui *Ştefan Verböczy,* publicat în 1514, din ordinul regelui *Vladislau* şi recunoscut şi în partea II a *„Aprobatae-lor"* şi *Compilatae-lor* din 1653 şi 1669 (pasagiul 16, § 4) găsesc următoarele dispoziţiuni cu privire la Români, cari erau puşi pe aceiaşi treaptă cu Ţiganii:

„Românii şi Ţiganii şi alte neamuri de oameni fără stăpâni, *cari îşi ţin viaţa din căutarea prafului de aur să fie pedepsiţi, dacă nu-şi aduc aurul-praf principelui. In afară de aceştia, dacă cineva ar căuta şi ar găsi prin slugile sau iobagii săi praf de aur în hotarele proprii, să fie liberă căutarea lui şi dacă vrea să reţină pentru sine aurul găsit pe moşia sa, să fie slobod a-l ţine, dar dijma adevărată să fie dator să 'şi-o plătească, iar dacă vrea sa 'i-se răscumpere, fiscul e dator să-l răscumpere prin schimb de aur sau e obligat să-l primească spre prelucrare. Praful de aur, căutat în teritoriile altora, nu se poate vinde, nici schimba, ci trebue oferit fiscului pentru schimb sau prelucrare"* [2]).

Tot faimoasele *„Aprobatae"* mai dispuneau că acei, cari se ocupau cu minieritul, erau obligaţi să servească vistieriei zeciuială din metalele extrase. In Ardeal minele erau unele ale statului, iar altele ale particularilor. Dela acestea din urmă numai a zecea parte a producţiunii era *„fiscale bonum",* precum şi răscumpărarea produsului. Această răscumpărare consista în privilegiul statului

---

1) *Lukács László:* Az erdélyi nemesfém bányászat jelene es jövője. Budapest, 1879. Pag. 10.

2) *Szentkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Kolzsvárt, 1841. Pag. 35.

de a cumpara numai el unele metale, ca aurul şi argintul, care, conform dispoziţiunilor din *„Aprobatae“* şi celor ulterioare din 1747, nu puteau fi puse în vânzare în comerţul liber [1]).

Regele *Vladislau* a întins drepturile acordate, în 1523, peste toata ţara, spunând la art. 39 că *„Majestas Regia commitat fodinas minerarum auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum libere omnibus colere“* [2]). Cu modul acesta, *Vladislau* a contribuit simţitor la desvoltarea baişagului din Ardeal, de unde însuşi regele Angliei, *Henric VI,* s'a vazut îndemnat sa cheme experţi ca sá-i consulte cu privire la minieritul din regatul sau.

O SENTINŢĂ INTERESANTĂ CU PRIVIRE LA APA NECESARĂ ŞTEAMPURILOR DELA ROŞIA MONTANĂ

In anul 1525, proprietarii de mine din *Roşia Montană,* ne mai putând suporta neajunsurile ce li-se făceau de către oamenii din slujba episcopatului din *Alba Iulia,* cari se considerau stăpâni şi pe puţina apă, cu care îşi puneau în mişcare şteampurile, s'au adresat cu o plângere Tribunalului minier din *Abrud.* Acesta, bine înţeles, cu învoirea capitlului episcopal, a adus următoarea sentinţa:

„Am ascultat plângerile în chestia apei roşii şi am decis ca proprietarii minelor şi ai şteampurilor sunt şi stapânii apei şi ca fiecare are dreptul sa se foloseasca de cursul apei, precum s'au folosit şi predecesorii lor din timpuri stravechi, fára a putea fi împiedecaţi de spalatorii de aur. Dacă se va gasi cineva, care va întrebuinţa apa vaii la spalatul aurului fara voia şi consimţimântul proprietarilor minieri, acela va fi pedepsit cu o amenda în bani până la 40 florini, suma din care jumatate va fi a judecatorului şi a cetaţenilor juraţi din *Abrud,* iar cealalta jumatate se va da reclamantului. Tot de această pedeapsa vor fi pasibili şi cei cari ar încerca sa abata cursul apei în spre alt loc“.

Tot în anul 1525, judecatorii şi juraţii oraşelor *Baia-de-Arieş, Abrud, Roşia Montană, Baiţa* şi *Baia-de-Criş* reglementează spalarea aurului din văi şi pâraie [3]).

1) *Szentkirályi Zsigmond,* op. citat, pag. 36.
2) *Lukács László,* op. citat, pag. 11.
3) *Szentkirályi Zsigmond,* op. citat, pag. 91 şi urmatoarele.

Printr'un rescript regal, dat de regele *Ferdinand* la Praga în ziua de 4 Ianuarie 1544 şi contrasemnat şi de *Nicolaus Olahus*. se dispunea ca nimeni să nu mai turbure în libertăţile şi privilegiile lor pe cetăţenii oraşelor miniere, ci din contra să-i apere [1]). Printr'un alt decret din 8 August 1550, regele *Ferdinand* interzicea vânzarea şi exportul aurului şi argintului [2]), iar printr'un altul, dat în Graz, la 9 Martie 1553, reglementa preţul sarii, al aurului şi argintului [3]).

Fig. 71. Vederea oraşului Abrud înainte de anul 1848

Studiând cu bagare de seama cele 24 volume din colecţia de legi miniere a lui *Franz Anton Schmidt*, cu începere din anul 1058 până în anul 1834, te vezi izbit de o mulţime de dispoziţiuni dirijate deadreptul împotriva Românilor sau a „Valachilor devastatori de păduri de brad, fag şi stejar", ca cei din regiunea Abrudului *(Altgebürgensis): „quam Valachi ex utraque fere parte succidendo*

1) *Franz Anton Schmidt*, op. citat, pag. 155.
2) *Idem*, pag. 200.
3) *Idem*, pag. 220.

devastarunt" sau „*cui quoque Valachi decorticatione arborum plurimum nocent*" [1]), cum spune expunerea de motive ce însoţeşte un rescript al împăratului *Maximilian* din 1565, prin care se opreşte, între altele, păşunatul vitelor, în pădurile din regiunile montanistice ale Ungariei şi Ardealului.

Cu asemenea vexaţiuni şi nedreptăţi s'a ajuns cu vremea la revoluţia lui *Horia* din 1784 şi la cele care au mai urmat.

Oraşul *Abrud* avea, în 1569, şi o tipografie, ceeace dovedeşte că în acest orăşel era în acel timp un început de mişcare intelectuală. Un produs al acesteia există până azi, scris de *Paul Karady,* pentru a înfiera pe *Balassa Menyhért.* Cartea are titlul: *Comoedia Balassi Mennihárt árultatásárol, melliel elszakada azi Magyarországi másodic Iános királtul*". In româneşte: „Comedia despre tradarea lui Balassa Menyhért, prin care s'a rupt de regele Iános (Sigismund), al douilea ales al Ungariei".

Această tipografie ungurească a fost distrusă după 215 ani de catre revoluţionarii ţărani ai martirului *Horia,* cari nu puteau suferi că *Abrudul,* centrul vieţii miniere, sa devină proprietatea imobiliară a elementului unguresc şi în această calitate să umilească, să batjocorească şi să nedreptăţească populaţia românească băstinaşă.

SUB BATHOREŞTI (1571—1602)

Asupra domniei *Bathori*-eştilor gasim câteva date interesante în documentele istorice publicate de neobositul scriitor *A. Veress.* Astfel el ne informează că *baronul Felician Herberstein,* descendentul unei mari familii din Austria, raporta principelui *St. Bathory,* în 22 Decembrie 1585, că a executat ordinul său de a vizita minele de aur dela *Zlatna, Almaş, Ruda, Brad, Abrud* şi *Băiţa,* pe care le descrie amănunţit şi face propuneri pentru luarea de măsuri, spre a le spori producţia. *Baronul Herberstein* nu uită de a se oferi să ia el câteva din aceste mine în arendă.

Intr'adevăr, acest aristocrat austriac se ocupa cu exploatarea de mine şi luase în arendă minele de aur dela *Capnic,* lângă Baia Mare, pe 2 ani, plătind o arendă anuală de 200 „gire" aur sau 50 kgr. după sistemul măsurilor şi greutăţilor actuale. El se plângea principelui că a păgubit şi cerea să 'i-se dea în folosinţă

1) *Idem,* vol. II, pag. 87.

și satele aparținătoare de Capnic, oferind un spor de arenda de 50 gire în plus, dacă 'i-se va prelungi contractul pe 12 ani. In acest scop a venit în iarna anului 1585 la Curtea lui *Bathory*, raportându-i totodată și asupra inspecției ce făcuse la minele din Ardeal, pentru a căror exploatare mai rentabilă propunea oarecare măsuri de îmbunătățire, printre care figura și darea lor în arendă [1]).

LIPSA UNEI LEGISLAȚII MINIERE CU CARACTER GENERAL

Cu toate că și până în secolul XVI industria minieritului din Ardeal era destul de înfloritoare, totuși nu găsim nici o urmă de reglementare cu caracter general a acestei industrii. Numai în archiva orașului *Abrud* s'au păstrat câteva fragmente ale statutului minier, începând cu anul 1453, dar cu toată lipsa regulamentelor legale s'a format uniunea orașelor miniere ardelene, cuprinzând *Abrudul*, *Zlatna* și *Baia-de-Arieș*. Această uniune a fost recunoscută în 1593, în articolul 4 al dietei dela *Alba Iulia*.

Fig. 72. Împărăteasa Maria Tereza a Austro-Ungariei

Leopold I a introdus, în 1702, diferite dispozițiuni pân'aci neuzitate în domeniul băișagului. Aceste dispozițiuni au fost cuprinse în articolul 14 al dietei ardelene din 1747.

Legile au definitivat statutele locale. Astfel în 1773 *Maria Tereza* a aprobat statutul minieritului din *Abrud*. Dela această dată au urmat apoi serii întregi de dispoziții legale și ordonanțe referitoare fie direct la minierit, fie la raporturile technice și juridice, fie la topirea și răscumpărarea aurului. Toate acestea au pus minieritul particular sub tutelă, conform concepției timpului.

1) *A. Veress:* Documente, vol. III, pag. 58—65.

S'a instituit în *Zlatna* un tribunal minier *(judicium montanum)* şi o administraţie generală, punându-le sub conducerea *thesauriaratusului* din *Sibiu*. Abia de atunci guvernul Ardealului a înţeles să încurajeze băişagul.

SUB PRINCIPII ARDEALULUI

In vremea din urmă, regii Ungariei şi apoi principii Ardealului au luat câteva dispoziţiuni bune în interesul minieritului, dar ordinele lor au rămas nesocotite. Nici în timpul când *Zlatna* era dată în arendă lui *Muraltus*, lucrurile n'au mers mai bine, deoarece el avea în vedere numai propriile lui interese şi nu pe acele ale minieritului.

Principii Ardealului *Bathory, Gavriil Bethlen* şi *George Rákoczy II* s'au ocupat în special mult de *Zlatna*.

Rákoczy adusese aici şi lucrătorii minieri dela *Kremnitz*. *Zlatna* a mai fost favorizată şi de Casa Habsburgilor. Regele *Carol III* a început clădirea din nou a uzinelor pentru topirea şi selecţionarea metalelor, pe care le-a terminat *Maria Tereza*.

Sub principii Ardealului, Românii din *Abrud-Sat, Bucium* şi *Cărpiniş* plătiau un soiu de tribut anual, compus din piei de vulpe şi jder, apoi din miere de stup, unt şi *aur*. Sup principele *Mihail Apaffi* I (1661—1690) acest tribut în aur era fixat prin diploma din 30 Maiu 1676 la 50 de pizete pentru toate 3 comunele, iar mai târziu, prin diploma din 18 Dec. 1689, fu sporit la câte 36 pizete pentru fiecare comună [1]).

PRIORITATEA TECHNICĂ A MINIERILOR DIN MUNŢII APUSENI

In ce priveşte situaţia culturală şi morală a minierilor din Munţii Abrudului, cunoscutul economist şi scriitor maghiar *Szentkirályi Zsigmond* făcea în anul 1841 următoarele interesante aprecieri:

„Cu toate că minieritul pretinde, pe lângă munca manuală, mai mult decât numai exerciţiul ei, şi cu toate frecările zilnice dintre funcţionari, inspectori şi muncitori asupra lucrărilor ce au de executat, ei

---

1) *Rubin Patiţa senior:* Ţara Ţopilor. Despre trecutul Munţilor Apuseni ai Transilvaniei. Orăştie, 1912. Pag. 8.

sunt totuşi strâns legaţi între dânşii ceeace are o influenţă binefàcatoare, impunând isteţimea şi experienţa lor până şi poporului de rând. Din această cauză poporul din regiunile miniere, atât bărbaţi cât şi femei, are un fel de prioritate technică prin contra-maistrii ce-i formează pentru alte regiuni. Numai Săcuii şi Saşii liberi pot rivaliza cu ei (adică cu Românii. Nota autorului). Cine s'ar îndoi de cele spuse, n'are decât să cutreere ţinuturile miniere şi se va convinge de adevăr. Hărnicia poporului de rând dela *Câmpeni*, iubirea exemplară de ordine şi moralitatea minierilor dela *Săcărâmbu*, apoi buna rânduială casnică şi modul de traiu al celor dela *Zlatna*, *Băiţa* şi *Certej*, precum şi isteţimea şi frumuseţea celor dela *Roşia Montană* — mai ales isteţimea în a-şi procura lucrurile necesare traiului zilnic — constitue atâtea exemple despre afirmaţiunile mele. Din acestea şi din alte lucruri asemănătoare rezultă impresia, pe care o face minieritul din Ardeal atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi artistic" [1]).

Creaţiuni mai noui pentru progresul minieritului în minele statului dela *Roşia Montană* au fost avute în vedere, sub Unguri, abia cu începere din anul 1869.

---

1) *Szintkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Cluj, 1841. Pag. 217 şi 218.

PARTEA A ŞASEA

ROMÂNIA MARE SAU RESTAURAREA DACIEI TRAIANE DUPĂ 1646 DE ANI

CAPITOLUL I

CUM SE PREZINTĂ AZI MINELE DE AUR DIN ARDEALUL UNIT CU PATRIA-MAMĂ

Sfârşitul răsboiului mondial dela 1914—1918, cel mai crâncen din câte a cunoscut omenirea, aducând după sine prăbuşirea monarchiei austro-ungare, a adus totodată şi întregirea neamului românesc, ca o consecinţă naturală şi logică în baza drepturilor străvechi şi a celor mai cumplite jertfe româneşti. Prin votul solemn al adunării naţionale a poporului român din Ardeal, ţinută în ziua de 1 Decembrie 1918, la *Alba Iulia*, proclamându-se unirea vechei provincii a Daciei Traiane cu regatul României, a fost reînviată de fapt Dacia Traiană în conturul vechilor graniţe, pe care le-a avut timp de 169 ani şi anume dela împăratul *Traian* (a. 106 d. Chr.) până la împăratul *Aurelian* (a. 274 d. Chr.).

In anul 1920, deci după 1646 de ani, istoria, care este o geografie în mişcare, consfinţind, prin tratatul dela *Trianon*, România Mare, n'a făcut decât să împlinească opera, pe care cadrul geografic o creiase încă din epoca străbunilor noştri Daci şi Romani, când masivul carpatic era înconjurat de un hotar rotund, ca şi cetatea munţilor.

Astfel, în virtutea dreptăţii imanente, minele de aur din Munţii Apuseni ai Ardealului au ajuns, după aproape două milenii, în proprietatea urmaşilor nediscutaţi ai Dacilor şi Romanilor, ca să continuăm noi cu mai multă pricepere şi cu un şi mai mare avânt

exploatarea lor technico-ştiinţifică, ca unii ce ne tragem, în bună parte, originea noastră etnică din atracţiunea exercitată asupra străbunilor noştri de cel mai vestit câmp aurifer, de atunci şi de azi, al Europei.

PROGRESELE INDUSTRIEI NOASTRE AURIFERE

Din fericire, după numai 14 ani de administraţie românească, pot afirma că producţia şi industria aurului la noi sunt pe calea cea bună, că ele înfloresc an de an şi că au depăşit cu mult starea lor de sub regimul unguresc, dată de unii neştiutori ca exemplu. Evident, putem înregistra acest îmbucurător succes numai în urma unei munci conştiente şi stăruitoare, ca şi a îndrumărilor folositoare, pe care le pune la dispoziţia celor interesaţi Institutul nostru geologic, întemeiat acum un sfert de veac prin autoritatea ştiinţifică a primului său conducator d. profesor *L. Mrazec* şi prin gospodăria pricepută şi metodica a actualului director d. prof. *G. Macovei.*

Fig. 73. Prof. L. Mrazec

Institutul nostru geologic, prin munca entuziastă şi zelul ştiinţific al colaboratorilor sai, a ajuns să fie azi o instituţiune de real folos pentru noi, bucurându-se de un frumos renume şi în alte ţări, unde este luat ca exemplu. Ultimul congres al societăţii române de geologie, ţinut în toamna anului 1932 la *Brad* (jud. Hunedoara), sub preşidenţia d-lui prof. *I. Simionescu,* neobositul şi cunoscutul profesor de geologie dela Universitatea din Bucureşti, a scos din nou în evidenţă, prin interesantele comunicari ştiinţifice ce s'au făcut, activitatea fecundă şi bine sistematizata ce se desvolta la noi pe terenul migalos şi greu al cercetarilor subsolului.

Comunicările facute la congresul dela *Brad,* la care au asistat şi distinşi geologi din strainătate, au atins toate laturile problemei. D. *Victor Stanciu,* activul profesor de geologie dela Universitatea

din Cluj, a arătat, între altele, importanța istorică a câmpurilor aurifere din Munții Apuseni; d. inginer *Petrulian* a indicat cele mai bune metode speciale technico-chimice, studiate de Institutul geologic, cu privire la recuperarea cât mai minuțioasă a firicelelor de aur din rocele aurifere; d. inginer *Ghițulescu* a aratat variațiu-

Fig. 74. Vederea generală a orășelului Brad

nea filoanelor din câmpurile noastre aurifere, iar d. inginer *Sieber,* directorul technic al societății *„Mica“,* bazat pe studiile amănunțite facute de d. ing. *Ghițulescu,* a fixat care sunt rezervele vizibile și probabile actuale de aur ale României, chestie importanta și de care ma voiu ocupa pe larg într'un alt capitol.

CAPITOLUL II

CÂTEVA DATE STATISTICE ASUPRA PRODUCŢIUNII MINELOR DE AUR DIN ARDEAL SUB REGIMUL UNGURESC ÎN COMPARAŢIE CU PRODUCŢIUNEA RECENTĂ DE SUB REGIMUL ROMÂNESC

Acest capitol este menit să ilustreze diferenţa dintre producţiunea de aur din timpul regimului maghiar şi dintre cea obţinută sub administraţia statului român întregit. Din fericire, această diferenţă este în favoarea României Mari, ceea-ce ne dă nota capacităţii geologilor şi exploatatorilor dintr'o parte şi din alta.

PRODUCŢIUNEA DE AUR A ARDEALULUI SUB UNGURI

Dela epoca romană încoaci, minele din Ardeal au dat o producţie mai remarcabilă abia în cursul secolului al XIX. Dintr'o statistică publicată în 1841, producţia Ardealului de diferite metale pe timpul dela 1825—1830, adică pe 6 ani, a fost următoarea: *Aur:* 15.633 gire (o giră=cu jumătate funt sau a patra parte dintr'un kilogram), în valoare de *5.756.304 florini. Argint:* 23.150 gire, în valoare de *535.320 florini. Aramă:* 4778 măji metrice şi 46½ funţi, în valoare de *216.775 florini. Fer:* 123.633 măji, în valoare de *669.536 florini.* Intr'a doua perioadă de 6 ani (1830—1835), producţia s'a urcat la 17.570 gire *aur* şi 28.853 gire *argint* [1]).

Fostul prim-ministru ungar *Lukács László*, fiu al Zlatnei, ne spune într'o carte a sa [2]) că întreaga producţiune de aur din Ar-

1) *Szentikirályi Zsigmond,* op. citat, pag. 44, 45 şi 51.

2) *Lukács László:* Az erdélyi nemesfém-bányászat jelene és jövöje. Budapest, 1879. Pag. 35, 36 şi 37.

deal (cuprinzând regiunea Munţilor Apuseni, **cea dela Baia Mare** etc.) a fost în anul 1834 de **851 kgr.** aur curat, în 1836 **de 940 kgr.**, în 1872 de **822 kgr.** aur şi 1528 kgr. argint, în 1874 de **777 kgr.** aur şi 1300 kgr. argint şi în 1877 de **1109 kgr.** aur şi 1931 kgr. argint.

Producţia anului 1877 de aur şi argint a fost valorizată în modul următor: 213 kgr. 482 grame la oficiul de schimb din Abrud; 413 kgr. 307 gr. aur la oficiul de schimb din Zlatna; 212 kgr. 488 gr. aur la uzinele metalurgice din Zlatna; 32 kgr. 494 gr. la oficiul de schimb din Certej; 12 kgr. 201 gr. aur la uzinele metalurgice din Certej; 91 kgr. 427 gr. aur la uzinele metalurgice din Lăpuşul românesc; 1 kgr. 838 gr. aur la uzinele metalurgice din Rodna Veche; 95 kgr. 204 gr. aur la oficiul superior de marcare din Budapesta şi 37 kgr. 109 gr. aur la monetăria imperială din Viena. N'am dat şi cantităţile de argint schimbate, dar *Lukács* arată că pentru întreaga cantitate de aur şi argint s'a încasat suma de *1.846.759 florini şi 53 creiţari* sau în banii noştri circa 120 milioane lei. Din această sumă trebue să se sustragă valoarea argintului în cantitate de 1932 kgr. 906 gr., precum şi arama şi plumbul, care intră în aceiaşi sumă cu 125.136 florini.

In 6 ani consecutivi (1872—1877), întreaga producţie a Ardealului a fost de **5642 kgr.** 917 gr. *aur* şi **10.172 kgr.** 886 gr. *argint,* în valoare totală de 8.787.352 florini, ceea-ce, repartizându-se pe fie-care an, dă câte **940 kgr.** 486 gr. *aur* şi **1695 kgr.** 481 gr. *argint.*

Ei bine, fără a mai face apel la alte statistici, aceasta producţiune anuală, ca şi valorizarea ei, s'a menţinut sub regimul maghiar, cu variaţiuni mai mici în plus sau în minus, până în anul 1914, când a izbucnit răsboiul mondial.

După cele mai noui date statistice, producţia maximă de aur a Ungariei a fost în 1913. Ea s'a ridicat în acel an la **2924 kilograme** aur fin, în valoare de *9.586.071 coroane aur.* Din această cantitate revenea regiunii miniere dela *Şemnitz-Kremnitz* (Ungaria de nord sau Ceho-Slovacia de azi) **137 kgr.**, regiunii dela Baia Mare, Baia Sprie şi Capnic 777 **kgr.** iar minelor din Munţii Apuseni **2004 kgr.** [1]).

1) *Gutenberg Lexikon,* vol. IV, pag. 147. Budapest, 1931.

Cantitatea de mai sus a anului 1913 este inferioara producţiunii, pe care ne-o arată unii scriitori că ar fi avut-o vechii Romani, precum şi producţiunii noastre de azi. Faptul este desigur de mirat, dacă ne gândim că vecinii noştri Maghiari au stăpânit Ardealul timp de peste 1000 de ani şi că au intensificat mereu producţiunea, mai ales cu începere din secolul XVIII, când împărăteasa *Maria Tereza* a înfiinţat în anii 1763 şi 1770 uzinele sau topitoarele metalurgice dela *Baia-de-Arieş* (jud. Turda), *Certej* (jud. Hunedoara) şi *Zlatna* (jud. Alba), dintre care azi nu mai lucrează decât aceste din urmă, pe lângă cele dela *Baia-Mare,* construite ulterior şi perfecţionate cu cele mai moderne instalaţii sub regimul nostru românesc.

PRODUCŢIA DE AUR A ARDEALULUI SUB DOMINAŢIA ROMÂNEASCĂ

La intrarea Ardealului şi Banatului sub administraţia românească, exploatarile miniere erau aproape total epuizate, cu muncitori bolşevizaţi, cu patroni desperaţi şi fără nici o nădejde în viitor. Statul român n'a întârziat a lua grabnice măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei. In acest scop a organizat în primul rând serviciile de supraveghere şi control al minelor, menţinând vechia împărţire teritorială şi atribuţiile autorităţilor miniere regionale şi locale până în anul 1924, când a intrat în vigoare noua lege a minelor.

Câteva cifre statistice asupra industriei aurifere din Ardeal, începând dela 1919 încoace, ne vor da icoana vie asupra progreselor realizate în ce priveşte producţiunea de sub regimul românesc. Minele de aur şi argint în exploatare din Ardeal se află în judeţele: Alba, Hunedoara, Satu-Mare, Năsăud şi Someş. Ele sunt exploatate parte de stat, parte de particulari. Statul posedă mine de aur şi argint la *Roşia Montană* (Alba), la *Săcărâmbu* (Hunedoara), *Baia Mare* (Satu-Mare) şi *Rodna* (Năsăud). Asociaţiile miniere pe cuxe sau acţiuni şi întreprinderile individuale din Munţii Apuseni şi regiunea Baia Mare sunt în majoritatea lor mici exploatări, făcute de târgoveţii, sătenii şi de muncitorii din acele regiuni.

Iată câteva cifre, care vor demonstra îndeajuns situaţia şi desvoltarea acestor mine în primii ani după răsboiu şi în anii din urmă, cifre oficiale, pe care le împrumut dintr'un documentat stu-

diu asupra exploatărilor miniere din Ardeal şi Banat în anii 1919—1928, datorit d-lui *Iosif Iancu* [1]), inspector general în serviciul minelor din Ministerul Industriei, un vechiu şi distins funcţionar.

In anul 1919, producţia totală de aur din Ardeal a fost de **730 kgr.** 96 gr. In anul 1921, ea s'a ridicat la **1069 kgr.** 333 gr., în 1922 la **1308 kgr.** 90 gr., în 1923 la **1334 kgr.** 316 gr., pentru-ca în 1926 să se urce la **1683 kgr.** 907 gr., în 1927 la **2002 kgr.** 135 gr., în 1929 la **2212 kgr.** 836 gr. şi în 1930 — ultimul an până la care s'au publicat statistici oficiale — la **2671 kgr.** 867 gr. Producţia de aur fin din 1930 — minele statului şi particulare la un loc — a fost valorizată la 296.874.081 lei, a argintului la 8.605.804 lei, a cuprului la 7.008.880 lei şi a plumbului la 17.297.650 lei, fără a mai aminti de producţia ferului, cărbunelui, sării etc., etc.

După informaţiuni luate personal de mine la ministerul industriei, producţia totală de aur pe anul 1931 a fost de **3166 kgr**. Cea de pe anul 1932 se speră că va apropia cifra de circa **4000 kgr**.

Din cifrele de mai sus rezultă că producţia de aur din România Mare a mers, dela 1919 încoace, dublându-se, triplându-se şi chiar împătrindu-se, cu excepţia anului 1928, când s'a constatat o mică scădere. Producţia argintului a crescut şi ea până în 1927 cu 79%. Din 1928/29, valoarea argintului a început însa să scadă.

In ce priveşte producţia de aur din minele statului dela *Roşia Montană, Săcărâmbu* şi *Baia Mare,* a progresat şi ea în mod simţitor, graţie muncii metodice îmbrăţişată de ministerul industriei. Astfel dela **154 kgr**. în 1919, s'a ridicat în 1921 la **266 kgr.,** în 1923 la **271 kgr.** 875 gr., în 1924 la **325 kgr.** 493 gr., pentru-ca în 1926 să fie de **361 kgr.** 409 gr., în 1927 de **474 kgr.** 46 gr., iar în 1930 de **701 kgr.** 117 gr.

1) *I. Iancu:* Transilvania, Banatul, Crişana, Maramuraşul 1918—1928. Bucureşti, 1929. Pag. 464 şi următoarele.

CAPITOLUL III

BAZINUL MINIER ŞI MINA STATULUI DELA ROŞIA MONTANĂ. UZINELE METALURGICE DELA ZLATNA ŞI MINA STATULUI DELA SĂCĂRÂMBU

Atât în baza documentelor şi inscripţiilor, de care se face amintire în cursul acestei lucrări, cât şi a grandioaselor exploatări aurifere dela *„Cetatea mare"* şi *„Cetatea mică"*, vizibile până azi în

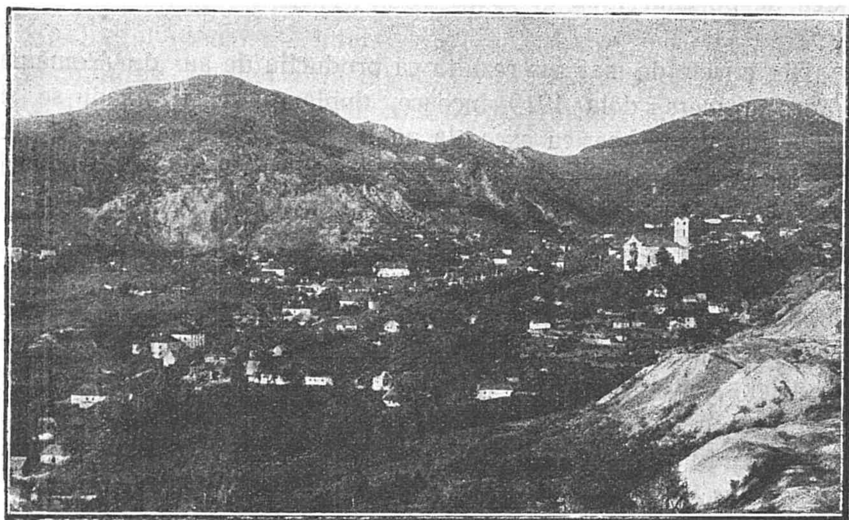

Fig. 75. Partea de sus a Roşiei Montane cu munţii împrejmuitori

mod atât de strălucit, se poate afirma că cele mai vechi şi mai intense exploatări miniere au fost în masivul *Roşiei Montane*. Din acest motiv, socotesc necesar şi interesant totodată ca să insist şi aci în mod deosebit asupra lor.

Orăşelul Roşia Montană sau vechiul *Alburnus maior* este situat ca într'o căldare dealungul văii ce-'i poartă numele şi este înconjurat, în formă de cunună, dinspre nord, est şi sud-est de munţi înalţi de andesit, ca *Zănoaga* (1075 m.), *Gârda* (1042 m.), *Rotunda* (1176 m.), *Vârş* (1270 m.) şi *Ruginoasa* (1269 m.). In partea sudică se ridică maiestuoase stâncile despuiate ale *Cârnicului mare* şi *Cârnicului mic* (1143 m. şi 1074 m.), înglobând şi muntele *Boi* sau *Afiniş* cu renumitele *„Cetatea mare"* şi *„Cetatea mică"*. Dinspre vest bazinul este mărginit de coamele altor munţi de gresie carpatină, care continuă compact câţiva kilometri dedesubtul orăşelului până în valea Roşiei. In jumătatea nordică a bazinului Roşiei Montane se înalţă o serie de munţi mai mici, ca *Orlea, Ţarina, Igren, Văidoaia* şi *Letea* sau *Letiu*.

In veacurile din urmă minieritul dela Roşia Montană s'a mărginit la o mulţime de galerii mici, făcute în sedimentele locale şi gresiile carpatine ale munţilor *Orlea, Igren, Văidoaia* şi *Letiu*, dar mai ales în pietrile eruptive ale *Cârnicului mare*, ale *Cârnicului mic* şi în cele dela *Boi*.

MICILE PERIMETRE ŞI ŞTEAMPURILE DELA ROŞIA MONTANĂ

Conform unui vechiu drept minier local, caracterizat prin perimetre mici, mai există şi azi sute de asemenea exploatări minuscule şi primitive, măcinând minereul, pe care îl transportă la vale pe spinarea cailor, cu ajutorul şteampurilor rămase în uz, aproape neschimbate, din vremea Romanilor. In anul 1844 funcţionau în împrejurimile Roşiei Montane 1074 roţi de şteampuri cu 7806 săgeţi [1]), încât vizitatorul era din depărtare impresionat de sgomotul asurzitor, pe care îl făceau săgeţile în căderea lor monotonă, dar care aduceau pâinea zilnică la atâtea familii muncitoare. După răsboiu, numărul şteampurilor s'a redus la mai puţin de jumătate din cauza scumpirei explozibilelor. De câţiva ani încoace se semnalează totuşi o înviorare a muncii şi exploatării din trecutul apropiat.

La sfârşitul anului 1932 situaţia şteampurilor din *Roşia Montană* era — după datele inspectoratului minier din *Abrud* — următoarea:

---

1) *Fr. von Hauer:* Der Goldbergbau von Vöröspatak. Wien, 1851.

a) In funcţiune:

107	roţi cu	4 piue à 3 săgeţi:	1284	săgeţi
19	„ „	3 „ „ :	171	„
16	„ „	2 „ „ :	96	„
In total 142	roţi cu	517 piue a 3 săgeţi:	1551	săgeţi

b) In construcţie:

87	roţi cu	4 piue à 3 săgeţi:	1044	săgeţi
22	„ „	3 „ „ :	198	„
11	„ „	2 „ „ :	66	„
In total 120	roţi cu	436 piue à 3 săgeţi:	1308	săgeţi

Fig. 76. Alte şteampuri dela Roşia Montană pentru măcinatul rocelor aurifere

Şteampurile în construcţie vor fi terminate până în luna Maiu 1933.

In comuna *Corna* sunt azi în funcţiune:

4	roţi cu	4 piue à 3 săgeţi:	48	săgeţi
22	„ „	3 „ „ :	198	„
30	„ „	2 „ „ :	180	„
In total 56	roţi cu	142 piue à 3 săgeţi:	426	săgeţi

In comuna *Bucium* sunt:

3 roţi	cu câte	4 piue	à	3 săgeţi	—	36 săgeţi
4 „	„ „	3 „	„	3 „		36 „
30 „	„ „	2 „	„	3 „	=	180 „
In total 37 roţi	cu	84 piue	à	3 săgeţi	—	252 săgeţi

La mijlocul anului 1933 vor funcţiona deci la *Roşia Montană, Corna* şi *Bucium* **355 roţi** de şteampuri, cu **1179 piue** şi **3537 săgeţi**, care vor contribui la sporirea producţiunii de aur.

In ce priveşte numărul exploatarilor aurifere din jurul Abrudului şi anume din comunele *Roşia Montană, Corna* şi *Bucium*, iata cifrele dela sfârşitul anului 1932, indicate de inspectoratul minier din Abrud:

La *Roşia Montana*	136 exploatări,	din care	52	în lucrare
La *Corna*	53 „	„ „	14	„ „
La *Bucium*	76 „	„ „	24	„ „

Unele din aceste exploatari, deşi în lucrare, nu dau înca nici o producţie, deoarece multe din mine n'au fost lucrate de zeci de ani. Mizeria actuala îi sileşte pe bieţii oameni sa întreprinda deschiderea şi a acelor mine, care stau de mulţi ani cu totul închise. Pentru moment se fac o mulţime de deschideri şi la circa 15% din ele sunt mari speranţe în cautarea filoanelor noui.

GEOLOGII UNGURI ŞI GERMANI DESPRE MASIVUL ROŞIEI MONTANE

Este interesant de a releva ca toţi bătrânii geologi unguri şi germani nu sunt de aceeaşi părere asupra compoziţiei minereurilor dela Roşia Montană, mai ales în ceea-ce priveşte pietrile eruptive din masivul *Cârnicului* cu apendicele dela *Boi*. Astfel *Hauer*, cu toata bogăţia lor în cristale de quarţ, le consideră ca huma sedimentară; *Grimm*, fost multă vreme funcţionar la Roşia Montană, le numeşte pietre de porphyr [1]; *baronul Richthofen* le consideră ca pe nişte admirabile rhiolite quarţoase; *B. von Cotta* le-a botezat cu numele minereuri de „Cetate"; *Stache* ca cel mai vechiu trachyt quarţos dela „Cetate"; *F. Posepny* [2]) ca porphyr quarţos,

1) *I. Grimm:* Einige Bemerkungen über die geognostischen und bergbaulichen Verhältnisse von Vöröspatak in Siebenbürgen. Wien, 1852.

2) *F. Posepny:* Über das Vorkommen von gediegenem Gold in den Mineralschalen von Verspatak. 1875.

apoi ca dacit; dr. *Doelter* ca dacit; *Tschermak* 1) ca labradorit, iar *G. Rath* 2) consideră enigmaticul porphyr din *Cârnic* şi *„Cetate“* ca dacit, ceea-ce — după părerea geologilor mai tineri — este şi adevărul, deoarece minereul acestor masive nu este decât rezultatul aceleiaşi erupţiuni vulcanice terţiare.

PRODUCŢIA DE AZI A MINEI STATULUI DELA ROŞIA MONTANĂ, PRECUM ŞI CÂTEVA DATE STATISTICE DIN TRECUT

Statul român a primit dela Unguri, la sfârşitul anului 1918, mina ce-i revenea din masivul *Orlea* într'o stare deplorabilă. Lu-

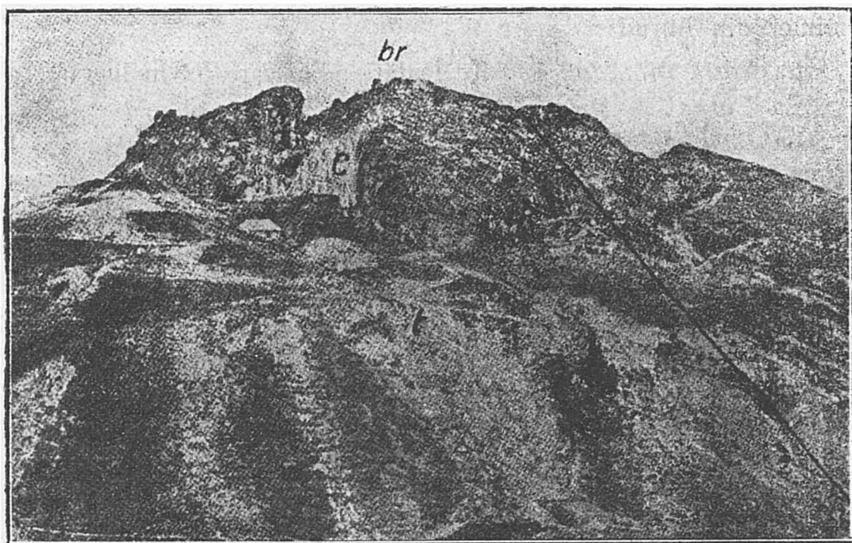

Fig. 77. Partea de vest a „Cetăţii mari" (1063 m.) dela Roşia Montană

crarile de deschidere, iniţiate sub Unguri, au fost continuate intens de ministerul nostru de industrie până în anul 1924, când au început să dea rezultate favorabile.

Următoarele cifre ne arată producţia aurului, lăsând la o parte producţia de argint, care de regulă este aproximativ cam jumătate

1) *G. Tschermak:* Die Form und die Verwandlung des labradorits von Verespatak. 1874.

2) *G. Rath:* Verespatak und Nagyág. 1876.

din cea de aur: **22 kgr.** 852 gr. aur in 1919, **23 kgr.** 204 gr. în 1920, **23 kgr.** 110 gr. în 1921, **28 kgr.** 800 gr. în 1922, **18 kgr.** 908 gr. în 1923, **27 kgr.** 749 gr. în 1924, **30 kgr.** 823 gr. în 1925, **19 kgr.** 990 gr. în 1926, **15 kgr.** 674 gr. în 1927. Scăderea producţiei din ultimii 3 ani se datorează concedierii unei părţi dintre muncitori pentru cauză de economii. Totuşi în 1928 s'a înregistrat o producţie de aur fin în cantitate de **29 kgr.** 99 gr., în 1929 de **38 kgr.** 67 gr. In 1930 a scăzut deodată la **12 kgr.** 748 gr., desigur tot din cauza concedierii lucrătorilor şi probabil şi a furturilor, încurajate de lipsa de supraveghere suficientă din partea personalului respectiv.

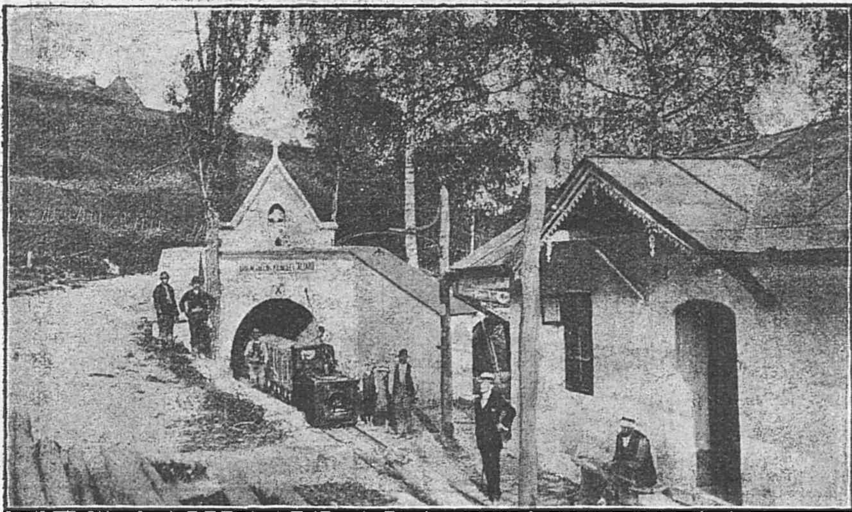

Fig. 78. Intrarea cu trenul electric în mina statului dela Roşia Montană

In timpurile vechi, sub Romani, şi chiar mai încoaci, minele dela Roşia Montană *(Alburnus maior)* erau vestite prin bogăţia lor în aur. Ast-fel minieritul din masivul zis *Boi*, cu *„Cetatea Mare"* şi *„Cetatea Mică"*, unde au fost cele mai renumite colonii miniere romane, cum dovedesc tablele cerate, care fac amintire despre *Colonia Carpum*, a fost foarte productiv din vechime şi până în anii 1861, 1862 şi 1863, când s'a scos numai în aceşti 3 ani cantitatea de 382 funţi aur nativ, aproximativ **191 kgr.** [1]), afară de aurul re-

1) *Dr. Szabó Iozsef:* Az Abrudbánya-Verespataki bányakerület monográfiája. Budapest, 1876. Pag. 316.

zultat din stamparea minereului. Exploatări rentabile au mai fost din vechime şi în munţii Orlea, Igren, Văidoaia, Letea, Cârnicul (masivul Cotroanţei) şi Cârnicelul, unde în multe părţi, judecând după forma admirabilă a cavităţilor, din care s'a extras nobilul metal, prof. univ. *dr. Szabó Iózsef* din Budapesta ne spune că Dacii au lucrat aceste mine înainte cu 150 ani de dominaţia Romanilor [1]).

Inceputul exploatărilor în masivul munţilor Orlea, Igren şi Văidoaia nu se poate preciza, decât că el e foarte vechiu şi că a fost foarte bogat până în secolul XVIII [2]). Despre mina „Sf. Ecaterina" din masivul Orlea, în galeriile căreia s'au găsit 11 table

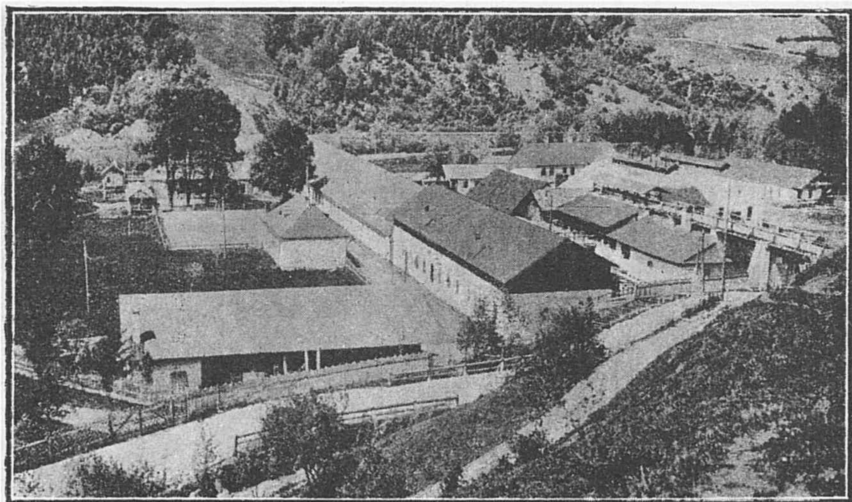

Fig. 79. Şteampurile statului dela Gura-Roşiei (între Roşia Montană şi Abrud)

cerate, *Lukács László,* fostul prim-ministru al Ungariei, ne arată că, în 1845, se compunea din 126 de părţi, dintre care Curtea imperială din Viena poseda 8 părţi, erariul 60 şi particularii tot 60 părţi [3]). Această mină a dat în timp de 20 ani (1852—1871) o producţiune de **637 funţi** sau circa **368 kgr.** aur curat, valorând 444.639 florini, afară de valoarea argintului în suma de 17.876 florini.

1) *Dr. Szabó Iozsef,* op. citat, pag. 317.

2) *Müller von Reichenstein:* Mineralgeschichte der Goldbergwerke in dem Verespataker Gebirge.

3) *Lukács László,* op. citat. pag. 15.

Exploatări foarte vechi și bogate, până la sfârșitul secolului XVIII, au fost și în masivul *Letea* sau *Letiu* (mai ales mina „Laurențiu"), în *Cârnic*, al cărui masiv desparte Roșia Montană de Corna (cu minele Vercheșul de sus și de jos, Ladislau de sus și de jos, Colțu, Sf. Treime, Bătrâna, Lungești, Unguri etc.), apoi în masivul *Cârnicelului* și al *Boi*-ului, de care am vorbit mai sus.

Șteampurile dela *Gura Roșiei* au fost clădite de statul ungar în anii 1851 și 1852. Ele au măcinat dela 1852 până la 1871 o cantitate de 1.132.795 măji de minereu, producând **448 funți** de aur curat și **276 funți** de argint, valorând împreună, dupa cursul d'atunci, 619.241 florini [1]).

UZINELE SAU TOPITOARELE METALURGICE ALE STATULUI DELA ZLATNA

La 30 klm. spre răsărit de Abrud se afla așezată Zlatna sau vechiul *Ampelum*, unde regimul austro-ungar a înființat, pe la mijlocul secolului XVIII (1747), o uzină pentru topirea diferitelor minereuri. In timpul revoluției Românilor din anul 1848, 'i-s'a dat foc și a fost dărâmată de revoluționari, dar până în anul 1850 a fost reclădită și a putut intra în funcțiune normala, fiind amenajată pentru extracția metalelor prețioase și cupru.

Cu vremea această uzină a primit o serie de îmbunătățiri. In anul 1880 s'au început experiențe de a se produce sulfura de carbon. Apoi s'au instalat 32 de retorte turnate din fontă, încălzite cu gaz de generator. In 1895 s'a construit, în locul furnalelor mici, un furnal *Pilz*, care funcționează până azi.

Uzinele din Zlatna sunt alcătuite din 2 secțiuni și anume: secția *metalurgică* și secția *chimică*. Ele au însă o mulțime de lipsuri, mai ales în ce privește înzestrarea laboratoarelor cu aparatele necesare pentru analizele de gaze și determinarea puterii calorifice a combustibilelor, precum și alte inovațiuni cerute de știința modernă.

Dela preluarea lor de către noi (1919) au funcționat și funcționează incontinuu.

In timp de 9 ani (dela 1922—1930) au topit și prelucrat șlicuri sau rămășițe dela minereurile stampate, dând o producțiune de

1) *Dr. Szabó Jozsef*, op. citat, pag. 324.

395 kgr. 541 gr. aur şi 1629 kgr. argint, în afară de alte metale de ordin mai inferior, ca aramă, plumb etc.

Totuşi, în 1931, d. *N. Vasilescu-Carpen,* ministrul industriei, in loc să caute să le înzestreze mai mult şi să le modernizeze, a găsit de cuviinţă să dispună ca pe viitor toate şlicurile rezultând dela şteampurile din regiunea Abrudului să fie trimise la uzinele statului dela *Firiza-dejos* (lângă Baia Mare), la o distanţă de peste 300 klm. de Zlatna. Aceste produse se încarcă astfel, în mod inutil, cu cheltueli mari de transport, care împovărează mai ales

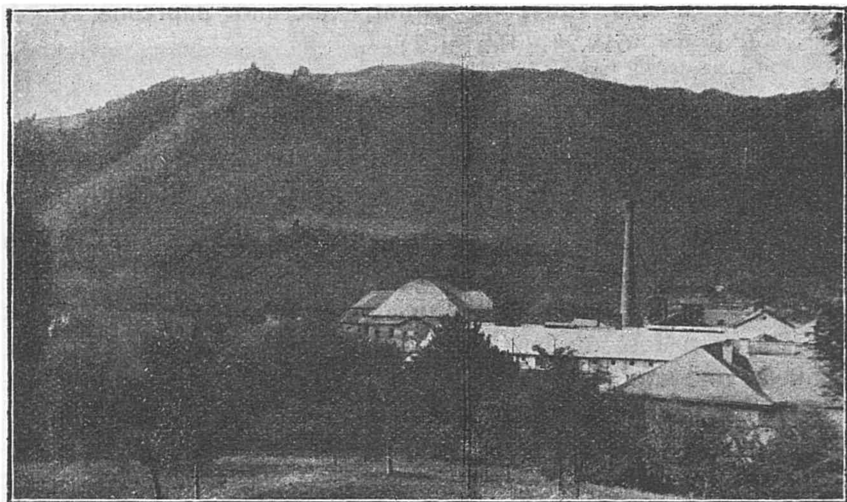

Fig. 80. Uzinele metalurgice ale statului dela Zlatna

exploatările mici, destul de puţin remuneratorii. Uzinele dela Zlatna se ocupă azi mai mult cu fabricarea sulfatului de cupru, necesar sulfatării viilor. In interesul exploatatorilor minieri, această dispoziţie vexatorie a d-lui *Vasilescu-Carpen* trebue suprimată cu un ceas mai curând.

Cele mai bogate exploatari aurifere sunt azi cele din apropierea Bradului şi Zlatnei. Faţă cu viitorul strălucit ce li-se profetizează de către geologi şi ingineri, statul are datoria să înzestreze uzinele sale dela Zlatna cu tot utilajul necesar şi modern, spre a cruţa astfel exploatatorilor drumul costisitor la uzinele dela *Firiza-de-jos,* lângă Baia Mare.

MINELE DE AUR ALE STATULUI DELA SĂCĂRÂMBU

Minele de aur ale statului dela *Săcărâmbu* au fost pe vremuri unicele în Europa în ce priveşte aurul combinat cu telurul şi seleniul. Fac parte din masivul *Cetraşului* din faţa Devei.

N'am găsit nicăiri vre-o menţiune că ele ar fi fost exploatate şi în vechime, în vremea Dacilor sau Romanilor. După mărturisirile preoţilor catolici *Kovács Gyárfás* [1]) şi *I. Lamasch* [2]), localitatea Săcărâmbului de azi a fost, pela 1700, un loc pustiu, cu vre-o 2—3 colibe de păstori. Minele de aur au fost descoperite în anul 1747, graţie păstorului *Ion Ormindeanu,* care găsind într'o râpă mai multe pietre sclipitoare şi arătându-le întâmplător căpitanului de artilerie *Ludovic Born,* acesta le-a dus spre examinare oficiului minier dela Zlatna, unde s'a constatat că conţin aur. Ţăranul *Ormindeanu,* cum a aflat această veste îmbucurătoare, a invitat pe consătenii săi la locul unde a găsit pietrele sclipitoare, zicându-le: — „*Haidaţi să cărăm!*" Numele de Săcărâmbu ar fi un derivat al verbului „*să cărăm*", adăugându-i-se mai târziu litera *b.*

Faima minei de aur, încăputǎ pe mâna lui *Born,* a atras cu încetul în aceste locuri o mulţime de colonişti din Italia, Carinthia, Boemia şi Germania, cari toţi, trăind între Români, au fost nevoiţi să înveţe limba românească [3]). Cu vremea a devenit mină „cesaro-regească" prin faptul că, în anul 1748, văduva lui *L. Born,* a cedat familiei imperiale a Habsburgilor 16 părţi, iar în anul 1807 a ajuns şi mină erarială prin alte 32 de părţi rămase erariului dela baronul *Wildburg,* principalul acţionar. In 1912, când mina nu mai părea rentabilă, statul ungar a cumpărat acţiunile familiei imperiale şi ale celorlalţi acţionari, ajungând astfel, după războiu, proprietatea statului român.

La Săcărâmbu se găseşte aşa numitul minereu sylvanit şi nagyagit, bogat în aur şi argint. In veacurile XVIII şi XIX, minele de aici au fost considerate ca cele mai rentabile din Europa. Dela

---

1) *Kovács Gyárfás:* A bánya vidéki róm. kath. esperesi kerület plébániainak története. Szamosuyvárt. 1895.

2) *Ioseph Lamasch:* Hist. Domus Ecelesiae rom. cat. Nagy-Agiensio (1784—1832).

3) *I. Steinhaus:* Der Goldbergbau Nagyág. (Extr. din Osterreichische Zeitschrift für Berg und Hüttenwesen No. 14 din 1904) şi *E. Armeanca:* Săcărâmbul, o monografie a parochiei gr. cat. Tipărită la Lugoj, 1932.

deschiderea lor, în anul 1748 pâna în 1876, deci în 128 ani, au dat o producţiune de **40.423 kgr. aur,** în valoare de 25.000.000 florini [1]), sau în banii noştri de azi peste 1 miliard şi jumătate lei.

De când au intrat în stăpânirea noastră, producţiunea de aur şi argint este urmatoarea (dela 1919—1930): **231 kgr.** 553 gr. aur fin şi peste 200 kgr. argint fin. Statistica producţiei pe anii 1931 şi 1932 n'a aparut înca.

Producţia amanunţita a minelor statului dela *Baia Mare* nu intra în cadrul lucrării de faţa, ca unele ce nu fac parte din regiunea miniera a Munţilor Apuseni şi nu se ştie sigur, în lipsa de urme, inscripţiuni sau tradiţii, daca au fost exploatate de strabunii noştri Daci şi Romani. Aceste teritorii se aflau în acea vreme în stapânirea altor popoare, ca Bastarnicii, iar înainte de venirea Ungurilor erau locuite în afara de Români şi Sarmaţi — spune scriitorul maghiar *Szirmai Antal* şi de Cazari [2]). Voiu spune totuşi că şi ea este destul de apreciabilă şi ca în anul 1930 a avut o producţie de **120 kgr.** 632 gr. aur şi 64 kgr. 620 gr. argint, afara de şlicurile schimbate în topitoarele statului dela Firiza-de-jos şi Strâmbu.

1) *Lukács László,* op. citat, pag. 16.

2) *Szellemi Géza:* Nagybányának és vidékének fémbányászata. Pag. 6. Nagybánya, 1894.

CAPITOLUL IV

MINELE DE AUR CUPRINSE ÎN REGIUNEA DIN STÂNGA VĂII CRIŞULUI ALB, DREAPTA MURĂŞULUI ŞI DREAPTA VĂII AMPOIULUI

Daca în vechime, în special în timpul dominaţiei împăraţilor romani, exploatările cele mai bogate în aur din Dacia Traiană au fost cele dela *Roşia Montană, Corna* şi *Bucium,* din vecinătatea Abrudului, în timpurile mai noui — şi mai ales azi — s'au dovedit ca mai productive minele din regiunea stângei Crişului alb, a dreptei Muraşului şi văii Ampoiului, care începe la vest de masivul calcaros al *Vulcanului* (1266 metri), lângă Abrud, se ramifica spre est până în masivul *Breaza* cu *Jidovul,* lânga Zlatna, şi se termină la sud în munţii *Cetraşului*, ale caror poale coboară în dreapta Murăşului.

După un studiu din 1868 al geologului *F. Posepny,* această regiune ar forma un triunghiu cu unghiurile *Hălmagiu,* în valea Crişului alb, *Baia-de-Arieş,* în valea Arieşului, şi *Săcărâmbu,* de lânga Murăş [1]). După un alt studiu al geologului *K. Papp,* ea ar forma un patrat neregulat cu unghiurile *Baia-de-Arieş* la nord, *Zlatna* la est, *Săcărâmbu* la sud şi *Căraciu,* lânga Baia-de-Criş, la vest [2]). *Posepny* împarte această regiune în 4 grupe cu un masiv eruptiv terţiar. Incepând cu masivul de dacit dela *Săcărâmbu,* se întinde cam vre-o 30 klm. la nordul Murăşului până la muntele *Caraciu,* la sud de Baia-de-Criş, şi cuprinde cele mai bogate zăcăminte aurifere de azi din Ardeal şi anume dela sud-est spre nord-vest: *Săcarâmbu, Căieuel, Măgura, Fizeş, Băiţa, Harţa-*

1) *Posepny F.:* Zur Geologie des siebenbürgischen Erzgebirges. 1868.
2) *K. von Papp:* Die Goldgruben von Caracs-Czebe in Ungarn. 1906. Pag. 305 şi 306.

gani, Porcurea cu *Stănija-Almaşul mare-Breaza,* apoi grupa *Barza-Ruda-Musariu* şi *Ţebea-Căraciu.* Număroasele şi desele vârfuri de munţi, formaţi din roce eruptive terţiare, trădează originea lor vulcanică, ca: *Barza* (764 m.), *Hârnicul* (705 m.), *Muncelul mare* (773 m.), *Paltinul* (741 m.), *Cireşata* (741 m.), *Dealul Fetii* (696 m.), formând toate o cetate în jurul exploatărilor dela *Ruda,* apoi *Măgura* (896 m.), de lângă Baiţa, *Gurgulata* (1036 m.), *Dealul Ungurului* (1043 m.), *Fericel* (1172 m.) până în *Breaza* (1122 m.) şi *Jidovul* (954 m.) din dreapta Ampoiului, lângă Zlatna.

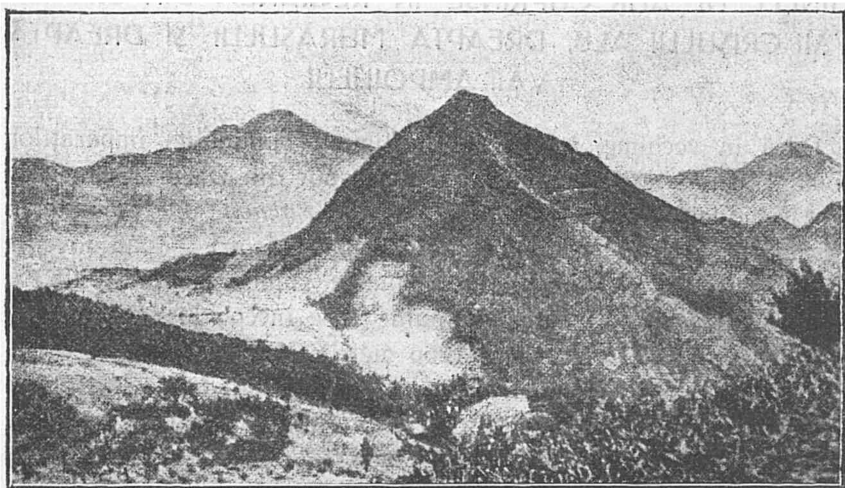

Fig. 81. Formaţiuni eruptive aurifere la Hărţăgani (jud. Hunedoara)

La răsărit de masivul *Hârnicului* se grupeaza în jurul muntelui *Barza* o serie de creştete muntoase, dintre care *Coranda* (695 m.) la vest, *Muncelul Mare* la sud şi *Cireşata* la est ocupă locul principal din punct de vedere minier. Cele patru văi, care taie, în cursul lor, această regiune muntoasă, delimitează ţinutul minier dela *Ruda, Barza, Valea Morii* şi *Valea Arsului,* de lângă orăşelul *Brad* (jud. Hunedoara).

Toţi geologii străini recunosc acestor munţi metalici caracterul mediteranean cu sedimente marine [1]. Teritoriul minier d'aici este

1) *Dr. F. Schumacher:* Die Goldlagerstätten und das Braunkohlenvorkommen der Rudaer 12 Apostel-Gewerkschaft zu Brad in Siebenbürgen. (In Zeitschrift für praktische Geologie. Berlin, 1912).

în lanţul al patrulea de roci eruptive ce traversează triunghiul aurifer dela nord-vest către sud-est şi care formează Munţii *Cetraşului,* caracterizaţi printr'o serie de munţi, urmele vulcanilor din epoca terţiară [1]).

VECHIMEA EXPLOATĂRII MINELOR DELA RUDA

Nu există nici o îndoială — scrie inginerul *dr. F. Schumacher* — că nu Romanii au fost cei dintâi descoperitori ai bogăţiilor în aur din Dacia, deoarece cu mult înaintea lor au fost cunoscute de locuitorii băştinaşi, cari, natural, s'au mărginit la exploatarea prafului de aur din aluviunile râurilor. Romanii au aflat despre comorile acestui pământ numai târziu, când au şi hotărât să-l ocupe. Ei au fost aceia, cari în timpul ocupaţiei Daciei, timp de peste un secol şi jumătate, au înţeles să dea într'adevăr o desvoltare cât mai mare exploatărilor miniere, organizându-le, cum am arătat mai înainte, atât din punctul de vedere technic, cât şi administrativ.

Se înţelege că la început şi Romanii extrăgeau aurul numai din nisipul văilor. Pe întreaga vale a Crişului alb existau în vremea lor număroase spălătorii de aur, în special la *Baia-de-Criş* şi *Ţebea,* ca şi în albia văii Luncoiului, de lângă Brad. Numai când aceste aluviuni au fost exhauriate şi epuizate, Romanii au întreprins căutarea nobilului metal şi în masivul munţilor auriferi, cum dovedesc galeriile dela *Roşia Montană, Corna, Bucium, Ruda. Căraciu* etc. Dispunând de sclavi şi de prisonieri de răsboiu, aveau putinţa unei manopere foarte eftine, pentru-ca cu ajutorul lor să înceapă lucrări primitive de spargerea blocurilor de stâncă prin foc şi prin baterea cu ciocane de fer.

Cum technica minieritului în întreg evul mediu şi chiar şi în prima perioadă a evului nou, până la introducerea explozibilelor, nu a făcut aproape nici un progres, metodele rămase din vechime, atât în ceea-ce priveşte felul de lucru, cât şi instalaţiile şi diversele aparate, au fost păstrate timp de mai multe secole, fără nici o schimbare. Micile şteampuri dela *Roşia Montană* etc. sunt, cu mici modificări, la fel cu cele din epoca romană.

---

1) *Ing. V. Puşcariu şi C. I. Motaş:* Minele de aur din Brad şi Săcărâmbu (Analele minelor din România No. 4 din 1919).

Pentru a stabili vechimea exploatărilor romane, nu ne putem baza decât numai pe obiectele găsite, întrucât nu există decât foarte puţine documente scrise. In ceea-ce priveşte masivul minelor dela *Ruda,* întocmai ca la cele din regiunea Abrudului, ca *Roşia Montană* etc., se atribue exclusiv Romanilor felul de exploatare, pentru-că din timpul retragerii armatei romane din Dacia, ca şi în tot decursul evului mediu şi a unei părţi din evul modern, nu există aproape nici un document scris asupra exploatărilor miniere. Lipsa acestor documente se justifică prin faptul că archivele celor mai importante localităţi au fost distruse de furtuna diferitelor revoluţiuni.

Chiar dacă exploatările aurifere din timpul Romanilor au încetat aproape cu totul sub viforul năvălirilor barbare, este neverosimil ca vecinica lăcomie omenească să nu fi împins la reluarea exploatărilor decât abia în ultimele două-trei veacuri, cu atât mai mult cu cât urmele exploatărilor romane nu au putut să rămână ascunse generaţiilor următoare şi chiar transmiterea prin viu graiu despre bogăţiile aurifere ale ţării n'a putut fi sugrumată.

Dar mai este un motiv, care pledează în favoarea acestei presupuneri. Scriitorul *T. Weisz* atrage atenţiunea, în tratatele sale asupra minieritului din Ardeal, că ravagiile făcute în munţi de către Romani, în timpul domniei lor, n'au putut fi atât de mari, cu toată mulţimea braţelor de lucru, cum se văd în unele părţi, graţie numai ciocanelor şi întrebuinţării focului, ci că au adoptat şi ei sistemul mult mai uşor şi mai remunerator al obţinerii aurului prin spălarea aluviunilor din râuri şi văi [1]).

Astfel, după acest autor, o parte din ravagiile făcute în munţii metaliferi ar fi posterioare dominaţiunii romane, fiind datorite stăpânitorilor vremelnici, dar în special Ungurilor, cari s'au înfipt bine în pamântul Daciei Traiane. Este însă în afară de orice îndoială că sistemul exploatării prin galerii a fost inventat şi perfecţionat de Romani. De altfel, modul facerii galeriilor şi sprijinirea acestora prin pari înfipţi în pământ învederează că numai ei puteau fi autorii unor asemenea lucrări. Această technică a minieritului, introdusă de Romani, a durat şi după retragerea armatei lor din Dacia Traiană de către împă-

---

1) *T. Weisz:* Der Bergbau in den siebenbürgischen Landestheilen (Jahrb. d. K. U. S. A. Bd. IX, Heft 6. 1891).

ratul *Aurelian* (a. 274 d. Chr.); ea s'a practicat tot timpul evului mediu, precum şi o parte din evul modern până la descoperirea explozibilelor (praful de puşcă şi dinamita). Nu există nici un document, care să dovedească contrariul, deşi, la 2—3 secole după năvălirea popoarelor barbare, exploatarea minelor a reînceput, dar tot dupa sistemul roman de exploatare, pe care scriitorul ungur *Szentkirályi Zsigmond* 1) îl botează „minierit valach" *(oláh bányászat)* şi care, cu mici modificări, se practică de către micii proprietari până în zilele de azi.

Ei bine, cu tot „minieritul valach" al numitului scriitor maghiar, sistemul acesta primitiv de exploatare a dat străbunilor noştri romani rezultate nebănuite şi chiar mai rodnice decât cele de azi. După cum am arătat şi într'alt loc, *Lexikonul Gutenberg* spune că în timpul domniei Romanilor se scoteau *„săptămânal"* din Dacia Traiană câte **2** *măji metrice şi 10 funţi de aur brut*, ceea-ce revine aproximativ la **5000 kgr**. anual 2), producţie, la care n'au ajuns Ungurii nici-odată în cursul unei stăpâniri silnice de 1000 de ani, iar noi, Românii, abia în anul trecut (1931) am putut înregistra o producţiune de **3166 kgr. aur fin** (de 24 carate), cam egală cu cele 5000 kgr. aur brut din vremea romană.

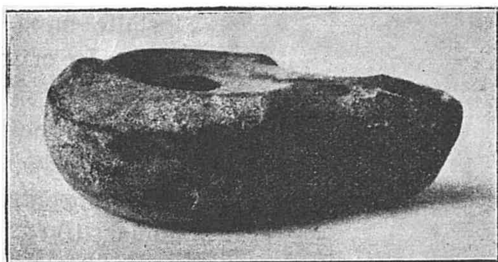

Fig. 82. Ştearţ sau opaiţ roman, găsit în mina Barza dela Ruda

Nu există cea mai mică îndoială că istoria minelor dela *Ruda* începe din timpul Romanilor, cari le-au muncit şi exploatat, cum dovedesc câteva unelte şi inscripţii, despre care vorbesc pe larg, între alţii, archeologii *Téglás Gábor* şi *L. Kőváry*. Acesta din urmă menţionează găsirea unui mojeriu sau piuliţe, descoperită în mina *Zdraholţ-Ruda,* apoi despre descoperirea unor mor-

1) *Szentkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Kolozsvárt, 1841. Pag. 72.

2) *Gutenberg Lexikon,* volumul IV, pag. 147. Budapest, 1931.

minte de sclavi cu bănci şi cu loc pentru arderea cadavrelor, cu osăminte omeneşti şi inele [1]).

Existenţa exploatărilor din epoca romană, în minele dela *Ruda*, se constată în special în mina din muntele *Barza-Ruda,* unde cele două galerii paralele „Sofia" şi „Michail" indică începutul exploatării prin galerii, cum demonstrează aşa numitele *trepte romane,* artistic săpate şi care fără îndoială sunt operă romană. Marcarea acestor artistice trepte romane o confirmă şi geologul german *Semper,* care le pune însă în galeria „Ana", comunicabilă şi azi, şi în care s'au găsit câteva unelte vechi miniere, ca lămpi sau ştearţuri, precum şi diferite monede romane [2]).

Fig. 83. Trepte artistic săpate de Romani în galeria unei mine dela Ruda.

In ce priveşte vechimea exploatării celorlalte mine dela *Ruda,* se ştie foarte puţin. In ori-ce caz exploatările din Valea Morii şi Valea Arsului au o dată cu mult mai recentă, ca de altfel şi minele dela Musariu. *Wendeborn* presupune pentru Musariu o vechime de numai 100—150 ani [3]).

EXPLOATĂRILE MAI NOUI DELA RUDA

Notiţe demne de încredere fixează reînceperea exploatărilor miniere mai noui dela *Ruda* la jumătatea secolului XVIII. Pela 1760, aceste mine, care erau ca şi părasite, au ajuns în proprietatea familiei *Ribiczey.* Acesta le-a exploatat cu rezultate bune până la revoluţia lui *Horia, Cloşca* şi *Crişan* (1784), când au fost prădate, iar *Ribiczey* a fost omorît în chiar casa lui din comuna Ribiţa. Mina din Valea Arsului era atunci în mâinile erariului. In 1791 minele au devenit proprietatea familiilor *conte Toldalagy* şi *baron Zeyk,* care au întemeiat asociaţiile miniere: „Ruda 12 A-

1) *L. Kőváry:* Erdélyfölde ritkaságai. Kolozsvárt, 1853. Pag. 184.

2) *Semper:* Beiträge zur Kenntniss des Goldlagerstätten des Siebenbürgischen Erzgebirges. Berlin, 1900. Pag. 87.

3) *B. A. Wendeborn:* Die Goldindustrie in der Umgebung von Brad. (Berg und Hüttenmänn. Zeitung, 1901 şi 1902).

postoli" şi „Zdraholţ Sf. Ioan evanghelistul". Prin anul 1840 au început saparea a două galerii noui. Revoluţia anului 1848 a fost din nou funestă exploatării, care a încetat. Ea a fost reluată mai târziu în mod parţial şi fără un plan technic bine determinat.

Fig 84. „Cramul cu prima gură de mină dela Ruda, din sec. XVIII, când s'au reluat exploatările de către proprietarii contele Victor Toldalagy şi baronul Zeyk

O exploatare modernă şi în proporţii mari a început abia în anul 1884, când cuxele sau acţiunile asociaţiei „Ruda 12 Apostoli" cu minele *Barza* sau *Ruda* au trecut, contra preţului de 600.000 florini [1], în proprietatea societăţii germane cu numele „*Harkortschen Bergwerke und chemischen Fabriken zu Schwelm und Harkorten Actien Gesellschaft zu Gotha*", care în 1889 a cumpărat şi minele din Valea Morii şi Valea Arsului ale asociaţiei „Zdraholţ Sf. Ioan evanghelistul".

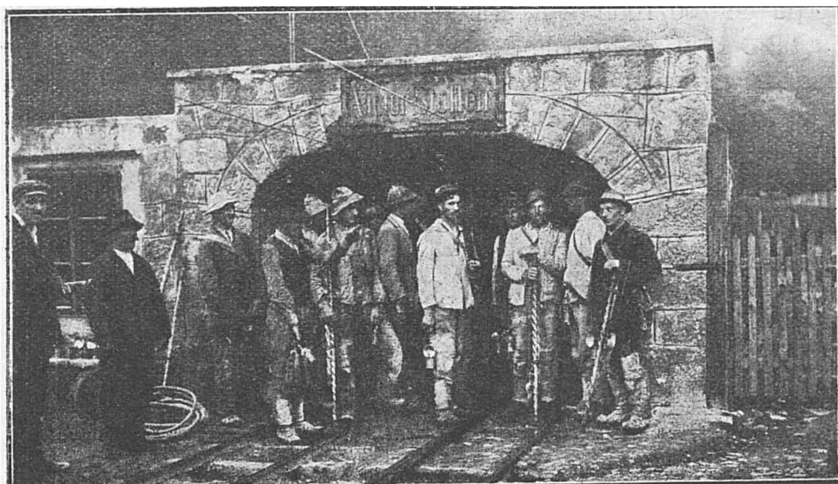

Fig. 85. Intrarea principală în mina dela Barza

Intre timp exploatarea asociaţiei „Zdraholţ Sf. Ioan evanghelistul", cu mina *Musariu*, trecuse prin mâinile a mai multor

1) *Téglás Gábor:* Hunyadmegye Kalauz. Kolozsvárt, 1902. Pag. 73.

mici proprietari, cari, din lipsa de mijloace, au fost nevoiţi s'o vândă, în 1889, unei alte întreprinderi germane cu numele *„Industrie-Gesellschaft Geislingen“*.

Dupa un timp scurt de exploatare foarte rentabilă a ajuns şi aceastâ întreprindere, în acelaşi an (1889), in posesia societăţii *Harkort*, care, sub numele de „Ruda 12 Apostoli“, a început o exploatare în dimensiuni mari, cu instalaţiuni californiene, astfel că la sfârşitul secolului trecut devenise în scurtă vreme cea mai însemnata întreprindere minieră auriferă din Europa.

Pentru asigurarea combustibilului necesar, puternica societate a cumpărat mina de carbuni dela Ţebea, iar pentru materialul lemnos 1223 hectare de pădure la Luncoiu, Ruda şi Crişţior, în afara de dreptul ce avea de a-şi procura, cumpărând dela stat, orice materiale din pădurile sale dela Buceş.

PRODUCŢIA DE AUR A SOCIETĂŢII „RUDA 12 APOSTOLI“ SUB REGIMUL UNGURESC

Intreaga producţie de aur brut (aur amestecat cu argint în proporţia de 700 1000 17 carate), începând din anul 1884 până la 30 Iulie 1911, a fost de **27.918 kgr.** 520 gr., cantitate, care însuma 64 milioane coroane austro-ungare la preţul de 2300 coroane 1 kgr. de aur brut. Aceste cifre dovedesc îndeajuns ce factor important ajunsese societatea *Harkort* în industria minieră a Ungariei şi prin aceasta a Europei.

In anul 1911 12 a avut producţia cea mai mare: **2002 kgr.** 350 gr., din care **936 kgr.** 324 gr. aur nativ şi **1040 kgr.** 607 gr. din stamparea a 175.087 tone de minereu (cu o extracţie de 11 gr. 43 aur la tonă). Cu începere din acest an, producţia a scazut mereu. In anul 1918 19 a fost numai de **670 kgr.** 934 gr., din care **413 kgr.** 530 gr. aur nativ şi **257 kgr.** 454 gr. din stamparea à 45.701 tone de minereu (cu o extracţie de 14 gr. 68 aur la tonă).

Aceasta scadere era în mare parte consecinţa rasboiului şi a nesiguranţei vremii d'atunci.

CAPITOLUL V

CUM AU AJUNS ÎN MÂINI ROMÂNEŞTI MINELE DELA RUDA: SOCIETATEA „MICA"

Izbucnirea răsboiului mondial, în vara anului 1914, a dat o grea lovitură minelor de aur din Ungaria şi mai ales celor din Ardeal, unde sunt cele mai multe şi mai bogate gismente aurifere din Europa. Turburările economice fatale din timpul răsboiului, cu nesiguranţa lor, au avut ca urmare imediată faptul că nici o societate exploatatoare n'a mai făcut vre-o investiţiune nouă,

Fig 86. Sfredelirea masivului stâncos prin perforatoare cu aer comprimat

Fig. 87. Alegerea minereului cu aur nativ în interiorul minei

fie-care exploatând filoanele mai bogate, pe care le avea la îndemână, şi n'a mai înţeles să procedeze la nici o pregătire pentru deschiderea de filoane noui.

Odată cu terminarea teribilului măcel, în toamna anului 1918, exploatările miniere din Ardeal au fost supuse la alte grele încercări şi pagube, pricinuite de revoluţia soldaţilor întorşi de pe front, cari au început să devasteze diferitele instalaţiuni, cum s'a

întâmplat la *Băiţa*, la *Porcurea* şi *Valea Dosului*. Instalaţiile californiene dela *Gura-Barza* ale societăţii „Ruda 12 Apostoli" — azi ale societăţii „**Mica**" — au scăpat de prăpădul revoluţiei, graţie tactului şi energiei d-lui inginer *Sieber*, actualul director technic al acestei mari şi prospere întreprinderi miniere, aflător p'atunci în serviciul ei.

DELICATA SITUAŢIE A SOCIETĂŢII HARKORT SAU RUDA „12 APOSTOLI" LA ÎNCEPUTUL ANULUI 1919

In 1919 situaţia precară a exploatărilor aurifere a mai fost agravată şi prin scăderea preţului aurului, care le punea în imposibilitate de a mai lucra într'un timp când pe piaţa noastră

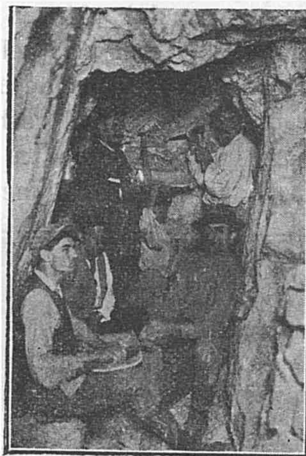

Fig. 88. Extragerea minereului cu aur nativ în mina „Musariu"

Fig. 89. Proba de aur a minereului

se vindea kilogramul de aur cu abia 17.000 lei, iar extragerea lui costa 30.000 lei pro kilogram. In faţa acestei dezastruoase situaţiuni, societăţile exploatatoare au fost constrânse să-şi reducă producţiunea şi să nu mai facă nici o lucrare nouă. A înceta brusc exploatările, era imposibil, căci riscau, în acest caz, să li-se retragă concesiunile de către stat. Atunci, pentru a nu suferi pierderi prea mari, unele societăţi s'au hotărît să-şi vânză exploatările.

Intr'o asemenea delicată şi grea postură se găsea, în 1919, şi societatea germană *„Harkort'sche Bergwerke und chemische Fa-*

briken zu Gotha", proprietara minelor dela *Ruda*, cunoscută sub firma „Ruda 12 Apostoli". Ea trebuia să facă mari investiţiuni, pentru a căuta şi deschide rezerve noui, într'o vreme când nu-şi putea valorifica aurul, deoarece era obligată să predea toată producţia de aur consiliului dirigent din Cluj, primind un acont de 17.000 coroane de fie-care kilogram, decontarea definitivă urmând să se facă ulterior. Dar cu sumele ce primea, ea nu-şi putea acoperi cheltuelile şi era forţată să ceară lunar dela Gotha ajutoare de sute de mii de mărci. In condiţiunile acestea, a preferat să-şi vânză minele şi a dat în acest scop unui englez, cu numele *W. H. Holloway*, o opţiune, care expira la 2 Maiu 1920. Englezul *Holloway*, întâlnind la Berlin pe d-nii *Anton Esser* şi *Ştefan Casimir*, primul director general şi al douilea administrator-delegat al societăţii „**Mica**", înfiinţată de curând, le-a cedat lor opţiunea şi au încheiat imediat un contract de vânzare-cumpărare a minelor şi instalaţiilor pe preţul de 40 milioane mărci, plus 20 milioane mărci pentru opţiune (care urma a se împărţi între d-nii *Holloway, Esser* şi *Casimir)*, bine înţeles toate sub rezerva aprobării consiliului de administraţie din Bucureşti.

ROLUL HOTĂRÎTOR AL D-LUI INGINER I. GIGURTU

Reîntorşi în ţară, actul de cumpărare a fost supus de urgenţă aprobării consiliului de administraţie al soc. „**Mica**", fiind susţinut de d. inginer *I. Gigurtu*, administrator-delegat, care a văzut de îndată o posibilitate pentru „**Mica**" de a-'şi schimba obiectul, comercializarea micei întâmpinând mari dificultăţi în acele timpuri. D-sa 'şi-a luat însă angajamentul faţă de consiliu să obţină o reducere a preţului, care era exagerat faţă de rezervele vizibile ale minelor societăţii germane. S'au început tratative noui, care au continuat până s'a redus preţul minelor şi instalaţiilor la 40 milioane, apoi la 30 milioane. Nemulţumiţi nici cu această reducere, d. inginer *I. Gigurtu* şi d. baron *G. Capri*, ambii administratori-delegaţi, s'au dus la Berlin, unde au izbutit să reduca preţul la **15 milioane mărci**, plătibil în 6 luni. Astfel cu începere din luna Maiu 1920, minele dela *Ruda* au intrat efectiv în posesiunea societăţii „**Mica**", privind-o pe dânsa atât beneficiul, cât şi riscul exploatării.

Societatea „**Mica**", devenind proprietara minelor, 'şi-a propus să ofere toată producţia ei de aur spre cumpărare Băncii Naţio-

nale. In acest scop a reuşit să se degajeze de obligativitatea de a depune aurul la direcţiunea financiară din Cluj, spre a-l putea aduce la Bucureşti. Dar Banca Naţională n'a voit să-l cumpere.

Fig. 90. Inginerul Ion Gigurtu, Directorul general al societăţii „Mica"

Societatea s'a văzut atunci nevoită să-l lombardeze numai la primul nostru Institut de emisiune, ca astfel să-'şi poată acoperi cel puţin în parte cheltuelile, nutrind totuşi speranţa că, prin tratative, Banca Naţională îşi va schimba mentalitatea şi va consimţi să

cumpere aurul produs în ţară. Tratativele, cu toată lungimea lor, n'au dus însă la nici un rezultat. S'a petrecut atunci rarul şi ciudatul fenomen ca exploatatorii de aur să ţină în depozit cantităţi respectabile de aur, fără să-l poată valorifica, ceea-ce, natural, prejudicia întreaga economie naţională. Abia în anul 1926, guvernul ţării, dându-şi seama de greşala ce se comitea, a dat drumul exportului de aur pe timp de o lună de zile.

Atunci societatea „**Mica**" a exportat în străinătate 1000 kgr. aur fin. Această cantitate reprezenta aurul produs dela preluarea

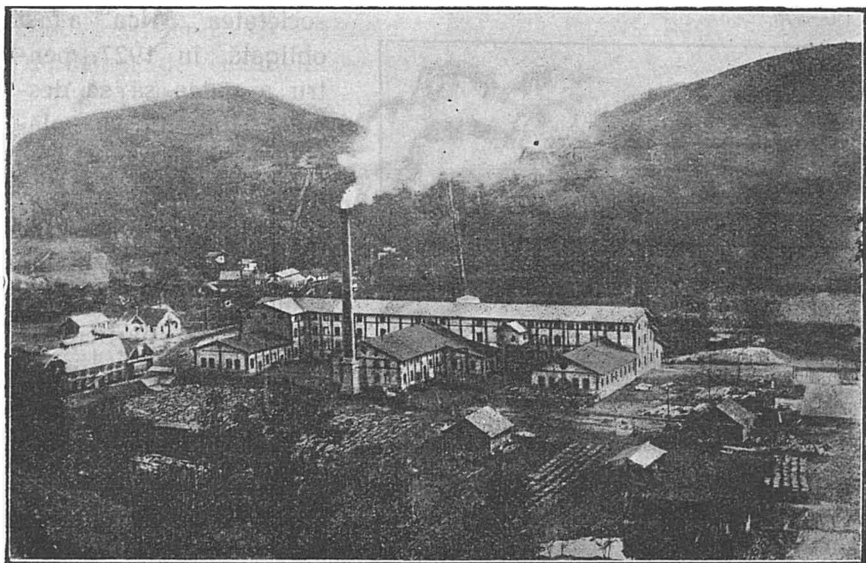

Fig. 91. Vederea generală a şteampurilor sau uzinelor californiene ale soc. „Mica" dela Gura-Barzii, lângă Brad

în stăpânire a minelor dela *Ruda,* plus o cantitate de aur eliberată de ministerul de finanţe, decontându-se aurul cumpărat de minister cu preţul de 30.000 lei kilogramul, când pe piaţa mondială se vindea cu 50.000 lei kilogramul. Graţie acestui export, societatea „**Mica**" a putut să achite integral preţul de cumpărare al minelor şi să-şi amortizeze întreg capitalul investit în concesiunile de mica.

Din acest moment, d. inginer *I. Gigurtu,* sufletul acestei afaceri, era muncit de două mari griji: prima de a pune din nou minele în valoare prin găsirea de filoane proaspete, prin redeschiderea celor

vechi şi reînouirea instalaţiunilor învechite, iar a doua de a ţine piept guvernului, care, văzând că minele se refac, voia să le pună sub secuestru, întru cât erau cumpărate dela foşti inamici, deşi cumpărarea se făcuse cu autorizarea jurnalului consiliului de miniştri.

Continua ameninţare a secuestrului a împiedecat mult desvoltarea minelor de aur dela *Ruda* şi cu toate că societatea „**Mica**" a comunicat ministerului de finanţe că a plătit preţul sub rezerva pretenţiunilor ministerului, el fiind numai depus la o bancă germană, fără ca ministerul să fi făcut uz în timp util de acest drept, societatea „**Mica**" a fost obligată, în 1927, pentru a putea să se desvolte liniştit, să plătească încă odată ministerului de finanţe preţul de cumpărare, predându-i 25.000 acţiuni complect liberate, statul având şi o participaţie la beneficiu timp de 15 ani.

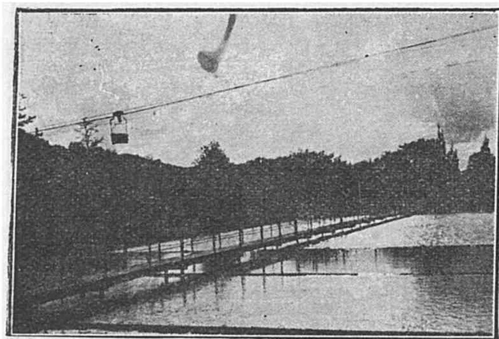

Fig. 92. Transportul minereului aurifer cu funicularul la uzinele soc. „Mica" dela Gura-Barzii

Cu tot acest tratament vitreg, societatea „**Mica**", graţie conducerii sale înţelepte, a mers în continuu progres şi a putut să facă toate investiţiunile moderne necesare, spre a-'şi mări producţiunea. Ea este azi singura societate minieră înfloritoare şi care nu apelează la ajutorul statului.

DESVOLTAREA MINELOR DELA RUDA DECÂND AU TRECUT ÎN PROPRIETATEA SOC. „MICA"

Intrând în posesia definitivă a minelor cumpărate, societatea „**Mica**" a început lucrările de deschidere şi de pregătire pentru viitor. Azi, în afară de galerii, totul este reînouit. Pentru forţa motrice s'a instalat un turbo-agregat de 1000 KW, care alimentează cu curentul necesar atât minele de aur cât şi cea de cărbuni dela Ţebea. Pentru acţionarea şteampurilor s'au montat motoare speciale electrice. Instalaţia de şteampuri a fost modernizată şi

mărită, iar pentru a evita o pierdere prea mare a aurului s'au instalat mese vibratoare, din al căror şlic (pirite aurifere măcinate) se scoate aurul pe cale de cianurare, căutând pe toate căile să îmbunătăţească şi să perfecţioneze metodele de prelucrare, prin încercări în laboratoare şi în uzină, aplicând fie-cărui soiu de minereu metoda cea mai corăspunzătoare, pentru a mări la maximum posibil extragerea aurului prin minimum de cheltueli.

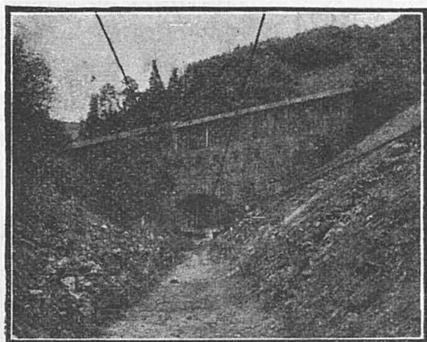

Fig. 93. Antezdrobitorul sau concasorul minereului din mina dela Barza

Astfel, pe când prin metoda obicinuita a amalgamării se pierdea 40—50% la prelucrarea minereurilor din mina Valea Morii, azi prin metoda amalgamării, urmată de flotaţie, pierderile s'au redus la 10%. O extracţie integrală de 100% este imposibilă, atât din cauze de ordin technic, cât şi din motive de rentabilitate.

Fig. 94. Extragerea piritelor cu hurca la minele soc. „Mica" dela Stănija, lângă Zlatna

Deschiderea şi pregătirea de noui filoane continuă din an în an cu mai multă intensitate. Graţie acestor deschideri, s'a găsit peste tot aur nativ. La un singur loc s'a aflat în anul 1931 circa 150 kgr. aur nativ în filonul No. 10, numit „Antoniu", iar totalul aurului nativ găsit din deschiderea acestui filon se cifrează la aproximativ 372 kilograme. Minereul produs şi prelucrat în cursul anului 1931 a fost în cantitate de 135.532 tone, fiind extras în majoritate din minele situate în Valea Morii.

Iată acum tabloul producţiei totale de aur fin realizată de societatea „**Mica**" din minele proprii şi participaţiuni în timp de 10 ani, anume dela 1921—1931:

1920 (6 Iuni)	258 kgr.	240 grame
1921	763 kgr.	045 „
1922	1.010 kgr.	066 „
1923	983 kgr.	768 „
1924	991 kgr.	602 „
1925	900 kgr.	822 „
1926	1.155 kgr.	701 „
1927	1.400 kgr.	797 „
1928	1.280 kgr.	319 „
1929	1.615 kgr.	242 „
1930	1.895 kgr.	977 „
1931	2.212 kgr.	795 „
Total . .	14.468 kgr.	313 grame

Din această cantitate **13.733 kgr.** 699 gr. provin din minele dela *Ruda* („12 Apostoli"), **52 kgr.** 397 gr. din minele dela *Căi.a-Căienel*, **279 kgr.** 394 gr. din minele dela *Stănija* şi **362 kgr.** 827 gr. dela mine în participaţie.

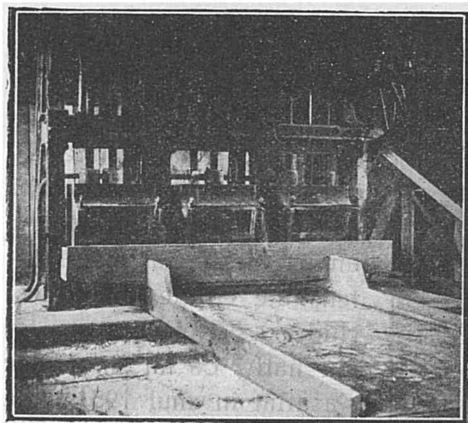

Fig. 95. Şteampurile soc. „Mica" dela Breaza, lângă Zlatna

Ca în toţi anii, producţia aurului din anul 1931, în cantitate de **2212 kgr.** 795 gr. aur fin, s'a predat Băncii Naţionale, fie direct, fie prin topitoriile statului, cu preţul de 111.111 lei kilogramul de aur fin, adică de 24 carate, mai puţin 2% pentru rafinare.

NOUI ACHIZIŢIUNI ŞI BENEFICII

In cursul anilor, societatea **„Mica"** a putut să facă achiziţiuni de noui terenuri miniere în masivul muntelui *Breaza* de lângă Zlatna, unde deja a şi început în anul 1931 lucrările de explorare în stil mare, cu rezultate satisfăcătoare. In anul 1932 s'a săpat facerea unei galerii transversale, care să pună în valoare filoanele ce străbat muntele *Breaza*, căruia îi aparţine mina *Faţa Băii*.

odinioară foarte bogată, devenită azi proprietatea soc. „**Mica**". Ea este situată la nord de comuna *Trâmpoiele* şi la sud de dosul şi valea muntelui *Grohaşul mare* (1118 m.). Minereul conţine aur nativ, tellur, precum şi alte specii de minerale.

După geologul ungur *Alex. Gesell,* o cantitate de 130 kgr. (un centner şi 70 pfunţi) de minereu din mina *Faţa Băii,* fiind dusă, în anul 1782, spre topire la uzinele metalurgice ale statului dela *Zlatna,* a dat un beneficiu, scăzând toate cheltuelile, de *18.700 florini,* iar o tonă din acest minereu avea p'atunci o valoare de

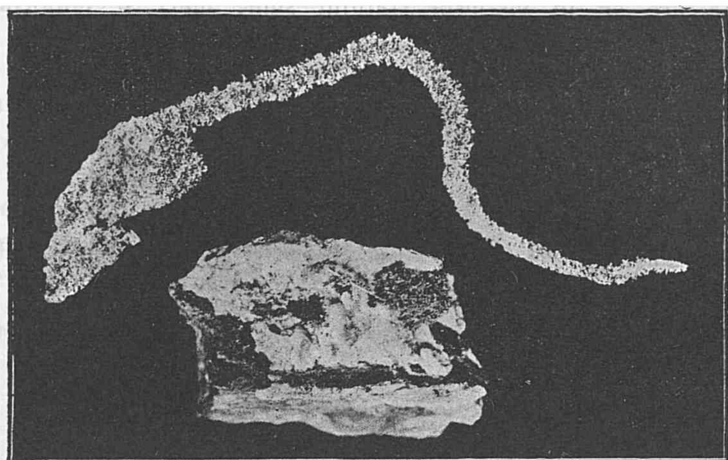

Fig. 96. Ştufe sau eşantiloane cu aur nativ cristalizat din minele dela Ruda

circa *200.000 florini* [1]), adică 6.600.000 lei de azi. Faptul acesta este amintit şi de geologul berlinez *Semper* [2]).

Profitând de situaţiunea favorabilă financiară a mersului ei, soc. „**Mica**" a achiziţionat, cu suma de 7.000.000 lei, totalitatea acţiunilor *„Societăţii anonime de pirită",* care poseda concesiuni importante la sudul minelor dela *Stănija,* apoi cu 2.000.000 lei alte diferite mici concesiuni şi permise de explorare, ce cuprind toate la un loc aproape întreg teritoriul dintre *Stănija* şi muntele *Breaza.*

1) *Alex. Gesell:* Die montangeologischen Verhältnisse von Zalatna und Umgebung. (Separatabdruck aus dem Jahresberichte der kgl. ung. geol. Anstalt für 1894). Budapest, 1897.

2) *Semper,* op. citat, pag. 121.

Beneficiul net al societăţii „Mica" a fost pe anul 1931 de **29.193.586lei,** dând un dividend net pentru o acţiune 62 lei 10 bani.

PROFITUL STATULUI

Citind cu atenţiune darea de seamă a societăţii „Mica" pe anul 1931, ori-cine poate constata cu deplină satisfacţie că pe lângă faptul că această bine condusă şi înfloritoare societate procură pâinea zilnică la peste 2000 de muncitori, ea mai varsă pe fie-care an în vistieria statului sume mari şi importante.

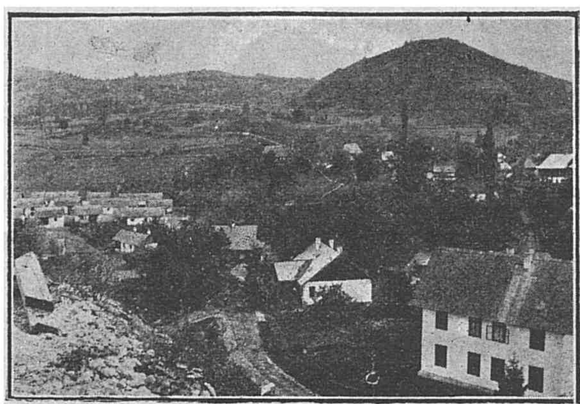

Fig. 97 Colonia muncitorilor minieri dela Musariu

Astfel pentru cursul anului 1931, darea de seamă ne înfăţişează următoarele sume:

Ministerului de finanţe ca impozite . . . 13.858.464 lei
Direcţiei căilor ferate pentru diverse transp. 6.881.130 lei
Ministerului muncii pentru casa de boală,
pentru pensii, accidente şi ucenici . 6.584.643 lei

La această sumă societatea participă cu 3.881.585 lei, iar muncitorii cu 2.703.062 lei.

PRODUCŢIA DE AUR A SOC. „MICA" FAŢĂ CU PRODUCŢIA STATULUI ŞI A PARTICULARILOR

Producţia totală de aur din ţară, în cursul anului 1931, a fost de **3166 kgr.** 102 grame aur fin.

Repartizând cifra producţiunii între diverşii producători, constatăm că societatea „**Mica**", cu cele **2212 kgr.** 795 grame ale ei, participă la producţia totală a anului 1931 cu 69.9%; statul, având numai **493 kgr.** 50 gr., cu 15.57%, iar diverşii particulari, la o producţiune de **460 kgr.** 256 gr., numai cu 14.53%.

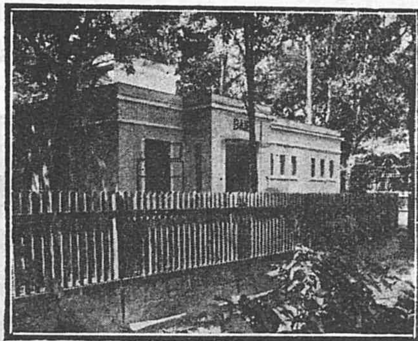

Fig. 98. Baia muncitorilor minieri

După cum se poate vedea, minele cele mai producătoare şi mai bogate în aur sunt ale societăţii „**Mica**". Cum toate minele ei sunt situate în Munţii Apuseni dintre valea Ampoiului, Crişul alb şi valea Murăşului, ele vor face să profite, ridicându-se, în special orăşelele *Brad* şi *Zlatna,* dela cele două extremităţi. Aceste două localităţi sunt destinate, gra-

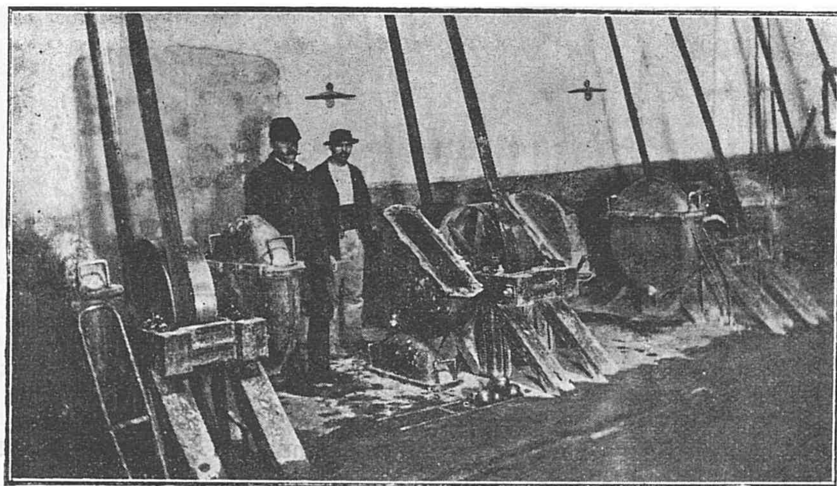

Fig. 99. Instalaţia de măcinare şi amalgamare a minereului cu aur nativ dela Gura-Barzii

ţie marelui viitor ce se prezice regiunii miniere dintre Zlatna şi Brad, ca să reia locul strălucirii de odinioară a Roşiei Montane şi a Abrudului, oraşe cu un trecut frumos şi istoric, dar con-

damnate să rămână fără viitor din cauza lipsei de producţiune agricolă, a amorţirii producţiunii de aur şi a vremurilor de grele încercări, prin care trecem.

Regiunii *Roşia Montană-Abrud* trebuie ca, pe lângă minieritul de aur, azi în vizibilă scădere faţă cu trecutul, din care cauză scade şi numărul populaţiunii, să 'i-se deschidă alte noui isvoare

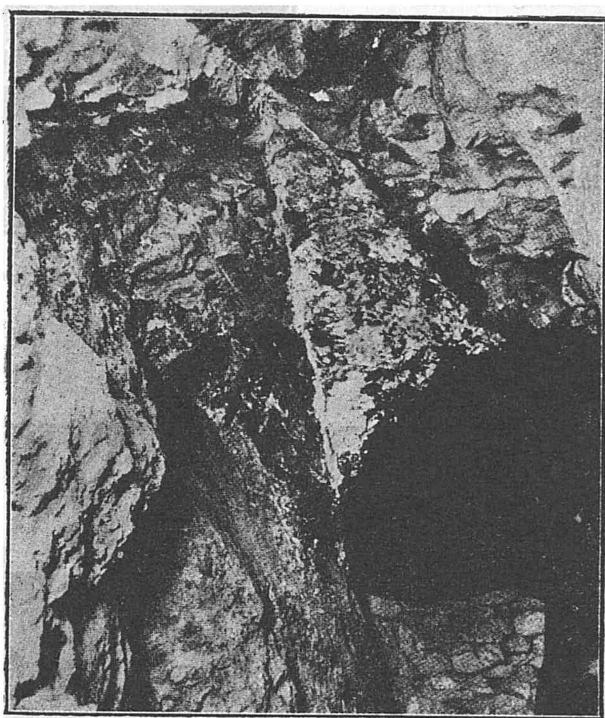

Fig. 100. O lentilă de minereu aurifer în şisturi argiloase din galeria „Francisc“ dela Valea Mori (Ruda-„Mica“)

de traiu. Altfel va rămâne numai cu frumoasele amintiri istorice ale trecutului, ceea-ce ar fi un mare păcat.

Generaţia de azi, ca şi cea de mâine, nu trebue să uite că în munţii Abrudului s'a închiegat tăria şi unitatea neamului românesc. In zile de groază, ei au fost ocrotirea şi scăparea noastră, cetatea sfântă, în care s'au păstrat mai curate, ca ori-unde, credinţa, limba şi datinile poporului nostru. In locurile acestea tăinuite plutesc umbrele celor mai vechi strămoşi ai noştri. In şo-

potul isvoarelor şi în freamătul acestor *munţi ai sudoarei* a răsunat pentru întâia oară duioasa doină a sufletului românesc, căci nu e pârău, vârf de munte sau plaiu, de care să nu fie legată o scumpă amintire, o poveste sau un cântec. De câte ori o mare primejdie ne-a ameninţat, munţii aceştia ne-au adăpostit şi a fost vai de duşmanul, care ne-a urmărit în această fortăreaţă naturală a codrilor şi a stâncilor. Nedreptăţile asupritorilor unguri numai aci 'şi-au primit, în cursul istoriei, în atâtea rânduri, pedeapsa meritată.

Iată pentru-ce trebue să ne respectăm strămoşii şi să dam toată atenţiunea cuvenită acestui ţinut, locuit de cei mai autentici urmaşi ai coloniilor romane.

CAPITOLUL VI

PRODUCŢIA DE AUR A SOCIETĂŢILOR MAI MICI ŞI A PARTICULARILOR

Exploatările miniere particulare au suferit şi ele, după răsboiu, din cauza lipsei de capital, care făcea imposibilă plata imediată a lucrului de mână, precum şi din cauza că preţul materialului explozibil era foarte urcat, pe când aurul şi argintul, produsele principale ale micelor exploatări, nu se plăteau cu preţul mondial. Pentru motivele de mai sus, micele exploatări aparţinând ţăranilor şi muncitorilor au fost nevoite să înceteze ori-ce lucrări. Numai mai târziu, când li-s'a pus la dispoziţie un explozibil (praf negru) cu preţ mai redus şi s'au luat măsuri ca metalele nobile să fie plătite cu preţul mondial, ele 'şi-au reluat lucrul, sporind astfel producţia aurului şi argintului.

Dovada ne-o fac următoarele cifre, pe care ni-le dă d. *Iosif Iancu,* inspector general de mine, în interesantul său studiu statistic: De unde în anul 1919 producţia de aur a micelor exploatări era numai de **61 kgr.** 486 gr. şi cea de argint de 91 kgr. 869 gr., în anul 1927 a fost de **246 kgr.** 797 gr. aur şi 3101 kgr. argint, iar în anul 1931 a ajuns la **460 kgr.** 256 gr. aur, participând cu 14.53% din producţia totală a României de **3166 kgr.** 102 gr. aur, în care statul intră cu o participaţie de 15.57% la producţia lui **493 kgr.** 50 gr., iar societatea „**Mica**“ cu 69.9% la producţia ei de **2212 kgr.** 795 gr. aur fin.

„*Statistica minieră a României pe anul 1930*“ — cea de pe anul 1931 n'a apărut încă pentru motive de economii budgetare — ne citează pentru întreg Ardealul 78 exploatări miniere de aur (inclusiv statul şi „**Mica**“), cele mai multe fiind în munţii Abrudului, în număr de 66 şi anume: 47 în jud. Alba (Roşia Mon-

tană, Bucium, Corna, Almaşul mare, Techereu, Poiana, Breaza), 11 în jud. Hunedoara (Ruda, Stănija, Băiţa, Hondol, Crişţior), iar restul în jud. Satu-Mare (Baia Mare), jud. Someş (Băiuţ) şi jud. Vâlcea (una singură la Brezoiu). Desigur că până azi numărul exploatărilor mici a mers crescând.

Dintre exploatările zise mici, dar totuşi destul de importante după capitalul învestit, sunt:

1. **Societatea „Aurifera"** a fost constituită în anul 1922, cu un capital de 20.000.000 lei, în parte şi cu modestul meu concurs, în dorinţa ce aveam de a procura de lucru ţăranilor muncitori din comunele învecinate. Cu timpul capitalul iniţial fiind insuficient pentru amenajarea minelor, fondatorii societăţii au avansat şi garantat peste capitalul subscris încă 40.000.000 lei.

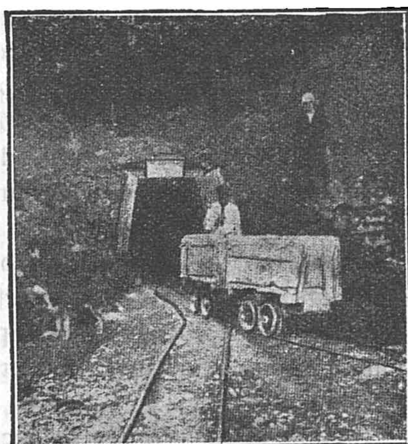

Fig. 101. Intrarea în mina de mercur a soc. „Aurifera" din Valea Dosului, lângă Zlatna

Punerea în stare de funcţionare a minelor a constat în repararea clădirilor distruse în revoluţia din 1918, în refacerea planurilor, redeschiderea galeriilor surpate, amenajarea minei „Arama" şi a minei de mercur din Valea Dosului, instalarea şteampurilor existente dela mina „Arama" şi a fabricei pentru prelucrarea minereului de mercur, situată în comuna Valea Dosului, la 7 km. de Zlatna.

Societatea *„Aurifera"* este proprietara majorităţii concesiunilor miniere din masivul *Corabia-Vulcoiu-Boteş,* cumpărând toate perimetrele aurifere, în cap cu vestita mină „Sf. Petru şi Paul", dela *Lukács László,* fostul prim-ministru al Ungariei. De asemeni a achiziţionat toate zăcămintele de mercur de pe teritoriul comunei Valea Dosului, precum şi numeroase concesiuni de bauxită din comuna Sohodol. Mina de mercur cu grupul „Babuia" şi „Dumbrava" este a şeaptea din toată lumea, pe lângă cele din Istria, Spania şi America. Lucrări mai importante pentru extragerea mercurului s'au efectuat aici numai cu începere din

1849 de către „Société des Mines de Mercure de Dumbrava" şi „Société de recherches de Babuia et Dobrot". Dintr'un raport al profesorului *Habets* din Liège, rezultatele practice obţinute de aceste două societăţi franceze erau destul de importante [1]).

Elementele cele mai principale ale mineralizaţiei concesiunilor *„Auriferei"* sunt: aurul, argintul şi cuprul, în zăcăminte bogate, pentru a căror exploatare însă se cer investiţiuni moderne şi costisitoare. Aurul din mina „Arama" are o fineţă variând între 18—20 carate. Filoanele din *Corabia-Vulcoiu* au format baza unora din cele mai vechi şi mai importante exploatări aurifere din Ardeal, începând din antichitate şi până în 1914. Cea mai de seamă urmă a exploatărilor romane este tranşeea, numită *„Ieruga"*, din vârful muntelui *Corabia*. Din acest punct numai se crede că s'au extras circa *4000 kgr. aur* [2]).

Azi societatea *„Aurifera"*, din cauza lipsei de capital, a dat în arendă pe termene scurte minele „Butura", „Sf. Petru şi Paul", „Tipaur" şi „Hermania" unui consorţiu de minieri români din Bucium, spre a da astfel posibilitate locuitorilor de a-'şi câştiga existenţa zilnică. Acest consorţiu a scos din mina „Butura" în timpul dela 1 Noembrie 1931 până la 1 Decembrie 1932 aproximativ *20 kgr.* aur liber, în afară de aurul recuperat din minereul de stampat.

In minele dela *Boteş* se lucrează actualmente în galeria „Ianoş", ale cărei filoane, după analizele făcute, conţin 25—30 grame aur la tona de minereu.

Fabrica de mercur a funcţionat intermitent în anii 1925—1927, producând în acest timp circa 10.000 kgr. de mercur metalic. Din cauza dificultăţilor financiare, soc. *„Aurifera"* a fost nevoită să-şi suspende ori-ce activitate, aşteptând vremuri mai bune.

2. **Societatea „Industria aurului"** a fost înfiinţată în anul 1922 cu un capital social de 10.000.000 lei pentru exploatarea concesiunilor situate în dealurile Frasinul şi Dâmbul Meselor de pe teritoriul comunei Bucium. Nucleul societăţii *„Industria aurului"* îl formează concesiunile şi instalaţiile aduse ca aport

1) *A. Habets:* Raport sur les mines de mercure de Dumbrava et Babuia près Zlatna, Transylvanie. Liège, 1876.

2) *Dr. Karl von Papp:* Die Umgebung von Bucsum in Comitat Alsófehér. Budapest, 1914.

de asociaţia minieră *„Concordia"*, care dela înfiinţarea ei până la isbucnirea răsboiului mondial a contribuit, prin bogăţiile ei, une-ori fabuloase, la bună starea ţăranilor Buciumani şi la înflorirea regiunii Abrudului.

Producţia societăţii a fost în primii doui ani mică: **2 kgr.** 756 gr. în 1923, **5 kgr.** în 1924. Ea s'a ridicat însă în anii 1925 şi 1926 la câte **19 kgr.**, la **30 kgr.** 524 gr. în 1927, la **64 kgr.** 475 gr. în 1929 şi **54 kgr.** 111 gr. în 1930.

3. **Asociaţia minieră Sf. George** din Roşia Montană, azi proprietatea d-lui *Aurel Şuluţiu,* s'a înfiinţat în anul 1852. Inzestrând, după răsboiu, capital mai mare în instalaţiuni sistem californian pentru prelucrarea minereului şi pentru amalgamare, cu un motor Diesel pentru forţa motrice, mina „Sf. George Şuluţiu" a dat cu începere din 1923 următoarea producţie de aur: **3 kgr.** 336 gr. în 1923, **11 kgr.** 833 gr. în 1926, **15 kgr.** 431 gr. în 1927, **33 kgr.** 200 gr. în 1928. In anul 1929 producţia a scăzut mult, iar în anul 1930 a fost de **21 kgr.** 817 gr.

Azi această mină este lucrată în participaţie de societatea „**Mica**".

4. **Societatea „Almăşel-Porcurea"** posedă terenuri aurifere în comunele cu numele de mai sus, în apropiere de Zlatna. Din cauza răsboiului mondial, aceste exploatări erau, la 1 Ianuarie 1919, complect părăsite, galeriile dărâmate, şteampurile prăbuşite şi o mare parte din maşini neutilizabile. In primăvara anului 1924, actualii proprietari ai cuxelor acestei societăţi (printre care *Banca Românească, Banca Chrissoveloni*, *D. Marinescu-Bragadiru,* colonelul *C. Felix* etc.), transformată azi în societate anonimă română, au început imediat lucrări pentru punerea lor în valoare. S'au restabilit galeriile şi s'au executat lucrări de explorare pe perimetri exclusivi de explorare, care continuă şi azi în vederea unei mai rodnice exploatări viitoare.

5. **Minele de aur „Albini" din Almaşul Mare** constitue întreprinderea personală a d-lui *Iuliu V. Albini,* care este unul dintre cei mai vechi şi mai pricepuţi exploatatori de mine din ţinutul Zlatnei. Vânzând societăţii „**Mica**" (în 1923) minele ce poseda la *Stănija,* a început în anul 1931 o nouă exploatare în vecinătate, în terenurile statului şi în 5 permise de explorare din Almaşul Mare, cumpărate dela Soc. *„Pirit,* cu rezultate bogate şi mult promiţătoare. Astfel în 10 luni ale anului 1931

a avut o producţie de aur fin de **35 kgr.** 829 gr. în valoare de *3.908.841 lei.*

6. **Soc. „Minele de aur din România"** a fost înfiinţată în anul 1911, de către d. *Ştefan Gaillac,* pentru exploatarea minei situată pe Valea lui Stan, comuna *Brezoiu,* jud. Vâlcea, cu un capital de 5 milioane lei. Este singura exploatare de aur pe teritoriul vechiului regat. Deşi exploatată cu un personal nepregătit şi fără o conducere technică specială, a dat dela început o producţie frumoasă şi mult încurajatoare şi anume: **6 kgr.** 382 gr. aur în 1912; **24 kgr.** 523 gr. în 1913; **45 kgr.** 553 gr. în 1914 şi **62 kgr.** 893 gr. în 1915. In timpul răsboiului a fost rechiziţionată şi exploatată de duşmani, cari, la plecare, 'i-au lăsat toate instalaţiile în ruină. După răsboiu, exploatarea a fost reluată cu concursul Băncii Naţionale, care pentru sumele avansate primea în schimb tot aurul produs.

Dela 1912 şi până în 1931 — când, din cauza crizei, a încetat ori-ce exploatare — mina dela *Brezoiu* a produs: **303 kgr. 768 gr. aur,** *73 kgr. 619 gr. argint* şi 12 kgr. 217 gr. cupru.

Restul întreprinderilor particulare este de mică importanţa, deşi unele din ele prin situaţia lor geologică şi instalaţiunile ce posedă merită toată atenţiunea cercurilor miniere. Concesiunile ce formează proprietatea micilor exploatatori de aur din Munţii Apuseni reprezintă o suprafaţă de 1867 hectare şi 2106 m. p. din totalul de 3896 hectare 1826 m. p., care sunt concesionate în întreg Ardealul.

Minele particulare din Munţii Apuseni — în afară de **„Mica"** şi minele statului — au avut în anul 1930 o producţie de **316 kgr.** 844 gr. aur fin din totalul general al producţiei de **2671 kgr.** 867 gr.

CAPITOLUL VII

REZERVELE DE AUR ALE ROMÂNIEI DE AZI

Din clipa istorică a întregirii neamului în fruntariile vechei Dacii Traiane, problema aurului a preocupat şi preocupă în mod permanent atât organele noastre oficiale, cât şi întreprinderile particulare interesate. Diferitele aspecte ale problemei, în special acea a sporirii producţiei, au fost îndelung discutate şi chiar s'au luat de comisiunea aurului unele măsuri practice, menite să favorizeze desvoltarea industriei aurifere în România. S'au adus însă în discuţie şi unele chestiuni, care merită a fi reexaminate, mai ales pe considerente de ordin technic şi economic.

AURUL ŞI CONVERSIUNEA DATORIILOR AGRICOLE

Aşa, de pildă, s'a vorbit în ultimul timp de a se da producţiei de aur o funcţiune socială şi anume aceea de a finanţa, prin beneficiul realizat, conversiunea datoriilor agricole. Asupra acestei însemnate chestiuni, d. inginer *A. Sieber,* directorul technic al societăţii „**Mica**", a făcut în studiul său, expus cu prilejul congresului geologic de la Brad, o mulţime de interesante obiecţiuni, care constitue un adevărat duş de apă rece pentru propunătorii ideii de mai sus.

In primul rând, rezervele ţării în minereuri aurifere nu sunt, după părerea experimentatului inginer *Sieber,* atât de mari, încât să poată forma o bază serioasă pentru asemenea calcule. Conform evaluărilor făcute de d. inginer *Ghiţulescu* (dela Institutul nostru geologic), toate rezervele vizibile şi probabile actuale ale României, exploatabile în condiţiunile prezente, adică cu un conţinut de 8 grame la tona de minereu, nu sunt mai mari decât circa

53.000 kgr. aur fin, împărţit în regiunile aurifere ale Munţilor Apuseni şi Baia Mare.

Natural, rezervele posibile sunt cu mult mai însemnate, mai ales dacă luăm în considerare şi zăcămintele aurifere din întreaga ţară, care au un conţinut de 7—8 grame aur la tonă sau mai puţin. In acest caz, trebue să adăugăm, afară de regiunile Munţilor Apusenii—Baia Mare, şi zăcămintele de aur din Banat, din Carpaţi şi din aluviunile râurilor, care curg din Carpaţi spre nord şi mai ales spre sud, precum şi aurul, care se găseşte în minereurile dela Altân-Tepe (Dobrogea) şi în alte depozite asemănătoare. Socotind toate aceste depozite, putem evalua rezervele totale în aur la 100.000 până la 120.000 kgr., care se împărţesc în circa 53.000 kgr. aur în minereuri cu conţinut de 8 grame aur la tonă (sau mai mult) şi circa 47—67.000 kgr. aur în minereuri sub acest conţinut. In acest calcul aproximativ şi sobru nu intră, bine înţeles, zăcămintele aurifere ce se pot descoperi în viitor, graţie prospecţiunilor şi sondărilor întreprinse cu multă sârguinţă şi pricepere de pleiada de ingineri tineri dela Institutul nostru geologic.

CALCULUL REZERVELOR DE AUR ALE ROMÂNIEI

Rezervele în aur ale României, anume rezervele vizibile şi probabile azi, care, cum am spus deja, se cifrează la 53.000 kgr. aur fin, se mai împart (tot după d. ing. *Ghiţulescu)* în:

Sigure cu	23.000 kgr. şi
Probabile	30.000 „
Total . . .	53.000 „

Repartizate pe regiuni avem:

	Sigure	Probabile
Munţii Apuseni	52%	55%
Baia Mare	44%	40.5%
Celelalte	4%	4.5%

Producţia României în aur a crescut mereu. In anul 1919/20, producţia era de circa 750 kgr. şi a ajuns în 1931 la aproximativ 3200 kgr. Din această cantitate aparţine 69.9% societăţii „**Mica**", 15.57% întreprinderilor statului şi 14.53% celorlalţi particulari.

Creşterea producţiei totale a fost ajutată în primul rând prin exploatările statului, care, prin ridicarea unui număr de instalaţiuni noui de prelucrare şi prin deschiderea de noui exploatări, a mărit şi va mai mări producţia. Deasemenea şi societatea „**Mica**". Există deci toată nădejdea că, în 1932, producţia totală va fi între **3500** şi **4000 kgr.**, în 1933 va trece peste **4000 kgr.** şi va ajunge în 1934 la cel puţin **5000 kgr.**, devenind astfel un factor mai important în producţia mondială şi anume cu 1 % din întreaga producţie a lumii, pe când pân'acum figura numai 0.5 %.

Ce însemnează însă o producţie de aproximativ 5000—6000 kgr. anual? Insemnează că în timp de 10 ani, începând cu 1934, adică până în 1943, toate rezervele azi vizibile şi probabile vor fi epuizate. Dacă acceptăm cifra de 53.000 kgr., Banca Naţională va fi mai bogată, prin producţia indigenă, cu această cantitate, care, valorizată în banii de astăzi şi plătindu-se kilogramul de aur fin cu *110.000 lei,* va fi de circa *5.8 miliarde lei.* Din acest capital aproximativ, după retragerea tuturor cheltuelilor şi impozitelor, pot fi considerate ca profit net numai 15 %, adică *870 milioane lei* (15 %×5.8), iar dacă luăm o cotă mai mare de profit, ajungem la *un miliard* şi poate ceva mai mult.

Ei bine, aceasta ar fi suma disponibilă pentru acoperirea în parte a conversiunii în timp de circa 12 ani. Trebue să luăm însă în considerare că afară de cheltuelile de exploatare pe tona de minereu, multe sute de milioane trebue băgate în lucrări de exploatare şi în instalaţiuni de prelucrare.

Imbucurător pentru economia naţională a României este faptul că cea mai mare parte a cheltuelilor pentru explorări, pentru ridicarea de instalaţiuni moderne şi pentru exploatare rămân în ţară sub forma de plăţi, salarii, cumpărări de materiale şi că numai o sumă relativ mică pentru maşini speciale (eventual şi pentru dobânzi la capitalul străin) merge în străinătate. Intreaga cantitate de aur rămâne însă numai la noi.

Dar mai este încă şi o altă întrebare: Ce se va întâmpla cu celelalte rezerve, care astăzi sunt considerate ca neexploatabile? Este sigur că o parte însemnată din ele se vor dovedi ca exploatabile, dacă se va face o explorare intensivă. Punerea în valoare şi desvoltarea lor va reclama însă multe sute de milioane şi chiar miliarde.

Asupra acestei importante chestiuni, d. inginer *Ghițulescu* ne dă următoarele lămuriri:

„Dacă luăm în considerare tendința foarte accentuată de a se mări producția anuală, reese necesitatea imperioasă nu numai de a se face noui deschideri, dar de a se întreprinde lucrări de exploatare și prospectare pentru a se descoperi noui zăcăminte exploatabile. Rezervele posibile sunt relativ foarte importante. Suprafața concesiunilor este de 15.117 Ha, iar perimetrele de explorare ocupă o întindere de cel puțin 5 ori mai mare. Dacă fenomenul de deflație și-ar continua efectele sale și prețul aurului ar suferi o creștere relativă, iar pe de altă parte technica exploatării și extracției s'ar ameliora pentru a permite exploatarea economică de minereuri mai sărace, importante rezerve aurifere din cuprinsul vechilor și actualelor exploatări ar putea fi puse în valoare. Deja recentele perfecționări în technica prelucrării permit tratarea unor halde de minereu, altădată neutilizabile" [1]).

EXPLOATĂRILE DE AUR DIN RUSIA SOVIETICĂ FAȚĂ CU ALE NOASTRE

Sunt extrem de interesante în această privință rapoartele publicate de curând asupra desvoltării exploatărilor aurifere din *Rusia Sovietică* în primii 4 ani ai primului plan cincinal. Din aceste rapoarte rezultă că Rusia a învestit înainte de răsboiul mondial, în exploatări miniere de aur, circa 100 milioane ruble, egale cu circa 8.64 miliarde lei. Producția Rusiei fiind înainte de 1914 de circa 40—50.000 kgr. anual, revine cam la 200.000 lei capitalul investit pentru producerea unui kgr. de aur. Socotind însă că numai aproximativ 35% din această producție au fost extrase cu metode moderne, restul fiind scos cu aparate primitive de spălat, se schimbă și cifra capitalului investit, care se ridică astfel la circa 500.000 lei de fie-care kgr. aur produs anual.

Guvernanții dela *Moscova* pretind că actualmente, adică în al patrulea an din primul plan cincinal, au produs circa 52.000 kgr. aur anual și că au investit și ei pân'acum alte 100 milioane ruble (8.64 miliarde lei). Acest capital a fost destinat pentru a ridica producția căzută iar la starea anterioară prin vaste explorări, prin instalațiuni moderne americane de flotație și de dragaj și printr'un număros stat major de ingineri străini, în primul rând

---

1) *T. P. Ghițulescu:* Problemele prospecțiunii miniere în România. București, 1932, pag. 11 și 12.

americani şi germani. Ei au reuşit, într'adevăr, graţie instalaţiunilor moderne, să sporească producţia anuală dela 35.7% la 67%, revenind pe kilogramul de aur în medie cam 175.000 lei. Dacă însă luăm numai diferenţa dintre 35.7% şi 67%, adică 33.3%, cu care s'a mărit producţia raţională, avem o cantitate de circa 17.300 kgr. aur sau aproximativ 500.000 lei capital investit pentru fie-care kilogram de aur.

In vederea celui d'al douilea plan de 5 ani, Ruşii au prevăzut ridicarea de: 150 instalaţiuni mari de dragaj şi mai multe sute de instalaţiuni mici de dragaj, apoi 53 instalaţiuni de flotaţie şi 144 de amalgamare.

In legătură cu acestea, Ruşii au mai elaborat proiecte foarte întinse pentru lucrări de explorare în stil mare, pentru crearea unei vaste organizaţii pentru extragerea produselor laterale, adică a metalelor nobile din metalele bazice, dar înainte de toate pentru ameliorarea mijloacelor de transport. Guvernul faimosului *Stalin* nutreşte speranţa fantastică ca prin totalul îmbunătăţirilor de mai sus să ridice în 1937 producţia de aur a Rusiei la nivelul actual al celeia din *Transvaal,* adică la 350.000 kgr. aur anual. Această cifră este de domeniul fanteziei, căci ar însemna o producţie mai mare cu 300.000 kgr. decât cea actuală. Socotind investiţiuni pro kilogram numai 200.000 lei, ar trebui ca Ruşii să investească circa 30 miliarde lei, iar socotind 500.000 lei pro kilogram 75 miliarde lei. Trebue însă să avem în vedere că în Rusia formaţiunile geologice sunt cu totul altele ca la noi. Aurul se găseşte acolo sau în zăcăminte vechi, care au întinderi mari în toate direcţiile, sau în aluviuni extraordinar de întinse, care toate permit o exploatare în stil mare şi cu cheltueli foarte reduse. Numai astfel s''ar putea explica minunea fantasticei producţiuni, pe care o prevesteşte şi anunţă pentru viitor Rusia Sovietică.

SE POATE SPERA LA NOI O SPORIRE A REZERVELOR DE AUR?

Starea geologică a României este cu totul diferită decât cea a vecinilor noştri dela răsărit. Filoanele aurifere dela noi se întâlnesc în roce neo-eruptive, cu întindere mică în adâncime, cu lungime restrânsă, cu o grosime medie puţin puternică şi în general cu o cantitate mică de tonaj exploatabil. La acestea se mai adaugă faptul că reţelele de filoane sunt în cea mai mare parte

legate de locuri de erupţiuni şi deci mai puţin sau mai mult depărtate unele de altele. In general însă toate zăcămintele exploatabile sunt astăzi cunoscute, înregistrate, inventariate şi formează stocul de aur exploatabil menţionat mai înainte, adică de 53.000 kgr. — şi aceasta în cele două regiuni principale: Munţii Apuseni şi Baia Mare. Totuşi surprizele viitorului sunt necunoscute. Descoperirea de noui şi bogate terenuri aurifere în masivul Carpaţilor, neprospectat încă tot în amănunt, este posibilă şi foarte probabilă.

Directorul technic al societăţii „Mica" a mai spus în congresul geologic dela *Brad* că nu vede o prea mare probabilitate de a putea mări azi rezervele noastre exploatabile la dublu sau chiar numai cu 25%, cu toate că posibilitatea există. Această posibilitate se poate realiza, însă numai cu extraordinar de mari sacrificii băneşti, care totuşi nu se vor ridica, ca în Rusia, la socoteala pe kilogramul de aur produs.

La noi mai trebue remarcat şi următorul fenomen: In principalele regiuni aurifere ale României proporţia mare de aur vizibil este aur de stampat şi numai arareori se găseşte aur nativ. In general aurul este împrăştiat în multe cuiburi relativ mici şi foarte des destul de depărtate unele de altele. Transversalele, care, pentru o exploatare eficace, trebue mânate în modul cel mai larg şi extensiv, sunt în mare parte sterile, cu toate cercetările anterioare ale suprafeţei şi cu toate metodele moderne fizicale. Această porţiune de transversale sterile, faţă de cele aurifere, se poate evalua la 40—50%. La exploatarea definitivă a filoanelor se găsesc multe părţi sterile, cu toate probele luate mai înainte.

Există însă o compensaţie pentru pierderile de explorare şi de exploatare nereuşite prin şansa de a găsi acele cuiburi bogate, rar diseminate într'un sistem de filoane foarte complicate. Pentru egalizarea acestor pierderi şi pentru a face o exploatare cât mai economică, este absolut necesară concentrarea concesiunilor mici în mâini mai puţine, dar destoinice de a face o exploatare raţională.

EFECTELE INTENSIFICARII PRODUCŢIEI DE AUR

Cu toate neajunsurile ce comportă minieritul nostru, se poate spune că exploatările aurifere constitue, fără îndoială, un factor important în economia naţională a României, fără a avea însă în-

semnătatea exagerată, pe care 'i-o atribue multe cercuri. Ar fi însă o mare greşală de a întrebuinţa această industrie pentru o îmbunătăţire aparentă a situaţiei generale economice, cum ar fi cea a conversiunii datoriilor agricole, dat fiind că printr'o intensificare prea forţată a exploatărilor s'ar ajunge la următoarele două rezultate rele: Dacă prin conversiune s'a distrus creditul intern şi increderea, printr'o exploatare prea forţată a aurului se va distruge în scurt timp şi această avuţie naţională, fără ca prin aceasta să se repare efectele conversiunii.

In ori-ce caz, întru cât mai poate fi vorba de forţarea eventuală a producţiunii noastre de aur, ea nu trebue făcută decât prin societăţi româneşti cu iniţiativă puternică şi posedând instalaţiuni technice moderne, ajutate de stat tot în mod puternic. Numai astfel am putea profita mai mult de bogăţiile destul de însemnate ale subsolului nostru, darnic înzestrat de natura binevoitoare, spre binele întregei ţări şi a poporului român.

In împrejurările de azi, când celelalte industrii şi comerţul se clatină, când nesiguranţa mai dăinueşte încă şi în domeniul monetar, industria minieritului metalelor nobile capătă o importanţă deosebit de mare şi la noi, ea fiind aceea, care alimentează fondul de rezistenţă al monedei, prin acoperirea care o dă banilor.

Se impune însă şi aici o limită. Umplerea vistieriei statului cu bani, nu însemnează în acelaşi timp şi înavuţirea şi fortificarea naţiunei. Dovada o avem în istoria Spaniei şi a Portugaliei. Invincibila flotă, a cărei sfărîmare în 1588 a marcat începutul decăderii Spaniei, şi clădirea palatului *Escurial,* au înghiţit aproape tot aurul, care se strânsese în vistieria spaniolă între anii 1519—1617, din America, în loc să servească drept mijloc pentru bunăstarea naţiunei — şi tocmai această epocă de strălucire şi bogăţie fiscală este graniţa între gloria şi decăderea spaniolă.

Prin anii 1837—38, excedentul vistieriei Statelor Unite americane, de 41 milioane dolari, a provocat o criză foarte mare. Insuşi preşedintele Statelor Unite a propus ca în viitor să nu se perceapă impozite mai mari decât sunt absolut necesare pentru a acoperi nevoile.

„Dreptatea şi iubirea de oameni — zicea preşedintele — *ne poruncesc să scutim pe săracii oraşelor noastre de sarcinile, care nu sunt necesare pentru guvernare şi care sporesc numai mizeria proletarilor".*

CAPITOLUL VIII.

MINELE DE PIRITĂ DIN ARDEAL

Pirita este minereul cel mai răspândit din Ardeal şi are cea mai variată origine geologică. Conţine de obiceiu cupru sau aramă, aur, argint, nichel, plumb, cobalt şi arsenic. In Metalurgie se întrebuinţează la fabricaţiunea sulfului, a sulfatului de cupru şi a acidului sulfuric. Când minereul este bogat în aur, în argint şi în cupru, el devine apreciat, pentru a extrage dintr'însul aceste metale. Aurul, în zăcăminte primare, este totdeauna însoţit de pirită.

România Mare este foarte bogată în pirite, ale căror gismente se află în Munţii Apuseni la *Baia-de-Arieş* (în jud. Turda), la *Techerău, Trâmpoiele, Almaşul mare, Almăşel* şi *Poiana* (în jud. Alba), apoi în nordul Ardealului la *Borşa* (jud. Maramureş), la *Rodna veche* (în jud. Năsăud), la *Ilba* (jud. Satu-Mare), precum şi în Banat (la *Maidan,* jud. Severin).

In capitolul de faţă mă voiu ocupa numai de minele de pirită din Munţii Apuseni, ca unele ce fac parte din regiunea minieră a Abrudului.

Cele mai vechi mine de pirită sunt cele dela *Baia-de-Arieş* sau *Ofenbaia.* Ele au fost exploatate şi de străbunii noştri romani, cum dovedesc puţinele urme rămase din acel timp. Exploatarea lor a continuat şi sub regii Ungariei şi principii Ardealului până în secolul XVI, când a început să decadă şi să fie aproape complect părăsite [1]). In secolul XVIII, exploatarea a fost reluata din nou în timpul domniei împărătesei *Maria Tereza,* care a clădit la *Baia-de-Arieş,* în acest scop, un topitor metalurgic.

1) *Urbán Mihály:* Bányászati ès kohászati lapok, No. 17 din Septembre 1906, pag. 286.

MINELE DE PIRITĂ, AUR ŞI ARGINT ALE D-LUI IULIU MANIU

D. dr. Iuliu Maniu, fostul prim-ministru al României Mari, a devenit posesor al unor întinse terenuri miniere din Ardeal încă de pe vremea regimului maghiar, cu respectul tuturor formelor legale în vigoare. Iată, în interesul adevărului, cum a ajuns d-sa proprietar de mine:

In anul 1904 (11 Decembrie) cunoscutul şi regretatul luptător naţionalist din vremea Memorandului *Iuliu Coroianu,* unchiul d-lui *Iuliu Maniu,* a cumpărat dela societatea *„Credit-Gesellschaft für Industrie"* din Berlin, prin reprezentantul ei *Boér Béla,* locuitor în Abrud, următoarele două concesiuni miniere de aur şi argint de pe pârâul Ştolnei, comuna Baia-de-Arieş: „Mátyás király", având o suprafaţă de 189.465 metri pătraţi, şi „Szent István" cu o suprafaţă de 180.465 m. p.

La 14 Decembrie 1921, dreptul de proprietate asupra acestor mine se întabulează în Cartea funduară a Tribunalului din Alba Iulia, ca judecătorie minieră, asupra d-lui *Iuliu Maniu,* care le-a cumpărat dela unchiul său cu suma de 100.000 lei, cum arată volumul II, pag. 17—19 din registrul minier al Tribunalului Alba.

Tot în anul 1904 (18 Decembrie), *Iuliu Coroianu* a mai cumpărat dela aceiaşi societate, prin împuternicitul ei *Otto Roeder,* locuitor în Baia-de-Arieş, cu preţul de 166.000 coroane, minele următoare, tot de pe teritoriul comunei Baia-de-Arieş: „Francisc" (30.260 stânjeni pătraţi), „Neu Carol" (12.544 st. p.), „Barbara" (12.230 st. p.) şi „Sf. Nicolae" (3528 st. p.). Banii au fost luaţi împrumut dela banca *„Albina"* din Sibiu, care, în 1908, a cerut, drept garanţie, să fie minele întabulate pe numele ei, cerere care "i-s'a respins. In 1914, dreptul de proprietate s'a trecut în Cartea funduară pe numele d-lui *Iuliu Maniu,* pentru a fi întabulat a doua oară, tot asupra d-sale, în 14 Decembrie 1921, când le-a cumpărat dela *Iuliu Coroianu* cu suma de 100.000 lei, cum zice extrasul ce 'mi-l'am procurat de pe registrul minier vol. II, pag. 36, 37 şi 38 al Tribunalului Alba.

In anul 1924, în urma intervenţiei subinspectoratului minier din Abrud, d. *dr. Romul Boilă,* profesor în Cluj, a fost trecut în registrul minier al Tribunalului Alba în calitate de administrator al acestor mine.

In 6 ani de exploatare (1924—1929) minele de pirită ale d-lui *Maniu* au dat o producţie în valoare de 4.915.279 lei, după cum ne arată d. inspector general de mine *Iosif Iancu* în studiul său statistic asupra producţiunii diferitelor mine din Ardeal [1]).

In *„Statistica minieră a României pe anul 1930“*, minele de pirită ale d-lui *Maniu* nu figurează cu nici o producţie decât cu indicaţia suprafeţei miniere în întindere de *61 hectare.*

D. *Iuliu Maniu* mai posedă şi alte terenuri miniere în regiuni promiţătoare de un viitor fecund şi mai sigur, ceea-ce ar fi de dorit. Iată-le după extrasele oficiale luate tot de mine la Cartea funduară a Tribunalului Alba:

a) Teritoriile aurifere şi argintifere cu numele „Gustav“ şi „Iulius“ din muntele Dumbrava, comuna *Rovine,* jud. Hunedoara, cumpărate în 1921 cu 100.000 lei.

b) Teritoriile aurifere şi argintifere cu numele „Demeter“, „Alfred“ şi „Antonius“ din comuna *Băiţa,* plasa Iara, jud. Turda, cumpărate în 1921 cu preţul de 100.000 lei.

c) Teritoriile aurifere şi argentifere de sub numele „Geza“, „Siegfried“, „Katalin“, „Reinhard“, „Ida“, „Victoria“, „Della“, „Rachel“ şi „Roza“ din comuna *Dupăpeatră,* jud. Hunedoara, cumpărate în 1921. Preţul de cumpărare aici nu este amintit, dar probabil că el este tot de 100.000 lei.

d) Teritoriile aurifere şi argentifere de sub numele „Ana“, „Maria“, „Irina“ şi „Paula“ din muntele Ursoiu şi Cornitel, comuna *Bucureşti,* plasa Brad, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921 şi 1922 cu preţul de 100.000 lei.

e) Teritoriile aurifere şi argentifere sub numele „Dorina“ din comuna *Băiţa,* plasa Iara, jud. Turda, cumpărate în 1921 cu 100.000 lei.

f) Teritoriile aurifere şi argentifere de sub minele „Teodor“, „Otto“ şi „Berthold“ din muntele Prislop, comuna *Bucureşti,* plasa Brad, jud. Hunedoara, cumpărate în 1921, 1922 şi 1923 cu 100.000 lei.

Toate aceste teritorii au fost transmise d-lui *Maniu,* prin contracte în regulă, tot de către unchiul său *Iuliu Coroianu* şi sunt

---

1) „Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928“. Bucureşti, 1929, pag. 477, precum şi în alt studiu statistic al său pe anii 1928 şi 1929, nepublicat încă.

azi intabulate pe numele d-sale. In Cartea funduară dela Tribunalul Alba este trecut, ca administrator, procurator sau director d. *Romul Boilă.*

D. inginer *Anton Vasicek,* şeful exploatărilor miniere ale statului dela Rodna veche, într'o expertiză a d-sale din anul 1929 a estimat valoarea tuturor terenurilor miniere ale d-lui *Iuliu Maniu* la suma de *525 milioane* (cinci sute două-zeci şi cinci milioane) lei.

MINELE DE PIRITĂ ALE SOCIETĂŢII „PIRIT" DELA ZLATNA

Minele acestei societăţi, aflătoare pe teritoriul comunelor *Trâmpoiele, Almaşul mare, Techerău* şi *Poiana* din jud. Alba, în urma distrugerilor întâmplate în timpul revoluţiei din toamna anului 1918, n'au fost puse în funcţiune până în anul 1920, când, din cauza lipsei de debuşeuri, lucrările au fost reduse. Situaţia critică continuând, societatea *„Pirit"* a reluat exploatarea de aur din teritorul *„Faţa Băii"* (Breaza).

Cu toată lipsa de debuşeuri, producţia minelor soc. *„Pirit"* a fost destul de însemnată. Producţia ei din anii 1919—1929, adică pe 10 ani, a atins valoarea de *79.622.326 lei,* după cum ne spune tot d. *I. Iancu* în studiul său statistic.

Azi toate teritoriile miniere ale soc. *„Pirit"* formează proprietatea societăţii „**Mica**", care le-a achiziţionat în 1931 cu suma de 7 milioane lei.

CAPITOLUL IX.

ROLUL STATULUI ŞI AL BĂNCII NAŢIONALE IN CHESTIUNEA AURULUI: GREŞELI INIŢIALE ŞI TARDIVA LOR ÎNLATURARE

După consfinţirea restaurării Daciei Traiane în 1919, prin tratatul de pace dela *Trianon,* 'i-a fost dat industriei noastre de aur să treacă câtva timp, mai ales la început, prin anii inexperienţii, ai copilăriei. Aşi putea chiar spune că ea a fost complect ignorata, deşi trebuia să formeze preocuparea de căpetenie a conducătorilor politicii noastre financiare şi economice. Dar faptul nu e de mirare, când ne gândim că atât statul, cât şi Banca Naţională, nu erau familiarizate nici cu greutăţile exploatării minelor de aur şi nici cu modul de valorizare a nobilului metal. Autorităţile statului, nerespectând legiuirile şi uzurile moştenite dela Unguri, nu înţelegeau ce măsuri să ia pentru împiedecarea contrabandelor de aur, care deveniseră foarte rentabile, iar Banca Naţională, nefixându-şi imediat după unirea Ardealului o politică reală a aurului şi neconsimţind să plătească nobilul metal cu preţul mondial, însemnate cantităţi de aur luau drumul străinatăţii, unde era foarte căutat şi se vindea cu preţul *Londrei,* echivalent, just şi renumerator.

Din această cauză iniţială, care a creat o stare generală de nesiguranţă, micii producători de aur mai ales erau supuşi la tot felul de şicane şi vexaţiuni din partea organelor poliţieneşti şi ale siguranţei, care de multe ori intrau prin casele oamenilor, perchiziţionau şi scotoceau tot avutul omului, iar dacă găsiau aur, îl secvestrau şi îl luau cu ei, spre a-l depune fie la administraţiile financiare, fie la poliţie, de unde apoi nenorocitul proprietar, care trebuia să dovedească provenienţa lui, îl putea ridica numai

după luni de alergătură şi cheltuială, une-ori chiar „împuţinat". Nu odată a fost nevoie de intervenţia mea energică, ca deputat de Abrud, în asemenea cazuri, care, va recunoaşte oricine, nu erau de natură să sporească prestigiul şi dragostea nouilor cetăţeni faţă de statul român întregit şi care se traduceau de fapt prin pierderi mari pentru producătorii cinstiţi, nenorocind pe unii, îmbogăţind pe alţii şi deschizând pofta insaţiabilă a celei mai întinse contrabande de aur.

Aceste contrabande, atât de păgubitoare economiei naţionale, erau în parte rezultatul politicei Băncii Naţionale, care nu înţelegea să-şi sporească stocul metalic prin cumpărarea întregei producţiuni de aur din ţară, plătindu-l cu preţul mondial al Londrei. In două rânduri, în anul 1922, am condus eu în persoană la Banca Naţională nişte producători români dela Abrud, cari îşi ofereau produsul lor de aur. Direcţia Băncii Naţionale le-a spus că Banca îl cumpără, dar îl plăteşte în rentă de stat, care, cum se ştie, era mult scăzută. Oamenii neînvoindu-se cu acest sistem de plată, desigur că şi acest aur a trecut graniţa.

Astfel o serie de ani, atât Statul şi Banca Naţională, cât şi exploatatorii şi producătorii de aur au umblat în necunoscut. Abia în anul 1926, după-ce s'a votat în 1924 noua lege a minelor, s'a putut ajunge la singura soluţie dreaptă, care era cea admisă în întreaga lume monetară.

FAZELE PRIN CARE A TRECUT PREŢUL AURULUI LA BANCA NAŢIONALĂ

Iată, după dările de seamă anuale ale societăţii „**Mica**", diferitele faze, prin care a trecut chestia aurului în consiliul de direcţie al Băncii Naţionale până s'a hotărît să-şi mărească stocul metalic şi să cumpere producţia de aur din ţară cu preţul mondial.

In darea de seamă pe exerciţiul 1922, se spune că „industria auriferă din Ardeal e susceptibilă de o mare desvoltare, dar *atât timp cât nu se va stabili un regim, care să garanteze producătorului beneficiul muncii lui, ea nu se poate desvolta pe deplin*". In acest an, societatea „**Mica**" oferise Băncii Naţionale 2 3 din producţia ei lunară de aur cu o reducere de preţ de 15% asupra cursului mondial al aurului. Oferta însă n'a fost aprobata.

Darea de seamă pe exerciţiul 1923 ne lămureşte şi mai mult în această privinţă. Ea spune textual:

„Producţia noastră a mers în mare parte în acest an la Banca Naţională, care ne-a preluat aurul cu o reducere de 22% **sub preţul mondial.** *Am înţeles să facem la început acest sacrificiu, pentru a contribui şi noi în limita posibilului la ameliorarea stării noastre valutare. Avem însă speranţa că în viitor Banca Naţională, care dela înfiinţarea noastră nu ne-a refuzat nici-odată concursul său (?), se va convinge că trebue să plătească un preţ cât mai apropiat de cel mondial. Aceasta din cauza că costul producţiunii este în continuă creştere şi suntem pe de altă parte nevoiţi să facem mari investiţiuni pentru intensificarea producţiei şi perfecţionarea extracţiunii aurului, astfel ca reducerea de preţ să nu pună stavilă posibilităţii noastre de desvoltare, întru cât interesele economiei naţionale, ale institutului central de emisiune şi ale noastre merg mână în mână în această privinţă“.*

In anul 1924, ideia de a se plăti aurul şi la noi cu preţul mondial îşi făcuse drum. Noua lege a minelor, votată în acest an, dispunea prin art. 87 ca preţul de valorificare a aurului să fie cel mondial. Cu toate acestea, Banca Naţională, având în vedere numai nevoile sale, a redus preţul cu 10% sub cel mondial, reducere, la care se mai adăuga o alta de 3½% pentru afinaj, transport, asigurare etc.

Iată ce ne spune în această privinţă darea de seamă a societăţii „**Mica**“ pe exerciţiul anului 1924:

„Aproape întreaga noastră producţiune de aur a fost predată Băncii Naţionale pe un preţ cu **13,5% sub cel mondial,** *din care se mai scade* 1% pentru cifra de afaceri.

„In schimb avem însă de înregistrat la toate materialele ce utilizăm urcări de preţuri, din care unele au ajuns de 90 ori mai mari faţa de cele din 1914 şi circa de 3 ori mai mari decât cele din anii precedenţi, când importul dinamitei, al capselor şi fitilului era permis. Această urcare exorbitantă de preţuri este o adevărată sugrumare, căci se poate afirma că nu numai desvoltarea, dar însăşi menţinerea industriei aurifere va fi primejduită atât timp cât explozibilele nu vor fi ieftinite, deoarece ele reprezintă la preţul de azi 72% din costul total al unui metru de galerie faţă cu 37%, cât era în timpuri normale“.

La urmă darea de seamă îşi exprimă nădejdea că în interesul însăşi al propăşirii economice a ţării preţul aurului trebue ridicat la cel mondial, iar preţul materialelor explozibile redus la un nivel rezonabil.

In ce priveşte exerciţiul anului 1925, citesc în darea de seamă a societăţii „**Mica**“ următoarele precizări:

„Intraga producțiune de **816 kgr. 149 grame** *aur fin a fost predata Băncii Naționale cu o reducere de 13,5%o și numai* **39 kgr. 878 grame** *au fost vândute industriei particulare. Reducerea cu 13,5%, ce ni-s'a impus, reprezintă pentru anul 1925 un impozit special de* **12.642.675 lei.**

De astă-data darea de seamă își exprima bucuria că însfârșit dela *1 Ianuarie 1926* intră în vigoare dispoziția din legea minelor, prin care se fixează prețul aurului la prețul mondial, însa tot cu o reducere de 4%, costul afinajului, transportului, care în realitate nu trece de 2%.

Pentru exercițiul anului 1926, darea de seama constata că „prețul mediu al aurului a fost de *136.000 lei pro kilogram* fața de 114.800 lei în anul 1925 și de 110.300 lei în 1924. Reducerea de 4% asupra prețului mondial a fost menținută, cu toate că nu e justă și n'ar trebui să treacă de 2%. Sperăm că în curând se va reveni și asupra acestui preț, deoarece cu urcarea leului va fi greu să suportăm această reducere a prețului".

In ce privește exploatarea, darea de seamă spune că „ea s'a scumpit foarte mult din cauza prețului urcat al dinamitei, fitilului și capselor. Dinamita a ajuns la 110 ori prețul din 1914 și costa astăzi 225 lei față de circa 85 lei, cât ar costa loco graniță", de unde se vede cât de favorizată este industria explozibilelor în detrimentul întregei industrii miniere, lucru cu totul de neînțeles.

Pentru anul 1927 condițiile de vânzarea aurului au fost cele din anul precedent. Darea de seamă a „**Micei**" pe exercițiul 1927 adaugă:

„Cu începere din Decembre 1927, s'a îmbunătățit însă situația prin faptul că reducerea ce se făcea asupra prețului mondial a fost scăzută dela 4% la 2%. Această reducere este acum normală. Ea reprezinta costul afinajului și transportul aurului la Londra, centrul pieții mondiale a aurului, astfel că, după 8 ani, am ajuns să putem valorifica produsul nostru, atât de necesar pentru stabilitatea monedei naționale, cu un preț echitabil. Prețul mediu al aurului a fost pentru anul 1927 de 104.650 lei kilogramul".

Darea de seama pe exercițiul anului 1928 constată bucuria produsă de stabilizarea leului, care, deși nu s'a făcut în cursul acestui an, constitue un factor economic extrem de important, dacă va rămâne definitivă și va conduce la revenirea monedei aur, pentru-ca să se poată trece la bilanțul-aur, care să corespunda realității.

In ce priveşte repartiţia aurului produs de societatea „**Mica**", darea de seamă spune următoarele:

„Din producţia totala de **1280 kgr. 319 grame** *aur fin, s'au predat Bancii Naţionale direct* **1127 kgr. 306 grame** *prin ministerul de industrie şi comerţ, topitoriilor dela Baia Mare şi Zlatna* **47 kgr. 619 grame,** *iar comerţului privat* **105 kgr. 393 grame.** *Preţul mediu al aurului pentru anul 1928 a fost de 104.935 lei kilogramul".*

Partea principală din această dare de seamă este anunţarea că pentru anul 1929 preţul mondial al aurului a fost fixat pe *baza stabilizarii la 111.111 lei şi 11 bani kilogramul,* exprimând speranţa de a se renunţa la reducerea de 2% ce se face asupra acestui preţ, Banca Naţională putând să-şi procure acum aurul în ţara fără să exporte lei. Darea de seamă mai constată că preţul dinamitei a fost redus şi în acest an, fără să ajungă însă la un preţ admisibil, deoarece trece cu încă 60% peste preţul mondial.

Pentru exerciţiul anului 1929 darea de seamă afirmă că preţul aurului este incontestabil mai bun decât cel din anii precedenţi, fiind fixat prin stabilizare la *111.111 lei şi 11 bani* kilogramul (paritate legală). In privinţa reducerii de 2%, la care n'a renunţat încă Banca Naţională, se speră că se va ajunge a fi redusă la 0,55%, costul real al afinajului, transportului şi asigurării Bucureşti-Londra.

Din producţia totală de aur în cantitate de **1615 kgr. 242 gr.** aur fin, au fost predate Băncii Naţionale **1446 kgr. 240 gr.,** iar în comerţul privat **60 kgr. 756 gr.**

Darea de seamă pe exerciţiul anului 1930 constată din partea organelor autorizate o tendinţă reală pentru încurajarea industriei aurifere din ţară, Banca Naţională apreciând faptul important de a-şi putea mări stocul metalic cu aur indigen, ne mai fiind constrânsă de a-'şi exporta devizele. Preţul aurului a fost cel cunoscut pe baza stabilizării, adică *111.111 lei 11 bani* kilogramul de aur fin, minus 2%.

Asupra acestei chestiuni, darea de seamă a „**Micei**" precizează de astădată următoarele:

„Aurul predat în ultimii ani Institutului nostru de emisiune a fost expediat la Londra pentru a fi afinat. Această operaţiune odată terminată, ni-se va bonifica diferenţa dintre preţul reţinut şi costul real (asigurare şi transport) şi astfel **vom ajunge la obţinerea preţului aurului.**

„Din producția totală de aur a anului 1930, am predat direct Băncii Naționale **1684 kgr. 122 grame** *aur fin, topitoriilor metalurgice dela Baia Mare și Zlatna minereu conținând* **187 kgr. 360 grame,** *iar fonderiei dela Halsbruecke minereuri conținând 24 kgr. 494 grame aur".*

In ce priveşte darea de seamă a societăţii „**Mica**" pe anul 1931, ma voiu ocupa de ea mai pe larg în ultimul capitol al acestei lucrări, în care voiu fixa *concluziunile* mele cu privire la exploatările noastre de aur.

Am facut acest istoric scurt al fazelor prin care a trecut chestia aurului în sânul conducătorilor Bancii Naţionale, pentru a ilustra că pe de o parte cu rabdarea şi perseverenţa direcţiunii societăţii „**Mica**", cea mai puternică exploatare auriferă din ţară, iar pe de altă parte cu bunăvoinţa şi comprehenziunea superioarelor interese economice ale ţării dovedite de conducerea primului nostru Institut de emisiune, s'a putut ajunge în cele din urmă la singura soluţiune, care, sprijinind exploatările industriei noastre aurifere, garantează în acelaş timp moneda noastră naţională numai prin aur şi prin păstrarea unui stoc de devize cât mai redus, necesar satisfacerii propriu zise a nevoilor pieţii.

CAPITOLUL X.

DIFICULTĂŢILE DE ERI ŞI DE AZI IN INDUSTRIA NOASTRA AURIFERA

In primii ani după răsboiu, o mare plagă, de care suferea industria noastră auriferă, o constituiau contrabandele de aur. Ele au luat naştere din următoarele două motive: Mai întâiu, cum am spus mai sus, din cauza că Banca Naţională, neadoptând din primul moment o politică raţională în chestia aurului, pe care nu înţelegea să 'şi-l apropieze şi să-l plătească cu preţul mondial, şi al douilea din cauza lăcomiei bijutierilor şi a diferiţilor speculanţi de metale preţioase, cari, mistuiţi de mirajul câştigurilor ilicite, treceau prin contrabandă importante cantităţi de aur peste graniţă.

CONTRABANDELE DE AUR

Modul şi procedeele inventive, la care alergau contrabandiştii, pentru a scăpa de ochii autorităţilor vamale şi poliţieneşti, constitue o adevărată manoperă, pe care merită s'o ilustrez. Ei duceau lingourile de aur, fie cu trenul, prin geamantane cu fund dublu sau ascunse prin locurile obscure ale vagoanelor de dormit şi prin răcitoarele de băuturi ale vagoanelor restaurante, fie deadreptul prin porumbiştele dela graniţa noastră dinspre Jugo-Slavia, Ungaria şi Ceho-Slovacia. Pentru contrabandiştii de aur, grija de căpetenie era să scape neobservaţi de ochii cerberilor dela punctele noastre vamale: *Timişoara, Curtici, Episcopia Bihorului* şi *Halmeu,* căci mai departe nu aveau nici o emoţie.

Pentru-ca cititorul sa-şi poată face o idee pe ce scară întinsă se practica până în vara anului 1924 contrabanda cu aurul românesc, este destul să amintesc afirmaţia ce mi-a făcut-o, în

toamna anului 1923, un om de specialitate, d-nul H. B., subdirector la banca *Comptoir Lyon Alemand* din Paris, bancă cu un capital de 50 milioane de franci şi care se ocupă exclusiv cu comerţul de metale preţioase. Intr'adevăr, la întrebarea mea, daca li-se aduce la bancă spre cumparare şi aur din România, d-nul H. B. mi-a răspuns, deschis şi sincer, următoarele:

— *„La ghişeurile băncei noastre se prezintă aproape zilnic români cari ne oferă aur spre cumpărare. Avem chiar din 15 în 15 zile cantităţi însemnate de aur, de fiecare dată între 15 şi 20 kilograme aur. Ei vin la noi, fiindcă sunt convinşi că noi plătim aurul exact după preţul mondial“.*

Când deci un singur cetăţean român putea să ducă lunar pe piaţa Parisului câte 40 kilograme aur în contrabandă — şi desigur numărul acestora trebue să fi fost destul de mare — îşi poate oricine lesne închipui în ce grad, în ce proporţii şi la ce sume şi câştiguri fantastice se ridica contrabanda cu aurul extras din munţii metaliferi ai Ardealului.

Adânc impresionat de cele descoperite de mine la *Paris* cu privire la vasta contrabandă ce se făcea în paguba ţărei şi a tezaurului Băncei Naţionale, am pus în curent, la întoarcerea mea în ţară, mai întâiu pe d-nul *Niculescu,* inspectorul vamal din Timişoara, şi apoi ministerul de finanţe, cu toate constatările mele. indicându-le chiar nume de persoane, care trebuiau puse sub o strictă şi vigilentă supraveghere. Personal am dat şi alarma prin ziare asupra îndrăzneţei contrabande de aur ce se practica [1]).

După un calcul sumar făcut de mine, din 1919 şi până în vara anului 1924, când s'a votat actuala lege a minelor, cantitatea de aur românesc, care a trecut prin contrabandă în străinătate, se ridica la *opt mii kilograme,* ceeace face în bani, după cursul de azi, *900 milioane lei.* Aproape jumătate din această sumă, deci 400 milioane lei constituia câştigul sigur al contrabandiştilor. câştig care însă, printr'o politică de prevedere în materie de aur — căci dela 1919 eram un Stat producător de aur — trebuia să fie al Băncei Naţionale, dacă această bine condusă instituţiune în materie de credit ar fi fost ceva mai curagioasă şi beneficiând de concursul statului ar fi băgat în tezaurul său tot aurul produs de bogatul sol al României Mari. Dar beneficiul Băncei Na-

1) Vezi ziarul *„Argus“* No. 3492 din 8 Decembre 1924.

ţionale, din cumpărarea sistematică a producţiunei noastre de aur, putea să fie chiar cu mult mai mare, dacă ne gândim că în 1919 se cumpăra aurul cu 17.000 lei kilogramul, iar mai târziu cu 20.000 lei, 25.000 lei, 30.000 lei, 50.000 lei, până când a ajuns în anul 1923 şi 1924 la 160.000 lei kilogramul, după preţul mondial.

Noua lege a minelor a pus, din fericire, capăt contrabandei de aur şi peste tot comerţului ilicit de aur. Azi nimeni, nici la Bucureşti, nici la Abrud, nici la Zlatna şi nici la Baia Mare, nu mai îndrăzneşte să mai practice comerţul de aur, a cărui provenienţă trebue dovedită, de frica amenzilor în bani şi a închisoarei. Azi singur statul şi Banca Naţională au acest drept — şi este un mare bine, căci s'a stârpit total contrabanda odioasă şi păgubitoare, care nu mai prezintă absolut nici un interes pentru contrabandiştii de profesie.

ROLUL SAMSARILOR ÎN EXPLOATĂRILE DE AUR

O altă plagă a minieritului de aur o constitue şi samsarii. Cum se ştie, toate rezervele de aur ale ţarii noastre se află în mâinile proprietarilor de diferite categorii: stat, societaţi pe acţiuni mai importante sau mai mici şi de diferite calităţi, apoi proprietarii şi concesionarii particulari, cari se pot diferenţia iarăşi în exploatatori serioşi şi neserioşi, speculanţi şi samsari. Ei bine, aceştia din urmă au fost şi sunt o adevărată plagă pentru minieritul de aur. Iată câteva dovezi:

Intr'adevăr, în Ardeal, înainte de 1914, au existat numai doua exploatări mai mari: minele statului ungar şi societatea *Harkort* dela Ruda („12 Apostoli"), astăzi **„Mica"**. Restul fie că au vegetat numai, fie că au pierit cu totul. S'a făcut atunci un întins negoţ cu concesiuni de aur pe preţuri aşa de exagerate, încât aproape nici o întreprindere nu putea reuşi. Ele au fost condamnate dela început la moarte prin supra-capitalizare. Samsarii 'şi-au făcut afacerile lor, dar întreprinderile au stagnat sau s'au stins.

Din această cauză, băişagul sau minieritul de aur din Ardeal îşi câştigase, sub regimul maghiar, un renume rău şi compromis în întreaga lume financiară europeană. Au fost aici capitalişti englezi, francezi şi germani, cari au cumpărat concesiuni, examinate prin experţi şi găsite rentabile. S'au investit capitaluri colosale în dobândirea concesiunilor şi în ridicarea instalaţiunilor ne-

cesare, dar aproape toţi capitaliştii au trebuit să părăseasca în scurt timp aceste concesiuni, cu pierderea întregului capital investit, graţie uşurinţei, cu care au lucrat mai toţi în aceste afaceri. Aşa s'a întâmplat cu concesiunile germane şi engleze dela *Dealul Ungurului, Fericel* şi jur, o regiune bogată în aur, cu concesiunea engleză dela *Valea Arsului*, precum şi cu cele franceze dela *Roşia Montană, Corabia-Vulcoiu, Valea Dosului* şi cu multe altele.

După părăsirea lor, aceste concesiuni au fost preluate, prin cumpărare sau printr'o nouă concesionare, de proprietari mai mici, cari, cu mijloace simple, primitive şi făra multe investiţiuni, au exploatat cele mai bogate părţi dintr'însele într'un mod cu totul neraţional şi pierzând extraordinare cantitaţi de aur din cauza neştiinţei şi imposibilitaţii, în care se aflau de a extrage tot aurul din minereuri. Apoi, după-ce bogăţiile uşor accesibile au fost exploatate, vechile concesiuni au fost revândute cu un preţ mai mare ori mai mic sau pur şi simplu parăsite, fara să mai fie ţinute în exploatare sau explorare, cum s'a întâmplat cu concesiunile *Albini* dela Stănija şi *Zeibig* dela Baiţa. Acesta din urmă şi-a vândut concesiunile, după complecta lor epuizare, cu 200.000 coroane aur sau 6.800.000 lei. Concesiunile d-lui *Iuliu V. Albini* au fost vândute societaţii „**Mica**" cu 10.000.000 lei, prin intermediul fostului protopop şi deputat din Brad, *Pompiliu Piso*.

Prima societate, care a reuşit sa învinga toate greutaţile ivite prin asemenea cumpărări scumpe, a fost cea dela *Ruda* („12 Apostoli"), societatea „**Mica**" de azi. Dar şi ea a suferit mult până a ajuns la înflorire. La început a avut mari pierderi în capital, până când un bun organizator *(Franz Menking)* a ştiut sa cumpere toate concesiunile învecinate, parăsite şi condamnate la moarte, contopind un număr mare de societăţi mici într'o singură societate puternică, ca prin organizaţia ei internă, prin producerea de rezerve vizibile în mod abundent (prin străbatere în transversale lungi) şi în primul rând prin crearea de instalaţiuni absolut moderne, să poată spori producţiunea într'un mod mai simţitor şi rentabil.

Toate acestea nu s'au putut realiza decât investind mari capitaluri (aproximativ 80.000.000 lei la început). Astfel s'au pus bazele celei mai serioase exploatări miniere din Ardeal, care din anul 1920, când a trecut în proprietatea societăţii „**Mica**", graţie unei pricepute şi înţelepte conduceri technice şi administrative,

imprimată de d. inginer *Ion Gigurtu,* directorul general, a ajuns la o nouă evoluţie, la o desvoltare şi mai înfloritoare, însă după o munca enormă, bine sistematizată şi cu mari sacrificii materiale.

In ce priveşte seria samsarlîcurilor scandaloase în materie de transacţiuni miniere, ea este veche, variată şi destul de vastă. Ele au fost înlesnite în mare parte de lipsa cunoştinţelor ştiinţifice, care ne explică noianul de noţiuni scâlciate, ce caracterizeaza vechile exploatări miniere şi chiar unele din zilele de azi. Omul nu ştie să râdă sau să compătimească aberaţiile minţii omeneşti, când vede atribuindu-se puterii divine sau alchimiei un rol hotărîtor în natura şi nobilitarea mineralelor, apanagiul evului mediu.

Istoria ne aminteşte cazul celebru al împăratului german şi rege al Ungariei *Rudolf II* (1576—1612), care, fiind împins de şarlatani în mrejile alchimiei, făcea încercări pentru descoperirea unei tincturi universale *(tinctura universalis)*. Un doctor al timpului, cu numele *Mathaeus Erbinaci v. Brandau,* scrie: *„Impăratul Rudolf II n'a iubit în zadar această artă imperială, pentru-că el a inventat o tinctură, preţuită la 40.000 ducaţi, pe care o purta într'o cutie de tinichea argintată şi îmbrăcată în catifea roşie. După moartea Maiestăţii Sale, a fost furată de camerierul său Runtzken, care apoi s'a spânzurat"* [1]).

La noi, în ţară, n'am avut acum 45 de ani, faimoasa escrocherie cu *„apa de aur"* a faimosului *Andronic?* Dar recentul caz al escrocului *Dunikowsky,* la *Paris,* condamnat la 2 ani închisoare?

ALTE DIFICULTĂŢI ALE MINIERITULUI NOSTRU

Dar dificultăţile minieritului în România mai perzistă şi azi, căci şi astăzi avem tot trei categorii de proprietari şi anume:

1. *Cei mari,* cari lucrează raţional şi metodic, dând o producţie crescândă.

2. *Cei mici,* cari posedă o mică concesiune, în care lucrează toată familia, şi produc mai mult sau mai puţin, însă cu mijloace insuficiente şi neraţionale, dar totuşi cel puţin lucrează.

3. *Cei mijlocii,* cari exploatează concesiunile lor după cele mai detestabile metode, cari pun mâna cu lăcomie numai pe ce se

---

1) *Szentkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Kolozsvárt, 1841. Pag. 216.

vede şi cade în calea ciocanelor şi cari nu cutează şi nici nu vreau să facă nici un fel de îmbunătăţiri sau învestiţiuni, chiar dacă au câştiguri frumoase.

Experienţa de pân'acum a dovedit că numai societăţi cu capital mare pot reuşi încă în industria noastră minieră de aur, iar, pentru a veni în ajutorul ei, sunt numai două mijloace:

a) Infiinţarea câtorva societăţi puternice cu capital românesc şi, dacă nu se va găsi capital naţional, cu capital străin.

b) Statul să forţeze pe micii proprietari sau concesionari de terenuri miniere să se constitue în asociaţiuni sau cooperative de producţie, ca astfel să fie în stare a face faţă marilor cheltueli, pe care le impune o exploatare metodică. La lucrul acesta se poate ajunge numai pe cale de lege, căci sfatul şi îndemnul bun nu ajung. Mult regretatul *Vintilă Brătianu,* în 1924, când era ministru de finanţe, iar eu deputat, mă trimisese la Abrud, însoţit de răposatul *George Popescu-Turneanu,* un înflăcărat cooperatist, ca să pledăm şi să luminăm pe micii proprietari de terenuri miniere să se constitue în cooperative de producţie. Am fost şi am vorbit timp de 2 zile cu oamenii, dar n'am putut reuşi, fie-care din ei trăind cu iluzia norocului şi cu senzaţia că în minusculul său perimetru stau adăpostite toate comorile pământului. Apoi lumea mai crede că o mină de aur sau o societate, care se ocupă cu minieritul de aur, constituie într'adevăr o mină de aur, ceea-ce este o iluzie, o utopie. Căci nu este destul să avem zăcăminte bogate, dacă nu există capital suficient şi instalaţiuni moderne şi dacă nu vom avea un personal priceput şi bine organizat, începând dela cel mai înalt funcţionar până la cel mai mic supraveghetor sau muncitor minier.

In ce priveşte pe micii proprietari, este într'adevăr regretabil şi dureros de a-i vedea că, din cauza conjuncturelor economice şi a lipsei de credit de azi, ei nu-şi pot munci, ca în trecut, minele lor şi sunt nevoiţi să le vânză şi să intre apoi ca simpli muncitori la nouii proprietari. Din nefericire, acesta este tâlcul aspru al zilelor de azi, al secolului în care trăim, cu continuele, dar costisitoarele invenţiuni technice moderne pentru o extracţiune cât mai complectă a aurului, pe care, evident, nu 'şi-le pot procura decât societăţi bine organizate şi cu capital mare.

Necesitatea amarnicei vieţi va forţa pe micii proprietari de terenuri miniere să înţeleagă acest imperativ al vremii de azi, care

a depăşit enorm în ultimii ani mijloacele de extracţiune din trecut. Asociându-se în cooperative de producţie, ei vor putea face faţă nouilor cerinţe technice şi vor putea fi mai în câştig. Principiul asociaţiei cooperatiste va fi de mare folos în special micilor proprietari dela *Roşia Montană, Corna* şi *Bucium,* unde perimetrele particulare sunt atât de mici şi fracţionate. Ei vor trebui să înţeleagă că ideia cooperatistă, atât de străină pentru dânşii azi, va fi şi în favoarea lor şi în favoarea economiei naţionale — şi aceasta prin faptul ca de unde pân'aci ei nu pot să extragă, cu mijloacele lor primitive, tot aurul din minereuri, fie ele bune sau mai sarace, cu sistemele moderne, dar costisitoare, de exploatare, această mare pagubă, dusă de apă, se poate evita, pierzându-se cel mult 5 $^0/_0$ din conţinutul minereurilor, nu ca azi, când se pierde 50 $^0/_0$.

Fig. 102. Corpul delictului dintr'un furt de aur nativ: „Găluşca" trădătoare, adică o bucată de aur nativ, învelită într'o cârpă unsuroasă şi apoi vîrită în anus

FURTURILE DE AUR NATIV DIN MINE

Un capitol negativ în exploatările aurifere îl constitue şi furturile de aur nativ din mine, iar combaterea lor la o întreprindere nouă, care n'are experienţă suficientă, trage mult în cumpănă.

Aurul fiind *„ochiul dracului"*, te minunezi de mijloacele întrebuinţate în acest scop. Bucata de aur, învălită într'o cârpă, este ascunsă până şi în anus, cum arată o dovadă păstrată în muzeul minier dela Brad al societăţii „**Mica**".

Cancerul multor exploatări de aur este în mare parte furtul aurului nativ, cu toate măsurile riguroase de supraveghere ce se iau. Toate aceste sforţări rămân însă neputincioase, dacă hoţii şi tainuitorii prinşi scapă de asprimea legii cu pedepse uşoare, care nu formează nici un impediment moral de a se repeta. Prin aceste furturi a trecut mult aur peste graniţă, micşorând simţitor producţia totală a ţării.

CHESTIA EXPLOZIBILELOR

O altă piedică în exploatările mari, dar mai ales în cele mici, o pune în cale însuşi statul prin scumpetea prafului explozibil şi a dinamitei.

Inainte de răsboiu un kilogram de pulbere din modesta fabrică dela *Bistra* — azi desfiinţată — se vindea cu *1 coroană,* pe când azi se vinde cu *60 lei,* iar mai slab (azotina) cu 40 lei. Dinamita costa 1 kilogram *2 cor. 10 fileri,* pe când azi costă: 1 kgr. calitatea I *155 lei,* iar calitatea II *125 lei.* Capsele se vindeau cu 2 fileri jumătate bucata, iar roata de fitil cu 24 fileri. Azi o capsă costă 1 leu 75 bani, iar roata de fitil 26 lei. Cu un gram de aur, care se vindea înainte de răsboiu cu 2 coroane 20 fileri, se puteau cumpăra 2 kgr. pulbere sau 1 kgr. de dinamită. Azi cu echivalentul unui gram de aur abia poţi cumpara 1 kgr. pulbere, iar pentru 1 kgr. dinamită trebue aproape 2 grame şi jumătate aur. Fabricarea pulberei şi a dinamitei fiind azi monopol de stat, preţurile lor sunt mai mult decât duble faţa de cele cu care se vând în Polonia, Italia etc.

Din această cauză, multe mine d'ale micilor proprietari, târgoveţi sau ţărani, stau încă pustii, lăfăindu-se sărăcia în locul belşugului de altadată.

Iată atâtea chestiuni serioase, la care vor trebui să se gândească toţi aceia, cari doresc sincer intensificarea producţiei de aur de sub scoarţa pământului românesc, în care, fără îndoială, se ascund încă mari bogăţii, după cum în sufletul românului sunt elanuri nebănuite.

CONCLUZIUNI

Am stăruit într'adins să înşir unele dintre neajunsurile, de care suferă exploatările miniere din Munţii Apuseni, în nădejdea ca atât Statul, cât şi Banca Naţională, care azi caută mai mult decât ori-când să-şi sporească stocul metalic cu aur produs în ţară, le vor lua în deaproape cercetare, spre a le putea înlătura până mai este vreme.

Din întreg cuprinsul cărţii de faţă, expus în linii obiective, rezultă marea însemnătate economică şi istorică, pe care o prezintă ţinutul Munţilor Apuseni, pământ pur românesc al vechei Dacii Traiane, care, după 1646 de ani de înstrăinare, a revenit în stapânirea noastră, singurii moştenitori legitimi ai Dacilor şi Romanilor, recunoscuţi de însăşi conferinţa păcii dela *Paris,* prin tratatul dela *Trianon,* ca încheiere a răsboiului mondial. Daca prin jocul sorţii, Ardealul a zăcut timp de o mie de ani sub jugul Ungurilor, cari 'i-au supt toate bogăţiile, ferindu-se însă să alunge sărăcia din vetrele româneşti, singurele băstinaşe, datoria statului român întregit este azi ca prin legi bine chibzuite şi prin o politică economică înţeleaptă să promoveze, cu inimă şi curaj, toate trebuinţele reale ale Ardealului. Nu trebue să scăpăm în special din vedere că Românii din Munţii Apuseni au constituit în cursul atâtor veacuri citadela românismului, ştiind să sperie pe duşmani şi prin încăpăţânata lor îndârjire să-i împiedice de a se stabili în această fortăreaţă, silindu-i să-şi întindă cuceririle ceva mai departe în basinul ardelean.

Din expunerile lucrării de faţă s'a mai putut constata că exploatările minelor de aur din Ardeal, pe lângă că formează isvorul de traiu al unei părţi importante a populaţiei sale, promovează implicit interesele ţării întregi prin producerea metalelor preţioase, prin ridicarea valorii celorlalte produse, prin marea

influenţă ce o exercită asupra creşterii întregei bogăţii naţionale şi deci prin suportul material, pe care îl aduce întăririi puterii spirituale, graţie concursului, pe care îl dă pentru moneda statului în susţinerea ei faţă cu valorile străine.

Se ştie că preţul aurului nu este supus fluctuaţiunilor, la care sunt supuse alte bunuri, şi chiar modificarea lui se face lent şi în proporţii puţin simţite. Deşi s'ar părea că producţia aurului, mereu sporită, ar provoca o scădere a valorii lui, aceasta nu se întâmplă, deoarece, paralel cu acest spor, creşte şi numărul populaţiei şi cresc şi nevoile de confort şi de viaţă. Descoperirea Americei, care s'a tradus printr'un spor excepţional în producţia aurului pentru promovarea comerţului universal, deşi a avut ca efect stagnarea pentru câtva timp a minieritului aurifer european, totuşi valoarea aurului ca obiect de schimb a rămas aceiaşi. Istoria ne dovedeşte că decând s'a bătut prima monedă de aur în vremea lui *Filip*, regele Macedoniei, raportul între aur şi argint a rămas aproape constant acelaşi.

Pentru toate aceste calităţi ale puterii aurului, producţia lui a fost încurajată din cele mai îndepărtate timpuri ale antichităţii şi până în zilele noastre, cum am ilustrat cu fapte luate din istoria străbunilor noştri Daci şi Romani. In Grecia veche, pe timpul marelui orator *Demostene* (n. la 385 şi m. la 322 înainte de Chr.), exploatatorii de mine erau trecuţi în aceiaşi clasă cu producătorii agricoli [1]). Cele mai multe ţări îşi datorează progresul lor economic şi cultural desvoltării minieritului. Baza înfloririi vechei Atice şi a Atenei a fost exploatarea minelor de aur şi argint din insula *Thasos*. Pustiirea lor a avut ca urmare pauperizarea naţiunii [2]). Ei bine, eu sunt convins că solul vechiului regat, atât de bogat în exploatări petrolifere, unit cu solul Ardealului, cel mai bogat din Europa în ce priveşte exploatările aurifere, ne vor putea scuti, prin o înţeleaptă politică economică, de soarta Greciei antice şi ne vor reda starea înfloritoare, de care ne-am bucurat înainte de răsboiu şi pe care neamul nostru, azi întregit, o merită cu atât mai mult.

Din acest punct de vedere, trebue să constat cu satisfacţie că Banca Naţională a României a înţeles lucrul, căci ea a revenit

1) *Kleinschrod*, op. citat, vol. I, pag. 46. *(Demosthenes adversus aristocratem T.)*.

2) *Idem*, op. citat, vol. I, pag. 45 *(Meursii fortuna Attica)*.

dela sistemul *„Gold Exchange Standard“* la *„Gold Standard“*, adică la garantarea monedei noastre numai prin aur şi păstrarea unui stoc de devize cât mai redus, necesar numai satisfacerii nevoilor pieţii. Vremea a fost, se vede, o bună dăscăliţă, iar pierderile din trecut un ciocan providenţial.

ROLUL STATULUI IN VIITOR

Dar pelângă Banca Naţională, este nevoie ca şi Statul sa înlesnească, prin măsuri chibzuite, desvoltarea industriei aurifere. Voiu arăta aci câteva pe scurt.

In cursul anului 1931 s'a remarcat în ţară la noi un interes mai mare pentru posibilităţile industriei extractive a aurului. Din diferite centre capitaliste au sosit emisari, cari au cercetat regiunile cunoscute aurifere, s'au făcut chiar oare-care transacţiuni cu concesiuni existente, dar realizări în stil mai mare nu s'au înfaptuit. O piedică pentru încheieri în stil mai mare şi ca urmare a acestora o desvoltare a exploatărilor prin investiţiuni însemnate, rămâne problema validărilor concesiunilor existente, care durează încă; asemenea şi transformarea permiselor de explorare în perimetre de explorare, conform legii minelor. Ori-cât am avea convingerea că statul nu va căuta să profite ca, pe chestiuni de formă, să-şi apropie bunurile miniere ale cetăţenilor, totuşi nu se pot face investiţiuni însemnate în teritorii cu situaţia juridică faţă de stat neclarificată şi în nici un caz nu se pot cere capitalului străin astfel de investiţiuni, care au la bază un viciu în dreptul de proprietate. In interesul general al industriei miniere trebue să se accelereze procedura de validare, ministerul de industrie şi comerţ să nu facă apeluri inutile şi să se admită cât mai urgent transformările cercurilor de explorare în permise noui de explorare.

Dar încă ceva: Statul nostru prin Direcţia valorificărilor din ministerul de industrie şi comerţ (Intreprinderile miniere şi metalurgice ale statului din Ardeal) a continuat reorganizarea exploatărilor lui, modernizându-le şi servind de exemplu şi imbold. Tendinţa statului de a-şi moderniza întreprinderile existente este desigur lăudabilă. Nu cred însă că statul trebue să se transforme într'un exploatator de aur, căutând să creeze şi sa desvolte întreprinderi noui. Nu este rolul statului în criza de azi,

ca banii contribuabililor în loc să servească pentru alte necesităţi mai urgente, să fie investiţi în întreprinderi miniere, care totdeauna sunt însoţite de risc.

Pe de altă parte, nu trebue să scăpăm din vedere că administraţia de stat este, prin firea ei, greoaie şi complicată, pe când mineritul în administraţie particulară permite o mai eficace desfăşurare de energie şi este mult mai profitabil chiar şi pentru stat. De altfel un vestit şi competent scriitor ungur în chestiuni miniere, sobrul *Szentkirályi Zsigmond,* spune că minele statului, exploatate în regie şi fără asocierea particularilor, au ajuns până la sfârşit sub conducerea particulară. Acest fenomen — scrie el — s'a observat mai ales în exploatările aurifere [1]).

Nu voiu contesta totuşi că Direcţia valorificărilor a făcut un lucru bun prin modernizarea topitorului metalurgic dela *Firiza,* lângă Baia Mare, care devenise absolut necesar pentru susţinerea exploatărilor, care produc prin flotaţiune minereuri concentrate conţinând aur. Topitor nu-şi poate face fiecare întreprindere, astfel că el trebue să servească mineritul particular, fără a deveni însă o sursă de beneficii pentru stat prin faptul că exploatatorii, neputându-se lipsi de el, statul să tindă ca prin beneficiile topitorului să-şi acopere eventualele pagube ale exploatărilor sale, cum pare a fi având în vedere preţurile actuale de topire. Topitorul dela *Firiza* fiind prea departe de regiunea Abrudului, trebue neapărat modernizat şi topitorul dela *Zlatna,* care azi se ocupă mai mult cu fabricarea sulfatului de cupru.

O dovadă că uzinele metalurgice ale statului dela *Zlatna* trebue puse cât mai repede în funcţiune pentru topirea minereurilor concentrate de aur, o găsesc în „Darea de seamă a societăţii **Mica** pe exerciţiul 1931". Intr'adevăr, iată ce citesc aici la pag. 13 şi 14:

„Cum Topitoriile Statului din Zlatna *şi* Firiza *n'au fost în măsură nici anul acesta să ne topească întreaga cantitate de concentrate, am fost nevoiţi să exportăm 1443 tone concentrate pentru a fi prelucrate la Topitoriile Statului Saxon din* Halsbruecke *(Staatl. Saechs. Huetten-und Blaufarbenwerke din* Freiberg *i. Sa.), iar aurul rezultat sa-l* reimportăm. *Cu toate că cheltuelile de transport au fost incomparabil mai urcate până la* Halsbruecke, cheltuelile *totale avute cu topirea con-*

---

1) *Szentkirályi Zsigmond:* Az erdélyi bányászat ismertetése. Pag. 52. Kolozsvárt, 1841.

centralelor în Germania au fost totuşi mai mici *ca la Topitoriile din* Baia Mare *din cauza cheltuelilor de topire extrem de ridicate ale Topitoriilor din ţară*".

Asemenea inconveniente nu sunt de natura sa înlesneasca desvoltarea minieritului nostru. Ele trebue înlaturate spre folosul economiei naţionale.

In sfârşit, dacă Statul şi Banca Naţionala ţin sa încurajeze intensificarea producţiei aurului, ar mai fi o masura buna de luat: stabilirea unei prime de 6000 pâna la 10.000 lei de fiecare kilogram de aur fin, ceea-ce ar constitui un stimulent pentru noui investiţiuni, pentru ridicarea producţiei, precum şi o atracţiune pentru marii capitalişti în aceste timpuri, când capitalul se ascunde.

FORŢA CRESCANDĂ A AURULUI IN LUMEA DE AZI

In lumea întreaga chestiunea aurului este dominata azi de un fapt industrial de cea mai mare importanţa şi de care trebue sa ţinem şi noi seama: progresul excepţional şi aproape continuu al producţiunii aurifere, careia îi coraspunde o desvoltare paralela a consumaţiunii. Pentru a ilustra acest fapt, sunt suficiente câteva cifre: Producţiunea de aur a anului 1906 a depaşit valoarea de *2 miliarde franci aur,* pe când în 1884 abia atingea cifra de *500 milioane franci.* Ea s'a quadruplat deci în 20 de ani şi a ajuns de 40 ori mai mare de cum era înainte cu 100 de ani, când producţia era numai de *50 milioane franci.*

In secolul XIX s'a scos pe întreg globul din aluviuni şi masivele aurifere aur în valoare de **50 miliarde franci**, în cifra rotunda, adica de patru ori mai mult decât în cele 3 secole precedente. Azi se extrage anual aproximativ atâta aur cât s'a extras în întreg secolul XVI [1]).

Producţia mondiala de aur în anul 1925 s'a ridicat la **1 miliard 747 milioane mărci aur,** iar cea a anului 1930 la *636.000 kilograme,* reprezentând o valoare de peste **60 miliarde lei.**

Aurul, fiind întrebuinţat din ce în ce mai mult în general ca moneda universală, este în mod natural cautat cu o ardoare crescânda şi mişcarea aceasta va merge cu viteza accelerata pâna în ziua când şi Extremul Orient, singurul refractar înca al eta-

1) *L. De Launay:* L'or dans le monde. Paris, 1907. Pag. 235 236.

lonului de aur, îl va adopta şi el, cum deja se şi anunţa. O dovadă deci ca ori-ce ar face omenirea şi ar spune economiştii, aurul nu poate lipsi realmente din comerţul mondial. Mai mult înca: trebue ca bărbaţii înţelepţi sa prevadă, într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat şi independent de oscilaţiunile precedente, o adevarată urcare a preţului aurului, căci cu cât va trece timpul, cu atât minereurile, care se vor găsi pentru prelucrare, vor fi mai sarace şi deci extracţia mai costisitoare.

Iata motivul, pentru care preţul aurului, judecând în mod logic, are mai multe şanse de a se ridica decât să scadă, iar puterea chimerică a capitalului dominator, a *aurului,* care de atâta îndelungata vreme comandă naturii şi guverneaza lumea, poate sa treaca în alte mâini în mod forţat sau legal, dar ea nu este înca aproape, ori-ce s'ar spune, de timpul când ar putea să dispară dispreţuita, inutilă şi în nepăsarea lumii.

Să înţelegem deci: **„aurul este bogăţie şi numai bogăţie"**, cum se exprimă savantul francez *L. De Launay*. El a fost, este şi va fi, vorba d-lui *I. Stamp,* actual director la Banca Naţionala a Angliei: **„arbitrul destinului nostru".**

SUMARUL

Pag.

Prefața 5

Partea întâia

Rolul hotarîtor, pe care îl joacă aurul în omenire din timpurile cele mai vechi până în zilele de azi

Cap. I. Calitățile aurului. Câteva date istorice. Modul extracțiunii . 7
„ II. Schimbul mărfurilor şi rolul aurului din vechime pâna azi . 17
„ III. Industrializarea aurului 27
„ IV. Producția aurului în lumea întreagă. Scaderea producției şi criza economică mondială 31

Partea a doua

Dacia preistorică până la ocuparea ei de către Romani

Cap. I. Câteva considerațiuni geologico-economice asupra pământului Daciei 39
„ II. Când şi prin cine s'a introdus în Dacia exploatarea metalelor? 45
„ III. Puterea de atracție a aurului asupra diferitelor popoare, care au locuit în vechime pământul Daciei 49
„ IV. Agatyrşii 56
„ V. Dacii sau Geții 60
„ VI. Antagonismul daco-roman. Cauzele şi urmările lui . . . 69
„ VII. Situația tezaurului roman la începutul secolului II dupa Christos 75
„ VIII. Impăratul Traian: Caracterul, concepțiile şi principiile sale de guvernare 77
„ IX. Cele două expediții în contra Daciei şi ocuparea ei de catre împăratul Traian 82

Partea a treia

Dacia sub Romani

Pag.

Cap. I. Consecințele ocupării Daciei: Prada de rasboiu luata de Romani. Noua organizare data Daciei 91
„ II. Cum s'a manifestat geniul administrativ al împăratului Traian în Dacia 97
„ III. Grupele regiunii miniere exploatate de Romani 105
„ IV. Centrul minier de la Roşia Montană *(Alburnus maior)* şi Bucium 115
„ V. Administrația minieră sub Romani 123
„ VI. Viața internă din Dacia în epoca romana şi opera de colonizare 136
„ VII. Coloniile romane din Ardeal 140
„ VIII. Organizarea finanțelor sub Romani, Monetăria Statului dela Apulum şi monedele romane bătute în Dacia 157
„ IX. Tablele cerate dela Roşia Montană şi importanța lor istorică 162
„ X. Dacia sub urmaşii împaratului Traian în perioada de linişte relativa 167
„ XI. Roma în fața impetuozității năvălirilor barbare 174
„ XII. Apusul dominației romane în Dacia 188

Partea a patra

Dacia în timpul navălirilor barbare

Cap. I. Vagabondarea popoarelor şi stabilirea Ungurilor în Dacia 195
„ II. Calvarul Daco-Romanilor în timpul migrațiunii popoarelor barbare şi minunea zămislirii neamului românesc . . . 200
„ III. Vechimea, penetrațiunea şi formațiunea massei etnice daco-romane 206

Partea a cincea

Ardealul sub dominația Ungurilor

Cap. I. Regiunea minieră din Munții Apuseni sub primii regi arpadieni 213
„ II. Desvoltarea minelor de aur sub regii Ungariei din diferite case şi sub principii Ardealului 220

Partea a şeasea

România Mare sau restaurarea Daciei Traiane dupa 1646 de ani

Cap. I. Cum se prezintă azi minele de aur din Ardealul unit cu patria-mamă 231

Pag.

Cap. II. Câteva date statistice asupra producţiunii minelor de aur din Ardeal sub regimul unguresc în comparaţie cu producţiunea recenta de sub regimul românesc 234
„ III. Bazinul minier şi mina statului dela Roşia Montana. Uzinele metalurgice dela Zlatna şi mina statului dela Sacarâmbu 238
„ IV. Minele de aur cuprinse în regiunea din stânga văii Crişului alb, dreapta Murăşului şi dreapta văii Ampoiului . . . 249
„ V. Cum au ajuns în mâini româneşti minele dela Ruda: Societatea „*Mica*" 257
„ VI. Producţia de aur a societăţilor mai mici şi a particularilor 270
„ VII. Rezervele de aur ale României de azi 275
„ VIII. Minele de pirita din Ardeal 282
„ IX. Rolul statului şi al Bancii Naţionale în chestiunea aurului: Greşeli iniţiale şi tardiva lor înlăturare 286
„ X. Dificultăţile de eri şi de azi în industria noastră auriferă . 292
Concluziuni 300